

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VALASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

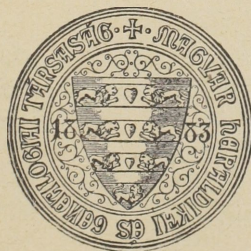
ÁLDÁSY ANTAL

ELNÖK

ÉS

TÓTH LÁSZLÓ

TITKÁR.

NEGYVENKETTEDIK KÖTET

1928-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXVIII.

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
HOFFMANN EDITH: Mátyás király pajzsa Párizsban. (<i>Egy ábrával</i>)	68
HOLUB JÓZSEF: A leánynegyedről	106
— — — Oklevél cassatio	127
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS: Hogyan jutott Szent Eduard angol király unokaöccse a magyar királyi családdal rokonságba?	39
KERESZTES KÁLMÁN: A Rákóczyak. (<i>Két közlemény</i>)	43, 87
KUMOROVITZ BERNÁT LAJOS: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. (<i>Egy pecséttrajzzal és egy térképpel</i>)	I
Dr. LUKCSICS PÁL: Magyar papszentelő okmányok a XIV. század első feléből a vatikáni levéltárban	116
— — — Magyar zsoldosok Itáliában a XIV. században	128
GRÓF MALISZEWO-MALISZEWSKI JÁNOS: A magyar Amade nemzetség lengyelországi ága	125
MIHALIK SÁNDOR: Egy magyar család Rietiben. (<i>Egy címerrajzzal</i>)	64
BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: A Széchenyi-család származásának kérdéséhez	70
— — — Adatok a Csáky-család leszármazásához	71
SZENTPÉTERY IMRE: Notariusi működés említése II András király udvarában	124
Dr. VARGHA ZOLTÁN: Egy érdekes címerváltozás	72
— — — A Farkasdi és Görzsönyi Farkasdy-család	73

II. Kisebb rovatok.

TÁRCA: A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései 1928-ban. Jelentés a Társaság működéséről az 1927. évben. Ism. Czobor Alfréd társ. jegyzőtől	129
Dr. SZENDREI JÁNOS † — BONCZ ÖDÖN †	75

SZAKIRODALOM:

Dr. OTTÓ FREIHERR VON DUNGERN: Adelsheerrschaft im Mittelalter. Ism. Dr. Ila Bálint	78
FEKETE LAJOS: Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába. Ism. Török János	131
LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK: IV—V. évf. Ism. Dr. Lukcsics Pál	132
Dr. LUKINICH IMRE: A Bethleni gróf Bethlen-család története. Ism. Áldásy Antal	76
SAS ANDOR: Szabadalmas Munkács város levéltára 1376—1850. Ism. Csetényi Imre	77
SZENTPÉTERY IMRE: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. kötet 2. füzet. Ism. Cz. A.	76
Nemzetközi genealógiai kongresszus Koppenhágában	77
Nemzetközi heraldikai kongresszus terve	77
A Turul I—XL. évfolyamainak tartalomjegyzéke	77
Magyar nemes és főnemes családok 1867—1918.	77

III. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi könyvtára.

LEVÉLTÁRI ÉRTESÍTŐ: A múzeumi levéltár újabb gyarapodása	80
A báró Malonyay-család levéltára. Ism. F. N. A.	133
Idegennyelvű kivonatok	83, 135

A LELESZI KONVENT OKLEVÉLADÓ MŰKÖDÉSE 1569-IG.¹

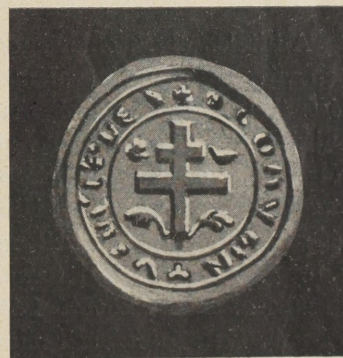
A premontrei kanonokrend leleszi prépostságát Boleszló váci püspök alapította a XII. század végén. Alapítását III. Béla megerősítette, azonban Imre 1199-ben Boleszlónak Andráshoz való csatlakozása miatt megsemmisítette, majd 1214-ben II. András az oklevelet megújította² s ezzel a leleszi prépostság exisztenciáját végleg biztosította.

A konvent bizonyára e királyi megerősítés alapján mondja magát *királyi* konventnek s ezt okleveleiben sokszor nyomatékosan ki is emeli.³ Következik ez abból is, hogy a főkegyúri jogot a király gyakorolja, aki azt sokszor másokra is átruházza,⁴ sőt még a prépostválasztásba is beleszól.⁵

Az általános egyházi és szerzeteskanonoki hivatáson kívül a premontrei rend Magyarországon a hiteleshelyi működésben bizonyos külön hivatást is nyert, amely a rendnek nemzeti jelleget is kölcsönzött némileg, amit a külföldi monastoroknál hiába keresünk. Hogy a leleszi konvent mikor kezd hiteleshelyként működni, kellő adatok hiányában nem határozhatjuk meg pontosabban. De, ha tekintetbe vesszük, hogy a konvent a királyi monastorok sorába tartozik, feltehetjük, hogy nagy tekintélye volt s korán fordulhatott feléje a közbizalom. Mivel pedig a várადhegyfoki konvent a XIII. század elején, 1209 táján⁶ már működik ilyen minőségben, a jászói pedig 1255-ben kapja meg írásban is e jogot,⁷ feltételezhetjük, hogy a leleszi, amelynek alapítása időrendben a jászói előtt történt, ennél hamarabb, vagy legalább is nem később, tehát a XIII. sz. első felében kezd működni. E feltevésünket támogatja még az a megfontolás is, hogy a leleszi konvent hiteleshelyi működésére nagyobb szükség volt, mint amazokéra, mert míg Váradon a székeskáptalan maga is elvégezhetette volna vidékének okleveles ügyeit,

a jászói konvent körletét is könnyebben elláthatta volna az egri, vagy a szepesi káptalan, addig az északkeleti országrész lakóinak már nagyobb nehézségekkel kellett volna megküdeniök okleveles ügyeik elintézésében, ha az egri vagy a szepesi, illetőleg a váradi káptalanra lettek volna utalva. Egészen természetes tehát, hogy a szomszédságukban fekvő leleszi monastorhoz fordultak. Ezért feltehetjük, hogy a leleszi konvent oklevéladó működése a XIII. sz. elejéig megy vissza s jogosítványát a királytól nyerte, amint ezt okleveleinek arengáiban is többször kifejezésre juttatja.⁸

Valószínűleg ezóta használja pecsétjét is, melyből működésének jogi érvénye fakadt. A leleszi konvent az egész középkoron át egy pecsétet használt és csak egy adatunk van arra, hogy egy oklevélre két pecsétet

is függesztettek. Ez egy 1273-i privilégiumon történt s a pecsétek az oklevél alsó szélén két oldalt voltak felfüggesztve.⁹ A két pecsét közül az egyik a konventé, a másik a préposté lehetett, amint az oklevél intituliójában is a prépost meg a konvent együtt szerepelnek, mint az oklevél kibocsátói.

A konvent régi pecsétje kerekalakú jelképes pecsét, körirattal, mely a konventre, mint tulajdonosára vonatkozik. Átmérője 29 mm, s körületét egy gyöngysor alkotja. Ezen a gyöngysoron belül van még egy kisebb, vele koncentrikus, 20 mm átmérőjű gyöngysorkör, s a közöttük levő

4.5 mm széles körgyűrűt e körirat tölti ki: «S.CONUENTUS.DE.LELES †.» A belső gyöngy-sor mezejében van a konvent jelképe: egy lebegő kettős kereszt (méretei: magassága 16 mm, vízszintes szárai közül az egyik 7, a másik 13 mm, az egyes száraz vastagsága pedig 2.5 mm), jobbán fent egy hatágú csillaggal, balján egy sarkaival felfelé fordított holdsarlóval, lent jobbról és balról egy-egy a kereszt tövéből kiemelkedő és kifelé hajló lombággal (négyágú levél).¹⁰ Ez a pecsét 1655-ig volt használatban. 1655-ben a 103. tc. alapján a konvent a régihez hasonló, de ennél nagyobb új pecsétet kapott,¹¹ melyen a régítől lényeges eltéréseket találunk. Így körirata bővebb, a holdsarló emberképű és befelé fordul, a kettős kereszt pedig hármashalomból emelkedik ki.¹²

A konvent XIII. századi kiadványaiból csak az 1270 utáni időből ismerünk egynéhányat.¹³ Működési köre úgyszólván évről-évre nő s a XIV. sz. közepe táján végleges formában állapodik meg, nagyobb hivatali szervezetet és levéltárat fejlesztve ki.

A konvent oklevéladó működése.

A hiteleshelyek oklevéladó működése lényegében véve tanuskodás valamely jogügylet megkötésénél s a közhatóságok mandatumainak végrehajtásánál és e tanuskodás alapján az illető ügyről való, autentikus pecséttel ellátott oklevél vagy jelentés (relatio) kiállítása. Itt tehát két lényeges mozzanatot kell megkülönböztetnünk: 1. egy előkészítő, jogi természetű és jellegű aktust és 2. az ezt követő írásbelit, t. i. magát az oklevéladást. Az írásbeli munka viszont az ügyek természete szerint oszlik meg oklevelek és relatiók kiadására.

A hiteleshelyi gyakorlat rendszeressé válása óta mondhatjuk, hogy e kétféle munkát a hiteleshelyeknél két szerv látta el: 1. a jogi természetűt a káptalan vagy konvent tagjai együttesen, a vidéki végrehajtásoknál pedig kebelükből esetről-esetre kiküldött megbízottaik és 2. az írásbelit a konvent vagy káptalan kancelláriája, mint szervezett írótestület. Mivel az oklevéladást megelőző ténykedés minden hiteleshelynél általánosságban megegyezett, a következőkben részletesebben csak a konvent írásbeli munkáját el-
látó, sok tekintetben egyéni jellegű szervére:

a kancelláriára, ennek szervezetére, életére, működésére, kiadványaira és egyéb produktumaira fogunk kiterjeszkedni.

1. A fassióknál való tanuskodás.

A leleszi konvent működése kiterjedt mindazokra a magánjogi ügyekre, melyeket a nagyobb konventek a szokásjog alapján végezhettek. Ezeknek az elintézését, illetve a feleknek a hiteleshely előtt történt minden jogi természetű akaratnyilvánítását bevallásnak, fassiónak nevezték.¹⁴ A bevallásnak megvoltak a maga feltételei és szabályai, amelyekhez a hiteleshelyeknek szigorúan ragaszkodniuk kellett. Ezért a bevallás a konventnek vagy káptalannak lehetőleg teljes színe előtt történt, a működésért felelős előjáró jelenlétében.¹⁵ A leleszi kiadványok is több rendtagnak, illetve az egész konventnek a fassiónál való jelenlétére utalnak.¹⁶ Egész határozottan bizonyítják ezt az oklevelek végén elvéve található zárórészek.¹⁷

A konvent első dolga a bevalló felek személyazonosságát és a köztük fennálló viszonyt megállapítani.¹⁸ Erre nagy súlyt helyeztek, amit a konvent oklevelei is bizonyítanak. Ha a fél a konvent előtt ismeretlen, akkor nem kaphat oklevelet, míg személyazonosságáról indirecte meg nem győződnek.¹⁹ Ez főleg oly módon történik, hogy valamelyik, a konvent előtt ismeretes fél az ismeretlen személyazonosságáról tesz tanuságot.²⁰ Ebből sok visszaélés támadt,²¹ azért az így kiadott oklevelek Werbőczy szerint nem érvényesek.²²

Ennek tisztázása után következett maga a bevallás. Ez háromféleképpen történhetett: 1. személyesen szóbelileg (oraculo vivæ vocis) a konvent előtt, 2. személyesen a konvent kiküldött megbízottja előtt és 3. megbízólevéllel felhatalmazott közvetítő útján.²³ Ettől eltérőleg ismerünk eseteket, amikor a két fél részére egy-egy konventi embert küldenek ki (hatósági mandatum nélkül) s a konvent ezek fassiója alapján állítja ki az oklevelet. Így főleg birtokmegosztáskor jártak el.

A bevalláskor a notarius rendesen jegyzetet, signaturát készít,²⁴ amelynek alapján a kancelláriában megfogalmazzák az oklevelet. A bevalláskor állapotodnak meg a kiállítandó oklevél formájában²⁵ s ekkor történik az illeték lefizetése is. Ez utóbbiban azonban nincs következetesség,

mert igen sokszor a lefizetés utólagosan történt. Erre mutat az 1355—56-i pecsételési lajstrom is.²⁶ A fassiokról felvett signaturákon sok jegyzetet találunk, amelyek rendesen vagy az oklevél kiadására, vagy a fassio lefolyására, illetőleg annak még pótlandó részeire, vagy pedig a már kiadott oklevelekre vonatkoznak.²⁷

Nem érvényes a fassio akkor, ha szabálytalan, ha a fél visszavonja,²⁸ vagy ha valaki tiltakozik ellene.²⁹ Ilyenkor áthúzzák a signaturát, illetve a fassio fogalmazványát, megfelelő jegyzet kíséretében.³⁰

2. A külső hiteleshelyi működés.

A fassiók mellett jelentős szerepet vitt a konvent az országos bíraskodásban és közigazgatásban is, mint a közhatóságok kisegítő szerve. E működése felöleli: 1. a különböző birtokügyekben való eljárást (introductio és statutio, stb.) és 2. a peres eljárásoknak ügyszólván minden mozzanatát. Mindezekben csak a király, vagy az országos közhatóságok parancsára és előírása szerint járhattak el.³¹ Ilyen mandatumokat ismerünk a leleszi konventben a királytól, a királynétől,³² a nádortól, az országbírótól, az esztergomi érsektől,³³ az országos főrendektől,³⁴ a tárnokmestertől,³⁵ az ország kormányzójától,³⁶ a XVI. századtól az országos főkapitánytól,³⁷ a királyi³⁸ és nádori helytartótól.³⁹

A mandatumban elrendelt ténykedésben a hiteleshely a *communis iustitia* alapján volt köteles eljárni, a parancsban előírt módon. Akinek szüksége volt ilyesféle eljárásra, az a királytól, vagy valamely közhatóságtól egy hiteleshelynek szóló mandatumot kért s ezt eljuttatta az illető hiteleshelyhez. Ez volt az ú. n. «exhibitio»: a mandatum bemutatása, átadása. Az előjáró azután felbontotta s elrendelte az intézkedés végrehajtását, amint ez a mandatumokon található bejegyzésekből is látható. Ezek a bejegyzések a leleszi kancelláriában főleg a XV—XVI. század folyamán gyakoriak, s az exhibitio tényét és dátumát tartalmazzák.⁴⁰ A felbontás a custos dolga, de sokszor a prior is elvégzi, mint 1503-ban és 1504-ben.⁴¹ A XVI. század közepén, Ladislaus custos idejében (1545—1548.)⁴² rendszeressé válik az exhibitio tényét feltüntető és az ügy végrehajtását elrendelő záradék a következő formában: «Exhi-

bite sunt in conventu feria . . . post festum Circumcisionis Domini. Ladislaus presbyter de Lelez. Exequantur.»⁴³

A kiküldetésekben bizonyos sorrend szerint vettek részt a konvent tagjai a királyi, illetve hatósági emberek kíséretében. Az 1351. törv. 21. art. szerint a hiteleshely képviselője csak olyan ember lehetett, akinek javadalma volt az illető egyházban.⁴⁴ A későbbi törvények is ismétlik ezt, de a hiteleshelyek emberhiány miatt sokszor nem veszik figyelembe. Leleszen is a rend tagjain kívül a notariussal,⁴⁵ subnotariussal,⁴⁶ litteratusokkal,⁴⁷ clericusokkal,⁴⁸ officialisokkal,⁴⁹ familiarsokkal,⁵⁰ famulusokkal,⁵¹ sőt növendékekkel⁵² találkozunk a hiteleshelyi kiküldetésekben.

A XIV. század első felétől kezdve már a környék plébánosait is kezdik belevonni a hiteleshelyi működésbe, eleinte csak rendieket, később, a XV. század óta a világi plébánosokat is.⁵³ A plébánosok rendszerint olyan esetekben kapnak megbízatást, ha saját községükben végrehajtandó ügyről van szó. A mandatumot a custos a fél által küldte meg nekik, s a végzést ilyenkor rávezették a mandatumra.⁵⁴ Egyes adataink szerint az ő segítségükre főleg akkor volt szükség, amikor kevés volt a konvent tagjainak a száma, úgyhogy az elvégzendő munka erejüket meghaladta.⁵⁵

A kiküldetésben sorrendet tartottak és az idősebbek ritkán mentek ki. De találkozunk ilyen eljárásokban a préposttal,⁵⁶ priorral⁵⁷ és a custossal is, leginkább fontos ügyekben.

A kiküldéskor a konvent és a hatóság emberei esküt tesznek, hogy ténykedésükben igazságosan járnak el.⁵⁸ Ennek a relációban való megemlékezésével, egy XV. századi adattól eltekintve,⁵⁹ sürűbben csak a XVI. század második felétől kezdve találkozunk.⁶⁰ Azonban abból, hogy mikor a plébánosoknak is adnak megbízatást, nem vesznek tőlük esküt: arra gondolhatunk, hogy ezt csak a királyi, illetőleg hatósági emberrel tették esetről-esetre, s talán már itt van a csirája annak a későbbi szokásnak, hogy a konventualisok csak egyszer, hiteleshelyi működésük megkezdésekor teszik le az esküt, mely annak egész tartamára vonatkozik.

Ekkor következik a mandatum végrehajtása, amelynél szigorúan ragaszkodniok kell a szokáshoz és az előírt rendelkezéshez. Ismerünk azonban esetet, mikor ez nem történt szabályszerűen.⁶¹

A végrehajtásról a konvent előtt jelentést tesznek (fassio),⁶² s erre megszerkesztik a relatiót, amelyről a felek is kaphatnak par-t. A homo regius azonban csak akkor tett jelentést, ha díját kifizették. A jelentés írásban is történhetett. E fassiókra és relatiókra vonatkozólag a mandatumokon különféle kancelláriai feljegyzéseket találunk.⁶³ A kancelláriában u. i. a munka rendszeres vezetése érdekében a mandatumra rávezették a kiküldöttek nevét, a végrehajtás helyét, nemét, rövid tartalmát és dátumát.⁶⁴ A XVI. század első felében a kiküldött konventi emberek maguk írták rá a mandatumra e jegyzetet subiectiv formában.⁶⁵ Ha a végrehajtásnál sok adatot kellett feljegyezni, a tényállásról jegyzéket, *registrumot*, esetleg *libellum relatoriumot* készítettek. A statutiónál, metalis reambulatiónál vagy hosszabb inquisitiónál mindig készítettek ilyet.⁶⁶ Ezt a *registrumot* otthon oklevél, illetőleg relatio formájába öntik, róla lemásolják a kiadványokat s végül a levéltárba helyezik.⁶⁷

A mandatumot néha nem hajtották végre, többnyire a fél hibájából: vagy nem jelent meg,⁶⁸ vagy erőszakosan lépett fel a kiküldöttekkel szemben.⁶⁹

3. A konvent területi hatásköre.

A hiteleshelyek a *communis iustitia* alapján kötelesek voltak mindenki jogos kívánságának eleget tenni s ügyéről oklevelet, illetőleg relatiót adni. Működésük mégis bizonyos keretek, korlátok között folyt le, amelyek részint a saját érdekeikből, részint a magyar jogi felfogásból fakadtak. Így 1. nem voltak kötelesek oklevelet adni, ha ez valamiképp saját jogaikat sértette volna; ⁷⁰ 2. rendszerint nem állíthattak ki oklevelet saját ügyleteikben.⁷¹ Egészen más természetű korlát a harmadik, mely az egyes hiteleshelyek működését az ország bizonyos területeihez köti, tehát territorialis hatáskört állapít meg. Ez a középkor folyamán kétféle volt: a XIV. század közepéig egyházmegyék szerinti, ezután pedig vármegyék szerinti beosztású.⁷² Az első azonban sohasem érvényesült kizárólagosan, mert különben a konventek végkép nem jutottak volna működéshez.

A leleszi konvent működésének területére vonatkozólag nincsenek direkt adataink, úgyhogy

ezt a reánkmaradt okleveles anyag alapján kell megállapítanunk. A hiteleshelyi működés már ismertetett két ágának (fassiók és végrehajtások) megfelelőleg e körlet is kétféle volt, végső határaik azonban nem mutatnak számottevő elterjedést.

Mindkét területre vonatkozólag bővebb anyaggal csak a XIV. század óta rendelkezünk és a körzet századonkénti növekedésének áttekinthető jellemzésére a mellékelt térkép szolgál, amely kb. 10—12 ezer oklevél adatainak figyelembevételével készült, azért eléggé megbízható. A körök a külső hiteleshelyi működés helyeit jelölik, a négyszögek pedig azokat a helységeket, ahonnan a felek fassiotételre Leleszen megfordultak;⁷³ a körökben és a négyszögekben látható pont (⊙ □) XV., a rajtuk alkalmazott kereszt (—⊕— ⊕) XIV. századi adatot jelent, míg az üresek a XVI. századira vonatkoznak.

A térkép szerint a fassiók körletének legszélsőbb határpontjai⁷⁴ a következők:

Sáros vm.-ben: Lászó,⁷⁵ Margonya,⁷⁶ Bártfa,⁷⁷ Roskovány,⁷⁸ Berzevice,⁷⁹ Lipóc,⁸⁰ Frics,⁸¹ Bajor,⁸² Kende,⁸³ Somos,⁸⁴ és Peklén.⁸⁵

Abauj vm.-ben: Kassa,⁸⁶ Semse,⁸⁷ Mindszent,⁸⁸ és Jászó.⁸⁹

Torna vm.-ben: Torna.⁹⁰

Gömör vm.-ben: Pelsőc⁹¹ és Zubogy.⁹²

Borsod vm.-ben: Besnyő,⁹³ Miskolc,⁹⁴ Tapolca⁹⁵ és Ábrány.⁹⁶

Heves vm.-ben: Eger⁹⁷ és Egerszalók.⁹⁸

Jászságban: Jászberény.⁹⁹

Szabolcs vm.-ben: Ládány¹⁰⁰ és Tetétlen.¹⁰¹

Bihar vm.-ben: Olaszi,¹⁰² Nyílvéd,¹⁰³ Nagyvárad,¹⁰⁴ Sz. Jobb¹⁰⁵ és Albis.¹⁰⁶

Szatmár vm.-ben: Endréd.¹⁰⁷

Közép-Szolnok vm.-ben: Kővár,¹⁰⁸ Dombó,¹⁰⁹ Pele,¹¹⁰ Sármaság,¹¹¹ Ilosva¹¹² és Haraklány.¹¹³

Kraszna vm.-ben: Somlyó,¹¹⁴ Nagyalu,¹¹⁵ Valkó¹¹⁶ és Kraszna.¹¹⁷

Doboka vm.-ben: Balázsháza.¹¹⁸

Kolozs vm.-ben: Kolozsmonostor.¹¹⁹

Belső-Szolnok vm.-ben: Magasmart.¹²⁰

Természetesen e szélső határvonal nem jelenti a konvent ebbeli működésének normális területét, mert az adatok legnagyobb bősége arra mutat, hogy a törzsterület Sáros, Zemplén, Abauj, Szabolcs, Szatmár, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékből állott.

A külső hiteleshelyi működés körletét pedig (amely 18 vm.-re terjedt ki) a következő helyek jelölik ki:

Sáros vm.-ben: Beszterec,¹²¹ Bártfa,¹²² Berzevice,¹²³ Lacsno,¹²⁴ Oszt(r)ó-pataka,¹²⁵ Kajáta,¹²⁶ Radács,¹²⁷ Lubolc,¹²⁸ Kis-Ladna,¹²⁹ Nagy-Ladna,¹³⁰ Abos¹³¹ és Lemes.¹³²

Abauj vármegyében: Kassa,¹³³ Széplak,¹³⁴ Enyicke,¹³⁵ Buzita,¹³⁶ Jászó¹³⁷ és Mecenzéf.¹³⁸

Torna vm.-ben: Dobódél¹³⁹ és Görgő.¹⁴⁰

Gömör vm.-ben: Saulendre-földe¹⁴¹ és Ajnácskő.¹⁴²

Borsod vm.-ben: Ládaháza.¹⁴³

Heves vm.-ben: Pétervására,¹⁴⁴ Kürt,¹⁴⁵ Erk¹⁴⁶ és Poroszló.¹⁴⁷

Szabolcs vm.-ben: Ladány¹⁴⁸ és Tetétlen.¹⁴⁹

Bihar vm.-ben: Olaszi,¹⁵⁰ Tamási,¹⁵¹ Madarász,¹⁵² Albés¹⁵³ és Fancsika.¹⁵⁴

Kraszna vármegyében: Halmosd,¹⁵⁵ Detreh,¹⁵⁶ Jaz,¹⁵⁷ Tuza,¹⁵⁸ Boján¹⁵⁹ és Bagolyfalva.¹⁶⁰

Belső-Szolnok vm.-ben: Girolt,¹⁶¹ Széplak¹⁶² és Damjántelek.¹⁶³

Ez a nagy terület szintén nem kizárólagos körlete a konventnek, mert a hiteleshelyek a pártatlanság elvénél fogva — külön megbízás alapján — egymás szorosan vett területén is működnek. A leleszi konvent e szorosan vett területe Zemplén, Abauj, Sáros, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szabolcs, Közép-Szolnok, Szatmár, és Kraszna megyékre terjedhetett ki, amit az 1550-évi 63. tc. is bizonyít, midőn elrendeli,¹⁶⁴ hogy az egri káptalan «Abauj, Zemplén, Ung, Máramaros, Ugocsa, Szolnok és Kraszna megyékben olly tekintettel és szabadsággal tegyen végrehajtásokat, valamint a leleszi konvent...»¹⁶⁵ A még megmaradt területre vonatkozólag 1557-ben a szepesi káptalan kap hasonló megbízást.¹⁶⁶

4. A konvent kancelláriája.

A konvent hiteleshelyi működésének kezdő stádiumában a szórványosan felmerülő ügyek végrehajtására és az ezekről készítendő oklevelek kiállítására esetről-estre valószínűleg a legtapasztaltabb, jogban jártas és jóírási rendtagnak ad megbízatást. A konventnek a XIII. századból, továbbá a XIV. század első harmadából ránk maradt okleveleiben semmi adatot sem találunk arra vonatkozólag, hogy az oklevélírás külön

személyzet feladata lett volna. De az oklevelek diktátuma sem mutatja, hogy szigorú szabályokhoz ragaszkodó kancelláriában készültek volna. Formális részeik még a XIV. század első felében is, bár egy mintát követnek, mégis oly stiláris ingadozásokat mutatnak, amelyek egy fejlett kancelláriában nehezen tételezhetők fel.

Szigorú és következetes kancelláriaszerűséggel csak a XIV. század közepe óta találkozunk s éppen ebből az időből ismerjük névszerint az első írnokot: Mihály notariust.¹⁶⁷ Eszerint ekkor már volt a konventnek szervezett kancelláriája szakszerű alkalmazottal. Nem lehetetlen, hogy I. Péter prépostnak (1345—1347.) van benne része, aki a királyi udvarból került Leleszre, s így elég tapasztalata volt ahhoz, hogy a konvent hiteleshelyi működésében is reformáljon.¹⁶⁸

A kancellária kialakulására a konvent oklevéladó működésének növekvő forgalma adhatott impulzust. Ennek nagyságáról csak a XIV. század közepe óta vannak pozitív adataink, melyek közül legrégibb az 1355—56-i pecsételési lajstrom.¹⁶⁹ Eszerint 1355 végén és 1356 elején 97 nap alatt 117 oklevelet adtak ki. Mégpedig:

1355. dec.	13—31. közt	(18 nap)	11 oklevelet
1356. jan.	1—31.	« (31 «)	48 «
1356. febr.	1—29.	« (29 «)	26 «
1356. márc.	1—6.	« (6 «)	4 «
1356. márc.	19—25.	« (6 «)	14 «
1356. ápr.	9—16.	« (7 «)	14 «

A XIV—XV. század folyamán a forgalom még rohamosabban növekszik, s a XVI. században már naponként átlag 4—5 oklevelet állítanak ki. A legutolsó oklevéltaxa-lajstromunk 1523-ból való és VIII. 10—VIII. 25-ig 60 oklevélkiadást jegyez fel, mégpedig úgy, hogy VIII. 10-én 4, 11-én 7, 12-én 7, 14-én 8, 16-án 10, 17-én 5, 19-én 8, 21-én 3, 24-én 3 és 25-én 2 oklevelet adtak ki.¹⁷⁰ E lajstromból kitűnik, hogy vannak üres napok is, de viszont ismerünk olyan eseteket, amikor egy nap a konvent előtt közel 20 bevallás történt, így 1560. január 13-án (szombat!) 19.¹⁷¹ Az ilyen nagy szám már kivétel, de mindenesetre jellemző a konvent forgalmára vonatkozólag.

Ilyen forgalom helyes és célszerű lebonyolítására már korán jól szervezett, céltudatosan és rendszeresen működő intézményre volt szükség. Az 1355—56-i lajstrom azt mutatja, hogy a le-

leszi konventben a hiteleshelyi munka már differenciálódott, a jogi részt elválasztották az írásbelitől, amelynek ellátása az állandó kancellária feladata, míg az előbbit a konvent teljesíti. Mind a kettő azonban egymással összhangban működik egy közös hiteleshelyi előjáró egységes vezetése alatt.¹⁷²

A kancellária személyzete már a XIV. század közepén a notariusból,¹⁷³ subnotariusból¹⁷⁴ és más irnokokból¹⁷⁵ állott. Az iroda vezetője a notarius, de az ő feljebbvalója a custos, aki Leleszen az egész hiteleshelyi munka vezetője.

Neve: notarius, litteratus notarius,¹⁷⁶ vagy magister notarius;¹⁷⁷ általában világi ember, de előfordul a rendtagok sorából való notarius is.¹⁷⁸ Hogy a leleszi konventben állása milyen feltételekhez volt kötve és miképen töltötték azt be, nem tudjuk biztosan. Úgy látszik, hogy a notarius távozása vagy halála után a subnotarius vette át elődje hivatalát, hiszen olyan emberre volt szükség, aki a kancellária helyi szokásait, módszerét és gyakorlatát jól ismerte.¹⁷⁹ Hivatalba lépésekor — mint másutt is — esküt tesz, hogy hivatalában hűen fog eljárni, tehát tartózkodni fog mindentől, ami a konvent vagy a felek kárára lehetne.¹⁸⁰

Kötelessége a kancelláriai munka vezetése és végzése. Ő fogalmazza meg általában az okleveleket és relatiókat, ő vezeti a registrumokat, a bevallásokról felvett signaturákat,¹⁸¹ gondoskodik a fogalmazványok helyes letisztázásáról s erre utasításokat ad.¹⁸² Szükség esetén maga is másol, amiről több bejegyzés is tanuskodik.¹⁸³ A saját vagy a subnotariusok fogalmazványait ő javítja ki és olvassa fel a letisztázás ill. megpecsételése előtt a konvent jelenlétében, amit a fogalmazványokon látható javítások és bejegyzések bizonyítanak.¹⁸⁴ A XVI. század elején a registrumok szövege alatt látható «lecta» szó általában a notarius által való felolvasást igazolja.¹⁸⁵ Hivatalból részt vesz az oklevél megpecsételésében.¹⁸⁶ A kiállított oklevelek díját a XV—XVI. században ő kezeli, illetőleg szedi be, s általában ő intézi és ellenőrzi az elvégzett és az elvégzendő kancelláriai munkát; erre vonatkozólag a fogalmazványokon és okleveleken igen sok bejegyzést találunk.¹⁸⁷

Gyakran a kancellárián kívül is működik, ha erre nagyobb szükség van. Működésében a custos

utasításaihoz alkalmazkodik. Állásából kifolyólag nagy tekintélye van és a felek sokszor igyekeznek jóindulatát megnyerni és szívességet igénybe venni, amiről a notariusokhoz írt számtalan missilis tanuskodik.

A notarius segédje a subnotarius. A XIV—XV. században gyakran találkozunk velük, de a XVI. század közepé óta már ritkábban, s ekkor tűnik fel a *iuratus scriba* kifejezés.¹⁸⁸ Ezentúl — úgy látszik — nem töltik be a subnotariusi állást, munkakörét azonban a scriba veszi át.¹⁸⁹

A subnotarius valószínűleg az iroda irnokaiból került ki. Felvételénél a prépost dönt.¹⁹⁰ Feladata a notarius által rábízott kancelláriai munka végzése, de szükség esetén a külső hiteleshelyi munkában is részt vesz.¹⁹¹ A registrumvezetésben nagy része van.¹⁹² Díjazására vonatkozólag nincsenek biztosabb adataink.

A notariuson és subnotariuson kívül a kancelláriában mások is működnek, mégpedig néha elég sokan. Az 1332—36 közti időből hét személynek az írása ismeretes.¹⁹³ Azonban ekkor Leleszen még nem igen lehetett kancellária. Az 1355—56-i lajstromban íróján kívül még hárman szerepelnek.¹⁹⁴ 1370-ből négy,¹⁹⁵ 1378-ból három,¹⁹⁶ 1413—14-ből pedig tíz kéznek az írását ismerjük.¹⁹⁷ Ezeknek az irnokoknak egy része a rend tagjaiból került ki,¹⁹⁸ másik részük a rend növendékeiből állhatott.

Ugyancsak a kancelláriában működhetett a sok litteratus, ill. magister is. Sok közöttük a «clericus chori», akik nagyrészt valószínűleg a rend növendékei.¹⁹⁹ Akad köztük egyetemi fokozatú is, pl. 1429-ben magister Gregorius baccalaureatus,²⁰⁰ 1430-ban magister Ladislaus artium baccalaureatus.²⁰¹ Elsősorban a kancelláriában működnek, okleveleket másolnak stb., szükség esetén azonban a külső hiteleshelyi munkában is résztvesznek.

A mondottakhoz kiegészítésül az alábbiakban csatoljuk még azoknak a kancelláriai személyeknek a névsorát, akiket felkutatnunk sikerült. E névsor természetesen hiányos, mert csak azokra az írószemélyekre vonatkozólag vannak adataink, akik a kancellárián kívül a külső hiteleshelyi munkában is résztvettek, s így nevük a relatiókba is bekerült. Ez azonban csak olyankor fordult elő, ha a rendtagok száma a külső munka végzésére elégtelen volt.²⁰²

Notariusok.

1355—58. Michael litteratus, notarius.²⁰³ 1389. Magister Gregorius, notarius.²⁰⁴ 1397. Stephanus de Ike, not.²⁰⁵ 1399. Fabianus, not.²⁰⁶ 1413. Magister Thomas, not.²⁰⁷ 1422. Mag. Thomas, not.²⁰⁸ 1440. Mag. Fabianus, not.²⁰⁹ 1451. Fabianus de Horka, not.²¹⁰ 1483. Thomas de Zethen, not.²¹¹ 1490. Petrus lit., not.²¹² 1503—1505. Mag. Joannes Bak de Veteri-Buda.²¹³ 1505—1508. Mag. Joannes Nyárády, not.²¹⁴ 1510. Mag. Martinus, not.²¹⁵ 1511. Mag. Dionysius de Michy, not.²¹⁶ 1511. Mag. Lucas, dictus Posgay, not.²¹⁷ 1514. Nicolaus de Tárkány, not.²¹⁸ 1517. Joannes de Nyarad, not.²¹⁹ 1541. Mag. Thegenyey, not.²²⁰ 1544—1547. Joannes Nyárády, not.²²¹ 1547—1549. Gregorius lit. de Nagy-Bayon, not.²²² 1549. Nicolaus Mykulith, not.²²³ 1550—51. Paulus lit. de Kalmanchey, not.²²⁴ 1553. Franciscus de Nitria, not.²²⁵ 1554. Stephanus Némethy.²²⁶ 1554. Georgius Szilassy.²²⁷ 1558—1566. Mathyas Zenthmaryay de Chicher, not.²²⁸ 1569. Franciscus Guthy de Mathyoz, not.²²⁹

Subnotariusok és scribák.

1379—1380. Paulus lit., subnot.²³⁰ 1381. Nicolaus lit., subnot.²³¹ 1382. Stephanus lit., subnot.²³² 1394—1395. Antonius lit., subnot.²³³ 1398—1400. Johannes lit., subnot.²³⁴ 1401—1406. Thomas lit., subnot.²³⁵ 1413. Mag. Petrus, subnot.²³⁶ 1420—1422. Mag. Ladislaus, subnot.²³⁷ 1413. Mag. Georgius, subnot.²³⁸ 1424—1427. Mag. Fabianus, subnot.²³⁹ 1428—1429. Mag. Benedictus, subnot.²⁴⁰ 1430. Mag. Dionysius, subnot.²⁴¹ 1434. Mag. Bartholomeus, subnot.²⁴² 1502—1503. Franciscus lit. de Veteri-Buda.²⁴³ 1543—1545. Demetrius de Pysky, subnot.²⁴⁴ 1544. Stephanus de Therebes, iuratus scriba.²⁴⁵ 1544—1545. Balthasar scriba.²⁴⁶ 1550. Johannes lit. de Kapuntha, iuratus scriba.²⁴⁷ 1552. Gasparus Symonfy.²⁴⁸ 1559. Sebastianus, scriba.²⁴⁹ 1569. Stephanus Halmay, scriba.²⁵⁰

Litteratusok és clericusok.

1350. Michael lit., familiaris.²⁵¹ 1358. Frater Valentinus lit.²⁵² 1364. Petrus lit.²⁵³ 1364. Joannes, clericus chori.²⁵⁴ 1367. Nicolaus, cler. chori.²⁵⁵ 1373. Nicolaus lit.²⁵⁶ 1375. Thomas lit., cler. chori.²⁵⁷ 1375. Mathias lit. de Sárkány.²⁵⁸ 1376—1377. Mag. Martinus.²⁵⁹ 1378. Nicolaus lit.²⁶⁰ 1381. Paulus lit.²⁶¹ 1382. Stephanus lit.²⁶² 1387. Stephanus lit.²⁶³ 1394. Jacobus lit.²⁶⁴ 1396. Stephanus lit.²⁶⁵ 1396. Antonius lit.²⁶⁶ 1398. Mag. Stephanus lit.²⁶⁷ 1400. Georgius lit.²⁶⁸ 1405. Mag. Gallus.²⁶⁹ 1406. Jacobus, cler. chori.²⁷⁰ 1407. Mag. Thomas lit.²⁷¹ 1407—1409. Jacobus lit., cler. chori.²⁷² 1407—1480. Stephanus lit.²⁷³ 1408—1409. Dominicus lit., cler. chori.²⁷⁴ 1408. Blasius lit.²⁷⁵ 1408—1410. Nicolaus lit.²⁷⁶ 1410—1411. Joannes lit., cler. chori.²⁷⁷ 1413—1415. Mag. Petrus de Fyred lit.²⁷⁸ 1413. Christianus, cler. chori.²⁷⁹ 1413. Adrianus lit.²⁸⁰ 1413. Mag. Jodocus, cler. chori.²⁸¹ 1413—1416. Georgius lit.²⁸² 1414. Mag. Stephanus lit., cler. chori.²⁸³ 1415. Mag. Martinus lit.²⁸⁴ 1416—1417. Mag. Thomas lit.²⁸⁵ 1416—1418. Mag. Ladislaus lit.²⁸⁶ 1417. Mag. Franciscus lit., cler. chori.²⁸⁷ 1417—1426. Benedictus lit., cler. chori.²⁸⁸ 1417—1420. Brictius lit., cler. chori.²⁸⁹ 1417. Jacobus lit.²⁹⁰ 1417. Georgius lit.²⁹¹ 1418. Antonius lit.²⁹² 1419. Nicolaus lit.²⁹³ 1419—1423. Martinus lit., cler. chori.²⁹⁴ 1420—1425. Emericus lit., cler.

chori.²⁹⁵ 1420—1423. Mag. Ladislaus, cler. chori.²⁹⁶ 1420. Philippus lit., cler. chori.²⁹⁷ 1420. Mag. Joannes lit., cler. chori.²⁹⁸ 1420. Mag. Fabianus lit.²⁹⁹ 1420. Mag. Thomas lit., cler. chori.³⁰⁰ 1420. Mag. Paulus, organista.³⁰¹ 1422—1423. Georgius lit., cler. chori.³⁰² 1422—1424. Fabianus lit., cler. chori.³⁰³ 1423. Thomas lit.³⁰⁴ 1424. Philippus lit.³⁰⁵ 1424—1426. Ambrosius lit.³⁰⁶ 1424. Blasius, cler. chori.³⁰⁷ 1425. Mathias lit., cler. chori.³⁰⁸ 1425. Demetrius, cler. chori.³⁰⁹ 1426—1430. Joannes, cler. chori.³¹⁰ 1426. Jacobus lit., cler. chori.³¹¹ 1428. Jacobus lit.³¹² 1429. Emericus lit., cler. chori.³¹³ 1429. Mag. Gregorius, baccalaureatus.³¹⁴ 1430. Mag. Fabianus.³¹⁵ 1430—1431. Mag. Albertus, cler. chori.³¹⁶ 1430. Mag. Dionysius, cler. chori.³¹⁷ 1430. Mag. Mathias, cler. chori.³¹⁸ 1430—1431. Mag. Ladislaus, artium baccalaureatus.³¹⁹ 1434. Blasius lit.³²⁰ 1434. Mag. Fabianus lit., cler. chori.³²¹ 1435. Mag. Blasius lit.³²² 1535. Michael lit. Debresinus.³²³ 1544—1545. Wolfgangus lit.³²⁴ 1549. Franciscus lit.³²⁵

5. A konvent hiteleshelyi működésének vezetése és szervezete.

Az eddigiekből láttuk, hogy a leleszi konvent a korhoz viszonyítva elég nagy apparatussal folytatta oklevéladó működését. Ez azonban csak úgy folyhatott rendszeresen, ha egy tapasztalt előjáró egységes elvek szerint irányította. Már az 1355—56-i pecsételési lajstrom³²⁶ is mutatja, hogy hiteleshelyi előjárója volt a konventnek, akit írója egyszerűen «dominus meus»-nak nevez. Kár azonban, hogy ennek az előjárónak a nevét és rendi állását nem mondja meg, úgyhogy ennek megállapításában más adatokra vagyunk utalva.

A káptalanoknál a hiteleshelyi teendőket kezdetben a lector látta el. Mikor a kancellária kialakult, tudásánál és tekintélyénél fogva ő lett nemcsak annak vezetője, hanem a káptalan egész hiteleshelyi működésének a legfőbb aktív irányítója,³²⁷ működési köre tehát kiterjedt annak jogi és írásbeli részére is. Ennek megállapítása könnyű és biztos, mert a káptalanok okleveleinek zárórésztében rendszeren a lector van megnevezve, mint az oklevél felelős kiadója. A leleszi konventnél azonban másként áll a dolog. Ott a konventi tagok felsorolására az egész középkori okleveles anyagban alig találunk öt-hat példát, de ezekben sincs határozottan és világosan megnevezve ez az előjáró, mint olyan. Azonban bizonyos, hogy a leleszi konvent hiteleshelyi működésének irányítója teljesen azzal a joghatósággal rendelkezett, mint a káptalanok lectora, s a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok mind azt bizonyítják, hogy ez a custos volt, aki a káptalanoknál csak a levéltáros tisz-

tét töltötte be. A leleszi custos is levéltáros,³²⁸ de emellett már a XIII. század végén is része van az oklevélkiadásban, mert az oklevél zárórészében a priorral együtt találjuk feljegyezve.³²⁹ Melyik közöttük a valódi előljáró, nem tudjuk. Egy 1345-i oklevélben a custos neve megelőzi a priorét.³³⁰ Ez éppúgy vonatkozhatik a custos vezető szerepére, amint lehet véletlen is, azért érdemes megkövetkeztetést nem vonhatunk le belőle.

A későbbi adatok már nagyobb számmal és komolyabban tanúskodnak a custos mellett. 1366. jan. 21-én Patak városának egyik bírása bírótársa részére oklevelet kér a konventtől s levelét a custosnak címezi.³³¹ Ebben nem par-t kér, hanem *eredeti* oklevelet,³³² tehát a custosnak csak mint a hiteleshelyi működés vezetőjének szólhat és a patakiakról feltételezhetjük, hogy ismerték a tőlük nem messze fekvő leleszi konvent hiteleshelyi szervezetét és gyakorlatát. 1411-ben egy esküt elrendelő mandatumon e jegyzetet találjuk: «Iuravit et solvit custodi.»³³³ 1417-ben pedig egy statutorialis mandatumon: «Visa est per custodem in Bator, dominica die ante Lucem . . . proxima.»³³⁴ 1458-ban V. Balázs prépost Mátyás királlyá választása alkalmából Budán tartózkodik. Mikor előrelátja, hogy még hosszabb időt kell ott eltöltenie, levélben utasítást ad Kapy János custosnak. Ez az utasítás a custos hiteleshelyi szerepére is vonatkozik s főleg a jövedelem kezelésére utal néhány sora.³³⁵

A XV. és XVI. század fordulóján találkozunk néhány adattal, melyek a *prior* vezető szerepéről szólnak.³³⁶ Ezekben az esetekben azonban a prior valószínűleg csak mint helyettes működik, talán épp custosból lett priorrá, s mint ilyen az új custos kinevezéséig vezeti tovább a hiteleshelyi működést.³³⁷

A XVI. század további adatai már félreérthetetlenül a custosra, mint a hiteleshelyi működés aktív vezetőjére vonatkoznak. Ezekben mint «presbyter custos et conservator»,³³⁸ «conservator» vagy egyszerűen mint «presbyter» szerepel; sokszor pedig nevének és állásának megemlítése nélkül, de a tartalomról és más kiegészítő bejegyzésekből kitűnik, hogy csak a custosra vonatkozhatnak.³³⁹

A custos állása bizalmi állás. Kinevezését, illetve megbízását a préposttól nyeri,³⁴⁰ aki viszont az egész konventnek — mint hiteleshelynek is — a legfőbb előljárója.

Működéséért a prépostnak felelős és a fontosabb ügyekben a prépost döntése szerint cselekszik. Hatásköre kiterjedt az összes hiteleshelyi ügyekre és az egész kancelláriára.³⁴¹ Ő vagy a prior bontja fel a konvent előtt a beérkezett mandatumokat és ő bízza meg az előírt hiteleshelyi eljárás végrehajtásával a hatósági embereket és a konventualisokat.³⁴² A fontosabb ügyeket sokszor maga hajtja végre.³⁴³ Mikor a vidék plébánosait bevonják a hiteleshelyi működésbe, nekik is ő adja megbízatásukat.³⁴⁴ Résztvesz a bevallásoknál, amiről néha az oklevelek zárórészében is történik említés.³⁴⁵ Jelen van az oklevelek és relációk fogalmazványainak a letisztázást megelőző felolvasásánál és szükség esetén elrendeli a szöveg módosítását vagy az esetleges hibák kijavítását.³⁴⁶ Ügylátszik, hogy a bevallásokról ő is felvesz signaturákat.³⁴⁷ Mint custos őrzi a konvent pecsétjét s az oklevelek megpecsételése is az ő jelenlétében történik. Ezt bizonyítja az 1355—56-i pecsételési lajstrom szövege is.³⁴⁸ Ő rendelkezik a hiteleshelyi működésből befolyó jövedelmek felett s fedezi belőlük a kancelláriai és egyéb ezzel összefüggésben levő kiadásokat.³⁴⁹ A hiteleshelyi eljárás vagy az oklevél díját el is engedheti.³⁵⁰ Mint a kancellária vezetője ennek személyzete felett disponál és külső végrehajtásokra is kiküldi őket.³⁵¹

Mint custos őrzi és kezeli a konvent levéltárát³⁵² és az ott deponált pénzüsségeket.³⁵³ Levéltárosi tiszte is emelhetette a custos tekintélyét s valószínű, hogy ezen hivatala miatt hívják a XVI. században általában conservatornak.³⁵⁴

Hogy nagy felelősséggel járó állását eredményel viselhesse, nagy jogi képzettségű, erélyes és körültekintő embernek kellett lennie. Állása bizalmi jellegű s — mint már láttuk — lépcső a priori méltóságra. De gondoskodnia kellett arról, hogy személyzete is kellő képzettségű legyen. A kancellária alkalmazottai ezt a képzettséget legalább elemeiben, a monostor iskolájában szerezték meg s ezirányú ismereteik később a gyakorlat által csak kiegészítést nyertek.³⁵⁵

A fontosabb ügyekben azonban vagy mindig maga megy ki,³⁵⁶ vagy tapasztaltabb embereket küld ki, sőt néha még a prépost is résztvesz ebben a munkában.

Az egész monostornak s így a hiteleshelyi működésnek a legfőbb és a törvények előtt felelős³⁵⁷ előljárója a prépost. Ez a konvent kiadványaiban

is kifejezésre jut, mert az oklevelek intituliációjában — a székiüresedést kivéve — mindig be van foglalva a prépost neve, mint a királyiakban a királyé.

E felelősségből kifolyólag a legmesszebbmenő felügyeletet gyakorolja a hiteleshelyi működés felett, s a fontosabb és nehezebb esetekben az ő szava a döntő.³⁵⁸ Szabadon rendelkezik a levéltárral³⁵⁹ s a befolyt jövedelem hovaforrítása és elosztása is tőle függ.³⁶⁰ Ezenfelül személyesen is résztvesz az egyes hiteleshelyi eljárásokban, főleg akkor, ha azok nagyobb jelentőségűek.³⁶¹ E működése alapján a hiteleshelyi jövedelemben is részesedik.³⁶²

Több prépost a kir. udvarból emelkedett a leleszi préposti székre s így a konvent hiteleshelyi működésének a kifejlődésére és rendezésére nagy hatást gyakorolhatott. Így 1334-ben Pál³⁶³ (1334—), I. Károly kir. káplánja, 1335-ben III. Balázs³⁶⁴ (1335—1344.), a királyné káplánja és 1345-ben Péter³⁶⁵ (1345—1347.), I. Lajos káplánja kerül a leleszi monostor élére, épp akkor, amikor a konvent kancelláriája kialakulóban van s lehetetlen, hogy ebben nekik nem volna érdemük.

A későbbiek közül II. Miklós³⁶⁶ (1405—1441.) leleszi prépostsága előtt comes capellæ regiæ, tárnokmester és alkancellár volt. Az első és legrégebb registрумtörédékünk az ő idejéből való s lehet, hogy alatta indult meg Leleszen a registрумvezetés. Zsigmond³⁶⁷ (1494—1498.) II. Ulászló kincstárosa, II. Illés³⁶⁸ (1521—1525.) és IV. János³⁶⁹ (1526—1547.) pedig kir. alkancellárok voltak s nekik sem lehetett közömbös a konvent ügykezelése, hanem ahol lehetett, fejlesztették és javítottak rajta. Nincs kizárva, hogy András prépost (1518—1521.) óta kezdik a registрумokat bekötni, mert az első eredeti kötésű protocollum az 1519—1525 közti anyagot tartalmazza. 1523-ból pedig a kötött protocollumra már biztos adatunk van.³⁷⁰

Az eddigiekben tárgyalt konventi és egyben hiteleshelyi előjárók közül a legtöbb adatunk a prépostokról maradt, mert nevük az oklevelek intituliációjában sohasem hiányzik. A priorok és custosok stb. nagyrészt csak a relációkból ismeretesek, de minthogy a végrehajtásokban, illetve a külső hiteleshelyi munkában ritkán, inkább rendkívüli esetekben vettek részt, névsoruk nem teljes és nem olyan pontos, mint a prépostoké. De mégsem lesz céltalan munka, ha az alábbiakban meg-

kíséreljük e dignitáriusok sorozatának az eddig rendelkezésünkre álló adatok alapján való össze-foglalását.

Prépostok.

Joannes Estoras 1250—1270.³⁷¹ Benedictus 1271—.³⁷² Demetrius 1273—.³⁷³ Vigandus 1284—1287.³⁷⁴ Benedictus II. —1290.³⁷⁵ David 1290.³⁷⁶ Nicolaus 1291.³⁷⁷ D[ominicus] 1302.³⁷⁸ Valerius 1302—1305.³⁷⁹ Jacobus 1305—1315.³⁸⁰ Blasius 1315.³⁸¹ Stephanus 1318.³⁸² Joannes II. 1321—1323.³⁸³ Stephanus II. 1325—1326.³⁸⁴ Blasius II. 1326—1334.³⁸⁵ Paulus (capellanus Caroli I.) 1334.³⁸⁶ Blasius III. (capellanus Elisabethæ reginæ) 1335—1344.³⁸⁷ Thomas 1344.³⁸⁸ Petrus (capellanus Ludovici I.) 1345—1347.³⁸⁹ Blasius IV. 1347—1355.³⁹⁰ Elias 1355—.³⁹¹ Petrus II. 1355—1366.³⁹² Johannes III. 1366—1378.³⁹³ Dominicus II. de Pálócz 1378—1403.³⁹⁴ Stephanus III. 1403—1405.³⁹⁵ Nicolaus II. de Csicer (vicecancellarius et tavernicus regius, comes capellæ regiæ) 1405—1441.³⁹⁶ Stanislaus 1442—1451.³⁹⁷ Blasius V. Bacskey 1451—1479.³⁹⁸ Johannes IV. (doctor) 1482.³⁹⁹ Georgius administrator 1483—1484.⁴⁰⁰ Nicolaus Ostffy 1484—1493.⁴⁰¹ Sigismundus de Vemer (thesaurarius regis Uladislai II.) 1494—1498.⁴⁰² Benedictus III. Kornys de Ruszka (consecratus, episcopus Dravastiensis et suffraganeus episcopi Varadiensis) 1500—1518.⁴⁰³ Andreas de Déva (antea præpositus de Bozók) 1518—1521.⁴⁰⁴ Elias II. (electus episcopus Hipponensis et vicecancellarius regius) 1521—1526.⁴⁰⁵ Joannes IV. de Quinqueecclesiis (vicecancellarius et commissarius Ferdinandi I.) 1526—1547.⁴⁰⁶ Georgius Body (electus episcopus Chanadiensis) 1547—1556.⁴⁰⁷ Augustinus Bolussich 1556—1565.⁴⁰⁸

Priorok és subpriorok.

1271. Joannes.⁴⁰⁹ 1326. Jacobus.⁴¹⁰ 1345. Lucas.⁴¹¹ 1349. Paulus.⁴¹² 1402. Joannes.⁴¹³ 1403. Joannes.⁴¹⁴ 1424—1425. Antonius.⁴¹⁵ 1427. Andreas.⁴¹⁶ 1430. Antonius.⁴¹⁷ 1441. Ladislaus.⁴¹⁸ 1445—1448. Joannes.⁴¹⁹ 1450. Michael lector.⁴²⁰ 1452. Stephanus.⁴²¹ 1453—1454. Joannes.⁴²² 1457—1459. Andreas.⁴²³ 1459. Joannes de Péterfalva⁴²⁴ 1460. Joannes de Kapy.⁴²⁵ 1465. Andreas.⁴²⁶ 1467. Michael supprior.⁴²⁷ 1473—1477. Martinus.⁴²⁸ 1479. Philippus supprior.⁴²⁹ 1484—1486. Joannes supprior.⁴³⁰ 1508. Gregorius.⁴³¹ 1516—1517. Petrus.⁴³² 1517. Paulus.⁴³³ 1520. Petrus.⁴³⁴ 1523—1524. B. de Palotha.⁴³⁵ 1525—1536. Johannes de Pécs.⁴³⁶

Custosok.

1271. Thomas.⁴³⁷ 1274. Demetrius.⁴³⁸ 1326. Demetrius.⁴³⁹ 1335. Stephanus.⁴⁴⁰ 1337. Joannes.⁴⁴¹ 1342. Stephanus.⁴⁴² 1343. Nicolaus.⁴⁴³ 1345. Philippus.⁴⁴⁴ 1347. Stephanus.⁴⁴⁵ 1348. Petrus.⁴⁴⁶ 1357—1364. Joannes.⁴⁴⁷ 1365. Nicolaus.⁴⁴⁸ 1366. Thomas.⁴⁴⁹ 1366. Andreas.⁴⁵⁰ 1378. Thomas.⁴⁵¹ 1390—1391. Joannes.⁴⁵² 1391. Petrus.⁴⁵³ 1393. Stephanus.⁴⁵⁴ 1393—1398. Joannes.⁴⁵⁵ 1399. Antonius.⁴⁵⁶ 1403. Michael subcustos.⁴⁵⁷ 1402—1412. Paulus.⁴⁵⁸ 1414. Joannes.⁴⁵⁹ 1414—1417. Jacobus.⁴⁶⁰ 1419—1423. Stanislaus.⁴⁶¹ 1458. Joannes de Kapy.⁴⁶² 1508. Joannes de Pécs.⁴⁶³ 1519. Petrus.⁴⁶⁴ 1545—1558. Ladislaus.⁴⁶⁵ 1560—1564. Benedictus Szilágyi.⁴⁶⁶ 1567—1569. Petrus de Zalankemen.⁴⁶⁷

6. A kancellária működése.

A kancellária feladata, hogy a konvent előtt tett bevallásokról az okleveleket, a különböző közhatóságok megkeresésére végzett eljárásokról pedig a relatiókat kiállítsa, tehát általában a konvent hiteleshelyi működésével összefüggő írásbeli munkát látja el. Kiadványai ennél fogva két-félék: 1. befejezett jogi intézkedést tartalmazó oklevelek és 2. a különböző peres stb. ügyek egy-egy mozzanatára vonatkozó jelentések, relatiók.

A bevallásokról szóló oklevelek kiállításának fázisai a következők:

Az érdekelt felek megjelentek a konvent előtt és előadták ügyüket, amint ezt az előzőekben részletesebben is vázoltuk. E bevallásnál állapították meg a kiállítandó oklevél formáját is.

Kezdetben az oklevél megírása mindjárt a bevallás után következett. Később a forgalom növekedésével az oklevelet nem rögtön, hanem néha csak több nap eltelte után szerkesztik meg, azért a bevallásról a notarius rövid jegyzetet (signaturát) vagy fogalmazványt készít magának, hogy a megszerkesztéshez szükséges adatok megőrződjenek. E jegyzeteket és fogalmazványokat a XV. század óta registrumszerűen vezetik, amelyek különböző fejlődési fokokon keresztülmenve a XVI. század első felében egy végleges formában állapodnak meg.

A felek bevallása vagy a signaturák alapján a notarius vagy más megfogalmazta az oklevél szövegét. E célra eleinte a hulladék-pergament és a kész, de ki nem adott oklevelek üres részét használták fel, de néha külön lapokra is írták őket. Az ilyen signaturák és fogalmazványok nagy számmal találhatók a konvent levéltárában.⁴⁶⁸ A fogalmazványok abban különböznek a kész oklevelektől, hogy formuláris részeik többnyire hiányoznak s egyszerűen csak a narratiót és a dispositiót adják,⁴⁶⁹ bár néha, főleg a XV. század folyamán az oklevél teljes szövegét is tartalmazzák. Még könnyebben ismerhetők fel hanyagabb írásukról és a bennük található sok javításról. A XVI. század elején a fogalmazványokat bemásolják a protocollumokba.⁴⁷⁰

Az így elkészített fogalmazványt azután a notarius vagy a custos a konvent előtt felolvasta,⁴⁷¹ aminek célja az oklevél tárgyi ellenőrzése volt.⁴⁷² Bizonyos ez a fogalmazványokon látható és a fel-

olvasás megtörténtét jelző bejegyzésekből is, amilyenek: «lecta»;⁴⁷³ «lecta et correcta per notarium».⁴⁷⁴ A felolvasás idejére vonatkozólag nincs pontosabb adatunk. Valószínűleg egyszerre több fogalmazványt olvastak fel s ugyanakkor történt a már megírt és újból átvizsgált oklevelek megpecsételése is.

A megfogalmazott oklevélszöveg felolvasása után következett annak lemásolása.⁴⁷⁵ Ez nagy óvatosságot kívánt, mert a kész oklevélbe nem volt szabad hibának becsúsznia.⁴⁷⁶ Ha az oklevélben javítottak, ezt külön is megemlítik.⁴⁷⁷ A relatiókban azonban nem nagyon ügyeltek, mert bennük aránylag igen gyakori a törlés és javítás.⁴⁷⁸ A felek is igen nagy gondot fordítanak arra, hogy okleveleik hibátlanok legyenek, mert a hibák számukra sokszor kárral járhatnak. Ezért az *Ars Notarialis* szerzője e tekintetben nagy vigyázatra inti a notariust.⁴⁷⁹ Ha oklevelükben a felek valami hibát fedeznek fel, akkor közvetlenül⁴⁸⁰ vagy közvetve, valamely közhatóság útján javítást vagy új oklevelet kérnek a konventtől (mandatum correctorium).⁴⁸¹

A letisztázott oklevelet a hiteles helyek rendszere szerint csak akkor pecsételték meg, ha a notarius az illetéket a felektől átvette. Leleszen e tekintetben nincs rendszeres gyakorlat, hanem többnyire csak a megpecsételés után történik a taxa lefizetése.⁴⁸² Ezt néha el is engedik.⁴⁸³ A fél fizeti a munkán kívül az oklevélhez szükséges anyagot is, mint a hártyát vagy papirost, a pecsét viaszát és zsinórját,⁴⁸⁴ hacsak ezt maga nem hozta, amire szintén van esetünk.⁴⁸⁵ A tintát házilag állították elő.

A megpecsételés körülményeiről nincsenek bővebb adataink. Az 1355—56-i pecsételési lajstrom írója többszámban beszél a megpecsételésről, de e jegyzék szövegéből kivehető, hogy ott volt a notarius vagy subnotarius és a custos, aki különben is a pecsétnek az őre. E lajstrom szerint egyszerre több oklevelet pecsételtek meg. Még ünnepnap is van pecsételés.⁴⁸⁶ A kész oklevelet azután átadták a feleknek. Ezt vagy a custos, vagy az az alkalmazott adja ki, aki a jövedelmet kezeli és nyilvántartja. Van rá eset, hogy a kész oklevelet valami közbejött okból visszatartják.⁴⁸⁷

A pecsét maga kétféle: a privilegiumokon függő, a patenseken és zárt okleveleken a befüggesztett pecsét.

A megpecsételéssel kapcsolatban meg kell emlíkeznünk az oklevelek dátumáról is. 1356-ból való két adatunk azt mutatja, hogy az oklevél dátuma nem a megpecsételésre, hanem a bevallásra, illetőleg az oklevél megírására vonatkozik.⁴⁸⁸ A lajstromból azt is megtudjuk, hogy vásár- és ünnepnap is vettek fel fassiókat.⁴⁸⁹ A XVI. századi konventi kiadványokból viszont azt kell megállapítanunk, hogy nem a bevallás, hanem a megpecsételés napjáról vannak keltezve.⁴⁹⁰ Vannak azonban esetek, amikor a két időpont teljesen egybeesik, ilyenkor tehát a bevallás és az oklevéladás egy napon történt.⁴⁹¹

A XVI. századi signaturás könyvekből még az is kitűnik, hogy, bár ünnepnap is előfordul oklevéladás, főleg signaturafelvétel, mégis inkább hétköznapi volt nagyobb forgalom.⁴⁹²

A relatiók megszerkesztésének szintén több fázisa volt. Ezek: a kiküldött emberek jelentése a relatio megfogalmazása, lemásolása, megpecsételése és továbbítása az illetékes hatósághoz. Ez az általános kiállítási mód egyes részeiben különböző fejlődési fokokon ment keresztül, mielőtt a XVI. században végleg megállapodott volna. Eleinte mindjárt a kiküldöttek fassiója alapján fogalmazták meg a jelentést. Ez a forgalom növekedésével nem mindig volt lehetséges, úgyhogy a relatio megfogalmazását későbbre hagyták, de, hogy az adatokat el ne felejték, a notarius rávezette azokat a mandatum hátlapjára egy jegyzet (signatura) alakjában. Ezek a jegyzetek a XIV. század közepe óta mind nagyobb és nagyobb számban tűnnek fel, a mandatumban elrendelt végrehajtásnak az idejére, nemére, módjára, a végrehajtással megbízott személyekre és egyéb körülményekre vonatkoznak. Vezetőjük a notarius, amire stílusukból is következtethetünk.⁴⁹³ Ezek a jegyzetek még nem fogalmazványok, hanem a végrehajtás fontosabb adatainak a megrögzítői, s mint ilyenek, a mandatumon való megfogalmazás előkészítői. Kezdetben még igen hiányosak, lassankint azonban pontosabbakká válnak a mandatum természete szerint.

Később a XV–XVI. században, mikor a gyakorlat tökéletesebbé válik, általános szokássá lesz a relatióknak a mandatumon való teljes megfogalmazása. A fogalmazványok mellett azonban továbbra is megmaradnak a régi, sablonos, a végrehajtásra vonatkozó signaturák.

Az első relatio-fogalmazvánnyal 1367-ben találkozunk.⁴⁹⁴ Ez teljes fogalmazvány, de még hiányzik belőle a relatio formuláris részei. Az eddigi jegyzetekkel csak abban egyezik meg, hogy a mandatum alsó margóján kezdődik (szintén fordítva), folytatása pedig a túloldalon van meg. A soroknak a megfordítása a XIV. század második felében általános. 1390 után fejlődést tapasztalunk a fogalmazványok szerkezetében, mert egy 1393-i mandatum relatiójának fogalmazványa már a formuláris részekből is mutat valamit.⁴⁹⁵ E forma a jelentés bevezetése, mely így bekerült már a relatiófogalmazványba is. A XV. század első évtizedében a jegyzet és a fogalmazvány alkalmazásában újabb szokás lép életbe. Eddig ugyanis ezek váltakozva szerepelnek, mert amelyik mandatumon van jegyzet, hiányzik róla a fogalmazvány: ettől fogva csaknem minden mandatumon megvan végrehajtásának a jegyzete és relatiójának a fogalmazványa. Ennek első példáját 1408-ban találjuk.⁴⁹⁶ Természetesen szigorú következetességgel itt sem találkozunk, de az adatok nagyobb része emellett bizonyít.

A XV. század második felében a fogalmazványok újabb változáson mennek keresztül s több átmeneti forma után a XVI. század elején fölveszik a relatió teljes formáját, a jegyzet azonban még mindig a régi szerkezetet és alakot mutatja. Ennek első példáját Mátyás király egyik 1482-ből való mandatumán látjuk.⁴⁹⁷ Itt a fogalmazvány a relatió szokásos bevezető soraival kezdődik. Ezek után van egy jel (¶), mely a mandatum szövegének a közbeszúrását jelenti, majd maga a jelentés. Megjegyzendő azonban, hogy a relatiófogalmazvány ez alakjával már 1390-ben találkozunk, de csak egyszer, anélkül, hogy a gyakorlatba átment volna.⁴⁹⁸

A XV. század végén a fejlődés egy további lépése az, hogy nem a mandatum hátsó lapján, hanem közvetlenül a szöveg alatt írják meg a relatió bevezető részét.

A relatió fogalmazványának végső és legpraktikusabb formája a XVI. század elején alakult ki. Ebben a mandatum szövege előtt a lap felső margójára írják a relatio bevezető formuláját, ez után következik maga az eredeti mandatum szövege, végül ehhez csatlakozik a konvent jelentése a maga szokásos részeivel. Az ilyen fogalmazvány első tekintetre magának a relatióknak a benyomá-

sát kelti és csak alaposabb megtekintés után tűnik fel a kétfajta írás közti különbség. Lényegtelen eltérésekkel itt is találkozunk; pl. ha a mandatumnak elég széles margója van, akkor ezt is felhasználják s ilyenkor a fogalmazvány szövege keret gyanánt veszi körül a mandatum szövegét.⁴⁹⁹ A relatiók fogalmazásának e módja 1513 után válik általánossá és ezentúl hosszú időn keresztül megmarad a konvent kancelláriájának a gyakorlatában. A relatiók fogalmazványai tehát ettől fogva teljesen a relatiók formáját mutatják. A jegyzetek ezután is megmaradnak a gyakorlatban, de a XVI. század 40-es éveitől szintén megváltozott formában. Eddig u. i. a signaturát a notarius vezette rá a mandatumra obiectiv formában, ezentúl a kiküldött konventi emberek maguk szerkesztik meg subiectiv alakban.⁵⁰⁰ Ezt egy ideig a mandatum hátlapjának valamely üres és feltűnő helyére írják, majd az a szokás honosodik meg, hogy a kiküldött emberek a végrehajtás adatait a pecsét rútaalakú borítólapjára vezetik rá. A jegyzet ebben az időben igen pontos és a relatióra nézve minden fontos adatot magában foglal. Nyelvük latin, magyar nyelvűvel az egész korszakon keresztül csak egyszer, 1556-ban találkozunk.⁵⁰¹

A relatio-fogalmazványt szintén felolvasták a konvent előtt s ekkor történtek a még szükséges javítások, akár a fassiók fogalmazványainál. Ezután lemásolták, megpecsételték s elküldték (a fél által) az illetékes hatóságnak. A megpecsételést az 1355—56-i pecsételési lajstrom szerint a fassiók okleveleivel egyszerre történt.⁵⁰² A hatóságokon kívül az érdekelt felek is kaphattak par-t a relatióról, amiről a mandatumokon található egyéb bejegyzésekből van tudomásunk.⁵⁰³ Azonban van rá eset, hogy egyik fél sem kap a relatióból par-t.

A relatiók dátumára még meg kell jegyeznünk, hogy ez a homo regius jelentésének az ideje és nem a konvent emberé, bár rendes körülmények között e kétféle egybeesik.⁵⁰⁴

Az előbbiektől eltérő gyakorlatot mutat a statutiókról és határjárásokról, valamint a nagyobb inquisitiókról szóló relatiók megfogalmazása. Ezekben az ügyekben a kiküldöttek a helyszínen hosszabb jegyzéket készítettek maguknak, s ennek alapján készült el azután a relatio. Ezeket a jegyzeteket registrumoknak nevezték s a határjárásoknál és statutióknál mindig készítettek ilyen,

amire több adatunk van.⁵⁰⁵ Erre a registrumra azért is volt szükség, mert a statutióról és reambulatióról a relatiót csak a végrehajtást követő 15. napon írták meg.⁵⁰⁶ A relatio megírása a registrum alapján történt, mire ez utóbbi a levéltárba került.⁵⁰⁷

7. A konvent kiadványai.

A leleszi konvent oklevelei más hiteleshelyek okleveleivel egyezően privilegialis, patens vagy zárt alakban készültek. A formai különbségek az oklevél tartalmával, a benne foglalt intézkedéssel is összefüggnek, annak hordereje és jelentősége szerint változnak, mert a privilegium ünnepélyes alakban örökérvényű, a patens egyszerűbb formában inkább ideiglenes s a zárt oklevél rövid és átmeneti jellegű intézkedést tartalmaz.

De a felektől is függött az oklevél formája s ebbeli kívánságaik az oklevelek zárórészében gyakran külön is meg vannak említve.⁵⁰⁸ A patensekben ezenfelül gyakran találunk megjegyzést, mely szerint a konvent a felek kívánságára bármikor kész a kérdéses oklevelet privilegium formájába átírni.⁵⁰⁹ 1334-ből pedig arról van tudomásunk, hogy zárt oklevelet is átírtak privilegiumra.⁵¹⁰ A kérdéses zárt oklevél átírása 1389-ben tényleg meg is történt.⁵¹¹

A konvent privilegiumainak anyaga pergamen, mégpedig az ú. n. északi hártya; a délre csak egy példát ismerünk.⁵¹² A patens és zárt oklevelek kezdetben pergamenre íródnak, a XIV. század elejétől pedig a zártaknál általában papírost, a patenseknél vegyesen hol pergament, hol papírost használnak. Rendszeresen a nagyobb jogot biztosító patenseknél pergamen, a kisebb értékűeknél papíros az oklevél anyaga. Az általunk legrégebbnek ismert papíros konventi kiadvány egy 1325-ből való relatio,⁵¹³ az első papíros patenst pedig 1366-ban adták ki.⁵¹⁴

Az oklevél alakja általában fekvő téglalap, a papíros okleveleknél azonban találunk charta transversa-t is. Az írás a középkorban általánosan használt írások típusát mutatja. A privilegiumoké szebb, díszesebb és gondosabb, mint a patenseké vagy a zárt okleveleké, némelyik valóságos műre-mek és sokszor közel áll a codex-írásához.⁵¹⁵ A privilegialis oklevelek első sora általában nagyobb betűvel, néha igen díszes initialéval kezdődik.⁵¹⁶ Sokszor a patens is initialéval kezdődik, de a zárt

oklevelek kezdőbetűje ritkán van díszítve. A privilegiumok és patensek gyakran halvány vonalozást mutatnak.⁵¹⁷ Az első sor, vagy a benne levő nevek sokszor scriptura longiorral vannak kiemelve,⁵¹⁸ néha codex-írással,⁵¹⁹ de a zárt oklevelekben soha. Az első betű díszítése az oklevél megírása után történt, de a ki nem adott privilegiumokban és par-chirographumokban a legtöbb esetben elmarad a díszítés.⁵²⁰

A privilegiumok legnagyobbbrészt a chirographum formáját mutatják és ilyenkor az ABC betűi is a legváltozatosabb alakúak és díszítésűek.

A pecsétet a privilegiumokon kizárólag függő alakban alkalmazták. Formája az ú. n. cipőpecsét, anyaga sárga viasz. Egy oklevélre egy pecsétet alkalmaztak, de ismerünk a konvent gyakorlatában egy esetet, amikor egy privilegiumra két pecsétet függesztettek.⁵²¹

A pecsétnek a privilegiumra való ráfüggesztése hártaszalaggal vagy selyemsodrattal történt. E két pecsét tartó anyag használatában sokáig nem következetes a gyakorlat,⁵²² 1388 óta azonban már csak selyemsodrattal használnak. A pecsét súlya miatt a privilegiumokon plica-t alkalmaztak. A pergamenszalag esetében egy, a sodratnál két helyen kellett a plicát átmetszeni.

A selyemzsinór színe többféle. Ennek, valamint a zsinór és pergamenszalag váltakozásának az oka valószínűleg abban a szokásban rejlik, hogy az oklevélhez szükséges anyagot a felek maguk is beszerezhették.

A konvent maga bizonyára egynemű és minőségű anyagot használt s ez a XIV. század folyamán a pecsét tartó szalagot illetőleg a pergamen lehetett, azután a sodrat.⁵²³

A patensek és zárt oklevelek pecsétje az ú. n. befüggesztett pecsét és ez az oklevél hátlapjára van ráerősítve.⁵²⁴ Ezeknél a pecsét tartó vékony szalag még az újkorban is pergamenből van, s a zártaknál ezenfelül az oklevelek zárására is szolgál. A «cum capite sigilli» megpecsételés alkalmával Leleszen a pecsétképet alkotó kereszt nagyobbik, felső felét nyomták a viaszra.⁵²⁵

A leleszi konvent okleveleinek belső szerkezete részben a királyi oklevelek, részben más hiteleshelyek hatását mutatja. A XIII. században és a XIV. század első felében formáik nem mutatnak állandóságot: ezek csak a XIV. század ötvenes éveiben állapodnak meg véglegesen.⁵²⁶

Jelenleg a legrégebbnek ismert leleszi kiadású privilegium 1271-ből való. Ez az intitulatívóval⁵²⁷ kezdődik, amelyben a prépost megnevezése és a formula devotionis, továbbá az intitulatívó után következő inscriptio és salutatio⁵²⁸ a királyi oklevelek mintáját követi.⁵²⁹ Arengája a jogügyletek írásbafoglalásának a jelentőségét fejezi ki. A promulgatio, narratio, dispositio, corroboratio és a dátum megint a királyi oklevelek megfelelő részeihez hasonlít, azért ennek az oklevélnek az írója királyi oklevelet használt mintául.

Ettől eltérő és határozatlanabb formát mutat egy 1273-ból való privilegium.⁵³⁰ Intitulatívóval és inscriptívóval kezdődik, amelyek a kir. oklevelek hatását mutatják, corroboratiója és dátuma azonban meglehetősen szabad fogalmazású. Az előbbihez képest visszaesést mutat.

Korban a harmadik ismert, 1286. X. 6-án kelt leleszi privilegium egy mondatból álló inscriptívóval, intitulatívóval, salutatívóval és promulgatívóval kezdődik. Ezek, valamint corroboratiója és dátuma teljesen az akkori káptalani és konventi oklevelek stílusát és gyakorlatát mutatják, bizonyára azért, mert írója káptalani oklevelet használt mintául.⁵³¹ E három adatból is kitűnik, hogy a konvent XIII. századi privilegiumainak kiállítása alkalmoszerű.

Ugyanaz az ingadozás tapasztalható a XIV. század első felében is, de a formák már határozottabbak s a többi hiteleshely okleveleivel általában megegyeznek. Egy 1304-ből való privilegiumunk⁵³² szabad fogalmazású, illetőleg több minta után készülhetett. Az 1286-itól abban tér el, hogy inscriptio helyett intitulatívóval kezdődik. 1326-ban már ismét inscriptívóval kezdik a privilegiumot, mégpedig csaknem abban a formában, amelyben az a XIV. század közepén végleg megállapodik.⁵³³ A többi rész csak stílus tekintetében tér el az eddigi általános formulától. Az ezutáni ingadozásnak az lehet a magyarázata, hogy a konvent oklevéladó forgalma, főleg a privilegialis formájúak tekintetében, ekkor még nem olyan nagy, hogy e részben önálló és következetes gyakorlata fejlődhetett volna ki, úgyhogy ez az alkalom és az író szerint változik.

Az időközben véglegesen megállapodott cancelláriának az eredménye, hogy a XIV. század második felében a privilegium formái is megszilárdulnak. Ettől fogva a privilegiumok belső részei-

nek sorrendje a következő: 1. inscriptio, 2. intitulatio, 3. salutatio, 4. arenga, 5. promulgatio, 6. contextus, 7. corroboratio, 8. dátum, 9. a jelenlevők felsorolása.

Ezek közül az arenga és a jelenlevők felsorolása igen ritka jelenség.

Az inscriptio, intitulatio és salutatio egy mondatba van szorítva a következő formában: «Omnibus Christi fidelibus, presentibus et futuris presentium notitiam habituris... prepositus et Conventus Sancte Crucis de Lelez salutem in salutis Largitore.»⁵³⁴ Ehhez a formulához még az újkor folyamán is ragaszkodnak, leszámítva a XV. és XVI. sz. fordulójának néhány esetét, amikor a privilegium e része a következőképp hangzik: «Nos... prepositus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis.»⁵³⁵ Ez az eltérés bizonyára a nagyváradi gyakorlat hatását mutatja, amelyen hatás ekkor a patensekben és a relatiókban is megfigyelhető. (L. ott.) Kisebb eltéréseket ezután is megfigyelhetünk, de ritkábban, s ezek is csak más szavak vagy kifejezések alkalmazásából állanak s az írók szabad fogalmazásának az eredményei.⁵³⁶

Az arenga a konvent okleveleiben a XIII. századon kívül főleg a XIV. század végén divatos s általában az oklevél jelentőségét fejezik ki benne.⁵³⁷ A promulgatio általános alakja: «Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire.» Ha az arenga után áll, akkor «proinde»-vel kezdődik.⁵³⁸ A narratio és dispositio általában «quod»-dal kezdődik, terjedelme pedig az oklevélben foglalt intézkedés szerint nagyobb vagy kisebb. A corroboratio alakja többféle: vagy csak egyszerűen megemlíti, hogy az ügyről oklevelet adtak, vagy néha kiemeli, hogy az oklevelet a felek kérésére adták ki privilegium-alakban; ez utóbbi esetben azonban a corroboratio végén azt is feltűnteti, vajjon a privilegium chirographált-e? Szigorú következtetességet azonban itt sem találunk; az egyéni fogalmazásnak, főleg a kancellária első időszakában, itt is szabad tere volt. Az ügylet kötésénél jelenlevő konventuálisok felsorolása a leleszi konvent okleveleiben a legritkább jelenség, s eddig mindössze hat esetről van tudomásunk,⁵³⁹ azért ezekben is idegen hatást kell feltételeznünk.

A dátum jelölésében szigorú ragaszkodást találunk a korabeli általános gyakorlathoz. Kizárólag az egyházi ünnepek szerint jelölik a kelteztést, de van példánk arra is, hogy csak az évet jelezték a nap meghatározása nélkül.⁵⁴⁰ Az évszám a XIII. században félig római számokkal, félig szavakkal van kifejezve, mégpedig az ezres és a századok mindig számokkal, a tizesek és a tizen aluliak általában szavakkal, de előfordul, hogy még a tizesek is számmal vannak kifejezve.⁵⁴¹

Ez az időjelölési mód a XIV. és XV. században is használatos nemcsak a privilegiumokban, hanem a patens és zárt oklevelekben is. De már ekkor is találunk példákat az évszámnak teljesen szavakkal való kifejezésére, ami a XVI. században néhány ellenkező esettől eltekintve általánossá is válik.⁵⁴²

A leleszi konventnek patens-alakban kiadott oklevelei már kezdettől fogva nagyobb egyöntetűséget mutatnak, mint a privilegiumok, mert egyszerűbbek és gyakoribb volt a kiállításuk. Kevesebb elemből tevődnek össze s ezek fogalmazata is eltér a privilegiumokéitól. Részeik általában: az intitulatio, inscriptio és promulgatio, majd a contextus, a corroboratio, a zárórész és a dátum.

Az intitulatio, inscriptio és promulgatio egy mondatból áll és általános alakja a következő: «Nos... prepositus et Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez memorie commendantes significamus quibus expedit universis.»⁵⁴³ Ez a forma lényegében a XIV. század első felében is használatos, de különböző stílárius változatokkal.⁵⁴⁴ Ez az ingadozás 1348 táján megszűnik s ettől kezdve a XIV. század hetvenes éveig a következő forma marad gyakorlatban: «Nos... prepositus et Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez, memorie commendamus per presentes...»⁵⁴⁵ Ekkor a «per presentes» kifejezés kimarad belőle s a megmaradt forma az egész középkoron keresztül lesz használatos. Újabb változást e tekintetben csak 1483 táján tapasztalunk, amikor a leleszi konvent Váradról kapott gubernátort, aki az előbbi otthonában használt formát igyekszik Leleszen is meghonosítani.⁵⁴⁶ Ezóta a patensek intitulációjában vegyes a gyakorlat s hol az újabb, hol a régi rövidebb formulát használják, miáltal a gyakorlat egysége e tekintetben végkép felbomlik.⁵⁴⁷

Az intézkedés stílusa a tartalom természete szerint változik. Ezt követi a corroboratio, sokszor egy zárórésszel, amely a patensnek privilegiummá való átírását helyezi kilátásba. Ezek stílusa is az írók szerint más és más. A dátum teljesen olyan elemekből áll, mint a privilegiumoknál.

A legegyszerűbb formát a zárt oklevelek mutatják. Ezeknél különbség van a fassiókról adott oklevelek és a relatiók között, amelyeket szintén zárt alakban adtak ki. A zárt oklevelek belső részei alakultak ki és állapodtak meg leghamarább, szintén alakjuk egyszerűsége és kiadásuk gyakori volta miatt.

A XIII. századból nem ismerünk leleszi eredetű zárt oklevelet. A XIV. századi zárt oklevelek az intitulációval egybekötött promulgációból, az intézkedésből és a dátumból állanak.

Az intitulatio általános alakja: «Nos... prepositus et Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez damus pro memoria.»⁵⁴⁸ Ez a forma az egész középkoron át változatlanul megmarad a gyakorlatban.

A contextus a tárgy és az író szerint más és más, a dátum azonban olyan, mint a privilegiumoknál és a patenseknél. Néha ezekben is találunk zárórészt, amely az oklevélnek más formában való esetleges kiadására vonatkozik.⁵⁴⁹ A zárt oklevél hátsó oldalára rávezették annak rövid, regestaserű tartalmát.

A relatiókat zárt formában állították ki.⁵⁵⁰ Tartalmuk szerint különféle nevük volt a középkorban, aszerint, hogy milyen tárgyú mandatumra vonatkoztak. Külső sajátságaikról csak annyit mondhatunk, mint a többi oklevelekről. Belső részeik azonban már különálló, az oklevelektől eltérő gyakorlatot követnek.

A relatio formája általában a mandatumhoz igazodik. Ezeknek megfelelően egy üdvözlő formulával kezdődik, melynek részei a király vagy a hatósági személy megnevezése és az üdvözlés; majd a mandatum vételének megemlézése és szövegének átírása, végül a végrehajtásról szóló részletes jelentés, mely a dátummal végződik.⁵⁵¹ A külső rész a király vagy az illetékes hatóság címéből és a relatio rövid tartalmából (a relatio neme és az érdekelte fél megnevezése) áll.

A leleszi konvent relatióinak bevezető része a XIV. század közepéig ingadozó formát mutat,⁵⁵² s még ugyanazon éven belül is nagyobb eltérésekkel találkozunk.⁵⁵³ A XIV. század közepéig a következő formula van szokásban: «Excellentissimo domino eorum Karolo, illustrissimo regi Hungarie... prepositus et Conventus Sancte Crucis de Lelez, orationes in Domino pias et devotas»; ⁵⁵⁴ de ez is kisebb eltérésekkel, melyek az írók szerint változnak.⁵⁵⁵

A XIV. század közepén a relatiók bevezető része megszilárdul s ezóta ez a királyhoz intézett relatiókban a következő: «Excellentissimo eorum domino Ludovico, dei gratia illustrissimo regi Hungarie... prepositus et Conventus Monasterii Sancte Crucis de Lelez Orationes in domino pro ipsius vita, pariterque salute.»⁵⁵⁶ Azonban még ezen belül is tág tere maradt az írók egyéni fogalmazásának.⁵⁵⁷ Ez a formula 1483-ig maradt a konvent gyakorlatában, amikor Georgius administrator a relatiókba is bevezeti a váradi formulát a következő alakban: «Serenissimo Principi Domino Mathie Dei gratia Regi Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. Domino ipsorum gratioso Georgius prepositus et Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez Orationes in Domino devotas, perpetua cum fidelitate.»⁵⁵⁸ Ezután ez a formula meg is honosodik és teljesen kiszorítja a régit.

A mandatum vételét általában ilyenfajta kifejezésekkel jelezték: «Maiestati Vestre declaramus per presentes, quod nos receptis litteris...»,⁵⁵⁹ stb., vagy: «litteras Vestre Serenitatis decenti cum honore quo decuit recepimus, hanc seriem continentes...»⁵⁶⁰ Ezek szintén sokféle változatot mutatnak. A XIV. század közepe óta itt is állandóbb a gyakorlat s ettől fogva a következő formájú: «Litteras Vestre Serenitatis honore quo decuit recepimus hunc tenorem continentes...»⁵⁶¹ Ha a mandatum más hatóságtól való, akkor e formula módosul: «Vestra noverit Excellentia, quod nos litteras domini palatini...»⁵⁶²

A mandatumok szövegének a relatióba való átvétele csak a XIV. század elején jön szokásba.⁵⁶³ Ezután következik maga a jelentés, amely mindig egy —

szintén különféle fogalmazású — sablonos bevezetéssel kezdődik, mint: «Nos igitur in omnibus preceptis vestre Maiestatis satisfacere cupientes, unacum... nostrum misimus hominem pro testimonio fidedignum...»⁵⁶⁴ Ha a relatiót a nádor vagy az országbíró mandatumára állítják ki, a bevezetésben ezt is megemlítik.⁵⁶⁵

A XIV. század közepe óta itt is nagyobb következetesség lép életbe, bár a szabad fogalmazás — egyes kifejezésekben — ezután is érvényesül. Az általános minta a következő: «Nos igitur [Unde Nos] preceptis Vestre Serenitatis [Celsitudinis] satisfacere cupientes ut tenemur, unacum... nostrum misimus hominem fidedignum ad premissa exequenda...»

A XIII. században és a XIV. század elején nem mindig írják be a relatióba a konvent emberét;⁵⁶⁶ a XIV. század 30-as éveitől azonban ez általánossá válik.

A jelentés a mandatum tartalma szerint kiterjeszkedik a végrehajtás minden részletére és körülményére.

A dátum általában olyan, mint a többi oklevélnél, néha azonban nem írják ki teljesen, hanem a mandatum vagy a végrehajtás dátumához, vagy a relatióban levő egyéb időadathoz viszonyítva fejezik ki.⁵⁶⁷

A külső formája következetes és magában foglalja a címzett hatóságot, a fél nevét és a relatio nemét, illetve tárgyát.⁵⁶⁸

A királyon kívül — mint már említettük — még a nádor, az országbíró és egyéb közhatalóságok is adhattak a konvent részére mandatumokat. Ezek mandatumai, valamint a rájuk vonatkozó relatiók lényegükben nem különböznek a kir. mandatumoktól, illetve relatióktól. Különbőség inkább csak a stílusukban van, mely egyszerűbb: tiszteletteljes, de nem él felsőfokkal, mint a királyhoz intézett relatiókban. Ezekben is van fejlődés, mely szintén a XIV. század közepén állapodik meg.

A nádor, az országbíró, stb. címe: «amicus ipsorum»,⁵⁶⁹ «magnificus vir»,⁵⁷⁰ «honestus dominus»;⁵⁷¹ a szövegben: «magnificentia».⁵⁷² A XIV. század második felében a relatio e része a következő formában állapodott meg: «Magnifico viro Domino... Regni Hungarie Palatino et Judici Cumanorum Domino eorum honorando... prepositus et Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez, orationum suffragia devotarum.»⁵⁷³ Némi fogalmazásbeli eltérést itt is megfigyelhetünk, de újabb lényeges változás csak a XVI. század elején áll be, amikor a régi mellett a következő formulával is találkozunk: «Spectabili et Magnifico Domino... Regni Hungarie Palatino et Judici Cumanorum... Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez, paratum obsequium cum sincero honoris incremento»,⁵⁷⁴ vagy «... paratum amititiam cum honore».⁵⁷⁵ Ez a formula ezután a régivel váltakozva szerepel.

A mandatumvételt jelző és a mandatum szövegének ismétlése teljesen olyan, mint a királyhoz intézett relatiókban, csak a címzés eltérő: «Litteras Vestre Magnificentie debito cum honore recepimus hanc seriem continentes»,⁵⁷⁶ majd a XIV. század közepe óta: «Vestra noverit Magnitudo»,⁵⁷⁷ de itt is kisebb eltérésekkel. A relatio bevezetése egyszerű,⁵⁷⁸ kezdetben következtelen, majd a gyakorlat állandósulása után a következő: «Nos igitur petitionibus

vestre Magnitudinis in omnibus, prout tenemur, satisfacere cupientes...»,⁵⁷⁹ természetesen szintén különféle fogalmazásbeli változtatásokkal.⁵⁸⁰ A dátum és a külzet alkalmazása teljesen megegyezik a királyhoz intézett relatiókéval.

Mindezekből láthatjuk, hogy a leleszi konvent oklevelei és relatiói belső forma tekintetében a XIV. század közepére fejlődtek ki és állapodtak meg véglegesen, aminek oka pedig csak egy rendszeres kancellária kialakulásában kereshető.

8. A hiteleshelyi eljárások illetékei.

Az oklevelek, relatiók s a velük kapcsolatos hiteleshelyi eljárások után a konvent által szedett illetékekről csak a XIV. század közepe óta vannak pozitív adataink. Ezek alapján az illetékek különféle nemét különböztethetjük meg, amelyek az oklevéladó működés különböző fázisai szerint oszlanak fel. Tehát külön díja van az oklevélnek, külön a relatióknak, a jogi eljárásnak, a pénzletétnek, stb. De ezeken a csoportokon belül is vannak fokozatok. Az oklevél díja pl. a külső forma, meg az általa biztosított érték nagysága szerint oszlott meg: más volt tehát a zárt oklevél, más a patens illetéke, s a legdrágább volt a privilegium. Ez az illeték magában foglalta az oklevél anyagának és az írnok munkájának a díját is.⁵⁸¹ A relatióknál a XV. századig külön számították a jogi eljárásnak és külön a jelentésnek a díját.

A leleszi konvent illetékeire vonatkozó legrégebb és a körülményekhez képest elég részletes forrásunk az 1355—56-i pecsételési lajstrom.⁵⁸² Ennek adatai szerint a zárt oklevél díja 1 garas, a patensé általában 2 garas. Ez utóbbiaknál azonban már ingadozást is látunk, amennyiben 1356-ban (IV. 9.) egy féltől 5 drb. patensért 3 forintot, egy másiktól pedig (I. 15.) egy expeditorialis oklevélért 24 garast fogadnak el. Itt valószínűleg már tekintettel vannak az ügylet tárgyi értékére is. A privilegiumokra vonatkozólag e jegyzék nem tartalmaz adatot.

A par-példányok díja azonos az eredetiekével, itt azonban már nem nézik az oklevélben foglalt tárgyi értéket.

A relatio díja általában a zárt oklevelekével egyenlő, kivéve a statutoriális és határjárasi relatiót, amelynél az oklevél és az eljárás díját egy összegben állapították meg.⁵⁸³

Az egyes végrehajtások illetékei a következők:

1. A citatio díja ingadozó:

1355. XII.	13-án	1 citatióért	12 garast,
1355. XII.	17-én	1 «	8 «
1355. XII.	15-én	1 «	6 «
1356. I.	14-én	2 «	20 «
1356. I.	17-én	1 cit. és 1 evoc.-ért	1 forintot,
1356. II.	15-én	1 citatióért	16 garast és
1356. III.	1-én	1 citatióért	20 garast szednek be.

2. Az inquisitióra csak két esetet ismerünk (1356. II. 3.; III. 7.), s mindkettőnek az ára 1—1 forint.

Az illetékek mindig az uralkodó valutával állottak arányban. Ha ez változik, megváltoztatják a taxát is. Erről tanuskodik egy 1370—90 közti időből való konventi tizedlajstrom⁵⁸⁴, melynek vezetője az oklevelekből befolyt illetékekről is megemlékezik. E lajstromban a zárt oklevél díja 1.5 garas (= 6 dénár), a patensé 3 garas (= 12 dénár).⁵⁸⁵ A privilegiális oklevél díjára ebben a jegyzékben nem találunk adatot.⁵⁸⁶

A relatióknál itt is külön szerepel a kiállítás díja és külön a végrehajtásé (3., 6., 7. l.). A relatio díja egyenlő a zárt oklevél díjával.

A végrehajtások közül az inquisitiónál bizonyos következetességet tapasztalunk: a citatio díja 20 garas, az inquisitióé 1 forint (3., 7. l.).

A birtokügyletek közül a határjárásra van egy adatunk: ennek díja 1 fertő + 1 forint. A tárgyalat jegyzék a többi végrehajtásról és ezek körülményeiről nem ad felvilágosítást.

A XV. század végéről szintén ismerünk egy ilyen jövedelmi lajstromtöredéket,⁵⁸⁷ ezenkívül pedig a XV. század eleje óta számos ráánkmaradt fogalmazvány, mandatum és registrum szolgáltat szétszórtan adatokat a hiteleshelyi illetékekre vonatkozólag. Mindezekből megállapítható, hogy a XV. század elején emelkedés áll be. Ekkor 1. a nem birtokjogot biztosító patens ára 24 dénár,⁵⁸⁸ a zárt oklevélé 12,⁵⁸⁹ illetőleg 16 dénár,⁵⁹⁰ a par illetéke 24—34 dénár.⁵⁹¹

2. A birtokra vonatkozó fassióknál a díj az oklevélben képviselt értéknek bizonyos %-át teszi.⁵⁹²

3. A relatióknál ez időben már egy összegben van megállapítva a végrehajtás és a jelentés díja is. Az egyes végrehajtások és relatiók díjai a következők:

- a) az evocatio 16,⁵⁹³ illetve 24 d.,⁵⁹⁴
- b) az inquisitió 24 d.,⁵⁹⁵

- c) az introductio és statutio :
 ellentmondás esetén 24 d.,⁵⁹⁶
 ha nincs ellentmondás, akkor 100 d.⁵⁹⁷
 d) a határjárás (protestatio nélkül) 24 d.⁵⁹⁸
 A kiküldött konventualis napidíjának összegét a XV. században nem ismerjük.
 A pénzletek után a deponált összeg $\frac{1}{9}$ -e, ill. $\frac{1}{10}$ -e volt az illeték.⁵⁹⁹

Ezek alapján kimondhatjuk, hogy a leleszi konvent illetékei már az 1435-i törvény előtt is elég következetesek voltak. Kivételekkel ugyan e téren is találkozunk ; néha u. i. az illeték a rendesnél nagyobb, máskor kisebb,⁶⁰⁰ néha meg egészen elengedik.

A XVI. századi illetékekre az elszórt adatokon kívül 2 részletes lajstrom szolgáltat adatokat. Az első az 1500—1503. évek közti időből származik,⁶⁰¹ a másik pedig 1523-ból való.⁶⁰² Ezekben az illetékek már nagyobbak, mint a XV. században voltak. A XVI. század elejétől kezdve u. i. a patens ára 66, a zárt okleveleké pedig 16 dénár. A fassionális oklevelek díja most is változó : ismerünk 1 forintos,⁶⁰³ de 50 forintos enemű oklevelet is.⁶⁰⁴

A par díja 25⁶⁰⁵—33⁶⁰⁶—66⁶⁰⁷ dénár. A transsumptumra csak egy példánk van : ennek illetéke 33 dénár.⁶⁰⁸

A relatiók díjai közül az evocatio és a statutoriális relatio 66 dénár, de az utóbbi illetéke néha az egy forintot is meghaladja.⁶⁰⁹

A requisitio díja is 66 dénár,⁶¹⁰ de 1549-ben egy esetben 50 dénár.⁶¹¹ A kiküldött konventualis napidíja 12 dénár.⁶¹²

A XVI. században tehát szintén nagy következetességet tapasztalunk az illetékekben. Kivételesen megesik, hogy az illetéket leszállítják, vagy néha el is engedik. Ez történhetett barátságból,⁶¹³ a fél szegénységére való tekintetből⁶¹⁴ és szerződés folytán.⁶¹⁵ Az illetéket csak a prépost és a custos,⁶¹⁶ kivételesen a notarius engedheti el.⁶¹⁷

A felsorolt díjak mellett a XV. század óta a notariusok részére még különféle illetékeket igyekeztek szedni, amelyek a XVI. század közepén «proventus notariatus»⁶¹⁸ címen állandosultak.⁶¹⁹ Ügylátszik ezekből állott a notarius fizetése. Ezenfelül a XVI. században minden oklevél után is részesedik a jövedelemben a notarius.⁶²⁰

A hiteleshelyi működés illetékeiből befolyó jövedelmet a custos⁶²¹ vagy megbízottja kezelte s

erről lajstromot vezetett.⁶²² Bizonyos, hogy a működő személyzet részt kapott belőle, de, hogy milyen arányban és minő időközökben, nem tudjuk pontosan. Az 1355—56-i lajstromból azt látjuk, hogy a kiküldöttek és az irnokok esetről-esetre kapták ki részüket, de a későbbi időre vonatkozólag erre nincsenek adataink.

9. A konvent regístrumai.

A különböző jogügyletek érvényének s vele az oklevél szövegének a biztosítására és megőrzésére az oklevéladó testületek a különböző időkben különböző gyakorlatot fejlesztettek ki. Ezek közül legfontosabb a chirographálás és a regístrumvezetés.

Az oklevélszöveg megőrzésének legrégibb módja a chirographálás. Ez eredetileg a pecsétet pótolta s célja az volt, hogy gyanu esetén a két oklevél összeillesztésével állapíthassák meg az oklevél valóságát vagy hamis voltát. Később azonban csak azért chirographálnak, hogy ha valamelyik fél oklevelét elveszítette, a konvent a nála levő példány alapján új oklevelet állíthatott az érdekeltnek.

Ilyen chirographumokat főleg a XIV. században és a XV. század első felében állított ki a konvent, nevük «litteræ per alphabetum interciaræ». Kiállításuk a többi oklevéladó testületet gyakorlatával megegyező. Az utolsó chirographum, melyet konventünk levéltárában ismerünk, 1450-ből való.⁶²³ A chirographálás jelentősége csaknem teljesen megszűnt a regístrumvezetés meghonosításával.

A regístrumvezetés a chirographálásnál sokkal tökéletesebb módja az oklevelek megőrzésének. Ennek az eljárásnak a lényege az, hogy az illető hatóság az előtte kötött jogügyletekről nemcsak a félnek állít ki oklevelet, hanem azok szövegét, vagy legalább kivonatát a maga számára is külön könyvben megőrzi. Míg chirographumot nem minden oklevélről készítettek, addig a regístrumba minden oklevél bekerült, így a chirographum eredetileg szűkkörű szerepe a regístrumokba átmenve nemcsak meg nem szűnt, hanem minden oklevél-fajtára kiterjedvén általánosabbá vált.

A chirographálásról a regístrumvezetésre való átmenet azonban nem volt ugrásszerű s nem minden oklevéladó testületnél történt egyidőben

A leleszi konventben a registrumvezetés a XV. század elején kezdődik. A ráánkmaradt legrégibb registrumtöredék 1418—1419-ből való s chronológiai sorrendben kivonatos oklevélszövegeket tartalmaz. Mivel pedig a töredék régi lapszámozása a 276. számmal kezdődik, feltehetjük, hogy az elveszett lapok a XIV. századra is visszanyúltak. Ezután 1450-ig nincs ilyen emlékünkhöz, azonban 1450 után, a registrumtöredékek bő, csaknem szakadatlan sora következik. Teljes registrum-évfolyamaink csak a XVI. század második évtizede óta vannak.

A XV. századi töredékeken semmi feliratot, címet nem találunk. A *registrum* szó ilyen értelmű említésével 1446-ban találkozunk először egy oklevéladást elrendelő parancslevélben. Chebi János az 1446-i pesti országgyűlésen panaszt emel a konvent ellen, hogy több, már 1443-ban tett bevallásáról — *que in carta seu registro more solito conscripte haberentur* — a zavaros idők miatt eddig még nem kapott oklevelet. Az országgyűlés erre szigorúan utasítja a konventet, hogy a communis iustitiát szem előtt tartva, az okleveleket a parancs vétele után a registrum szövege alapján azonnal állítsa ki a félnek.⁶²⁴

A XV. század közepe táján már általános és rendszeres lehetett a registrumvezetés, mert vannak adataink, melyek a XV. századi registrumok alapján a XVI. század közepén történt oklevélmásodlatok kiállításáról szólnak.⁶²⁵ Az 1446 előtti időből ismert mandatum-requisitoriumok még nem emlegetik a registrumot, hanem a konvent levéltárában elhelyezett par-példányok alapján rendelik el a másodlatok kiadását.⁶²⁶ Sokszor pusztán az emlékezetre is támaszkodnak.⁶²⁷ Ezek az adatok azt mutatják, hogy a XV. század előtt még nem vezetnek *rendszeresen* registrumokat, s hogy ezek igazán csak a század közepe óta lépnek életbe végérvényesen.

A XVI. századi registrumanyag címeiben egy ideig még ott van a *registrum* kifejezés,⁶²⁸ 1519-ben azonban fellép egy újabb kifejezés: a *protocollum* szó, mely aztán teljesen kiszorítja a *registrum* elnevezést. E kettőnek a jelentése azonban lényegében nem különbözik, mert kezdetben mind a két kifejezést egymás mellett használják⁶²⁹ s a mandatum requisitoriumok is ezt mutatják.⁶³⁰ A különbség csak alaki lehet s a *protocollum* könyvet, bekötött registrumot jelent. Ezt bizo-

nyítja elsősorban az a tény, hogy ezek a *protocollumok* a maguk eredeti teljes alakjukban és kötésükben⁶³¹ maradtak fenn. Ezenfelül az e korból való mandatum-requisitoriumokban található kitételek szerint a *protocollum* kifejezetten könyvet is jelent,⁶³² ezzel szemben a registrumok nem voltak bekötve s ép ez az oka annak, hogy belőlük oly töredékes anyagunk maradt. A registrum tulajdonképpen több ívből összehajtogatott füzet volt s ha ez megtelt, a notarius másikat készített magának, pl. az I. Prot. 10 ilyen füzetből áll. Ugyanezt bizonyítja az is, hogy a mai registrumkötetek új lapszámozásuak, de a régi lapszámozás is látható; a *protocollumok*ban ellenben nem.

A mondottakból tehát látjuk, hogy a leleszi konventben a registrumvezetés a ráánkmaradt adatok szerint, a XIV. és XV. század fordulóján indul meg, a század közepén pedig rendszeressé válván a következő századokban tovább folytatódik. A névben már itt is fejlődést láttunk, ez azonban csak alaki és nem faji.

Ha azonban e ráánkmaradt registrumtöredékeket és teljes *protocollumok*at tüzetesebben megvizsgáljuk, akkor nemcsak formai hanem lényeges faji különbségeket is találunk. Ilyen különbségekre mutatnak már címeik is. Ezek szerint a konvent kancelláriájában az írásmunka praktikus vezetése érdekében a XVI. század eleje óta többfajta registrumot vezettek, melyek közt maguk a vezetők is különbséget tettek. Mégpedig három csoportját különböztették meg a registrumoknak:

1. a tulajdonképpeni registrumokat, illetőleg *protocollumok*at,
2. az inquisitiókról és attestatiókról írt registrumokat és
3. a fassiókról felvett jegyzetek, signaturák registrumait.

E címeknek pontosan megfelel az alájuk foglalt szövegek természete is, mert a tulajdonképpeni registrumok, illetőleg *protocollumok* már megfogalmazott, teljes vagy részleges oklevélszövegeket tartalmaznak, az attestatiókról vezetett registrumok az ezekről kiadott relatiók anyagát adják, a signaturák registrumai pedig azok a könyvek, melyekbe közvetlenül a bevallásokról szóló, az oklevél megfogalmazásához szükséges adatokat, a rövid tényállást vezették be.

Itt még meg kell említenünk, hogy az oklevélszövegeket tartalmazó registrum és a signaturás

registrumok között más különbséget is tettek: az első «registrum maius» volt, a másik «registrum parvum». ⁶³³

E három registrum-csoport közül az attestatiók és inquisitiók relatióit tartalmazó registrumnak csak két példáját ismerjük: 1549- és 1550-ből; ⁶³⁴ ezután nem írják őket többé külön, hanem a többi oklevélszövegekkel együtt egy- registrumba, sőt ezekben az esetekben is csak azokról a relatiókról van szó, amelyek nagy terjedelműek voltak, néha egész füzetet is kitettek, úgyhogy az eljárást elrendelő parancslevél hátára a fogalmazványuk nem fért volna el. ⁶³⁵ Ezért ezekkel nem kell külön foglalkozunk. A harmadik csoport: a signaturák registrumai nem mondhatók igazi registrumoknak. De mivel örökérvényű oklevelek tartalmát, mintegy kivonatát tartalmazzák, melyek alapján azokat újból ki lehetett volna állítani, továbbá, mivel sokszor oly anyagot tartalmaznak, amely a tulajdonképpeni registrumba nem került be s így azokat kiegészítik s végül, mivel — mint a következőkben látni fogjuk — fejlődésük és vezetésük módja mindig szoros összefüggésben volt egymással, róluk is itt, a tulajdonképpeni registrumok tárgyalásánál kell szólnunk.

A registrumok e két csoportjának a csirája az oklevélkiállítás két fázisában: a fassioról felvett signaturában és az ennek alapján készült oklevél-fogalmazványban rejlik. Kezdetben, mikor még gyér volt az oklevéladás, mindjárt a fél bevallása után és annak alapján írták meg az oklevelet. De mivel a kész oklevélben semmiféle javításnak helye nem volt — a ránk maradt oklevelek pedig mind szép és hibátlan kiállításúak — már előbb meg kellett fogalmazniok a szükséges szöveget s csak ennek kijavítása után állították ki az oklevelet a maga végleges formájában. Ilyen célra általában a hulladékanyagot vagy régibb oklevelek tisztán maradt helyeit használták fel. ⁶³⁶ E fogalmazványok tehát ideiglenes jellegűek. Céljuk a kancelláriai folyómunka előmozdítása. Általában a kiállítandó oklevél teljes szövegét adják, legtöbbször azonban az állandó, formuláris részek nélkül. Később, mikor a forgalom megnövekedett, ha egy időben több bevallás is történt, akkor ezekről nem mindig készítettek mindjárt fogalmazványt, hanem feljegyezték a fassio főbb adatait, melyek alapján később megfogalmazták és kiállították az oklevelet. Idővel aztán

észrevehették, hogy ezeket a signaturákat, illetőleg fogalmazványokat úgy lehet felhasználni, mint a chirographumokat, azért a régi gyakorlat érvénybenmaradásával már külön lajstromba — füzetbe — is kezdik őket írni egy újabb cél érdekében: az oklevélszövegek megőrzése céljából. Így változtak ezek a fogalmazványok tudatos registrummá. ⁶³⁷

Ez az átalakulás a XV. század elején ment végbe. ⁶³⁸ A legrégebbi registrumtöredékünk 1418—1419-ből való 13 lapos, a következő 1450-ből való hét lapos töredék. Nagyságuk 15,5 × 22,5 cm. Az első töredék «1418. in festo B. Philippi et Jacobi Ap.» keltezésű darabbal kezdődik, eléggé hiányos, de szövegei közvetlen chronologiai sorrendre mutatnak. Kivétel az 5. l., mely egy 1417-es darabot tartalmaz; ez utólag került a töredékbe. Az 1450-ből maradt registrumrész darabjai között szintén közvetlen időrendi kapcsolat van.

A bennük levő darabok nem követnek egységes formát, hanem a legtöbb csak az oklevél tartalmát, kivonatát adja a résztvevő ügyfelek s ügyletük főbb mozzanatainak és dátumának följegyzésével. ⁶³⁹ Sokszor az oklevél teljesen meg van fogalmazva, csak a formuláris részek hiányzanak belőle. ⁶⁴⁰ Máskor meg a teljes oklevélszöveget találjuk a registrumban formuláris részeivel együtt. Relatiókat is találunk bennük, melyek rendszerint teljes alakjukat mutatják.

A XV. század közepe utáni időből már bővebb registrumanyag áll rendelkezésünkre, 1475 óta csaknem minden évfolyamból.

Forma tekintetében 1450-ben változás áll be, mert az eddigi 15,5 × 22,5 cm-es formátum mellett fellép a nagyobb gyakorlatnak jobban megfelelő 22,5 × 30 cm-es alakú registrum, a kisebbik alak azonban még 1493-ig használatban marad. Ezeknek a nagyobb registrumoknak a tartalma teljesen olyan, mint az eddigieké volt.

Az oklevélszövegek e vegyes alakjából is arra következtethetünk, hogy a registrumok vezetésének a módjában nem volt következetesség. Az első, 1418—1419-ből való töredék arra mutat, hogy a signaturát vagy a fogalmazványt mindjárt a bevallás után írták be a registrumba. A signaturák is szabatosan vannak megszerkesztve. Úgy látszik, hogy jobban szerették a többé-kevésbé részletes fogalmazványt, mint a puszta signaturát.

A signaturát előbb mindig fogalmazvány alakjába öntötték s csak arról írták meg az oklevelet.⁶⁴¹ A többi XV. századi *registrum*maradványok is általában oklevélfogalmazványokat tartalmaznak, ami az egyes darabok külalakjából is bizonyos. E szövegek írása gyors, nem szép, néha nehezen olvasható. Sok bennük a javítás és törlés, ami lemásolt példányban ily mennyiségben elképzelhetetlen lenne. Megerősítik ezt az ügymenetre vonatkozó jegyzői utasítások és bejegyzések is, amelyek az egyes ügydarabok mellett találhatók.⁶⁴² Azonban már ebben az időszakban is ismerünk eseteket, amikor a *registrum* nem fogalmazványokat, hanem szépen lemásolt oklevélszövegeket tartalmaz.⁶⁴³

A *registrum*ok vezetésének ez a vegyes és következetlen módja a XV. század végéig maradt gyakorlatban. Ennek hátrányait a század végén maguk a notariusok is látják s a hibák kiküszöbölésére kezdenek gondolni. Ennek eredményeképp olyan változtatásokat léptetnek életbe, melyek alapján a *registrum*vezetés eddigi módja egészen megváltozik s még egy rövid továbbfejlesztés után tökéletesebb, végleges formában állapodik meg.

E reformnak leglényegesebb része az, hogy a fassiókról vezetett signaturákat elválasztják az oklevélfogalmazványoktól és külön *registrum*ot kezdenek róluk vezetni. E *registrum* a *registrum parvum*, ellentétben a pusztán oklevélszövegeket tartalmazó *registrum*mal, melyet *registrum maius*-nak neveztek. Ezt a szétválasztást természetesen nem hajtották végre szigorúan, mert ezután is találunk signaturákat a *registrum maius*ban és fordítva: fogalmazványokat a *registrum parvum*-ban. A szétválasztás idejét megfelelő adatok hiányában pontosan nem állapíthatjuk meg, hozzávetőleg azonban a XV. század utolsó évtizedére tehetjük.⁶⁴⁴

E kétfajta új *registrum* közül csak az egyik, az oklevélszövegeket tartalmazó az igazi *registrum*, mert ezentúl csak ennek igazi célja és feladata a beléírt szövegeknek a jövő számára való megőrzése, ami pedig a *registrum* valódi fogalmának a lényege; a *registrum signaturarum* pedig a kancelláriai folyómunka szolgálatába lép vissza. Azonban, mint már említettük, e kettő technikai és fejlődési szempontból annyira összetartozik, hogy a következő korszak *registrum*ainak ismertetésé-

nél a *registrum signaturarum*ról is meg kell emlékeznünk.

A *registrum signaturarum* vagy *notule fassionum* a bevallásokról felvett jegyzeteket tartalmazza, melyek formája most is ugyanolyan, mint a megelőző korszakban. Eleinte rendszertelenül vezették ezeket, legtöbbször a dátumát sem írták ki. Később szokássá vált, hogy az elsőben a végén feljegyzik a dátumot s a többit, ha ugyanazon a napon vették föl, *item* vagy *eodem die* dátumpótló kifejezéssel kezdik. Az 1502 utáni *registrum signaturarum*ok már rendszeresebb formát mutatnak, mert csaknem minden signatura alatt megvan a pontos dátum. Az 1509-i *registrum*nak már a címsorát is ismerjük: «Signature anni 1509.», s az egész évfolyam teljesen megvan. Vezetésükben 1512-ben megint újabb haladást veszünk észre: az egyes darabok már a dátummal kezdődnek.⁶⁴⁵ Ha ugyanaznap több notula van, akkor, mint régebben, csak az első élén van a dátum a többi, *item* vagy *eodem die* kifejezéssel kezdődik.⁶⁴⁶ Kivételt azonban itt is találunk.

Míg a signaturák ilyen módon való vezetése 1560-ig állandónak mondható, addig a *registrum* külső formájában nagyobb ingadozást figyelhetünk meg. Az első ilyen *registrum*ok 1503-ig kizárólag, 1517-ig pedig túlnyomóan a *registrum parvum* alakját mutatják. Emellett u. i. 1503-, 1504- és 1510-ben *registrum maius*-formátumot mutató signaturás *registrum*okat is használnak.⁶⁴⁷ Hogy ez az eltérés nem véletlenül, hanem tudatosan történt, mutatja az is, hogy az 1503-i töredéknek címe is van. Viszont feltételezhetjük, hogy Joannes Bak de Veteri-Buda notarius, aki a szóbanforgó *registrum*ot hivatalbalépésének a napján csinálta, öntudatlanul újíttott, nem ismerve még pontosan az addigi gyakorlatot.

Az 1517–1560-ig terjedő időből nem maradtak ránk ilyen signaturás *registrum*ok sem a kis, sem a nagyobbik formában s nem tudjuk, vajon külön vezettek-e ilyeneket? A tulajdonképpeni *registrum*ok u. i. már megint sok signaturát tartalmaznak az oklevélszövegek között s az e korból való hulladék anyag szintén tele van ilyen jegyzetekkel.⁶⁴⁸ Ezekből arra következtethetünk, hogy a rendszeres *registrum signaturarum*okat ekkor már nem vezetik, hanem az előbb vázolt móddal pótolták.

1560-ban újra megindul a signaturák *registrum*-

szerű vezetése, mégpedig egy véglegesen megállapodott formában. Ezóta a formátum megint a régi *registrum parvum*é (15,5 × 22,5 cm), az egyes évfolyamok címe: *Notule fassionum anni*... Minden signatura élén áll a dátuma.⁶⁴⁹ Ha több a notula, akkor mindegyik élén az *eodem die* kifejezést látjuk. A signaturák rendszeres vezetésére a megnövekedett forgalom miatt volt szükség, melynek mérvét épp e signaturákból ismerjük.⁶⁵⁰ Ezenkívül — olyan előjegyzési naplófélek lévén — a notariusnak jó áttekintést adhattak az elvégzett és még elvégzendő kancelláriai munkáról. A signaturák vezetésének ez a formája egészen 1726-ig maradt meg a konvent gyakorlatában.

A tulajdonképpeni registrumokat a XV. századvégi reform óta csak nagy formatumban vezették. A ráncmaradt registrumdarabok címeiben, — amint már láttuk — egyszerűen mint *registrumok*, majd 1519 óta⁶⁵¹ mint *protocollumok* szerepelnek. A *protocollum* szó jelentése lényegében ugyanaz, mint a *registrum*é, csak annyiban tér el attól, hogy alaki megkülönböztetést, könyvet is jelent. Ettől fogva általában megfogalmazott oklevélszövegeket tartalmaznak, mégpedig vagy formuláris részekkel együtt, vagy azok nélkül. Ez utóbbiak rendszeren csak az oklevélbe foglalt tényt tartalmazzák, *quod*dal kezdődnek és a dátummal végződnek.

Az 1494-es registrumtöredékekben⁶⁵² még ilyen nem teljes oklevélszövegeket látunk. Az 1495-, 1496-, 1497- és 1498-ból való registrumokban⁶⁵³ már vegyes a gyakorlat: a teljes és részleges szövegek váltakoznak egymással. 1503—1519-ig már csak túlnyomóan teljes oklevélszövegeket ismerünk. 1519—1522-ig ismét vegyes a gyakorlat. Nem teljes szövegeket nagyobb számban találunk még 1526-, 1527-, 1529-, 1530-, 1531-, 1532- és 1539-ben.⁶⁵⁴ Az 1551—1569-ig terjedő időszakból teljesen épen ránc maradt *protocollumok*⁶⁵⁵ már csak teljes oklevélszövegeket tartalmaznak. Kivételesen azonban itt is előfordul, mindenesetre ritkán.

Vezetésük módja is egészen más, mint volt a XV. században; e korszakban is fejlődik, mely fejlődésben 1569-ig három fokot különböztethetünk meg. Az első a XVI. század elején volt gyakorlatban s a következőkép történt: Az írnok a bevallásról készült signatura alapján egy külön papírlapon megfogalmazza a kiadandó oklevelet. E fogalmazványt ugyanaz vagy más írnok ki-

javítja s ezt a kijavított fogalmazványt másolják be a registrumba. A registrumban levő szöveget ezután a konvent előtt felolvassák, mely alkalommal, ha szükséges, még egyszer javítanak rajta, s csak e végleges szöveg alapján állítják ki a fél részére magát az oklevelet. E módszernél tehát két főmozzanatot kell megkülönböztetnünk: 1. a signaturának fogalmazvánnyá való átalakítását és 2. ennek a fogalmazványnak a registrumba való bevezetését. Az elsőre számtalan adat alapján következtethetünk.⁶⁵⁶ Hogy pedig az e korból származó registrumokban levő oklevélszövegek nem eredeti fogalmazványok, hanem ezek alapján készült másolatok, azt az egyes darabok szép, hibátlan és könnyen olvasható írásán és javítás nélküli külalakján kívül más adatok is bizonyítják.⁶⁵⁷ Több esetben ismerjük egynéhány fogalmazványnak a registrumba is átírt szövegét, melyek teljesen a fogalmazvány javított alakját mutatják.⁶⁵⁸ Végül, hogy a *protocollum* szövegét olvasták föl a konvent előtt, ezt, eltekintve attól, hogy sokkal egyszerűbb volt a másolt szöveget olvasni, mint a fogalmazványt, mutatja a *registrum* egyes darabjai alatti *lecta* szó is, amely a felolvasás megtörténtét jelzi és ezenfelül még azok a javítások, melyeket a felolvasáskor esetleg a registrumok szövegein végeztek, mert ezeket viszont a nekik megfelelő fogalmazványokon már nem találjuk meg.⁶⁵⁹ Ismerünk e korból olyan esetet is, amikor a fogalmazványt még nem másolták be a registrumba, de az oklevelet a fogalmazvány alapján már kiállították. Ez kivételes eset.⁶⁶⁰

A registrumvezetésnek ez a módja uralkodott a leleszi kancelláriában a XVI. század első évtizedében, pontosabban 1503—1508-ig, amely években az egyes, tisztán és teljes formában megírt szövegek alatt ott találjuk a konvent előtt történt felolvasást bizonyító *lecta* szót. A leleszi kancelláriai gyakorlatba valószínűleg Joannes Bak de Veteri-Buda és írnoke, Franciscus lit. de Veteri-Buda vezette be e módot, akik 1502 és 1508 között működtek Leleszen,⁶⁶¹ s másutt szerzett tapasztalataikat itt értékesítették.

Az így készült registrumok már nem kisegítő eszközei a kancelláriai munkának, hanem a szó legszűkebb értelmében vett registrumok, melyeknek egyedüli célja kizárólag az oklevélszövegeknek az utókor számára való megőrzése. Természe-

tesen ez a módszer elég körülményes és meglehetősen munkát igényelt, azért elég korán, már 1509-ben kezdik abbahagyni, talán M. Bak de Veteri-B. notarius utódai alatt. Hibája csak az volt, hogy a másolt példányt sem kötötték be.⁶⁶²

Ettől fogva szaporodnak azok az esetek, amikor a signatura alapján közvetlenül a registrumban fogalmazzák meg az oklevelet.⁶⁶³ E mellett a gyakorlat mellett szólnak azok a javítások, törlések és az egyes darabok melletti megjegyzések, amelyek e korszak registraiban megfigyelhetők.⁶⁶⁴ Előfordul az ellenkező eset is, t. i., hogy a *registrum maius*ba írják be a signaturát s a signaturák registrumban fogalmazzák meg az oklevél szövegét.⁶⁶⁵ De ez is csak azt bizonyítja, hogy az oklevélszövegnek a notula alapján való megfogalmazása minden közbeeső aktus mellőzésével közvetlenül a registrumban történt meg.

Ez a registrumvezetési mód 1509—1550-ig volt gyakorlatban, de nem kizárólag, hanem az előbbi móddal vegyesen. Néha az egyik van túlsúlyban, máskor a másik. Mindegyik megismerhető — mint már említettük — az egyes szövegek külső alakjából is, mert a másolt szövegek teljesekek, szép és olvasható írásúak, javítás nincs bennük; ellenben az eredeti fogalmazványok általában nem teljesekek, mert többnyire hiányzanak belőlük az oklevél formális részei, írásuk gyors, hirtelen, sokszor alig olvasható és végül sok bennük a javítás és törlés. Így 1510—1519-ig vegyes a registrumvezetési gyakorlat, 1519—1539-ig már túlnyomó a másolt szöveg,⁶⁶⁶ de sok az eredeti fogalmazvány is, sőt még signaturát is találunk köztük. 1540—1545-ig megint gyakoriak az eredeti fogalmazványok, míg az 1546-os anyag inkább másolt szövegekből áll. 1546—1550-ig ismét vegyes a gyakorlat.

Újabb gyakorlatot veszünk észre a registrumvezetésben 1550—1569-ig, mely Nicolaus lit. de Kalmanchey notarius hivatalbalépésével esik egybe s a következőképp történik: Először a signatura alapján egy külön papírlapon megfogalmazzák az oklevelet. Ezt azután a konvent előtt felolvassák és a szükség szerint kijavítják. Az így kijavított fogalmazvány alapján következik az oklevélnek a kiállítás s csak ezután másolják be a fogalmazvány szövegét a protocollumba is. Ez a módszer hasonlít az elsőhöz, csak az a különbség

köztük, hogy abban a fogalmazványt írták be s csak ennek alapján állították ki az oklevelet.

Az 1550—1569-ig terjedő időből való akták között rengeteg ilyen fogalmazványlapot ismerünk, amelyekből eddig a legtöbb registrum állott. Ezeknek a fogalmazványoknak a szövegét számtalan esetben megtaláljuk lemásolt alakban az ugyanezen időből való protocollumokban. Hogy ezeket a fogalmazványokat olvasták föl a konvent előtt s hogy ezek alapján írták meg az okleveleket, azt mutatják a «Lecta» és «Scripta sub sigillum» notariusi jegyzetek, melyek csaknem minden e korszakból való fogalmazványon megtalálhatók.

Nem határozhatjuk meg pontosan, hogy mikor írták be e fogalmazványokat a protocollumba. Bizonyos, hogy ez csak az oklevél kibocsátása után történt meg, mert a másolásnál nem vették figyelembe az egyes oklevelek kibocsátásának az idejét, hanem — az eddigi protocollumoktól eltérően — minden különösebb rendszer nélkül következnek egymás után az oklevélszövegek. E körülményből arra kell következtetnünk, hogy a fogalmazványokat nem írták be a protocollumba mindjárt az oklevél megírása után, hanem félretették s a másolást csak alkalmasszerűen végezték, akkor t. i., ha más munkájuk nem volt. A sorrend így az anyag mennyisége következtében könnyen megzavarodott, de erre nem is ügyeltek nagyon.⁶⁶⁷ Az oklevél megfogalmazása és ennek a protocollumba való bemásolása közötti distancia néha egy, sőt két esztendőre is rúghatott, mert előfordul, hogy két évfolyam oklevélszövegei is váltogatják egymást. (Arra is lehetne gondolni, hogy előbb külön lapokra vagy füzetekbe másolták le az anyagot s csak azután kötötték be.)

A registrumvezetésnek ez a módja 1569—1570-ben szűnik meg. Ekkor visszatérnek ugyanis egy régebbi és egyszerűbb formához, mely az okleveleknek közvetlenül a protocollumban való megfogalmazásából áll s ez azután egészen a XIX. század közepéig marad meg a leleszi cancellária gyakorlatában.

Ami a registrumok vezetőit illeti, — a bennük talált címsorok szerint — a *registrum* a notarius registra.⁶⁶⁸ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a registrumba kizárólag csak a notarius ír, hanem azt, hogy ő az irodai munka felelős vezetője s így a registrumok vezetésében az ő irányítása és utasításai mellett mások is részt vesznek. Mellette

legnagyobbrészt a subnotarius dolgozik bennük, de van rá eset, hogy más személyt, néha rendtagot is alkalmaznak ilyen munkára. Már 1455-ben is háromféle írást különböztethetünk meg az akkori registрумtöredékekben, hasonlóképp a későbbi időben is.⁶⁶⁹

Bár a notarius és subnotarius gyakran minden kancelláriai munkában váltakozva szerepelnek, általában azonban megállapíthatjuk, hogy a notarius rendszeresen csak a fassiók signaturáit vezeti, a fogalmazás és másolás pedig a notarius szakszerű vezetésével a subnotarius vagy más írnok feladata.⁶⁷⁰ Bizonyos ez már e feladatok természetéből is, mert a signaturák praktikus és pontos felvétele nagyobb gyakorlottságot igényelt, mint a fogalmazás és másolás. De vannak erre határozott adataink is. Így több esetben határozottan ismerjük az egy időben működő notarius és subnotarius írását és a tőlük származó szövegek közti különbséget is, amely mindig az előbb mondottakat erősíti meg.⁶⁷¹ Ezekben az esetekben és általában az egyes darabok mellett található s az ügymenetre vonatkozó utasítások kétségtelenül a notariusoktól származnak. Ilyenek: «extradata», «ambe extradate sunt», «extradata in duobus paribus»,⁶⁷² «lecta et correcta per notarium»,⁶⁷³ «nequaquam debet extradari»,⁶⁷⁴ «scribantur in forma consueta», «ista fassio non debet emanari»,⁶⁷⁵ «Legatis et in meliori forma conficiatis rogo»,⁶⁷⁶ stb., amelyek világosan mutatják, hogy milyen jellegű a notarius és subnotarius szerepe a registрумok vezetésében és általában a kancelláriai munkában.

A leleszi konvent registрумainak itt vázolt képét csak kiegészítjük, ha még röviden a tárgyalt korszakból reánkmaradt registрумtöredékek és teljes példányok eredeti és mai állapotáról is megemlékezünk. Ugyanis ez a registрумanyag, mint már előbb is említettük, nagyobbrészt csak töredékekben maradt ránk, mert 1520 után kezdik őket könyvalakban vezetni. (V. Prot.) Addig sem a tulajdonképpeni registрумokat, sem a signaturák registрумait nem vezették könyvformában, hanem általában füzet alakjában.

A notarius maga készítette el a füzetet,⁶⁷⁷ még pedig igen egyszerű módon: több ív papirost összehajtogatott és fonállal összefűzött. Ez utóbbi sokszor el is maradt. Ez a registрумkészítési mód a meglevő anyagon pontosan megfigyelhető. Ilyen

12, illetőleg 13 lapból álló füzet a legrégebbi 1418—19-ből való registрумтөредék is. Ugyancsak füzet a következő, az 1450-ből való registрумmaradvány is. Ma mind a kettő az ú. n. *Prot. Parvum*-nak a része s az utóbbi a kötetből ki is vehető. Az I. Prot. pl. tíz ilyen füzetre osztható. A füzet-eredet mellett szól az a körülmény is, hogy míg ezeken a füzeteken belül az egyes oklevélszövegek szigorú chronologiai sorrendet követnek, addig a füzetek között nagy időrendi következetlenséget kell megállapítanunk.⁶⁷⁸ E füzet-eredet mellett szól még az is, hogy az egyes registрум-címek többnyire ilyen füzetek első lapjain találhatóak.⁶⁷⁹ Így készültek a kis- és nagyformatumú registрумok egyaránt. Ennek azután az a káros következménye lett, hogy az idő folyamán felszaporodott füzeteknek nagy része a viszontagságok következtében elpusztult s a többi is vagy szétszórta vagy megcsönkítva maradt meg. Sok anyag pedig azért nem maradt fenn, mert egyáltalában nem került bele a registрумba.

E káros következményt, mely teljesen lehetlenné tette a registрумok alapján való *par*-kiadványok kiállítását, a XVI. század elején veszik észre s ettől kezdve az oklevélszövegeket végleges megőrzés végett könyvekbe kezdik beírni. Ezeknek a könyveknek — amint már láttuk — *protocolum* elnevezést adtak. A régebbi anyag megmentésére azonban nem tesznek intézkedést. Erre csak a XVIII. század elején terelődik rá a konvent figyelme, amikor is elrendelik az anyag regisztrálását és bekötését. A rendezésre vonatkozó első adatunk 1729-ből való.⁶⁸⁰ A regisztrálás hosszabb időt vett igénybe, mert a levéltár összes anyagára terjedt ki.⁶⁸¹ 1779-ben a rendezés már befejeződött s a bekötést is ekkor eszközölték.⁶⁸²

E rendezés elég hosszú volt, de mégsem pontos és szakszerű. Csak megköveteltő pontosságra törekedtek s arra, hogy az anyagból lehetőleg arányos köteteket hozzanak ki. Az elosztást úgy hajtották végre, hogy a kisebb, *registрум parvum*-formatumú anyagból, tekintet nélkül a tartalmi különbségekre (oklevélszövegek és signaturák) egy kötetet csináltak, melynek neve ezóta: *Protocolum Parvum*; a nagyobb alakú, 1569-ig terjedő registрумokból szintén nem véve figyelembe a tartalmi eltéréseket nyolc kötetet hoztak ki (1., 2., 3., 4., 8., 9., 10., 11. sz.), melyek ezóta a hét eredetileg is teljessel együtt (5., 6., 7., 12.,

13., 14., 15. sz.) a *Protocollum Authenticum* nevet viselik.

Valószínűleg ekkor kötötték be vagy legalább rendezték az 1560 utáni *registrum signaturarum*okat is,⁶⁸³ melyek neve ettől fogva : *Libri Signaturarum Notarialium*.⁶⁸⁴

A konvent registrumanyaga ma is e három alakban és elnevezés alatt ismeretes a leleszi országos levéltárban.

Az 1569-ig terjedő időből tehát ismerünk egy drb. ú. n. *Protocollum Parvum*ot, mely részben teljes oklevélszövegeket, részben pedig signaturákat tartalmaz, két drb. *Liber Signaturarum Notarialium*ot, melyek a bevallásokról felvett notulákat adják és 16 drb. *Protocollum Authenticum*ot.⁶⁸⁵

10. A konvent levéltára.

A megőrzött mandatumokból, fogalmazványokból, majd a registrumokból, protocollumokból s a felek által megőrzés végett elhelyezett oklevelekből idővel a konvent meglehetősen gazdag levéltárra tett szert. Miként másutt, Leleszen is a sekrestye szolgált a levéltár helyisége gyanánt s csak az újkorban nyert más helyet. A mandatum requisitoriumok «sacristia seu conservatorium»-ot emlegetnek, a relatiók hasonlókép.⁶⁸⁶ Itt őrizték a konvent egyházi kincseit és a pecsétet is. A monostor saját birtokaira vonatkozó oklevelei azonban másutt vannak elhelyezve.⁶⁸⁷

Két levéltár van tehát : hiteleshelyi és rendi levéltár, melyek közül az előbbi — mint már említettük — a sekrestyében volt elhelyezve. A sekrestye a torony lábában volt és vasajtóval volt ellátva.⁶⁸⁸

A hiteleshelyi okleveleket is valószínűleg éppen úgy szekrényekben és ládákban őrizték, mint ahogy ezt a rendi iratokra vonatkozólag a Pálóczy prépost halála után történt hatalmaskodásról szóló idézetben már láttuk.⁶⁸⁹ A levéltár kezelésére vonatkozólag nincsenek adataink. Bizonyos, hogy valamilyen kezelési rendszerük volt, mert az oklevelek 1—2 darabján pl. ilyen felírás található : «Varia fragmenta»,⁶⁹⁰ vagy : «Privilegia.»⁶⁹¹

A levéltár őre és kezelője a custos. Requisitio esetén ő intézi el a keresést.⁶⁹² Szükség esetén több rendtagot is kirendelnek melléje a sekrestye, illetőleg a levéltár védelmére.⁶⁹³

Mint a levéltárak a középkorban általában — főleg mert kincstárul is szolgáltak, — a leleszi is

sokszor ki volt téve a hatalmaskodók erőszakoskodásainak. Ezek és egyéb csapások folytán sok oklevél elpusztult.⁶⁹⁴

A konvent a levéltár megőrzésére és megvédésére igen nagy gondot fordított. 1403-ban is kemény ellenállást fejt ki a támadásokkal szemben, minek következményeképpen egy áldozata is akadt.⁶⁹⁵ De káros volt a levéltár anyagának teljességére a prépostoknak az a szokása is, hogy a levéltárat és az autentikus pecsétet nagyobb útikra magukkal viszik.⁶⁹⁶

A levéltárral kapcsolatban a hiteleshelyi működés keretei között bizonyos levéltári működést is megfigyelhetünk. Idetartoznak az oklevélmásodlatok és transsumptumok kiállítása, valamint oklevelek és pénzösszegek deponálása.

Az oklevélmásodlatok kiállítása mindig a király vagy valamely közhatóság parancsára (mandatum requisitorium) történt. Ebben az esetben a felek nem a birtokukban levő eredeti oklevelekkel mentek a konventhez, hanem, minthogy azok elvesztek, a konvent levéltárában levő par-ok alapján kérnek másodlatot. A másodlat kiállítása a levéltárban levő chirographum vagy registrum alapján történt. (Ez a kétféle par-szöveg lehetett a levéltárban.)⁶⁹⁷ Az eljárás megfelelő szabályokhoz volt kötve, melyeket minden hiteleshely követett.

Az oklevél átírása (transsumptio simplex) annyiban tér el a par-kiadástól, hogy itt a felek a birtokukban levő oklevél alapján kérnek új oklevelet, átírást.

A levéltár anyaga nem egyedül a hiteleshelyi működés productumaiból állott, mert oda mások is elvihették okleveleiket megőrzés végett. Az így elhelyezett idegen okleveleket valószínűleg a többtől elválasztva kezelték. Később — főleg az újkorban — a fontosabb okleveleket, az armálisokat nagyobb biztonság kedvéért a konvent protocollumaiba is bevezetik.⁶⁹⁸

A felek végül pénzösszegeket vagy értéktárgyakat is deponálhattak a levéltárban. Ha valamely per vagy egyéb jogügylet folyamán a felek bizonyos esedékes összeget nem vehettek fel, mert a feltételeket, amelyekhez ez kötve volt, még nem teljesítették, az összeget erre az időre a konvent levéltárában deponálták.⁶⁹⁹ Erről a konvent nyugtát állított ki, amely a deponálás főbb adatait, feltételeit és egyéb körülményeit tartalmazza.⁷⁰⁰

JEGYZETEK:

¹ Korhatárul azért választottam az 1569. évet, mert eddig tart a leleszi prépostság történetének első korszaka — mintegy középkora, — s a konvent oklevéladó gyakorlatának teljes kifejlődése ebben az időszakban megy végbe, illetve végleges kialakulását e korszak végén nyeri.

Az értekezés alapjául a következő levéltárak anyaga szolgált: a Jászóvári Országos Levéltár (J. o. lt.), a Jászóvári Titkos Levéltár leleszi része (J. t. lt.), a Magyar Országos Levéltár (MODL.), a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltára (Múz. Törzsa. vagy Múz. és a megfelelő családi lt. jelzése) és a Leleszi Országos Levéltár (L. o. lt.). Ez utóbbi anyagában megkülönböztethetjük a tulajdonképpeni okleveleket (év és szám), az ú. n. Bercsényi-aktákat (Bercs.), a határjáró és birtokba-bevezető okleveleket (Statut.), a protocollumokat (Prot.) és az ú. n. Libri Signaturarum Notarialium-okat (Liber Signat.). Az eredeti okleveles anyagon kívül felhasznált munkák a következők:

a) Anjou-kori Okmánytár, I—VI. k. Szerk. Nagy Imre Budapest, 1878—1891. VII. k. Szerk. tasnádi Nagy Gyula. Budapest, 1900. (Anjou). — Oklevéltár a Tomaj-nemzetségbeli losonczi Bánffy-család történetéhez. Szerk. Varjú Elemér. I. k. Budapest, 1908. (Bánffy). — Fejér Georgius, Codex diplomaticus Hungariæ ecclesiasticus ac civilis. I—IX. tom. Budæ, 1829—1844. (Fejér C. D.). — Hazai okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I—VIII. Győr, 1865—1873. és Budapest, 1876—1891. (Hazai okmt.). — A nagyk. gróf Károlyi-család oklevéltára. Szerk. Géresi Kálmán. Budapest, 1882. (Károlyi oklt.). — Apsai Mihályi János, Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Egybegyűjté és jegyzetekkel kísérve kiadta. — Máramarossziget, 1900. (Máramarosi D.). — A pannonthalmi Szent Bendek-rend története. Szerkeszti Erdélyi László dr. II. köt. Budapest, 1902. (Pannonh. r. t.). — A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray-család oklevéltára. I—II. Szerk. Nagy Gyula. Budapest, 1887. (Sztáray). — Teleki József gróf, Hunyadiak kora Magyarországon. X—XII. Pest, 1853—57. (Teleki.). — Wenzel Gusztáv, Árpádkori új okmánytár. I—XII. Pest, 1860—1874. (Wenzel ÁUO.). — A zichi és vásónkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. Közli a Magyar Tört. Társulat. I—IX. Pesten, 1871—1915. (Zichy). —

b) Eckhart Franz, Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Sonderabdruck aus den «Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung IX. Ergänzungsband» 2. Heft. Innsbruck, 1914. (Eckhart). — Extractus Recentioris descriptionis historiciæ Oppidi Lelesz, nec non Præposituræ, et Conventus Ecclesiæ Sanctæ Crucis de Lelesz; factorum item, quæ subiverunt ac Monumentorum, et nonnullorum memorabilium ibidem reperibilium. M. S. a Magyar. Nemz. Múz. kéziratárában (Fol. Lat. 2557. sz.). — A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Jubileumi Névtára. Budapest, 1902. (Névtár 1902.). — A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Névtára az 1916. évre. Budapest, 1916.

(Névtár 1916.). — Jerney János, A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Pest, 1856. (Jerney). — Kovachich J. G. Formulæ solennes styli in Cancellaria. Pest, 1799. (Ars Notarialis). — Schematismus Canoniorum Reg. Sacri Candidi ac Exempti Ord. Præm. Regiæ Præposituræ S. Johannis Baptistæ de Castro Jászó. Cassoviæ, 1891. (Schem. 1891.). — Stolcz Alfonz, A hiteleshelyek és azok jelentősége a középkorban Magyarországon. Újvidék, 1912. (Stolcz). — Tóth-Szabó Pál, A jászai konvent mint hiteleshely a középkorban. Turul 1903. évf. 110—119. l.

² Fejér C. D. III. 1. 153—161. l. Ez az újraalapító okl. mai formájában hamis (Szentpétery Imre, Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. k. 1. füz. 96. l.), ami azonban az újraalapítás tényét nem érinti, mert ha hamis is, részben meglevő tényleges jogok biztosítására készülhetett, mint az effajta hamisítványok általában.

³ Hazai okmt. VII. 364. i.

⁴ Fejér C. D. IV. 2. 140. l. 1255., V. 3. 387. l. 1290.

⁵ Főleg az Anjouk udvari káplánjai ily módon jutottak prépostságokhoz.

⁶ Névtár, 1902. 13. l.

⁷ U. o. 17. l.

⁸ Ezek közül a legkifejezőbb a következő: «Quum omnia presentia transeunt et futura evanescent, nisi omnia se studeant testimonio litterarum confirmare; huic etiam Ecclesie Sancte Crucis inter alias Ecclesias regales sit commissa fratribus orantibus et regularibus canonicis conventualibus iustitiam faciens omnibus, prout coram ipsis cause prosequuntur, ut a regia celsitudine est commissum et ordinatum.» (Hazai okmt. VII. 364. l. 1311.)

⁹ Kiemeli ezt az oklevél corroboratiója is: «Unde nos ad petitionem partium et ad firmitatem ordinationis litteras nostras dedimus sigilli nostri bini roboratas.» (Múz. Törzsa. 1273.)

¹⁰ E leírás egy 1393-ból való pecsét alapján készült. (L. o. lt. 1393. 17. sz.)

¹¹ Jerney, 103. l.

¹² U. o. 103. l. A pecsét rajza a 80. sz. a.

¹³ MODL. 1,207. és 31,182. sz.; Múz. Törzsa. 1273., 1290.

¹⁴ Erre vonatkozólag részletesebben l. a felsorolt művek b) csoportját.

¹⁵ Stolcz, 26—27.; Eckhart, 76. l.

¹⁶ A stereotip formula: «N. N. coram nobis personaliter constitut», vagy: «... nostri stans in medio, coram nobis personaliter constitutus sponte et libere est confessus...» (L. o. lt. 1507. 17. sz.)

¹⁷ Pl. «... Presentibus religiosus viris, fratribusque Domino preces fundentibus Philippo custode, Johanne priore, Nicolao procuratore domus et aliis ceteris fratribus interessentibus negotio premissis» (Múz. Kállay-cs. lt. 763. sz. 1354.), vagy: «Presentibus... Dominico... et prelato nostro Gubernatore Prepositure. Item religiosus Deoque devotis viris fratribus Johanne priore, Paulo custode, Anthonio Cantore ceterisque canonicis Ecclesie nostre...» (L. o. lt. 1402. 21. sz.)

¹⁸ Eckhart, 112. l.

¹⁹ Egy lajstromtöredékben pl. ez a kitétel található: «Item sigillavimus unam procuratoriam . . . , quod procuratorium non est redemptum, quia notitiam non habuimus.» (J. t. lt. 287 a. sz.)

²⁰ Emellett szólnak az ilyen megjegyzések: «Item feria secunda . . . sigillavimus tres litteras . . . pro Johanne filio Stephani Nelues dicti de Ukurteluke, de cuius notitia idem Johannes de Apagh nobis fidem fecit» (J. t. lt. 287. sz.), egy 1377-i fogalmazványon: «Quorum notitia Johannes filius Abrahe nos assecuravit» (L. o. lt. 1377. 6. sz.), vagy 1390-ben: «de cuius notitia Laurentius de Helmech nos assecuravit» (L. o. lt. 1390. 5. sz.), végül 1505-ben egy signatura alatt: «Ad notitiam Gregorii Zekel de Gench» (L. o. lt. III. Prot. 6. l.).

²¹ Így 1387-ben valaki más nevében tesz fassiót. (L. o. lt. 1378. 28. sz.)

²² Eckhart, 113. l.

²³ Bővebben Eckhart, 114. l.

²⁴ L. a registrumoknál.

²⁵ Ars Notarialis, 1355. 206. §.

²⁶ J. t. lt. 287. sz.

²⁷ L. a kancellária működéséről szóló részt. — Ilyen bejegyzések pl.: «Littere debent ad manuscripta dari.» (L. o. lt. Prot. Parv. 211. l. 1513.) — «Non est extradanda, quia non solvit venditori.» (U. o. 223. l.) — «Ista littera detur et emanetur tunc, quando alii fratres sui ad similem fassionem advenerint in Conventum, quos equaliter tangit.» (U. o. 227. l. 1516.) — «Excepit litteras.» (L. o. lt. I. Prot. 103. l. 1510.)

²⁸ L. o. lt. 1510. 34. sz.

²⁹ U. o. II. Prot. 161. l. 1513.; X. Prot. 125. l. 1510.

³⁰ Pl. «Non est extradata, prohibita et annihilata in perpetuum.» (L. o. lt. III. Prot. 161. l. 1513.)

³¹ A határjárás azonban a felek saját kérelmére is megtörténhetett. Pl. L. o. lt. 1379. 25. sz.

³² L. o. lt. 1366. 24.; 1370. 1. sz.

³³ U. o. 1360. 1. sz.

³⁴ U. o. 1445. 1. sz.

³⁵ U. o. 1375. 12. sz.

³⁶ U. o. 1447. 17. sz.

³⁷ U. o. 1544. 19.; 1545. 48. sz.

³⁸ U. o. 1550. II. Fasc. 16. sz.

³⁹ U. o. 1550. II. Fasc. 5. sz.

⁴⁰ Ilyenek: «Exhibita feria quinta ante Thome Apostoli 1489.» (L. o. lt. 1489. 7. sz.), vagy: «Exhibite sunt in Conventu feria secunda proxima post fest. nat. Johannis Bapt.» (U. o. 1549. V. Fasc. 34. sz.)

⁴¹ «Exhibita est in Conventu et aperta per priorem.» (L. o. lt. Metales Ung. 37. sz. 1503; 1504. 9. sz.)

⁴² L. o. lt. Statut. B. 434. sz.; 1545. 15. sz.; 1558. 15. sz.

⁴³ U. o. 1549. I. Fasc. 35. sz.; Statut. C. 70. sz. 1551., stb.

⁴⁴ Eckhart, 44. l.

⁴⁵ Sztáray, I. 279. l. 1358.

⁴⁶ Zichy, IV. 107—108. l.

⁴⁷ L. o. lt. 1406. 7. sz., stb.

⁴⁸ U. o. 1413. 45. sz.

⁴⁹ U. o. 1338. 17. sz.

⁵⁰ Zichy, II. 110. l.

⁵¹ U. o. II. 308. l.

⁵² Egy 1344-ből való relációban u. i. ezeket találjuk: «... unacum . . . Andream parvulum nostrum transmisimus ad . . . » (Múz. Kállay-cs. lt. 661. sz. 1344.), 1343-ban pedig egy végrehajtásban (citatio): «Petrum dictum de Zothmar parvulum nostrum pro testimonio fidedignum . . . » kitételt olvassuk. (U. o. 1343. 663. sz.)

⁵³ Anjou, I. 454. l.

⁵⁴ Pl. 1410-ben: «István pater, vegyed et perfici alyad. Personaliter et non per alium et aluid non faci alyad.» (L. o. lt. 1410. 12. sz.), 1417-ben: «Domine plebane, ut in litteris videbitis contineri, perficiatis.» (U. o. 1417. 29. sz.)

⁵⁵ Ilyen: «Venerabilis Domine Gregori, has litteras evocatoriales . . . velitis executioni demandare, quia alii etiam domini Conventuales sunt negotiis dominorum Nobilium occupati, ideo alium quempiam exmittere potuissem minime. Ladislaus presbyter de Lelez.» (L. o. lt. 1550. II. Fasc. 42. sz.)

⁵⁶ L. o. lt. 1392. 12. sz.

⁵⁷ U. o. Metales Abauj. 10. sz. 1326.

⁵⁸ Eckhart, 45. l.

⁵⁹ «... Nobis ad fidem eorum prestitam uniformiter retulerunt . . . » (L. o. lt. Statut. V. 141. sz. 1488.)

⁶⁰ L. o. lt. Statut. N. 12. sz. 1561., T. 96. sz. 1563., A. 60. sz. 1564., P. 103. sz. 1583.

⁶¹ «Iste littere male sunt execute per fratrem Petrum de Cegled: dies non sunt scripte Evocationis.» (L. o. lt. 1549. II. Fasc. 21. sz.)

⁶² «Litteras nostras privilegiales ad fassionem dictorum Domini nostri Regis et nostri hominum duximus concedendas.» (L. o. lt. Statut. A. 30. sz. 1504.)

⁶³ Ilyenek pl.: «Fassio facta via soluta» (L. o. lt. 1496. 2. sz.), «Extradata utrique parti, actori et in causam attracto» (U. o. Statut. Z. 172. sz. 1504.).

⁶⁴ Pl.: «Homo regius Johannes filius Jacobi, noster Laurentius, sabbatho proximo post festum Omnium Sanctorum in possessione . . . » (L. o. lt. 1363. 3. sz.)

⁶⁵ Így pl.: «Executio facta est per me fratrem Petrum de Cegled Sabbatho . . . post . . . Epiphaniarum . . . ad faciem repertum in oppido Kys—Warda Georgium de Leue. Via non soluta.» (L. o. lt. 1547. IV. Fasc. 36. sz.)

⁶⁶ Erre a köv. adatok utalnak: «In sacristia seu conservatorio vestro diligenter perquirere et iuxta illius continentiam, atque memoriale, sive signaturam, quam testimonium vestrum tempore illius statutionis et contradictionis presente homine nostro regio fecit, litteras . . . eidem exponenti dare . . . debeatis» (L. o. lt. 1487. 21. sz.), «Iuxta contenta registri, prout erga notarium habetur in signatura» (U. o. 1506. 12. sz.).

⁶⁷ Egy fogalmazványon pl. ilyen jegyzetet találunk: «Reliquus progressus usque in finem habetur iuxta regestrum . . . in sacristia.» (L. o. lt. I. Prot. 10. l.)

⁶⁸ Pl. eskütelre: «In causam attractus nec venit, nec iuravit.» (L. o. lt. 1411. 1. sz.)

⁶⁹ L. o. lt. 1415. 31. sz.

⁷⁰ Eckhart, 57. l.

⁷¹ Ez utóbbi alól azonban sok kivételt is találunk.

⁷² Eckhart, 64. l.

⁷³ Tehát lakóhelyüket, mert nem birtokaik szerint választották a felek hiteleshelyüket: a bevallás bármilyen megyében fekvő birtokukra vonatkozhatott.

⁷⁴ Az összes előforduló helység 20 megyére terjed ki. A megyék a térképen a következő számokkal vannak jelölve: Sáros (1), Zemplén (2), Ung (3), Bereg (4), Máramaros (5), Ugocsa (6), Szatmár (7), Belső-Szolnok (8), Közép-Szolnok (9), Kraszna (10), Bihar (11), Szabolcs (12), Borsod (13), Heves (14), Kolozs (15), Abauj (16), Torna (17), Szepes (18), Gömör (19), Jászság (20) és Doboka (21). E megyék közül Zemplén, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros — mivel központi fekvésűek — ebben a felsorolásban helységeikkel nem szerepelnek.

⁷⁵ L. o. lt. V. Prot. 6. l. 1519.

⁷⁶ U. o. u. az.

⁷⁷ U. o. Bercs. XVII. Fasc. 42. l. 1519.

⁷⁸ U. o. VII. Prot. 163. l. 1547.

⁷⁹ U. o. II. Liber Signat. 92. l. 1564.

⁸⁰ U. o. IV. Prot. 87. l. 1462.

⁸¹ U. o. VI. Prot. 3. l. 1526.

⁸² U. o. VI. Prot. 38. l. 1531.

⁸³ U. o. XI. Prot. 105. l. 1539.

⁸⁴ U. o. 1433. 22. sz.

⁸⁵ U. o. IV. Prot. 38. l. 1455.

⁸⁶ U. o. 1455. 42. sz.

⁸⁷ U. o. IV. Prot. 142. l. 1455.

⁸⁸ U. o. II. Prot. 51. l. 1505.

⁸⁹ U. o. Prot. Parv. 12. l. 1418.

⁹⁰ U. o. 1466. 21. sz.

⁹¹ U. o. II. Prot. 17. l. 1492.

⁹² U. o. XV. Prot. 180. l. 1570.

⁹³ U. o. 1466. 56. sz.

⁹⁴ U. o. XII. Prot. 810. l. 1565.

⁹⁵ U. o. Prot. Parv. 277. l. 1517.

⁹⁶ U. o. 1499. 2. sz.

⁹⁷ J. t. lt. 287. sz.

⁹⁸ L. o. lt. I. Prot. 77. l. 1510.; 1480. 90. sz.

⁹⁹ U. o. III. Prot. 56. l. 1548.

¹⁰⁰ U. o. IV. Prot. 5. l. 1463.

¹⁰¹ U. o. 1377. 27. sz.

¹⁰² U. o. VIII. Prot. 146. l. 1547.

¹⁰³ U. o. 1416. 51. sz.

¹⁰⁴ U. o. XII. Prot. 1. l. 1552.

¹⁰⁵ U. o. II. Liber Signat. 38. l. 1564.

¹⁰⁶ U. o. III. Liber Signat. 107. l. 1571.

¹⁰⁷ U. o. 1398. 18. sz.

¹⁰⁸ U. o. 1545. 63. sz.

¹⁰⁹ U. o. 1388. 15. sz.

¹¹⁰ U. o. III. Prot. 69. l. 1548.

¹¹¹ U. o. XII. Prot. 272. l. 1554.

¹¹² U. o. V. Prot. 10. l. 1519.

¹¹³ U. o. V. Prot. 235. l. 1524.

¹¹⁴ U. o. XII. Prot. 139. l. 1553.

¹¹⁵ U. o. XII. Prot. 19. l. 1552.

¹¹⁶ U. o. XI. Prot. 155. l. 1553.

¹¹⁷ U. o. 1515. 4. sz.

¹¹⁸ U. o. IV. Prot. 6. l. 1504.

¹¹⁹ U. o. II. Prot. 209. l. 1549.

¹²⁰ U. o. IV. Prot. 58. l. 1462.

¹²¹ U. o. Statut. C. 103. sz. 1464.

¹²² U. o. Metales Sáros. 2. sz. 1483.

¹²³ U. o. 1524. 17. sz.

¹²⁴ U. o. Statut. S. 38. sz. 1460.

¹²⁵ U. o. Statut. R. 117. sz. 1393.

¹²⁶ U. o. Statut. B. 310. sz. 1524.

¹²⁷ U. o. Statut. R. 100. sz. 1481.

¹²⁸ U. o. Statut. L. 124. sz. 1538.

¹²⁹ U. o. 1539. 142. sz.

¹³⁰ U. o. u. az.

¹³¹ U. o. Statut. L. 115. sz. 1540.

¹³² U. o. u. az.

¹³³ U. o. 1461. 23. sz.

¹³⁴ U. o. Statut. C. 122. sz. 1467.

¹³⁵ U. o. Statut. S. 156. sz. 1473.

¹³⁶ U. o. Statut. H. 62. sz. 1457.

¹³⁷ U. o. 1439. 22. sz.

¹³⁸ U. o. 1478. 39. sz.

¹³⁹ U. o. 1399. 17. sz.

¹⁴⁰ U. o. Statut. Z. 36. sz. 1477.

¹⁴¹ U. o. Bercs. XI. Fasc. 37. sz. 1496.

¹⁴² U. o. Bercs. XII. Fasc. 40. sz. XVI. sz.

¹⁴³ U. o. Statut. L. 18. sz. 1466.

¹⁴⁴ U. o. 1460. 16. sz.

¹⁴⁵ U. o. Statut. R. 81. sz. 1460.

¹⁴⁶ U. o. u. az.

¹⁴⁷ U. o. 1471. 11. sz.

¹⁴⁸ U. o. Statut. B. 539. sz. 1498.

¹⁴⁹ U. o. Statut. F. 12. sz. 1441.

¹⁵⁰ U. o. Statut. V. 32. sz. 1392.

¹⁵¹ U. o. Statut. K. 345. sz. 1512.

¹⁵² U. o. Statut. H. 79. sz. 1548.

¹⁵³ U. o. Statut. K. 345. sz. 1512.

¹⁵⁴ U. o. Statut. B. 35. sz. 1524.

¹⁵⁵ L. o. lt. Statut. 175. sz. 1523.

¹⁵⁶ U. o. u. az.

¹⁵⁷ U. o. u. az.

¹⁵⁸ U. o. u. az.

¹⁵⁹ U. o. u. az.

¹⁶⁰ U. o. u. az.

¹⁶¹ U. o. Statut. I. 76. sz. 1493.

¹⁶² U. o. Statut. D. 219. sz. 1487.

¹⁶³ U. o. Statut. D. 214. 1487.

¹⁶⁴ A konvent kezdődő hanyatlása idején.

¹⁶⁵ Jerney, 46. l.

¹⁶⁶ U. o.

¹⁶⁷ J. t. lt. 287. sz. 1355—56.

¹⁶⁸ Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.

¹⁶⁹ J. t. lt. 287. sz.

¹⁷⁰ U. o. 287. d. sz.

¹⁷¹ L. o. lt. I. Liber. Signat. 13. l.

¹⁷² J. t. lt. 287. sz.

¹⁷³ U. o. u. az.

¹⁷⁴ Zichy, 107—109. l. 1348.

¹⁷⁵ Az említett 287. sz. lajstrom szerint 1355—56-ban hármat ismerünk.

¹⁷⁶ Sztáray, I. 279. l. 1358.

¹⁷⁷ L. o. lt. Metales Máramaros. 13. sz. 1389.

¹⁷⁸ Századok, 1871. 21. l.

¹⁷⁹ A középkorból erre vonatkozólag csak két valószínű adatunk van, minek oka az, hogy a középkori notariusok névsora az adatok gyér volta miatt igen hézagos. 1401—1406 között szerepel egy Thomas subnotarius (L. o. lt. Bercs. III. Fasc. 9. sz. 1401.; Zichy, V. 432. l.). Ezután csak 1422-ben találkozunk e névvel, de már mint notariussal (L. o. lt. 1422. 80. sz.). A közbeeső időből csak három subnotariust ismerünk, notariust azonban egyet sem. Valószínű tehát, hogy ez esetben Thomas subnotarius azonos Thomas notariussal. — Hasonlóképp 1424—27 között működik egy Fabianus subnotarius, majd 1440-ben találkozunk vele mint notariussal (U. o. 1424. 7. sz.; 1427. 10. sz.; Máramarosi D. 312. l. 1440.).

¹⁸⁰ Eckhart, 73. l.

¹⁸¹ L. o. lt. IV. Prot. eleje, stb.

¹⁸² Pl.: «Item ut ex alia parte est scriptum usque signum scribatur, tandem iterum reddatur in hunc locum.» (L. o. lt. I. Prot. 274. l. stb.)

¹⁸³ Pl.: «Hucusque sunt scripta per manus Stephani Notarii Body prepositi» (L. o. lt. XII. Prot. 169. l.), «Finis per manus Georgii Szilassy» (U. o. XII. Prot. 340. l.).

¹⁸⁴ 1506-ban egy fogalmazványon e jegyzetet találjuk: «Lecta et, correcta per notarium.» (L. o. lt. I. Prot. 13. l.)

¹⁸⁵ Ezt néha más is elvégzi, pl. 1503-ban többször a prior olvassa fel a fogalmazványokat. (L. o. lt. 1503. 6. sz., stb.)

¹⁸⁶ J. t. lt. 287. sz.

¹⁸⁷ Ilyenek: «Extradata sub pendentis sigillo.» (L. o. lt. I. Prot. 134. l.) — «In causam attractus non venit, nec iuravit.» (U. o. 1411. 1. sz.) — «Fassio facta, via soluta.» (U. o. Statut. H. 12. sz. 1508.) — «Fassio nondum facta, via soluta.» (U. o. 1496. 3. sz.) — «Fassio facta, via soluta, pro expensis tenetur denarios 4.» (U. o. 1497. 28. sz.) — «Non est extradanda.» (U. o. Prot. Parv. 223. l. 1513.) — «Non est extradata.» (U. o. Prot. Parv. 247. l. 1515.) — «Excepit litteras.» (U. o. I. Prot. 103. l. 1510.) — «Non est extradata, nec solvit.» (U. o. I. Prot. 108. l. 1510.) — «Est extradata in forma sua et soluta.» (U. o. I. Prot. 109. l. 1510.) — «Nondum est extracta.» (U. o. II. Prot. 24. l. 1486.) — «Ista prescripta signatura nondum est extradata, sed dum partes voluerint, una fassionalis, altera expeditoria emanari debet.» (U. o. II. Prot. 51. l. 1505.) — «Emanari debet et confici ambabus partibus.» (U. o. II. Prot. 1486.) — «Extradata in duobus paribus.» (U. o. III. Prot. 4. l. 1503.) — «Extradata in relatione.» (U. o. III. Prot. 6. l. 1503.) — «Nequaquam debet extradari.» (U. o. IV. Prot. 22. l. 1483.) — «Ista fassio non debet emanari, quia 8 flor. non est solutus.» (U. o. IV. Prot. 31. l. 1483.) — «Cassata, vana.» (U. o. X. Prot. 57. l. 1483.) — «Non sunt emandande de voluntate actoris, lis condescendit.»

(U. o. Bercs. XIV. Fasc. 48. sz.) — Egy áthúzott fogalmazvány után: «Valet et extradata.» (U. o. II. Prot. 6. l. 1486.) — «Littera privilegialis emanata est.» (U. o. Statut. C. 57. sz.) — «Extradata suo modo.» (U. o. 1504. 31. sz.) — «Non solvit de labore.» (U. o. Statut. Z. 48. sz. 1475.) Stb.

¹⁸⁸ L. o. lt. Statut. E. I. Fasc. 9. sz.: «Demetrius subditus iuratus» és XI. Prot. 32. l. 1500.: «Johannes de Kalmanchey, iuratus scriba.»

¹⁸⁹ A protocollumok címlapjai is a konventnél működő személyek felsorolásában csak scribát emlegetnek, pl. az 1569-i protocollum e sorai: «... Similiter Francisco Gwthy de Mathyoz in officio Notariatus Deo benigno iuvante fidelem operam iuxta vires suas, Stephanoque Halmay scriba existente.» (L. o. lt. XIV. Prot. 75. l.)

¹⁹⁰ Erre vonatkozik egy 1535-ből való következő bejegyzés: «Feria secunda, in die Cecilie virginis Michael litteratus Debresynus extitit commendatus domino preposito.» (L. o. lt. VI. Prot. 61. l.)

¹⁹¹ L. o. lt. Bercs. I. Fasc. 33. sz.

¹⁹² L. a registrumokról szóló fejezetet.

¹⁹³ Múz. Kállay-cs. lt. 1. 315., 316. sz.; 2. 346., 448. sz.; 3. 429., 430. sz.; 4. 413. sz.; 5. 388., 414. sz.; 6. 384. sz.; 7. 372. sz.

¹⁹⁴ A notarius, Nicolaus deák és magister Sopith. (J. t. lt. 287. sz.)

¹⁹⁵ Múz. Kállay-cs. lt. 1. 1,716. sz.; 2. 1,556. sz.; 3. 1,569. sz.; 4. 1,576. sz.

¹⁹⁶ U. o. 1. 1,658., 1,670. sz.; 2. 1,666. sz.; 3. 1,674. sz.
¹⁹⁷ U. o. 1. 594., 599., 609., 639., 642., 649. sz.; 2. 628., 591. sz.; 3. 596. sz.; 4. 613. sz.; 5. 619. sz.; 6. 689., 691., 697., 702. sz.; 7. 717., 709., 685., 663., 658., 680. sz.; 8. 721. sz.; 9. 694. sz.; 10. 670. sz.

¹⁹⁸ Egy 1436-ból való oklevélfogalmazványon pl. e megjegyzést találjuk: «Per me fratrem Nicolaum» és «per me fratrem Johannem.» (L. o. lt. 1436. 31. sz.)

¹⁹⁹ Ha névsorukat a rend tagjainak a névsorával összehasonlítjuk, azt vesszük észre, hogy nevük 1—4 év lefolyása alatt kimarad a litteratusok névsorából és átkerül a rendtagok lajstromába. Így 1396-ban Antonius (L. o. lt. 1396. 12. sz.) litteratusról van tudomásunk.

A rendtagok között 1381—1398-ig nem találkozunk Antonius névvel, ez ott csak 1398-ban lép fel (U. o. 1398. 17. sz.); ezért feltehetjük, hogy az említett A. litteratus azonos az 1398-i A. rendtaggal. Jelentősebb adat a következő: 1410-ben találkozunk egy Stephanus nevű kaposi káplánnal, akiről tudjuk, hogy «ordinandus clericus» (U. o. 1410. 41. sz.). A rendtagok között azonban 1410 előtt nincsen István nevű, csak egy Stephanus litteratust ismerünk 1408-ból (U. o. 1408. 9. sz.). Azért feltehető, hogy a Stephanus litteratus és Stephanus kaposi káplán ugyanaz a személy.

²⁰⁰ L. o. lt. 1429. 48. sz.

²⁰¹ U. o. 1430. 9. sz.

²⁰² A neveket latinul közöljük. Így a névsor oklevélkritikai célokra talán könnyebben használható.

²⁰³ Sztáray, I. 279. l.; J. t. lt. 287. sz. Több év esetében csak az első és utolsó adatot jelöljük.

- 204 L. o. lt. Metales Máramaros. 13. sz.
 205 Máramarosi D. 113. l.
 206 Századok, 1871. 621. l.
 207 L. o. lt. Bercs. III. Fasc. 5. sz.
 208 U. o. 1422. 80. sz.
 209 Máramarosi D. 312. l.
 210 L. o. lt. 1451. 8. sz.; J. t. lt. 257. sz.
 211 L. o. lt. 1483. 10. sz.
 212 U. o. 1490. 13. sz.
 213 U. o. IV. Prot. 1—12. l.
 214 U. o. I. Prot. 281. l.
 215 U. o. II. Prot. 227. l.
 216 U. o. I. Prot. 75. l.
 217 U. o. u. az.
 218 U. o. Prot. Parv. 243. l.
 219 U. o. Metales Ung. 22. sz. 1517.
 220 U. o. VIII. Prot. 192. l.
 221 U. o. VIII. Prot. 233. l.; Metales Bereg. 48. sz.
1544.
 222 U. o. 1547. I. Fasc. 10. sz.; 1549. V. Fasc. 10. sz.
 223 U. o. IX—X. Prot. 22. l.
 224 U. o. IX. Prot. 1. l.
 225 U. o. 1553. III. Fasc. 85. sz.
 226 U. o. XII. Prot. 169. l.
 227 U. o. u. az.
 228 U. o. XIII. Prot. 75. l.; 1566. 8. sz.
 229 U. o. XI. Prot. 91. l.
 230 U. o. Bercs. I. Fasc. 33. sz.; Zichy, IV. 107—108. l.
1379.
 231 Zichy, IV. 197. l.; Múz. Kállay-cs. lt. 1,712. sz.
 232 Bánffy, I. 368. l.
 233 L. o. lt. 1394. 2. sz.; Múz. Kállay-cs. lt. 1394. 2,250. sz.; L. o. lt. Statut. C. I. Fasc. 47. sz.
 234 L. o. lt. Metales Zemplén. 1398. 51. sz.; 1400. 10. sz.
 235 U. o. Bercs. III. Fasc. 9. sz.; Zichy, V. 432. l.
 236 U. o. 1413. 51. sz.
 237 U. o. 1420. 53. sz.
 238 Zichy, VI. 238. l.
 239 L. o. lt. 1424. 17. sz.; 1427. 10. sz.
 240 U. o. 1428. 12. sz.; Zichy, VIII. 392. l. 1429.
 241 U. o. 1430. 38. és 49. sz.
 242 U. o. Statut. C. III. Fasc. 193. sz.
 243 U. o. Bercs. XIV. Fasc. 11. sz. 1502.; IV. Prot.
12. l. 1503.
 244 U. o. Statut. E. I. Fasc. 9. sz.; 1545. 14. sz.
 245 U. o. 1544. 19. sz.
 246 U. o. 1544. 33. sz.; 1545. 7. sz.
 247 U. o. IX. Prot. 32. l.; Statut. I. II. Fasc. 34. sz.
 248 U. o. XII. Prot. 43. l.
 249 U. o. 1559. 1. sz.
 250 U. o. XIV. Prot. 75. l.
 251 Zichy, II. 441. l.
 252 Sztáray, I. 209. l.
 253 Zichy, III. 265. l.
 254 Múz. Kállay-cs. lt. 1,428. sz.
 255 Múz. Törzsa. 1376.
 256 Zichy, III. 512. l.
 257 Sztáray, I. 424. l.
- 258 Fejér C. D. IX. 5. 174. l.
 259 L. o. lt. 1376. 8. sz.; 1377. 15. sz.
 260 Múz. Kállay-cs. lt. 1,666. sz.
 261 Zichy, IV. 178. l.
 262 Múz. Törzsa. 1382.
 263 U. o. 1387.
 264 L. o. lt. Bercs. I. Fasc. 45. sz.
 265 U. o. 1396. 6. sz.
 266 U. o. 1396. 12. sz.
 267 U. o. 1398. 11. sz.
 268 U. o. 1400. 4. sz.
 269 U. o. 1405. 4. sz.
 270 U. o. 1406. 7. sz.
 271 U. o. 1407. 5. sz.
 272 U. o. Bercs. III. Fasc. 19. sz.; Statut. C. I. Fasc. 63. sz.
 273 U. o. 1408. 8. sz.; Statut. C. III. Fasc. 147. sz.
1407.
 274 Sztáray, II. 56. l.
 275 L. o. lt. 1408. 22. sz.
 276 U. o. 1408. 24. sz.; 1410. 12. sz.
 277 U. o. 1410. 33. sz.; Sztáray, II. 85. l.
 278 U. o. 1413. 30. sz.; 1415. 20. sz.
 279 Múz. Kállay-cs. lt. 642. sz.
 280 L. o. lt. 1413. 34. sz.
 281 U. o. 1413. 38. sz.
 282 U. o. 1413. 1. sz.; 1416. 44. sz.
 283 U. o. 1414. 5. sz.
 284 U. o. 1415. 68. sz.
 285 U. o. 1416. 7. sz.; 1417. 61. sz.
 286 U. o. 1416. 47. sz.; 1418. 64. sz.
 287 U. o. 1417. 2. sz.
 288 U. o. 1417. 79. sz.; 1420. 5. sz.
 289 U. o. u. az.
 290 U. o. 1417. 99. sz.
 291 U. o. 1417. 109. sz.
 292 U. o. 1418. 57. sz.
 293 U. o. 1419. 1. sz.
 294 U. o. 1419. 10. sz.; 1423. 43. sz.
 295 U. o. 1420. 10. sz.; 1425. 37. sz.
 296 U. o. 1420. 36. sz.; 1423. 33. sz.
 297 U. o. 1420. 15. sz.
 298 U. o. 1420. 29. sz.
 299 U. o. 1420. 33. sz.
 300 Sztáray, II. 14. l.
 301 L. o. lt. 1420. 94. sz.
 302 U. o. 1422. 14. sz.; 1423. 43. sz.
 303 U. o. 1422. 11. sz.; 1424. 14. sz.
 304 U. o. 1423. 22. sz.
 305 U. o. Bercs. V. Fasc. 1. sz.
 306 U. o. 1424. 40. sz.; Fejér C. D. X. 6. 747. l.
 307 L. o. lt. 1424. 41. sz.
 308 U. o. 1425. 8. sz.
 309 U. o. 1425. 12. sz.
 310 U. o. 1430. 68. sz.; Zichy, VIII. 114. l.
 311 U. o. 1426. 50. sz.
 312 U. o. 1428. 33. sz.
 313 Sztáray, II. 274. l.
 314 L. o. lt. 1429. 45. sz.

³¹⁵ Sztáray, u. az.

³¹⁶ L. o. lt. 1430. 13. sz.; Statut. B. IX. Fasc. 532. sz.

³¹⁷ U. o. 1430. 57. sz.

³¹⁸ U. o. u. az.

³¹⁹ U. o. 1430. 9. sz.; Fejér C. D. X. 7. 363. l.

³²⁰ U. o. Bercs. V. Fasc. 38. sz.

³²¹ U. o. 1434. 3. sz.

³²² U. o. Bercs. V. Fasc. 38. sz.

³²³ U. o. V. Prot. 61. l.

³²⁴ U. o. 1544. 9. sz.; 1545. 11. sz.

³²⁵ U. o. 1549. VII. Fasc. 45. sz.

³²⁶ J. t. lt. 287. sz.

³²⁷ Eckhart, 71. l.

³²⁸ Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.; L. o. lt. 1412. 12. sz., stb.

³²⁹ «Ihone priore, Thoma custode existentibus.» (MODL. 1271. 31, 182. sz.)

³³⁰ «Presentibus religiosus viris fratribusque domino preces fundentibus Philippo custode, Johanne priore, Nicolao procuratore domus et aliis ceteris fratribus interessentibus huius cause.» (Múz. Kállay-cs. lt. 769. sz.)

³³¹ «Discretis viris et honestis Custodi, necnon aliis fratribus Conventus Ecclesie Sancte Crucis de Lelez, Amicis suis reverendis detur.» (L. o. lt. 1366. 18. sz.)

³³² «Quare vestram amittiam reverenter petimus per presentes, quatenus eidem Johanni concivi nostro iuxta suam iustitiam litteras vestras vestri Conventus dare velitis et dignemini.»

³³³ L. o. lt. 1411. 10. sz.

³³⁴ L. o. lt. Statut. K. I. Fasc. 39. sz. — Valószínűleg úton volt a custos s így találkozott Bátorban a mandatumvivővel.

³³⁵ «... proventus autem nostros sigillares caute exponatis, quia sciatis, quod forte etiam ad festum Circumcisionis Domini ad propria redire nequiemus.» (J. t. lt. 392. sz.)

³³⁶ 1496-ban egy mandatumon ezt a jegyzetet találjuk: «Aperta in Conventu per priorem.» (Eckhart, 78. l.) — 1503-ban egy fassióról szerkesztett fogalmazványon: «Lecta per priorem et extradata in uno pari.» (L. o. lt. 1503. 5—6. sz.) — 1504-ben pedig egy requisitós mandatumon: «Exhibita est in Conventu in festo b. Petri et Pauli et aperta per priorem.» (U. o. 1504. 17. sz.)

³³⁷ Több adatunk szerint a leleszi custosok priorokká lesznek, ha a priori állás megürül. Így 1458-ban Kapy János custos (J. t. lt. 392. sz.), 1460-ban már prior (L. o. lt. C. III. Fasc. 158. sz.); vagy 1508-ban Johannes de Pécs még custos (U. o. Statut. B. 39. sz.), 1525-ben már prior (U. o. 1525. 11. sz.) és a custos Péter (U. o. Statut. D. II. Fasc. 98. sz. 1519.).

³³⁸ Ilyen teljes címet eddig csak egyet ismerünk 1549-ből, melynek idevágó része a következő: «Unde nos... magistrum Ladislaum presbyterum Quinqueecclesiensem, Custodem et conservatorem dicte Ecclesie nostre unacum...» (L. o. lt. 1549. VII. Fasc. 13. sz.)

³³⁹ A kérdés fontossága miatt még egy indirect bizonyítékot hozunk fel. Egy 1549-ből való mandatumon a következő feljegyzést találjuk: «Venerabilis domine Francisce, has litteras evocatorias executioni demandare quam citissime velitis, secus non facturi. Ladislaus

presbyter Lelesiensis. Sunt presentate in Conventu in Octava Visitationis Marie.» (L. o. lt. 1549. IV. Fasc. 13. sz.) Egy másik, ugyancsak 1549-ből való mandatumon ezt az utasítást olvassuk: «Velitis Domine frater Petre has litteras evocatorias binas... executioni demandare, sunt enim exhibite in Conventu... Ladislaus presbyter vester.» (U. o. 1548. II. Fasc. 37. sz.) Ezek szerint a nevezett Ladislaus presbyter ad utasításokat — a konventuálisoknak és plébánosoknak egyaránt — a mandatumok végrehajtására. Vannak azonban adataink, melyek szerint az említett Ladislaus presbyter *conservator* is volt Gregorius Danko de Nagy-Bayon notarius jövedelmi lajstromának e sorai szerint: «In die Stanislae... Dominus Ladislaus presbyter conservator huius Ecclesie Lelez ex commissione... Prepositi et Prelati nostri dedit mihi Gregorio notario florenos...» (U. o. 1549. VII. Fasc. 45. sz.) A conservator azonban nemcsak ebben, hanem más esetben is azonos a custossal. A XV. Prot. címében többek közt ezt olvassuk: «... presentibus in Christo fratribus Domino Petro de Zalan kemen Conservatore, Francisco de Thurr et altero Francisco de Zentha et Adamo Gerchel, personis videlicet conventualibus...» (L. o. lt. XV. Prot. 6. l. 1569.) De egy 1567-i relatio szerint Petrus de Zalan kemen «custos et conservator.» (U. o. Statut. B. III. Fasc. 169. sz.) Ugyanezt egy másik adat is bizonyítja. Egy 1436-i oklevél 1559—1565 közti átiratán ezeket olvassuk: «Extradate sunt de verbo ad verbum ex litteris originalibus sub sigillo istius Conventus nostri emanatis et bene apparentibus tempore... Augustini prepositi et Benedicti presbyteri conservatoris.» (U. o. 1436. 18. sz.) Ez a Benedictus presbyter-conservator egy másik alkalommal mint «custos et conservator» van megemlítve.

Ezek alapján tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy a leleszi konvent hiteleshelyi működésének aktív előjárója és vezetője a custos. Neve az adatokban különféle variációkban szerepel, de ezek csak egy személyre vonatkoznak. Sőt még a «presbyter» szó is e nézetünket támogatja, mert egy 1393 táján közjegyzői oklevéltörédekből tudjuk, hogy Leleszen a mindenkori custos egyúttal a helység plébánosa is, amire a következő sorok vonatkoznak: «... Item, quod fuit et est communis opinio, assertio, credulitas et reputatio, commune dictum et verbum Hominum de premissis loqui scientium, fuit, esse consuevit in dicta dioecesi Agriensi, quod exercitium cure Animarum hominum et Parochianorum dicte ville in Lelez exerceri consuevit, debuit et debet ac exercetur per Custodem dicti Monasterii in Lelez pro tempore existentem solum et in solidum, et quod custodes dicti Monasterii pro tempore existentes fuerunt, erant et sunt, et Custos, qui hodie est, fuit, erat et est in possessione seu iure pacifici exercitii dicte cure, et ita fuit et est verum publicum et notorium et pro vero publico et notorio dictum, tentum et creditum et affirmatum, dicitur, tenetur, creditur et affirmatur in Dioecesi Agriensi et alibi, palam et publice.» (J. t. lt. 435. sz.) Ebből valószínű, hogy a custos mint plébános írja magát presbyternek. Mint plébános a monostoron kívül is lakhatott. Ez az adat érthetővé teszi az 1355—

1356-i pecsételési lajstrom néhány kitételét, de egyben valószínűbbé azt, hogy a benne szereplő «dominus meus» a custos. Ilyenek u. i., mint «in solario domus sue» stb. (J. t. lt. 287. sz.) csak olyan személyre vonatkozhatnak, aki saját házában és nem a monostorban lakik. Egyedül a custos mint plébános tehetette ezt meg.

³⁴⁰ Ezt az előbbi jegyzetben említett közjegyzői oklevél bizonyítja, amelynek idevágó része a következő: «... Item institutio et destitutio Custodis, qui fuit et est pleno iuris a supradictis temporibus et tempora in superiori proxime articulo descripta, spectavit et pertinuit et spectat solum in ad (!) Prepositum dicti Monasterii in Lelez pro tempore existentem absque requisitione consilii, vel assensus sui Conventus, vel alterius cuiusque persone et presertim Episcopi Agriensis; Prepositusque dicti Monasterii existens, pro tempore fuit, erat et est in possessione, seu iure iurium (!) instituendi Custodem in ipsum Monasterium pacifica et quieta, atque iurium et potestatis exercitium cure Animarum Parochianorum dicte Ville in Lelez Custodi, qui fuit et est pro tempore dicti monasterii committendi, et ita fuit et est verum publicum et notorium...»

³⁴¹ J. t. lt. 287. sz.

³⁴² Erre nézve sok bejegyzést ismerünk a mandatumokon. Ilyenek: «Sunt exhibite, videlicet sabbatho proximo post festum B. Fabiani et Sebastiani M., hora quasi vespertinum et ideo non possunt exigi.» (L. o. lt. 1547. II. Fasc. 5. sz.) — «Exhibite in Conventu in festo B. Thome Apostoli. Exequantur post festum Nativitatis Domini, sed non ante, si cuipiam dominorum Conventus presentate fuerint. Ladislaus presbyter.» (U. o. 1548. I. Fasc. 62. sz.) — «Exhibite in Conventu. Exequantur citissime.» (U. o. 1548. I. Fasc. 61. sz.) — «Domini fratres, litteras Egregii Domini Petri de Pakos et fratrum suorum exequimini, fuerunt enim presentate in Conventu. Ladislaus presbyter.» (U. o. 1548. II. Fasc. 70. sz.) Stb.

³⁴³ Múz. Kállay-cs. lt. 1,175. sz., stb.

³⁴⁴ A XVI. századból sok ilyen utasítást ismerünk. Pl.: «Venerabilis Domine Johannes, has litteras... domini Pauli Mathusay... velitis executioni demandare. Alias etiam litteras idem dominus Paulus Mathusay habet exequendas, et illas exequi velitis, si fieri potest; si non poteritis vos exequi, mittatis fratri Petro exequendas, nam et ego commisi eidem fratri Petro et in redeundo debet exequi eas. Vale. Ladislaus presbyter vester.» (L. o. lt. 1548. II. Fasc. 26. sz.)

³⁴⁵ Múz. Kállay-cs. lt. 763. sz. 1345.

³⁴⁶ L. o. lt. 1506. 6. sz.; I. Prot. 12. l.

³⁴⁷ U. o. I. Prot. 115. l. 1510.

³⁴⁸ J. t. lt. 287. sz.

³⁴⁹ Az említett lajstromban ilyen kitételeket is találunk: «Item fratri Johanni ad mandatum domini mei dedi duos grossos pro reficiendis calceys (!) suis.»

³⁵⁰ Így: «Item... sigillavimus unam litteram procuratoriam pro Johanne et Stephano, filiis Dominici... quam ad mandatum domini mei eisdem restitui gratis.» (J. t. lt. 287. sz.)

³⁵¹ Múz. Kállay-cs. lt. 1,709. sz. 1379., stb.

³⁵² Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.

³⁵³ J. t. lt. 423. sz.

³⁵⁴ A XV. század elején Zsigmond egy par-kiadási mandatumát a custosnak címezik. (L. o. lt. 1412. 12. sz.) A magánfelek, ha par-t akarnak, leveleiket mindig a custosnak címezik. (J. t. lt. 419., 412., 432. sz., stb.)

³⁵⁵ Az iskolában a retorikában (dictamen prosaicum) tettek szert bizonyos jogi ismeretekre. A leleszi konventnek nagyobb iskolája lehetett, diákjai a szomszédos megyékből kerültek ki. Ismerünk több tanítót is; ilyenek: 1359-ben «Valentinus litteratus scholasticus» (Múz. Törzsa. 1359.); 1367-ben «Eckhardus schole rector» (U. o. 1367.); 1369-ben «Magister Paulus scholasticus» (U. o. 1369.). Többen közöttük egyetemi fokozattal is rendelkeznek. (L. o. lt. 1429. 45. sz.; 1430. 9. sz.)

³⁵⁶ Múz. Kállay-cs. lt. 1,175. sz. 1357., stb.

³⁵⁷ Van erre egy gyakorlati példánk is. 1351-ben a konventet oklevélhamisítással vádolják, amiért az akkori pataki generalis congregatio a prépostot vonja felelőségre. (J. t. lt. 66., 69., 71. sz.)

³⁵⁸ Egy 1447-i oklevélen pl. a következő utasítást olvassuk: «Ista nulla ratione extradetur, nec actori, nec in causam attracto, et est definitum per dominum prepositum et suum Convetum.» (L. o. lt. 1447. 23. sz.) E hatáskörére vet világot Homonnay Drugeth Gábor 1356-iki missilise, melyben a préposthoz fordul, hogy ügyét kedvezően intézzék el: «... Vestra Dominatio bene scit, si est necesse homo regius an non, si vero necesse fuerit, sint nobiles: Damianus et Emericus de Kis-Azar... Et rogo Dominationem vestram..., ut quanto melius et expressius potest ordinare ordinet Vestra Dominatio.» (L. o. lt. 1356. 22. sz.)

³⁵⁹ Van példánk arra is, hogy némelyik prépost azt magával vitte utazásaiban. 1444-ben a pecsétet (L. o. lt. 1446. 8. sz.), 1453-ban pedig a levéltár egy részét viszik így magukkal még a háborúba is (Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.) s ez alkalommal az anyag nagy része el is veszett.

³⁶⁰ L. o. lt. 1549. VII. Fasc. 45. sz., stb.

³⁶¹ 1391-ben pl. a szatmárnémeti polgárok kérésére a király egy határjárást rendel el, amelyben a maga képviselőjét a leleszi prépostra és két hivatalnokára bízta: «... Et volumus, quod si omnes tres in reambulatione et erectione dictarum metarum interesse non poteritis, saltem unus ex vobis cum dicto domino preposito premissa... facere... valeant.» (L. o. lt. 1391. 5. sz.) Ilyen, bár nem speciális jellegű működésnél más-kor is találkozunk a préposttal. (U. o. 1391. 15. sz.; 1462. 48. sz.; 1547. 12. sz.)

³⁶² J. t. lt. 392. sz.

³⁶³ Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.

³⁶⁴ U. o.

³⁶⁵ U. o.

³⁶⁶ Adalékok Zemplén Vármegye történetéhez. 1896. II. 4. sz. 106. l.

³⁶⁷ Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.

³⁶⁸ Adalékok... 1896. 211. l.

³⁶⁹ U. o.

³⁷⁰ L. o. lt. 1523. 5. sz. Egy mandatum requisitoriumon: «Fassio stat in Nygro Prothocollo.» A «nigrum» csak be-kötött könyvre vonatkozhatik.

- 371 Schem. 1891. 46. l.
 372 Hazai okmt. VI. 180. l.; Schem. 1891.; Névtár 1916. 9. l.
 373 Névtár 1916.; Hazai okmt. VIII. 440. l.; Múz. Törzsa. 1273.
 374 Névtárak (t. i. az előbb jelzett 1891. és 1916.); Venzel ÁUO. XII. 465. l.
 375 Névtárak; Fejér C. D. V. 3. 503. l.
 376 Hazai okmt. VIII. 287. l.; Névtár 1916.
 377 Névtárak; Fejér C. D. VI. 1. 178. l.
 378 Zichy, I. 106. l.
 379 Névtárak.
 380 Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.; U. o. Törzsa. 1315.
 381 Névtárak; Zichy, I. 151. l.
 382 Névtár 1916.; Anjou, I. 454. l.; MODL. 31,198. sz.
 383 Múz. Törzsa. 1321.; Károlyi, I. 51. l.
 384 Névtárak; Múz. Törzsa. 1325.; Zichy. 279. l.
 385 Fejér C. D. VIII. 7. 193. l.; Zichy, I. 333. l.
 386 Névtárak.
 387 U. o.
 388 U. o.
 389 U. o.
 390 U. o.
 391 U. o.
 392 U. o.
 393 U. o.
 394 U. o.
 395 U. o.
 396 U. o.
 397 U. o.
 398 U. o.
 399 L. o. lt. 1482. 12. sz.
 400 U. o. 1483. 11. sz.; 1484. 7. sz.
 401 Névtárak.
 402 U. o.
 403 U. o.
 404 U. o.
 405 U. o.
 406 Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.
 407 Névtárak.
 408 Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.; L. o. lt. 1565. 7. sz.
 409 MODL. 31,182. sz. — E sorozatban, ha az állás nincs külön feltüntetve, mindig *prior* értendő.
 410 L. o. lt. Metales Abauj. 10. sz.; Fejér C. D. VIII. 7. 193. l.
 411 L. o. lt. 1345. 4. sz.
 412 U. o. 1394. 12. sz.
 413 U. o. 1402. 21. sz.
 414 Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.
 415 L. o. lt. 1424. 32. sz.; 1425. 26. sz.
 416 U. o. Statut F. I. Fasc. 31. sz.
 417 Zichy, VIII. 429. l.
 418 L. o. lt. Statut. H. I. Fasc. 67. sz.
 419 U. o. Statut. K. VII. Fasc. 327. sz.; 1448. 24. sz.
 420 U. o. 1450. 45. sz.
 421 U. o. 1452. 22. sz.
 422 U. o. Statut. D. IV. Fasc. 184. sz.; 1453. 16. sz.
 423 U. o. 1457. 22. sz.; 1459. 58. sz.
 424 Máramarosi D. 422. l.
 425 L. o. lt. Statut. C. III. Fasc. 158. sz.
 426 U. o. Statut. B. VIII. Fasc. 450. sz.
 427 Teleki, XI. 420. l.
 428 L. o. lt. Statut. L. I. Fasc. 25. sz.; J. o. lt. Prot. B. 254. l.
 429 Máramarosi D. 543. l.
 430 L. o. lt. Berce. X. Fasc. 10. sz.; Máramarosi D. 577—580. l.
 431 L. o. lt. Statut. B. I. Fasc. 30. sz.
 432 U. o. 1516. 2. sz.; 1517. 19. sz.
 433 U. o. 1517. 10. sz.
 434 U. o. Statut. B. V. Fasc. 324. sz.
 435 U. o. 1523. 38. sz.; 1524. 12. sz.
 436 U. o. 1525. 11. sz.; 1536. 20. sz.
 437 MODL. 31,182. sz.
 438 J. t. lt. I. Fasc. 2. sz.; Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.
 439 J. t. lt. 1326.
 440 Múz. Törzsa. 1335.
 441 J. t. lt. I. Fasc. 7. sz.
 442 Múz. Törzsa. 1342.
 443 Anjou, VI. 302. l.
 444 Múz. Kállay-cs. lt. 763. sz.
 445 J. t. lt. 51. sz.
 446 U. o. 61. sz.
 447 Múz. Kállay-cs. lt. 1,175. sz.; Sztáray, I. 279. l., II. 333. l.
 448 J. t. lt. 32. sz.
 449 Múz. Törzsa. 1366.
 450 L. o. lt. Metales Szatmár. 31. sz.
 451 U. o. Statut. C. 199. sz.
 452 Máramarosi D. 117. l.; L. o. lt. Metales Szatmár. 5. sz.
 453 L. o. lt. 1391. 19. sz.
 454 U. o. 1393. 9. sz.
 455 U. o. 1393. 4. sz.; 1398. 6. sz.
 456 Károlyi, I. 503. l.
 457 L. o. lt. 1430. 30. sz.
 458 U. o. 1402. 21. sz.; 1412. 12. sz.
 459 U. o. 1414. 44. sz.
 460 MODL. 10,262. sz. (1414.); L. o. lt. 1417. 42. sz.
 461 Sztáray, II. 207. l.; L. o. lt. 1423. 22. sz.
 462 J. t. lt. 392. sz.
 463 L. o. lt. Statut. B. 30. sz.
 464 U. o. Statut. D. II. Fasc. 98. sz.
 465 U. o. Statut. B. VII. Fasc. 434. sz.; B. II. Fasc. 125. sz.
 466 U. o. Statut. B. III. Fasc. 160. sz.; J. II. Fasc. 38. sz.
 467 U. o. 1567. 33. sz.; Statut. B. IV. Fasc. 214. sz.
 468 Az ú. n. Bercsenyi-akták nagy része és a protocollumok számos darabja ilyen fogalmazvány.
 469 L. o. lt. 1428. 32. sz.; 1417. 108. sz., stb.
 470 L. a registrumokról szóló fejezetet.
 471 L. o. lt. 1466. 9. sz., stb.
 472 Eckhart, 76 l.
 473 L. o. lt. 1466. 9. sz., 1454. 55. sz., stb.
 474 U. o. I. Prot. 13. l. 1506.; Eckhart, 88. l.
 475 Erre, valamint az oklevélkiállítás fázisainak fej-

lődésére vonatkozólag l. még a registrumokról szóló fejezetet.

⁴⁷⁶ Eckhart, 77. l.

⁴⁷⁷ U. o.

⁴⁷⁸ Múz. Kállay-cs. lt. 2,050. sz. 1389.

⁴⁷⁹ Ars not., 135. l.

⁴⁸⁰ Ilyen javításra vonatkozó legrégibb példánk 1356-ból való: «Item feria quinta sigillavimus tres litteras . . . tertiam vero patentem, pro nobilibus de Ieyke, quia dominus Nicolaus bone memorie male scripserat . . . correximus, quam dominus fecit (restituere) gratis.» (J. t. lt. 287. sz.)

⁴⁸¹ A mandatum correctorium alapján való javításra 1397- és 1412-ből van adatunk. 1397-ben Zsigmond kir. Dragh vajdának adományozza Kővárt. A konvent két patens és egy privilegialis oklevelet állít ki a statutióval kapcsolatban, de az író tévedésből kifejejtette az oklevelekből az adományozott nevét. A vajda e hibát észrevén, a királyhoz fordul, hogy lássa el okleveleit királyi nagypecséttel. A király ezt nem teszi meg, azonban utasítja a konventet, hogy a kérdéses okleveleket állítsa ki újból, de hibátlanul. (L. o. lt. 1397. 7. sz.) 1412-ben pedig egy statutoriális relatióban kifejejtették a birtokok felsorolását. A király elrendeli, hogy a konvent küldje ki újból emberét és ez a homo regiussal írja össze ismét az adományozott birtokokat s ennek alapján adják ki a félnek az oklevelet, de a mandatumot ne mutassák meg neki. (L. o. lt. 1412. 20. sz.)

⁴⁸² J. t. lt. 287. sz.

⁴⁸³ U. o. u. az.

⁴⁸⁴ Pl.: «debet solvere pro cera denarios 6.» (L. o. lt. 1549. V. Fasc. 8. sz.)

⁴⁸⁵ Pl.: «pergamem, ceram et sericum dedit.» (L. o. lt. IV. Prot. 117. l.)

⁴⁸⁶ J. t. lt. 287. sz.

⁴⁸⁷ Pl., ha a felek személyazonossága kétséges: «Item sigillavimus unam procuratorium . . . quod procuratorium non est redemptum, quia notitiam non habuimus.» (J. t. lt. 287. a. sz.)

⁴⁸⁸ 1356-ból u. i. három olyan oklevelet ismerünk, melyek megpecsételési ideje a többször említett lajstromban fel van jegyezve: Az első dátuma: 1356. I. 25. (Zichy, III. 22. l. 8. sz.), megpecsételése azonban a lajstrom szerint január 26-án történt. A másodiknál a két időpont egybeesik (Múz. Kállay-cs. lt. 112. sz.); a harmadiknál már ismét van eltérés, mert dátuma II. 14. (Zichy, III. 23. l.), megpecsételésének a napja azonban II. 15. Tehát itt a dátum megint nem a megpecsételésnek a napja. Ez utóbbi esetben egy perbehívásról van szó, amely nem is II. 14-én, hanem 13-án történt. Ebből tehát az következne, hogy a relatio dátuma nem is a végrehajtás napja, hanem a homo regius jelentésének az ideje. (Eckhart, 80. l.)

⁴⁸⁹ J. t. lt. 287. sz.

⁴⁹⁰ E mellett tanuskodik az egy ügyre vonatkozó signaturák és fogalmazványok, illetve oklevélszövegek dátumainak összehasonlítása. Pl. egy, az I. Liber Signat. 130. lapján található signatura a XIII. Prot. 624. lapján van meg, fogalmazvány alakjában. A signatura

dátuma: 1503. V. 14., míg a protocollumban levő oklevélszöveg V. 17-ről van keltezve. Hasonlóképp egy prohibitio signaturája szintén V. 14., fogalmazványa pedig V. 17. keletű. (L. o. lt. I. Liber. Signat. 131. l.; XIII. Prot. 603. l.) Ezekén kívül számos hasonló esetet találunk a signaturák és az oklevélszövegek közt. Ezek mind azt bizonyítják, hogy az oklevelek dátuma és a bevallás dátuma néha nem esik egybe s ez esetben az oklevél dátuma az oklevél kiállításának, illetőleg megpecsételésének az időpontja.

⁴⁹¹ L. o. lt. I. Liber. Signat. 104. l.; XIII. Prot. 584. l., stb.

⁴⁹² J. t. lt. 287. d. sz.

⁴⁹³ Az első ilyenfajta jegyzetet I. Lajos egy 1364-i mandatumán találjuk a következő alakban: «Homo regius Ladislaus de Kis-Tarkan, conventualis frater Michael, sicut tenor continet, par citabitque.» (L. o. lt. 1364. 1. sz.) Helye a mandatum alsó margóján van. A következő, szintén 1364-ből való mandatumon a küldött személyeken kívül a végrehajtás ideje is fel van tüntetve: «Homo regius Balent de Homok, conventualis frater Nicolaus, feria quarta ante dominicam in Ramis.» (U. o. 1364. 2. sz.) E jegyzet szintén a mandatum alsó szélén van, de a sorok fordítva állanak. Egy harmadik 1364-i mandatumon a jegyzet már a végrehajtás helyét is megjelöli: «Homo regius Johannes filius Jacobi, noster Laurentius sabbatho proximo post festum Omnium Sanctorum in possessione . . .» (U. o. 1364. 3. sz.) E jegyzetekről alaposabb írásösszehasonlítás alapján mondhatjuk, hogy, bár sokszor u. azon éven belül is több kéz írását mutatják, a XVI. sz. közepéig mégis általánosságban a kancellariai alkalmazottak tollából valók.

⁴⁹⁴ L. o. lt. 1367. 11. sz.

⁴⁹⁵ U. o. 1393. 9. sz.

⁴⁹⁶ U. o. 1408. 16. sz.

⁴⁹⁷ U. o. 1482. 9. sz.; (1486. 3. sz. is).

⁴⁹⁸ U. o. 1390. 14. sz.

⁴⁹⁹ U. o. 1500. 7. sz., stb.

⁵⁰⁰ Pl.: «Executio facta est per me fratrem Petrum de Chegled Sabbatho proximo post festum Epiphaniarum Domini facie ad faciem repertum in oppido Kys-Warda, Georgium Leue. Via non soluta.» (L. o. lt. 1547. IV. Fasc. 36., 37. sz.) A plébánosok már a XV. sz.-ban így írják jegyzeteiket (U. o. 1418. 10. sz., stb.), s valószínűleg ez a csírája a jegyzetek — később általánossá vált — subiectiv vezetésmódjának.

⁵⁰¹ Ez Földváry András konventuális signaturája a következő alakban: «En feoldwari Andras Lelezi Convent Zent Benedek nap eleot walo Chyterteken, Anno 1567. kiral w felsig Hivatalanak hiuta Dobo Estwant Dobo-Ruzkai Hazatul, mel haza Ungvar megybe vagion, de Zemile zerint ot nem talaltam, hanem Birai és wdvar birai al tal wgian azon wdvar eleot.» (L. o. lt. 1566. 23. sz.)

⁵⁰² J. t. lt. 287. sz.

⁵⁰³ Így 1504-ben egy fogalmazványon ezeket olvassuk: «Extradata utrique parti; actori et in causam attracto.» (L. o. lt. Statut. Z. 172. sz. 1504.)

⁵⁰⁴ Ezt bizonyítja a konvent egy 1428-ból való statutorialis mandatumán levő következő jegyzet: «Homo Gregorius de Pasa, noster frater Franciscus in festo sancti Carnisprivii accessissent et statuissent nullo contradictore.» Majd ugyanazzal az írással: «fassio non est, non solvit pro labore.» Mivel tehát a fél nem fizetett, a homo regius nem tette meg jelentését. A jelentés később mégis megtörtént s dátumát más tintával hozzáfűzték az előbbiekhöz: «Datum feria tertia proxima ante Cathedre Beati Petri Apostoli.» Tehát a díj lefizetése után a homo regius megtette jelentését s ennek napja lett a relatio dátuma. (L. o. lt. Statut. B. 192. sz.; Eckhart, 79. l.)

⁵⁰⁵ Egy 1487-i mandatumban pl. ezeket találjuk: «... in sacristia, seu conservatorio vestro diligenter perquirere et iuxta illius continentiam atque memoriale, sive signaturam, quam testimonium vestrum tempore illius statutionis et contradictionis presente homine nostro regio fecit, litteras necessarias, vedelicet statutorias et evocatorias eidem exponenti dare, decernere et emanari facere debeatis.» (L. o. lt. 1487. 21. sz.; Metales Máramaros. 1438. 45. sz., stb.)

⁵⁰⁶ 1475-ben a konvent a következőképp felel a király egy mandatumára: «... quia licet prefati vester et noster homines... prenotatum registrum, prenotatam reambulationem fassi fuerint exequisse, tamen tandem quarto, quinto et decimo diebus, usque scilicet quindecim dies, infra scilicet quos relatio reambulationis secundum consuetudinem communem in talibus ubique in locis testimonialibus observari solitam conficere non consuevit.» (L. o. lt. 1477. 9. sz.)

⁵⁰⁷ Erre a következő sorok utalnak: «... reliquus progressus usque in finem habetur iuxta registrum signature reportate in sacristia.» (L. o. lt. X. Prot. 10. l.)

⁵⁰⁸ Pl.: «Unde nos ad petitionem partium et ad firmitatem ordinationis litteras nostras dedimus sigilli nostri hini roboratas.» (Múz. Törzsa. 1273.)

⁵⁰⁹ L. o. lt. 1390. 28. sz.

⁵¹⁰ Ezt egy 1334-i zárt oklevélre írt következő jegyzet bizonyítja: «Preterea sciendum est, quod quandoque redierint, istam litteram reportando, cum litteris nostris privilegialibus confirmetur et sit confirmata.» (L. o. lt. 1389. 8. sz.)

⁵¹¹ U. o. u. az.

⁵¹² U. o. 1405. 31. sz.

⁵¹³ MODL. 2,296. sz.

⁵¹⁴ Múz. Kállay-cs. lt. 1,497. sz.

⁵¹⁵ L. o. lt. Statut. B. 588. sz. 1414.

⁵¹⁶ U. o. 1381. 33. sz.; Múz. Kállay-cs. lt. 763. sz.

⁵¹⁷ U. o. 1391. 18. sz., stb.

⁵¹⁸ U. o. 1415. 40. sz.; 1418. 5. sz.; 1428. 13. sz.; 1423. 85., sz. stb.

⁵¹⁹ U. o. Beres. 1433. 33. sz.

⁵²⁰ L. o. lt. 1435. 44. sz.; 1436. 19. sz.

⁵²¹ Múz. Törzsa. 1273.

⁵²² 1271-ben egy oklevélén selyemzsinóron függ a pecsét. (MODL. 31,182. sz.) A fent említett 1273-i oklevél két pecsétje már hártaszalagokra volt függesztve (Múz. Törzsa. 1273.); 1287- és 1293-ban pergamen

(MODL. 1207. sz.), 1366-ban szintén hártya (Múz. Kállay-cs. lt. 448. sz.), 1345-ben azonban zsinór (U. o. 763. sz.), 1380–81-ben pergamen (L. o. lt. 1380. 1., 7., 12. sz.; 1381. 32., 33. sz.), 1382-ben ismét selyemzsinór a pecséttartó anyag (U. o. 1382. 17. sz.).

⁵²³ Kivételképp 1450-ből is ismerünk a hártaszalagra példát. (L. o. lt. 1450. 1. sz.)

⁵²⁴ Ezt sokszor az oklevél corroboratiójában is megemlítik. Pl.: «In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras sigilli nostri authentici munimine a tergo impressione roboratas duximus extradandas.» (L. o. lt. Statut. A. 10. sz. 1456.)

⁵²⁵ L. o. lt. 1389. 8. sz.

⁵²⁶ Ami annak a jele, hogy ebben az időben a konventnek még nincs állandó és szervezett kancelláriája, vagy az írnokok nem ragaszkodnak egységes mintához.

⁵²⁷ «Nos frater Benedictus miseratione divina prepositus et Conventus monasterii Sancte Crucis de Lelez.» (MODL. 31,182. sz.)

⁵²⁸ «Omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in omnium Salvatore.» (MODL. 31,182. sz.)

⁵²⁹ Pannonh. r. t. II. 336. l. 1271., stb.

⁵³⁰ Múz. Törzsa. 1273.

⁵³¹ L. pl. Pannonh. r. t. II. 143., 341. l.

⁵³² L. o. lt. Metales Zemplén. 45. sz.

⁵³³ Ez pedig a következő: «Universis Christi fidelibus, presentibus pariterque futuris Blasius prepositus et Conventus monasterii Sancte Crucis de Lelez salutem in Omnium Salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire.»

⁵³⁴ Pl.: L. o. lt. 1379. 3. sz., stb.

⁵³⁵ MODL. 18,093. sz. 1478.; 20,483. sz. 1496.; 20,866. sz. 1497.; 21,095. sz. 1500.; 21,427. sz. 1505.

⁵³⁶ Ilyenek pl. az «In salutis Largitore» helyett «in Omnium Salvatore» (L. o. lt. 1382. 17. sz.); az «et» helyett «pariter», vagy a «presentium notitiam» helyett «presens scriptum» kifejezések (U. o. 1382. 17. sz.).

⁵³⁷ Pl. «Provida humane sagacitatis decrevit perspicacitas, ut ea, que in locis testimonialibus geruntur, in scriptis roborata ad memoriam revocentur.» (L. o. lt. 1382. 17. sz.)

⁵³⁸ L. o. lt. 1396. 18. sz.

⁵³⁹ MODL. 31,182. sz. 1272.; 2. Múz. Kállay-cs. lt. 763. sz. 1345.; 3. L. o. lt. 1402. 21. sz.; 4. U. o. Statut. C. 87. sz. 1506.; 5. U. o. II. Prot. 269. l. 1507.; 6. U. o. Statut. B. 30. sz. 1508.

⁵⁴⁰ MODL. 31,182. sz.

⁵⁴¹ «MCo Co LXX. tertio.» (Múz. Törzsa. 1273.)

⁵⁴² A registrumokban eleinte nem igen ügyelnek a dátumra, amiből később bajok is származhattak. Egy fogalmazványon pl. ilyen időmeghatározást is találunk: «Anno in presenti.» (L. o. lt. Beres. XXIV. Fasc. 31. sz.)

⁵⁴³ Múz. Törzsa. 1290.

⁵⁴⁴ U. o. 1315.; MODL. 31,198. sz.; L. o. lt. 1319.; Jerney 102. l.; Múz. Kállay-cs. lt. 575. sz. 1342.; MODL. 31,347. sz., stb.

⁵⁴⁵ L. o. lt. 1348. 25. sz.

⁵⁴⁶ U. o. 1483. 24. sz.

- 547 U. o. Statut. I. 26. sz., stb.
 548 Múz. Kállay-cs. lt. 537. sz. 1303.; Anjou, 58. l.
 549 L. o. lt. 1398. 8. sz.
 550 Kivéve a birtokügyi mandatumokra adott relatiókat, mert ezekről a relatio mellett kiállíthattak a feleknek oklevelet is patens v. privilegium formájában. Ez esetben az oklevél contextusa egyenlő a relatio szövegével. (L. o. lt. Statut. A. 33. sz. 1504.: «Litteras nostras privilegiales ad fassionem dictorum Domini nostri regis et nostri hominum duximus concedendas.»)
 551 Eckhart, 144. l.
 552 Fejér C. D. VI. 2. 272. l.; MODL. 2,669. sz. 1331.
 553 MODL. 31,220. sz.
 554 U. o.
 555 1332—1335 közt pl. hét kéznek az írását különböztethetjük meg. 1332-ben a fenti formula bővül a «dei gratia» kifejezéssel. (Múz. Kállay-cs. lt. 315. sz.) 1335-ben a «Karolo» és «Regi» szavak közt van még a «Serenissimo» s a «pias» helyett «debitas» jelző (U. o. 383. és 414. sz.)
 556 Múz. Kállay-cs. lt. 1,112., 1,105. sz., stb.
 557 Így: «orationes» helyett «orationum suffragia» (Múz. Kállay-cs. lt. 1106. sz. 1356.), «pro ipsius vita» helyett «pro vestra vita»-t írnak (L. o. lt. 1359. 6. sz., stb.) és néha kiteszik a király teljes címét is (L. o. lt. 1398. 1. sz., stb.).
 558 L. o. lt. 1483. 1. sz.
 559 Fejér C. D. VI. 2. 272. l.
 560 Múz. Kállay-cs. lt. 315. sz. 1382.
 561 U. o. 1,200. sz. 1358.
 562 U. o. 1,182. sz. 1357.
 563 Eckhart, 144. l.
 564 MODL. 2,669., 1,131., 31,220. sz.; Múz. Kállay-cs. lt. 315., 388., 414. sz.
 565 Múz. Kállay-cs. lt. 714. sz. 1344.
 566 Fejér C. D. VI. 2. 272. l.; MODL. 2,669., 31,220. sz.
 567 Pl.: «datum secundo die termini prenotati», stb.
 568 Így pl.: «Domino regi, pro Ladislao filio Michaelis de Nagsemyen citatoria contra Johannem lengel (!) de eadem ad octavas Epiphaniarum Domini nunc proxime venturas.» (Múz. Kállay-cs. lt. 315. sz. 1332.)
 569 MODL. 2,296. sz. 1325.
 570 U. o.
 571 Múz. Kállay-cs. lt. 663. sz. 1343.
 572 MODL. 2,596. sz. 1330.
 573 Múz. Kállay-cs. lt. 663. sz. 1343.
 574 L. o. lt. 1523. 18. sz.
 575 U. o. V. Prot. 248. l. 1525.
 576 MODL. 2,596. sz. 1330.
 577 Múz. Kállay-cs. lt. 1,428. sz. 1364.
 578 MODL. 31,207. sz. 1325., 2,596. sz. 1330.
 579 Múz. Kállay-cs. lt. 663. sz. 1343.
 580 U. o. 1,840. sz. 1383.
 581 Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.; L. o. lt. 1510. 50. sz.; U. o. 1549. V. Fasc. 8. sz.; J. t. lt. 287 a. sz. Ez utóbbi szerint (8. sor) az írnok a teljes illeték $\frac{1}{3}$ -át kapta.
 582 J. t. lt. 287. sz.
 583 1356. II. 4.
 584 J. t. lt. 288. sz.
 585 De vannak patensek e jegyzékben, melyek árá ingadozó, így egy esetben 18, egy másik alkalommal pedig 7 garasos patenssel találkozunk. Itt bizonyára birtokügyletről lehet szó, amire abból is következtethetünk, hogy e két esetben nincs megnevezve az oklevél tárgya, míg a többi esetekben tisztán procuratorialis oklevelekről van szó.
 586 Talán privilegium lehetett az a fassionalis oklevél, melyet egy másik, u. abból a korból maradt jegyzéktördék említ, s amelyért 1 forintot fogadtak el. (J. t. lt. 287 a. sz.)
 587 J. t. lt. 287 b. sz.
 588 L. o. lt. I. Prot. 77. l., 88. l.; 1402. 13., 8. sz.; 1406. 8., 22. sz.; 1410. 43. sz.; 1464. 36. sz.
 589 U. o. 1411. 12. sz.; 1402. 6., 7. sz.
 590 J. t. lt. 287 b. sz. E szerint következetesen 12 dénárt számítottak a prohibitorialis és revisionalis, 16 dénárt pedig a procuratorialis oklevelekért.
 591 J. t. lt. 287 b. sz.
 592 Így 1406-ban egy patens ára 33 d. (L. o. lt. 1406. 25. sz.), a lajstromban pedig egy esetben 1, egy másikban 3 forint.
 593 J. t. lt. 287 b. sz.
 594 L. o. lt. 1430. 2. sz.; 1438. 8. sz.; 1439. 22. sz., stb.
 595 U. o. 1430. 2. sz.; 1438. 8. sz., stb.
 596 U. o. Statut. C. 8. sz.; Statut. Z. 32. sz. 1434.
 597 U. o. Statut. G. 25. sz. 1427.
 598 U. o. Metales Ung. 15. sz. 1504.
 599 U. o. 1462. 29. sz.
 600 Nagyobb: 1510-ben egy procur. okl. ára 32 d. (L. o. lt. III. Prot. 97. l.), 1418-ban pedig egy prohibitorialis okl.-ért 7 forintot fogadtak el (U. o. Prot. Parv. 7. l.). Kisebb: 1436- (U. o. 15. sz.), 1438- (U. o. 15. sz.) és 1497-ben (U. o. 10. sz.) egy-egy inquisitioért csak 12 d.-t számítottak.
 601 J. t. lt. 287 c. sz.
 602 U. o. 287 d. sz.
 603 U. o.
 604 L. o. lt. Prot. Parv. 265. l. 1516.
 605 J. t. lt. 287 d. sz.
 606 U. o. u. az.
 607 U. o. 287 c. sz.
 608 U. o.
 609 U. o.
 610 U. o.
 611 L. o. lt. 1549. VII. Fasc. 13. sz.
 612 U. o. 1551. IV. Fasc. 43. sz.; 1550. I. Fasc. 12. sz.; 1551. III. Fasc. 35. sz.
 613 Vagy tiszteletből, pl. az 1355—56-i pecsételési lajstromban az egri püspököknek. (J. t. lt. 287. sz.)
 614 Egy mandatumon olvassuk: «Velitis exequi, pauper enim est iste homo et non habet expensas.» (L. o. lt. 1549. V. Fasc. 34. sz.)
 615 1338-ban Balázs prépost szerződést köt valakivel ebből kifolyólag biztosítja az illető részére az okleveleknek illetékmentes adását, kivéve az író díját. (Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.)

⁶¹⁶ J. t. lt. 287. sz.

⁶¹⁷ L. o. lt. 1410. 9. sz.: «Non solvit, quia magister amisit.»

⁶¹⁸ U. o. 1549. VII. Fasc. 45. sz.

⁶¹⁹ Ezekre vonatkoznak az effajta jegyzetek: «Solvit pro sigillo» (L. o. lt. 1551. IV. Fasc. 3., 37. sz.; 1549. VI. Fasc. 49., 50. sz.); «Item de sigillo recepi duos lorenos aureos» (J. t. lt. 287 e. sz.); egy fassio-fogalmazvány alatt: «Extradata, sed... tenetur ad partem Notarii duos florenos aureos, quod ad fidem suam promisit domino preposito et ipsi notario ad festum...» (L. o. lt. I. Prot. 115. l.); «pro signatura non est data pecunia» (U. o. III. Prot. 275. l. 1549.); «solvit pro scriptura» (U. o. Statut. Z. 100. sz. 1503.).

⁶²⁰ Ezt Gregorius notarius 1549-i jegyzékéből tudjuk, melyben napról-napra jegyezte jövedelmét. (L. o. lt. 1549. VII. Fasc. 45. sz.)

⁶²¹ J. t. lt. 287., 287 a., 287 b., 287 c., 287 d., 287 e., 288., 392. sz.; L. o. lt. 1411. 10. sz., stb.

⁶²² J. t. lt. 287., 287 a., 287 b., 287 c., 287 d., 287 e., 288. sz.

⁶²³ L. o. lt. 1450. 1. sz.

⁶²⁴ «Mitigatis huiusmodi guerris, talismodi littere super premissis fassionibus et etiam alie iuridice per vos iam apte emanari possunt atque valent... quatenus mox habitis presentibus perquisito huiusmodi registro vestro litteras vestras memorato exponenti iuxta tenorem earundem extradare et emanari facere debeatis.» (L. o. lt. 1446. 20. sz.)

⁶²⁵ Így 1544-ben Ferdinánd parancsára adnak ki egy oklevelet egy 1468-as registrumban talált szöveg alapján. Az erről készített relatóban ezeket olvassuk: «Unde nos mandatis... obedientes... de pretactis paribus litterarum... in conservatorio dicte Ecclesie nostre ac libris prothocollorum nostrorum diligentem sollicitamque requisitionem faciendo, eadem paria litterarum nostrarum metalium... privilegialiter emanatarum in prothocollo ecclesie nostre comperi faciemus hunc tenorem continentia: Omnibus Christi fidelibus... Blasius prepositus...» (L. o. lt. Metales Bereg. 48. sz.)

⁶²⁶ «Quarum paria in vestra sacristia et conservatorio vestro reposita habentur.» (L. o. lt. 1381. 2.; 1401. 1.; 1423. 23.; 1428. 8.; 1406. 12.; 1408. 14.; 1409. 5., 12.; 1412. 12., 17.; 1414. 67.; 1420. 47.; 1422. 55., 75.; 1437. 30.; 1438. 2. sz.)

⁶²⁷ «Si super premissa fassione annotati domini... quoquomodo recordari poteritis, extunc eisdem dominabus tenores eiusdem fassionis concedatis» (L. o. lt. 1398. 2. sz.), vagy: «... ad pretacta fidem et fidelitatem nostram in prescriptis litteris vestre serenitatis specificatam ad premissa respondemus, quod nunquam prefatus dominus et... ad fatum et memoriam nostram coram nobis aliquam fassionem, consensum, aut perusionem fecissent, nec litteras nostras super huiusmodi fassione emanari facere procurassent» (U. o. 1415. 44. sz.).

⁶²⁸ L. o. lt. IV. Prot. 1503., II. Prot. (1505.) 76. l., I. Prot. (1510.) 76. l.

⁶²⁹ Pl.: «Registrum, sive prothocollon...» (L. o. lt. V. Prot. 1. l.)

⁶³⁰ «Nos itaque... in dicto conservatorio Ecclesie nostre... requisivimus quamdam signaturam, in registro sive prothocollo nostro inclusam, nondum tamen etiam emanatam comperimus hoc modo: Nos Benedictus Kornis... Unde nos prescriptarum litterarum... in conservatorio atque registro et prothocollo nostro inventarum tenorem in debita forma conficientes...» (L. o. lt. 1524. 61. sz.)

⁶³¹ A kötés mellett minden kétséget kizáróan tanuszkodik egy mandatum requisitorumon levő köv. jegyzék: «Fassio stat in Nygro (!) Prothocollo», mert a kötés rendesen sötét s a jelen esetben tényleg az. (L. o. lt. 1523. 5. sz.)

⁶³² Pl.: «Unde nos... in conservatorio... ac libris prothocollorum nostrorum requisitionem faciendo...» (L. o. lt. Metales Bereg. 48. sz. 1524.), vagy: «Quere in alio libro Prothocollon» (U. o. IX. Prot. (1549.) 32. l.).

⁶³³ A Prot. Parv. 229. és 231. lapján a signaturák alatt u. i. ezt a megjegyzést találjuk: «scripta est in maiori registro»; viszont egy, a II. Prot. (r. maius) 203. lapján levő notula alá oda van jegyezve: «In minori registro melius, hic nota».

⁶³⁴ L. o. lt. IX. Prot. 1—22. l. és XI. Prot. 1—90. l.

⁶³⁵ A rövidebb relatókat u. i. — mint láttuk — az akkori gyakorlat szerint magán a mandatum üres részén fogalmazták meg s nem vezették be semmi registrumba.

⁶³⁶ Ilyen pl. a Bercsényi-akták 1398. évi 7. száma, stb. Különben a Bercsényi-akták legnagyobb része ilyen fogalmazvány.

⁶³⁷ A par-kiadásoknál valószínűleg már korábban igénybevétték ezeket, mert a prot. fogalmazványait is par-oknak mondják. Az átmenet természetesen lassú seleinte nem minden oklevelet vezettek be a registrumba. 1418-ból pl. hat olyan oklevelet ismerünk, mely az említett registрум-töredékben nincs meg. (L. o. lt. 5., 24., 47., 51., 54. és 71. sz.)

⁶³⁸ Ez valószínűleg II. Miklós prépost (1405—1441.) érdeme, aki előzőleg királyi alkancellár és tárnokmester volt. (Adalékok Zemplén vm. történetéhez. II. köt. 4. sz. 106—110. l.)

⁶³⁹ Pl.: «Stephano filio Andree Ormos de Checher coram nobis constituto per eundem... quod ipse... eidem Ladislao perpetualiter dedit et vendidit coram nobis, datum feria tertia... post dominicam... in anno vigesimo.» (L. o. lt. Prot. Parv. 2. l. 1420.)

⁶⁴⁰ L. o. lt. Prot. Parv. 18. l. 1450.

⁶⁴¹ Erre mutat a Prot. Parv. 9. lapján található signaturának közvetlenül utána álló fogalmazvány alakja is.

⁶⁴² Pl. a IV. Prot. 56. lapján egy 1450-ből való keresztülhúzott oklevélszöveg fölött e jegyzet olvasható: «Extracta et non secundum istam formam»; vagyis az oklevelet a registrumban lévő fogalmazvány alapján szokták megírni. A II. Prot. 6. lapján (1486.) egy szintén törölt fogalmazvány fölött a notarius odajegyezte: «Valet et extradata.» U. o. a 42. lapon: «Non valet, sed alia est extradata.» (1491.) Stb.

⁶⁴³ Ilyen a Prot. Parv. 14—21. l.-ig (1450.) és

a 115–127. l.-ig (1485.) terjedő része. Bizonyos, hogy registrumként használták ezeket. Könnyebbég kedvéért az egyes darabok elé kis regestákat írtak, de csak utóbb, a XVI. sz. táján. A XVI. sz. első negyede óta pedig a regesta már egyidős a darabbal.

⁶⁴⁴ 1499 előtt már biztosan végrehajtották, mert eredménye, az első ilyen *registrum parvum* ebből az évből való.

⁶⁴⁵ L. o. lt. Prot. Parv. 205. l.

⁶⁴⁶ L. o. lt. Prot. Parv. (1513.) 223. l.

⁶⁴⁷ U. o. IV. Prot. 1–12. l., I. Prot. 72–131. l.

⁶⁴⁸ Ilyenek pl. az Act. Bercs. XIV. Fasc.-ban a 10., 30., 40., 44–53., stb. számok.

⁶⁴⁹ L. o. lt. I. Liber. Signat. 1. l.

⁶⁵⁰ Így. pl. 1560. jan. 13-án 19 bevallásról vettek fel signaturát. (L. o. lt. I. Liber. Signat.)

⁶⁵¹ L. o. lt. V. Prot.

⁶⁵² L. o. lt. II. Prot. 7–12. l., IV. Prot. 119–122. l.

⁶⁵³ U. o. II. és III. Prot.

⁶⁵⁴ U. o. IV. Prot.

⁶⁵⁵ U. o. VII., XII. és XIII. Prot.

⁶⁵⁶ A Bercsenyi-akták XXIV. Fasc. 15. sz. a. több signaturát ismerünk, melyek alatt ez az utasítás olvasható: «Redigantur in formam et diligenter perscribantur iuxta sensum presentium signaturarum.» A II. Prot. 160. lapján két signatura alatt ezt a megjegyzést találjuk: «Scripta sunt in charta inclusa ambe littere.» U. o. a 166. lapon: «Extracta in forma sequenti», s a 167. lapon meg is van a fogalmazvány. A Prot. Parv. 160. lapján az egyik signaturának megfelelő fogalmazványt az 1509. évi oklevelek 9. sz. a. találjuk meg. Hasonlóképp a Prot. Parv. 163. lapjának egyik signaturája az 1509. évi 33., egy a Prot. Parv. 187. lapján levő az 1509. évi 50., végül u. o. a 200. lapon levő signaturának megfelelő fogalmazvány a Bercs.-akták XXIV. Fasc. 15. sz. a. ismeretes.

⁶⁵⁷ Ezek közül legfélreérthetlenebb a Bercs.-akták 1507. évi 29. sz. a. fogalmazványra írt köv. utasítás: «Scribantur in registrum.»

⁶⁵⁸ Így az 1506. évi okl. 4. száma ilyen javított fogalmazvány s szövege a II. Prot. 17. lapján van lemásolva a javítások figyelembevételével. Hasonlóképp az 1506. évi okl. 5. sz. a. fogalmazvány javított szövege megtalálható az I. Prot. 40. lapján, szintén a javítások figyelembevételével.

⁶⁵⁹ Ilyen javítást figyelhetünk meg pl. az I. Prot. 17. lapján levő szövegben, amely az 1506. évi okl. 4. sz. a., neki megfelelő fogalmazványban nincs meg.

⁶⁶⁰ Mutatja ezt a rávezetett jegyzet: «Extradata, sed nondum est scripta in registro.» Ha normális eset lett volna, akkor ez a jegyzet fölösleges.

⁶⁶¹ L. o. lt. Bercs. XIV. Fasc. 11. sz.; IV. Prot. 12. l.

⁶⁶² Ennek szükségét 1519–1523 közti években látták be, valószínűleg II. Illés prépost alatt (1521–1525.), aki előzőleg kir. alkancellár volt.

⁶⁶³ Így az I. Prot. 52. lapján ismerünk egy eredeti, de javított fogalmazványt, amelynek alapján készült egy oklevél, melyet azonban nem adtak ki s ma az

1509. évi okl. 24. sz. a. találjuk meg. Ez az oklevél teljesen követi a fogalmazványon eszközölt változtatásokat. Ugyanilyen eset: az V. Prot. 28. l.-ján van egy fogalmazvány, s ennek alapján egy oklevél az 1517. évi okl. 33. sz.-a. alatt; vagy V. Prot. 254. l. fogalm. egyenlő 1525. évi okl. 43. sz. okl.

⁶⁶⁴ Így a IV. Prot. 159. lapján egy keresztülhúzott szöveg alatt ezt a megjegyzést látjuk: «Vide melius in folio sequenti», ahol meg is találjuk az újabb, helyesebb fogalmazványt. Hasonló esetek még: a Prot. Parv. 279. lapján van egy signatura, melynek a fogalmazványa a XI. Prot. 57. lapján van meg; a Prot. Parv. ugyancsak 279. lapján egy signatura mellé írt: «Scripta in registro maiori» — jegyzet szintén azt mutatja, hogy a signatura megfogalmazása közvetlenül a registumban történik.

⁶⁶⁵ Így a II. Prot. 203. lapján levő következő jegyzet szerint is: «In minori registro melius est, hic notat.»

⁶⁶⁶ Pl. 1528-ban az V. Prot. 277. lapján levő oklevél fogalmazványa a XIII. Prot. 245–246. lapján van meg javításokkal.

⁶⁶⁷ Ilyen később, de folytatólagosan történt másolásra vonatkozik ez a három jegyzet is: «Hucusque sunt scripta per Gasparem Symonffy» (L. o. lt. XII. Prot. (1552.) 43. l.); «Hucusque sunt scripta per manus Stephani Némethy, notarii Body prepositi» (U. o. XII. Prot. 169. l.) és, «Finis per manus Georgii Szylassy 1554.» (U. o. a végén.)

⁶⁶⁸ Pl. L. o. lt. I. Prot. (1510.) 76. l.

⁶⁶⁹ Ezt bizonyítják ezek a jegyzetek is: «Hucusque sunt scripta per manus Stephani notarii» (L. o. lt. XII. Prot. 169. l.); «Manus fratris Georgii» (U. o. VI. Prot. (1537.) 90. l.). A felettük levő darabok írása egészen azonos e jegyzetekkel.

⁶⁷⁰ Ennek hiányában minden munka a notariusra hárul.

⁶⁷¹ 1503-ban pl. a notarius Johannes Bak de Veteri-Buda. A IV. Prot. első 12 lapja a notarius signaturáit tartalmazza. Írását megkülönböztethetjük a subnotariusétól: a registrum címe és signaturái a notarius írása, míg a subnotariustól csak oklevélszövegeket, fogalmazványokat és másolatokat ismerünk. (L. o. lt. VIII. Prot. 230–233. és 237–239. l.; I. Prot. 153. l., stb.) A notarius vezetőszerpét erősíti meg az is, hogy a fogalmazványoknak a konvent előtt történt felolvasását jelző *lecta* szó a notarius írása. Így ismerjük 1483-ból Thomas de Zethen notarius írását (U. o. 1483. 10. sz.), mely eltér a fogalmazványok többségének az írásától (U. o. IV. Prot. 22. l.).

⁶⁷² L. o. lt. IV. Prot.

⁶⁷³ U. o. I. Prot. 13. l.

⁶⁷⁴ U. o. IV. Prot. (1483.) 22. l.

⁶⁷⁵ U. o. IV. Prot. (1455.) 31. l.

⁶⁷⁶ U. o. 1566. 15. sz.; XIII. Prot. 92. l.

⁶⁷⁷ Erre utalnak e kifejezések: «Registrum . . . factum in anno», v. «Registrum . . . factum per magistrum . . . notarium . . .» (L. o. lt. IV. Prot.)

⁶⁷⁸ Az 1. füz. pl. 18 lapos és 1505-ből való; az 5. 42 lapos és 1510. sz. Benedek u. csüörtöktől sz. Berta-

lan ünnepéig tart; a 6. és 7. szintén 1510-ből való; a 8. már 1507-re, a 9. 1504-re ugrik vissza. A 10. már ismét az 1510. év anyagának a folytatása.

⁶⁷⁹ Pl. I. Prot. 42. l.: «Registrum post mortem Martini notarii», mely cím az 5. füz. elején áll.

⁶⁸⁰ A XVII. Prot. elején található a köv. jegyzet: «Registratum per Andream Szerdahelyi iuratum notarium.»

⁶⁸¹ A CX. Prot. 72. lapjának köv. adata szerint még 1752-ben is folyik a munka: «Prothocollon cum adinventis suis originalibus per me unicum combinatum, numerizatum et registratum esse testor. Franciscus Jelenik Inclitæ alias Tabulæ Regiæ Partium Regni Hung. Transsylvaniarum Judicialiæ iuratus notarius et pro eo tempore ad regnicolare archivum venerabilis Conventus Eccl. S. Crucis de Lelesz itidem iuratus registrator.»

⁶⁸² A Prot. Parv. elején található jegyzet: «In meliorem ordinem redactum et registratum per Stephanum Márkos anno 1775.», valamint a XXXVII. Prot. elején levő: «Ego nobilis Gregorius Farkas compactor Karoliensis, qui arte mea compactoria renovavi omnia protocolia Venerabilis Conventus huius 1779., die 24. Junii» alapján gondolhatjuk ezt.

⁶⁸³ Ha eredeti lenne kötésük, az egyes évfolyamok között nem volna ugrás és hiány. Így 1560 után ugrás 1563-ra, a közbeeső 2 évfolyam hiányzik, stb.

⁶⁸⁴ Az 1560 előtti signatúrák anyag alakja szerint vagy a Prot. Parv.-ba, vagy a többi Prot. Authenticumba került.

⁶⁸⁵ Valóban csak 15-öt, mert a 9. és 10. egybe van kötve.

⁶⁸⁶ L. o. lt. 1351. 2. sz.; 1424. 23. sz.; 1428. 8. sz.; 1524. 38. sz.

⁶⁸⁷ Mikor Pálóczy Domonkos prépost 1403-ban meghalt, több rokona lakásába tör és «scrinia, ladulas, reser-

vacula et conservatoria domo in eadem reposita et inventa rumpentes et confrangentes, multa litteralia munita dicte Ecclesie, signanter vero originale instrumentum... universosque thesauros ibidem repertos... abstulissent». (Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.)

⁶⁸⁸ Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.

⁶⁸⁹ U. o.

⁶⁹⁰ L. o. lt. Beres. XXXI. Fasc. 11., 24., 31. sz.

⁶⁹¹ U. o. 1380. 1. sz.

⁶⁹² L. o. lt. 1412. 12. sz., stb.

⁶⁹³ A Pálóczyak 1403-i támadása alkalmával ketten vannak a sekrestyében: «Antonius custos et alter Antonius sacristarius.» (Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.)

⁶⁹⁴ Zsigmond egy 1406-i oklevele a Pálóczyak 1403-i támadásával kapcsolatban pl. ezeket írja: «... Universas litteras et litteralia instrumenta tam ipsius Ecclesie propria, quam alienas, nobilem scilicet et aliorum iura tangentes et concernentia in ipsa domo repertas examinasset, perlegisset et perspexisset et quibus voluisset distribuisset et restituisset (Pálóczy Máttyás).» (Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.)

⁶⁹⁵ «... fratrem Johannem et Ladislaum verberaverunt, frater Johannes tandem mortuus est.» (Múz. Fol. Lat. 2,557. sz.)

⁶⁹⁶ Láttuk, hogy Domonkos prépost a fontosabb rendi érdekű okleveleket magánál őrizte Pálócson. 1444-ben a prépost hadbaszállván, magával viszi a konvent pecsétjét. (L. o. lt. 1444. 8. sz.) 1453-ban pedig V. Balázs prépost szintén a török elleni hadjáratba magával vitte a levéltárat, amelynek nagy része el is pusztult. (Adalékok, 1903. 211. l.)

⁶⁹⁷ L. o. lt. 1424. 23. sz.; 1524. 38. sz., stb.

⁶⁹⁸ U. o. 1648. 24. sz.

⁶⁹⁹ L. o. lt. 1373. 1. sz.

⁷⁰⁰ U. o. 1457. 18. sz.

KUMOROVITZ BERNÁT LAJOS.

HOGYAN JUTOTT SZENT EDUÁRD ANGOL KIRÁLY UNOKAÖCCSE A MAGYAR KIRÁLYI CSALÁDDAL ROKONSÁGBA?

Idestova két század óta keresik, kutatják angol és magyar történétírók az 1017-ben száműzött angol királyfiak sorsát és nem tudják megállapítani, hogyan, mikor kerültek Magyarországra s minő rokonságban állottak a magyar királyi családdal!

Már 1776-ban azt írja az egyik élesszemű, erős logikájú történettudós, Cornides Dániel, hogy ez a lehető legösszekúsáltabb ügy s azt a régi angol tudósok annyira összekúsálták, hogy a nehézségek sűrűségéből nem található a kivezető út.¹

Az 1886—96-os években sokat fáradozott a száműzött angol királyfiak sorsának felderítésén egyik Londonban élő magyar történetbúvár, Kropf Lajos, részint saját jószántából, részint egy amerikai kutató, V. Felch kérésére. Neki ott Londonban rendelkezésére állott az összes angol és amerikai irodalom, de, bár óvatos volt és jó irányban indult el, végleg ő se tudta megoldani a rejtélyt. Nevezetesen pedig azt, ki volt Ágota, Eduárd angol királyfi neje és Skót Szent Margit anyja? megfejtene neki sem sikerült.²

¹ *Regum Hungariae genealogia* 232.

² Századok 1887, 783. — 92. Turul 1896. 47—55.

Újra kell tehát kezdeni a rejtély kibogozását, még pedig úgy, amint azt már Cornides is, Kropf Lajos is hangoztatták, csakis a közelkorú és jól értesült írók tanuskodásait kell rostálgatni s azonkívül az időrendet is szigorúan szem előtt kell tartani.

A magyar közönség tájékoztatása végett előrebocsátjuk, hogy azon Edmund és Eduárd nevű angol királyfiak sorsáról lesz az alábbiakban szó, akik a rövid ideig uralkodó és 1016 végén elhalt Ironside (Vasoldalú) Edmund angol király fiai voltak s legfeljebb az 1013—14-ik években születtek s 1016 végén vagy 1017 elején elfoglalván a dánok atyjuk országát, már nagyon kicsiny korukban száműzetésbe jutottak.

Addig megegyeznek egymással a XI—XII. századbeli írók, hogy Nagy Kanut, a dánok királya a kisded angol királyfiakat Skölkönung Olaf svéd királyhoz küldötte. Már azon megjegyzését egyes íróknak, hogy Nagy Kanut azért küldötte volna a kicsiny fiúkat Svédországba, hogy ott megöljék, bajos elhinni, mert hiszen, ha ezt akarta volna Kanut, biztosabban a maga országában elvégezhette volna.

Még nagyobb gyanúval kell fogadnunk a XII. századbeli, tehát az eseményeknél később élő íróknak azt a tudósítását, hogy az angol királyfiak Svédországból egyenesen Magyarországra menekültek. E később élő írók ugyanis biztosan tudván azt, hogy a második fiú, Eduárd, 1057-ben Magyarországból tért vissza hazájába, nagyon könnyen eshettek abba a tévedésbe, amelyet post hoc ergo propter hoc-nak nevez a bölcsélet. Azaz így okoskodtak, mivel Eduárd Magyarországból tért vissza, tehát Svédországból mindjárt oda is ment.

Csak hogy 1017-től 1057-ig 40 esztendő telt el s ez idő alatt az angol királyfiak sok országot bejárhattak.

De megtudjuk, hogy Skölkönung Olaf svéd király 1022-ben meghalt s ha ettől kezdve az angol királyfiak nem maradhattak Svédországban, akkor mindjárt nem kereshették fel a magyar királyt, hiszen 7—8 éves gyermekek lévén, annak akkori-ban még hírét sem hallották, nem hogy maguk erejéből odamehettek volna.

A XII. századbeli angol írók állításával szemben arra nézve, hová jutottak az angol királyfiak Svédországból, ellenkező tudósítás található Brémai Ádám művében. E tudós és a skandináv országok állapotait jól ismerő kanonok határozot-

tan állítja, hogy Ironside Edmund fiai Oroszországba való száműzetéssel sujtották (in Ruziam exilio damnati sunt).³ Már pedig az ő tudósítása sokkal biztosabb, sokkal hitelesebb, mint a később élő angol íróké.

Megállapítható tehát, amint ezt már Kropf is megállapította, hogy az angol királyfiakat Skölkönung Olaf halála után nem Magyarországra, hanem Oroszországba vitték.

De miért vitték oda? Miért nem a közelebb eső Németországba vagy Lengyelországba? Ennek okát Kropf nem kutatta. Pedig nagyon egyszerű oka volt s ez az, hogy az angol királyfiak volt pártfogójának, Olaf svéd királynak leánya, Ingegarda Oroszországban, Kievben lakott, még pedig nem úgy, mint valami kis hercegnő, hanem úgy, mint az oroszok nagy fejedelmének, Jaroszlónak neje.

Az, hogy e kisded angol királyfiakat először a svéd királyhoz, azután pedig annak leányához viszik őrzés és nevelés végett, arra a feltevésre utal bennünket, hogy az angol királyfiak anyja, *Eadgilt* a svéd királynak leánya, Ingegard orosz nagyfejedelmé testvére volt. E kisded királyfiakat tehát nagyatyjukhoz, Skölkönung Olafhoz s ennek halála után pedig 1022-ben nagynénjükhöz vitték.

Erre mutat még egy másik feltűnő körülmény is. Jaroszló orosz fejedelem egyik leánya a francia királyhoz, másik leánya a dán királyhoz ment férjhez, sőt 1036 táján az orosz nagyfejedelemhez menekülven a száműzött magyar trónkövetelő, I. András magyar fejedelem mindjárt nőül kapta Jaroszló első leányát, Anasztáziát. Csak Edmund és Eduárd angol királyfiak nem kaptak e leányok közül egyet sem, pedig nekik talán még nagyobb reményük lehetett az angol királysághoz, mint Andrásnak a magyarhoz.

De ha Jaroszló nagyfejedelem neje, Ingegarda az angol királyfiaknak, Edmundnak és Eduárdnak nagynénje volt, akkor mindjárt érthető, hogy nem vehették nőül Jaroszló leányait, mert hiszen akkor ők és Jaroszló leányai első unokatestvérek voltak. Már pedig a XI. században a másodfokú vérrokonság oly nagy házassági akadály volt, hogy az alól egyik keresztény egyház se adott fölmentést. Az akkori keresztényeknél első unokatestvérek között a házasságról szó sem lehetett.

³ Idézi Kropf: Turul 1896, 49. l.

Csakis az oroszországi tartózkodás magyarázza meg, hogyan jutottak Edmund és Eduárd a magyar királyi család tagjaival ismeretségbe, majd rokonságba.

1036 táján, de mindenesetre 1038 aug. 15. előtt a megvakított Vászoly fejedelemfinak fiai: András, Béla és Levente Oroszországba menekültek. Ezek közül Béla két év múlva Lengyelországba ment, de András és Levente Oroszországban maradtak egész 1046-ig. Mivel pedig a balsors közelebb hozta egymáshoz az embereket, egész természetes, hogy a két magyar Árpád-ivadék és a két angol királyfi között szoros barátság fejlődött ki. Egyformán száműzöttek és üldözöttek voltak, körülbelül egyidősek is voltak s együtt kellett gyakorolniuk magukat a fegyverforgatásban, a lovaglásban és vadászatban, az akkori fejedelmek főfoglalkozásaiban.

Nem csoda tehát, hogy e szoros barátság folytán 1046-ban, midőn I. Andrást a magyarok hazájába, az őt megillető trónra visszahívták, Edmund és Eduárd felajánlották segítségüket I. Andrásnak és 1046 második felében vele együtt jöttek Magyarországra.

A magyar trón elfoglalása sikerült és I. Andrásnak módjában állott, hogy angol barátait és segítőtársait olyan uradalommal jutalmazza meg, amely az ő tisztességes megélhetésüket biztosította.

Itt Magyarországon Edmund nemsokára, tehát az 1047—48. években meghalt (ki tudja, hol porladnak csontjai?), Eduárd pedig rangjához illő házastársat keresett és azt, ha nem is Magyarországon, annak közvetlen szomszédságában meg is találta Ágota személyében.

De ki volt ez az Ágota? A legrégibb tudósító e tekintetben az 1118-ban már nem élő és 1100 táján író Florentinus Wigorniensis (Worcesteri Florentin). Ő a nyugati (Angol-, Francia-, Németországok, Flandria, Lotharingia) országok lakosai számára írta művét s ennél fogva Ágota származásának előkelőségét és rokonságát azzal akarta megértetni, hogy azt a híres-neves, az ő napjaiban még nagyon emlegetett III. Henrik császárral hozta kapcsolatba s azért ezt írta: Eduardus autem Agatam, filiam germani imperatoris Henrici, in matrimonium accepit.⁴

A későbbi írók az e mondatban előforduló

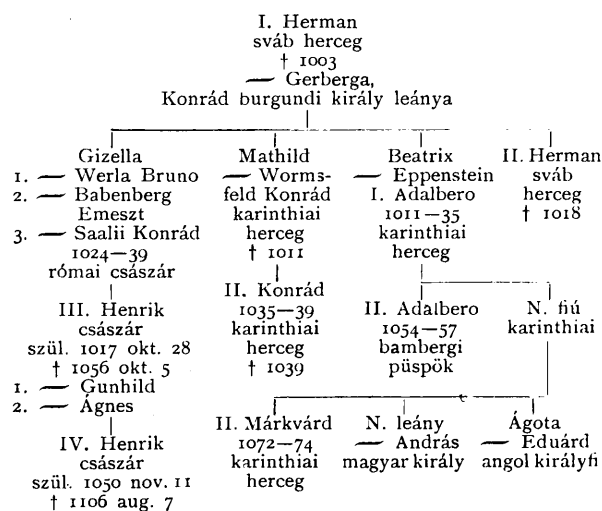
«germani» szót «német» értelemben vették, mintha Florentin a görög császárral ellentétben e helyütt a német császárról beszélne.

De ez nagy tévedés, Florentin tudta nagyon jól, hogy III. Henrik nem német, hanem római császár volt s német császárról akkor még senki sem álmodozott. Florentin tehát a szót nem nemzetiségi, hanem eredeti, latin értelemben használta s egy töről (germen) sarjadt embert ért alatta. A germanus szó pedig latinban testvért, a középkori latinságban pedig főleg anyai ágon levő unokatestvért jelent. Az idézett tétel tehát így fordítandó le: «Eduárd pedig Henrik császár testvérének (unokatestvérének) leányával lépett házasságra».

Ámde az úgynevezett Saalii császári család nemzedékrendjét a német kútforrásokból bőven ismerjük és így tudjuk, hogy III. Henrik császárnak fiútestvére nem volt. Unokafiútestvére, Wormsfeld (Wormser), a karinthiai vagy magyarosan korontál herceg 1039-ben utódok nélkül elhalt.

Ha azonban III. Henrik császár anyai ágon való rokonai között széttekintünk, könnyen megtaláljuk azt az előkelő családot, amelyből Eduárd neje, Ágota származott.

III. Henrik császár anyja, Gizella I. Herman híres sváb hercegnek, II. Henrik vetélytársának leánya volt. Ha már most ez I. Herman leszármazóit a különféle tudósításokból összeszedjük, a következő családfa tárul elénk:⁵

⁵ Hirsch: Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich II. Berlin 1862—64. I. 150., 272., 464—65., II. 312., III. 316.

⁴ Szórol-szóra idézi Cornides i. m. 234.

E nemzedékrendből első pillanatra látható, hogy III. Henrik anyai ágon közel rokonságban volt az Eppenstein, hercegi hivatalig emelkedett, bajor családdal.

Az Eppenstein család első birtokai a Felső-Mura völgyében voltak ugyan, maga Eppenstein vára Judenburg és Sankt Lambrecht között állt, de első ismert tagja, I. Márkvárd felsőkarinthiai (későbbi nevén steieri) határgrofó lévén, csakhamar szerzett birtokot a Közép- és Alsó-Mura mellett és így szomszédos lett Magyarországgal.

Ez Eppenstein család második tagja, I. Adalbero 1011-ben elütötte a karintiai hercegséget Wormsfeld I. Konrád fiának kezéről s e miatt a Saalii család és Eppenstein család közt nagy veszekedés keletkezett. A német birodalom történetéből ismeretes, hogy Saalii Konrád, a későbbi császár 1016-ban elnyervén Gizellának, I. Herman sváb herceg leányának kezét, ha már nem szerezhetette vissza unokaöccsének, II. Wormsfeld Konrádnak a karinthiai hercegséget, legalább annak anyai örökségét igyekezett megszerezni, s e miatt oly heves harcba keveredett sógorával, Eppenstein Adalberóval, hogy 1019-ben Ulmnál valóságos csatát vívtak és Adalberót a sváb földről kiszorították.⁶

Saalii Konrád elnyervén a császárságot, addig áskálódott sógora, Eppenstein Adalbero ellen, míg 1035-ben megfosztotta őt a karinthiai hercegségtől.⁷

Nem foszthatta azonban meg őt és családját váraitól, birtokaitól s nem akadályozhatta őt és családját, hogy volt hercegségük visszaszerzésére minden eszközt meg ne ragadjanak. Ilyen eszköz kínálkozott 1048-ban vagy legalább is 1049-ben a magyar királlyal, Andrással és a nála időző Eduárd angol királyfival való házassági összeköttetésben. Az olyan nagyralátó és nagy összeköttetésekkel rendelkező család, mint aminő volt az Eppenstein, lehetetlen, hogy ne tudta volna, hogy Angolországban a dánok uralma már véget ért és ott már Szent Eduárd, a száműzetésben élő Eduárd nagybátyja uralkodik.⁸ Amint tehát odaadta I. Adalbero névleg nem ismert fia, III. Henrik germanusa, azaz unokatestvére egyik leányát I. Andrásnak, a magyarok királyának, hogy

tőle az őket üldöző III. Henrik császár ellen védelmet nyerjen, akként adta oda második leányát, Ágotát Eduárdnak, mert számíthatott arra, hogy leánya majd angol királyné lesz.

Megerősíték Worcesteri Florentin tudósítását az egykorú német írók is, mert ezek II. Adalberót, a bambergi püspököt, Ágota atyjának édes testvérét, más latin szóval élve, III. Henrik «consobrinus»-ának, azaz unokatestvérének nevezik.⁹ De megerősíti ezt egy másik hírneves angol író, az 1144 táján elhalt Malmesbury Vilmos is, írván: «Ubi (in Ungaria) aliquo tempore benigne habiti, maior diem obiit, minor vero reginæ sororem, Agatam, in matrimonium accepit», azaz «Itt (Magyarországon) egy ideig szívesen látták őket s a nagyobbik (Edmund) meghalt, a kisebbik pedig a királyné nőtestvérével, Ágotával lépett házasságra¹⁰». Már pedig I. András és fia, Salamon német összeköttetéseiből bizonyos, hogy az akkori magyar királyné Eppenstein leány volt, tehát nővére, Ágota is csak az lehetett.

Csak így lehet azután megmagyarázni az 1130 táján Normandiában (tehát nem Angliában) író Ordericus Vitalis apátnak azt a tévedését, hogy a száműzött Eduárd a magyarok (Hunorum) királyának, Salamonnak leányát vette nőül. Ezen, Magyarországtól távol élő apát úr hallott valamit az ő ifjúkorában oly nagy feltűnést keltő, nyakas és borzalmas végű Salamon magyar királyról s azt is tudta, hogy Eduárd gyermekei ezzel rokonságban voltak, s Salamon viszontagságos életéből azt következtetvén, hogy e király hosszú ideig élt, megtette Eduárd nejét Salamon leányának,¹¹ holott ez valóságban Salamon magyar királynak nagynénje volt. Nem azt kellett volna írnia Ordericus apátnak «filium Salamonis, regis Hunnorum», hanem «materteram Salamonis» s akkor eltalálta volna a valót.

Az, hogy a száműzött Eduárd I. András magyar királlyal sógorságba jutott Eppenstein Ágotát vevén nőül, okozta, hogy megnősülése után is még legalább hét évet itt Magyarországon kellett töltenie.

Tudvalevőleg III. Henrik császár I. András magyar királyt meg akarta buktatni és Magyarországot újra elfoglalni. E végből 1051-ben és

⁶ Hirsch id. m. III. 116.

⁷ Huber—Baróti: Ausztria története I. 185.

⁸ Weiss Ker. János: Világtörténelem. IV. 418.

⁹ Hirsch id. m. III. 312.

¹⁰ Cornides id. m. 235—37.

¹¹ Cornides id. m. 237.

1052-ben két nagy hadjáratot vezetett Magyarország ellen. Ennélfogva III. Henrik császár ellenségének tartott mindenkit, aki I. Andrást és a magyarokat segítette. Hogyan eresztette volna tehát országán és annak hűbérein keresztül a száműzött Eduárdot, I. András segítőtársát?

De meg III. Henrik császár örökölte atyjától az Eppensteinok iránt való gyűlöletet is. Hogyan engedhette volna meg, hogy hazájába visszatérjen az, akinek Eppenstein leány a felesége?

Éppen azért 1054-ben még hiába küldött Szent Eduárd angol király követeket az ő unokaöccsért, a Magyarországon élő Eduárdért. A követek Kölnnél tovább nem juthattak, onnan a császár parancsára vissza kellett térniök Angolországba.

Csak 1056 okt. 5. után nyílt meg a száműzött Eduárd számára a visszatérés útja. E napon meghalt III. Henrik és özvegye, Ágnes, mint hat éves kis fiának, IV. Henriknek gyámja, megjelenvén előtte I. András magyar királynak békét sürgető

követsége, elhatározta, hogy kibékül mind az Eppensteinokkal, mind I. András magyar királlyal.

E nagyszerű békét, nyugalmat teremtő elhatározásnak lőn azután következménye, hogy Eduárd családjával együtt megindulhatott Németországon keresztül hazája felé. Kölnbe érkezve maga a császári család — eddig ellenség, most szerető rokon — adott hajókat, hogy a száműzött Eduárd és családja a Rajnán lehajózva és a tengeren átkelve végre megláthassa ősei földjét.

A nemzetek erőszakos terjeszkedései, az angol, magyar, német uralkodócsaládok irgalmatlan veszekedései okozták tehát, hogy Szent Eduárd unokaöccsei évtizedeken keresztül a száműzetés keserű kenyerét ették. A magyar nemzet adott ezeknek először nyájas otthont s a magyar nemzet közvetítésével sikerült az ifjabbiknak, Eduárdnak végre is hazajutnia.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

A RÁKÓCZYAK.¹

(Első közlemény.)

A magyar közélet és történelem eme talán legjellegzetesebb családjának eredetét s leszármazását többen kutatták, a fejedelmi ház történetének hírneves tudósaink szentelték tevékenységüket, mindazonáltal a Rákóczyak összefüggő s lehetőleg teljes genealógiája mindeddig nem látott napvilágot.

A család első tagjait megtaláljuk dr. Karácsnyi «A magyar nemzetségek» című művében,² úgyszintén dr. Wertner hasonló című munkájában is;³ utóbbi szerző különös érdeme, hogy nagyjában felkutatta s közölte is azokat az adatokat, amelyek az addig laza genealógiai töredékeket először egybekötötték.⁴ Ezek az adatok azonban még hiányosak s nemcsak alátámasztásra, hanem kiegészítésre, sőt helyesbítésre is szorulnak.

Találunk ezenkívül a Turul különböző évfolyamaiban⁵ s más művekben is a Rákóczyakra vonatkozó genealógiai közleményeket, sőt «Abauj vármegye Monographiájá»-ban úgy a fejedelmi, mint a nemesi leszármazókat felölelő nemzedéktendi

táblázatot is. Sajnos, ezek a feldolgozások — amint alkalmam lesz ki is mutatni — inkább szubjektív természetűek s így állításaik sokszor nem állanak összhangban az oklevelekkel s az ezek adta objektív tényekkel.

Általában véve az eddig megjelent nyomtatott forrásanyag nem is elegendő arra, hogy abból a Rákóczyaknak csak némileg is helyes és teljes genealógiáját összeállíthassuk.

Azonban a Magy. Kir. Orsz. Levéltárban, továbbá — különösen az újabb kort illetőleg — a M. Nemzeti Múzeumban elhelyezett Rákóczy levéltárban s végül a leleszi káptalan és a jászói konvent levéltáraiban oly bőséges okleveles anyag áll rendelkezésünkre, amelyből a Rákócziak genealógiáját csaknem teljesen s igen megbízhatóan összeállíthatjuk.

Thaly Kálmán, a Rákóczyak közismert, neves történetírója több év előtt ezt a kijelentést tette:⁶

«Oly nagy történelmi szerepű családnak, aminő a Rákóczi, genealógiáját valahára a legteljeseb-

ben egybe kell állítanunk s szégyenfoltja a magyar családtörténelemnek, hogy ez eddig nem valószínűsített.»

Miután, amint már említettem, a magyar családtörténelemnek eme «szégyenfoltja» a közben elmúlt harmincöt év során sem tűnt el, úgy hiszem nem végzek fölösleges munkát, midőn a Rákóczyak lehetőleg teljes nemzedékrendjét megbízható, okleveles alapon az alábbiakban összeállítom és bemutatom.

Előrebocsátom azonban azt, hogy bár a következőkben a Rákóczyak teljes leszármazását összefoglalom, mindazonáltal részletesebben csupán a genealógiával s az ezt alátámasztó személyi és birtokviszonyok azon részével foglalkozom, amelyek a szorosán vett fejedelmi ház kiválásáig terjedő korra s folytatólag a nemesi ágakra vonatkoznak.

A fejedelmek s utódaik személyi és birtokviszonyainak bővebb tárgyalását mellőzöm, egyfelől azért, mert a leszármazás helyességének bizonyításához nem szükséges, másfelől meg azért is, mert ezeknek az irodalmunkban különben is már tárgyalt kérdéseknek teljes és részletes kidolgozása s egyszersmind a Rákóczyak címerének s rangemeléseinek tisztázása, külön, terjedelmes s így jelen cikkem keretébe be nem illeszthető munkát igényel.

A Bogát-Radvány nemzetség, amint ezt Kézai is állítja⁷ s dr. Karácsonyi is igen meggyőzően kimutatja,⁸ nem volt ősfoglaló, hanem valószínűleg szláv eredetű, a XII. század folyamán bevándorolt nemzetség.

Az ú. n. Rákóczy-ágnak, helyesebben törzsnek első ismert őse I. Csépan.⁹

A törzs ősi, valószínűleg adományos birtokait későbbi okmányokból¹⁰ nagyjában a következőkben állapíthatjuk meg: Lázon, Luc, Sósút, Mérk, Kéza, Sink, Morva, Rákóc, Arács és Körtvélyes, mindannyian Zemplén megyében.¹¹

Csépan fiai, amint ez az egri káptalan 1227. évi¹² és a fejevári káptalan 1251. évi¹³ bizonyágleveléből kétséget kizáróan kitűnik, I. Csiz (1227—1252) és I. Gyapol (1228—1252)¹⁴ voltak.

Utóbbiak úgy az öröklött, mint a szerzett birtokok fölött — okleveleink értelme szerint — már 1227 előtt megosztozhattak, az I. Csiz birtokába jutván Lázon, Luc, Sósút, Mérk, Kéza és Rákóc, az I. Gyapoléba Sink, Morva, Arács és Körtvé-

lyes¹⁵ I. Gyapolnak azonfelül nem ősi birtokaiból is ismerünk néhányat, így Dörgicsét Zala megyében¹⁶, Chathot Esztergom megyében,¹⁷ melyeket azonban 1228—51 közt elidegenített.

Chathot apai nagyanyja után örökölte. Az ősi birtokokból I. Csiz az ugyancsak Bogát-Radvány-nembeli Filke megöletése miatt már 1227 előtt¹⁸ elvesztette Lázont és Luc részeit, 1252-ben pedig¹⁹ ezenfelül még Sósutat, Mérkét és Kézát is oda kellett adnia Filke rokonainak.

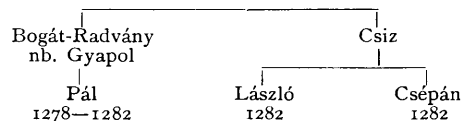
E szerint 1252 után I. Csiz csupán Rákóc birtokában maradt,²⁰ míg fivére, I. Gyapol összes örökölt birtokait sértetlenül megtartotta.²¹

I. Csiznek két fiát ismerjük, I. Lászlót (1266—1282) és II. Csépan (1266—1282), míg

I. Gyapolnak csak egyetlen utóda volt, a mag nélkül elhalt I. Pál 1278—1282).

E leszármazást kitűnően szemlélteti az említett I. Gyapol fiának, I. Pálnak 1282-ben kelt végrendelete,²² ki «heredum solatio destitutus» László király 1278. évi engedélye alapján «possessiones suas hereditarias Kurthelus, Harach, Mara et Synch nominatas cum utilitatibus et pertinentijs suis universis, item servos suos» stb. apja, az említett I. Gyapol fivére I. Csiz fiainak, vagyis unokafivéreinek, I. Lászlónak és II. Csépannak s ezek utódainak hagyja.

Ezen okmány genealógiai része tehát ez :

I. Csiz fiának, II. Csépannak, úgy látszik, nem voltak utódai, legalább is állíthatjuk, hogy leszármazói, ha léteztek is, csakhamar kihaltak, mert az összes ősi birtokokat 1350 körül már az I. László utódainak kezén találjuk.²³

Csiz fiának, I. Lászlónak egy fiát, I. Mihályt és két leányát ismerjük.

I. Mihály mint cselekvő fél csupán egy, később részletezendő oklevélben fordul elő 1298-ban, látszólag rövid életű volt.

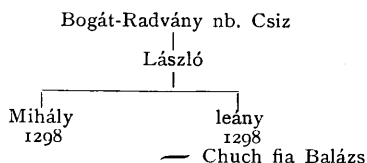
Nejét is ismerjük Csiz fia Sándor leánya, Margit személyében.²⁴

Térjünk át az I. László leányaira.

Az egyik leány, valószínűleg az idősebb, kinek nevét nem ismerjük, 1298 körül Chuch fia, Balázs neje volt²⁵ s fivérétől, I. Mihálytól Sink birtokból

kapott kielégítést, vagyis megkapta a későbbi Alsinket.

Ez az okmány a következő érdekes genealógiát tartalmazza:

A szóbanforgó Chuch fia, Balázs kétségtelenül azonos a közönségesen Kolcs nb. Kolcs fiaként ismert Balázssal. Meggyőződhetünk a szepesi káptalan egyik 1335. évi tiltakozó leveléből is,²⁶ hogy Kolcsot Chochnak s birtokát Chuchinnak is írták, Balázs ez oklevél szerint a Choch-Koch fia volt, szomszédja a Rákócziaknak.

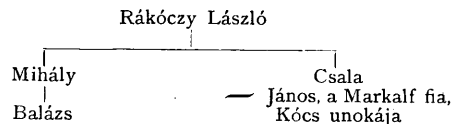
Az I. László másik leánya, Csala a szintén Kolcs nb. Jánosnak, az előbb említett Balázs unokafivérének volt a felesége s így ősanja a Hosszumezey-Körtvélyessy családnak.

Eddigi feldolgozásaink²⁷ ezt a Csalát nem az I. Mihály nővéreként, hanem a leleszi konventnek egy 1350. évi jelentése alapján²⁸ — amelyben Csala az I. Mihály fia, I. Balázs «soror»-jaként említetik — az I. Mihály lányaként szerepeltetik.

A soror azonban ezen esetben nem nővért jelent, erről meggyőződhetünk Bebek István országbíró 1366. évi döntvényéből,²⁹ amelyben ez áll: «Primo prefatus Demetrius (t. i. Körtvélyessy János fia) quadam literas capituli ecclesie Agriensis privilegiales 2º die festi b. Lucie virginis A.º D.º 1363 confectas, *tenorem aliarum literarum ipsarum similiter privilegialium* stb. *transumtive in se habentes* nobis presentavit, in quarum tenore inter cetera per Blasium filium Michaelis filij Ladislai de Rakoltz quendam *terram suam Körtvélyes vocatam* in comitatu Zempleniensi existentem, alteri possessioni sue Arats vocate contig-natam, *titulo donationis ad ipsius predecessores* et per consequens ad ipsum *devolutam*, cum universis utilitatibus stb. tum ad rationem quarte nobilis domine sororis sue Csala nominate *filie dicti Ladislai avi sui*, consortis Johannis filii Markalfi filii Koth, quam de possessionibus dicti patris sui de consuetudine regni iure naturali habere debuisset, tum etiam receptis plenarie 20 marcis ab eodem Johanne genero suo eidem domine pro quarta sua et dicto Johanni genero suo pro dicta

summa pecunia, ac eorum hereditibus stb., datam fuisse comperieramus stb.»

Ezen okmány tehát a következő genealógiát adja:

Körtvélyes említett átadása közvetlenül a XIV. század elején történhetett, mert Csalának, aki 1343-ban mint özvegy ugyan még élt, de akinek ekkor már négy férfikorban levő fia volt,³⁰ minden valószínűség szerint a század első éveiben kellett férjhez mennie s leánynegyedét megkapnia.

Különben is fiai 1350-ben maguk is mint régen mult eseményről emlékeznek meg Körtvélyes szóbanforgó átadásáról.³¹

A már ismertetett okmányokból láthatjuk, hogy az ősi birtokokból Sink részben, Körtvélyes pedig egészben már a XIII. század végén, illetve a XIV-ik elején a leányág kezére kerültek.

Láthatjuk azt is, hogy I. Mihálynak I. Balázs (1328—1361) volt az eddigi adatok szerint az egyetlen gyermeke.

I. Balázs, aki kétségtelenül a Mihály és a Csaszlóczi Margit fia volt,³² már 1328-ban mint önálló pörös fél jelenik meg.

A Bogát-Radvány nb. Isépyek u. i. — akiknek őse Stancs, az I. Csiz «frater congenerationalis»-a volt³³ — és pedig először János fiai, Máté és Lukács igényt emeltek a már említett I. Gyapol fia, I. Pálnak «de proxima linea generacionis ipsorum existentis»³⁴ hagyatékára s pört indítottak eme hagyaték örököse, Rákóczy I. Balázs ellen.

Eme a XIV. század első tizedeiben kezdődött pör iratai elsősorban érdekesek azért, mert fényt vetnek a Rákóczyak birtokviszonyaira, azokra a birtokviszonyokra, amelyeknek követése a le-származás helyességének mindenkor próbakövet adja. Nemcsak azt a már ismeretes tényt erősítik meg, hogy Körtvélyes, Arács, Morva és Sink az I. Pál s így I. Gyapol ágazatáról szálltak az I. Csiz utódaira, de azt is, hogy Rákóc soha az I. Pál birtoka nem volt, hanem a Csiz őseinek tulajdonát képezte.

Sajnos, a pör irataiból sem az nem tűnik ki pontosan, hogy a szóbanforgó Isépyek mely rokonsági fokban állottak a Rákóczyakkal, sem az

nem, hogy az I. Pál örökségéből mit és mennyit követeltek.

A pör eldöntése sem okiratok alapján, hanem istenítélettel történt s miután a felek küzdői egyenlők maradtak, végül is 1328 júl. 19-én egyességgel végződött,³⁵ olyformán, hogy Rákóczy I. Balázs átengedte Isépy János fiainak Aracsot,³⁶ ezek ellenben lemondtak a Rákóc, Körtvélyes, Morva és Sink birtokok iránt támasztott minden igényükről.

A szóbanforgó Isépyeket azután 1329 jan. 8-án az egrí káptalan Arács birtokába be is iktatta.³⁷

Így tehát Sink egy részén s Körtvélyesen kívül már Arács is kitöredezett az ősi Rákóczy birtokok sorából.

Úgy látszik azonban, hogy az ú. n. Péter-ágbeli Isépyek,³⁸ kiknek esetleges jogigényeiről már az Isépy János fiainak kielégítésénél szó esett³⁹, s akik állítólag szintén a Stancs utódai lévén,⁴⁰ a Rákóczyakkal a János fiaihoz hasonló nexusban állottak, utóbbiak sikereit látva szintén érvényesítették követeléseiket.

Pörük, melyet szintén Rákóczy I. Balázs ellen indítottak,⁴¹ 1342 jan. 27-én oly egyességgel végződött, mely szerint Felsink *felének* átengedése ellenében lemondtak minden Alsink, Morva és Rákóc,⁴² vagyis az ősi Rákóczy jószágok iránt táplált igényeikről, sőt Felsink másik felének átengedése ellenében arra is vállalkoztak, hogy Körtvélyest visszaszerzik Rákóczy (I.) Balázsnak.⁴³

Eme egyezés lebonyolítása azonban már főleg az I. Balázs utódaira esett.

Rákóczy I. Balázs 1348-ban még megkísérelte,⁴⁴ hogy Isépy János utódaitól «*racione generacionis*» — tehát hasonló jogcímen, mint amely alapján azok a Rákóczy birtokokból részt kértek és kaptak is, amint láttuk Aracsot — maga is részt nyerjen az Isépyek birtokaiból. Ezen kísérletével azonban az országbíró elutasította azzal a valójában helyt nem álló érveléssel, hogy annak idején ő maga tagadta volna meg az Isépyekkel való vérrokon-ságot, holott Balázs tényleg csak azt tagadta, hogy az Isépyeknek jogaik lennének az I. Pál-féle örökséghez.⁴⁵

I. Balázs utolsó ténykedése az volt, hogy anyja leánynegyede iránti igényeit 1360-ban⁴⁶ a Csasz-lóczyakkal szemben érvényesíteni igyekezett. Élt azonban még 1361 okt. 13-án is.⁴⁷

Nejét Klárának hívták, ki 1381 júl. 25-én már mint özvegy szerepelt.⁴⁸

Rákóczy I. Balázsnak négy gyermekét ismerjük, két fiát: I. Benedeket és II. Gyapolt s két leányát: Anicsot és Esalthot. Az első három gyermek feltétlenül⁴⁹ s valószínűleg a negyedik Esalth is a már említett Klárától származott.

Anics (Anych) Nata fiának, Nyavaládi Gergelynek volt az 1385 júl. 25. előtt gyermek nélkül elhalt felesége.⁵⁰

Esalth pedig, amint ezt egy 1418-ból kelt jegyajándék, hozomány és leánynegyed kielégítése iránti szerződés⁵¹ mutatja, Boksa nb. Szürtey László fiának, Istvánnak lett a neje.

I. Balázs fiai 1348 szept. 3-án találtam okleveleinkben⁵² először említve, midőn is a leleszi káptalan előtt «*Benedictus filius Blasii de Rakolch sua, ac Johannis dicti Gapul fratris sui uterini in persona stb. Blasium patrem suum in quibusdam) causis contra Jacobum, Barnabam, Ladislaum et Paulum filios Michaelis de Isep se obligasse stb. prohiuit stb.*»

Az ügy, amelyről szó volt, valószínűleg az alkut illetve Körtvélyes visszaszerzéséről fél Felsink ellenében, illetőleg Felsink másik felének átengedését. Az utóbbit állítják később a Rákóczyiak.⁵³

1350 szept. 1-én azután⁵⁴ Rákóczy (I.) Balázs fiai, I. Benedek és I. Gyapol János («*Joannes dictus Gyapul*») maguk kötnék egyességet Isépy Mihály említett fiaival, továbbá Hosszumezey János gyermekeivel, tehát Rákóczy Csala leszármazóival, Körtvélyes birtokosaival, mely szerint a szóbanforgó Isépyek megkapják *egész* Felsinket, ennek ellenében lemondanak minden Morva, Rákóc és Alsink iránt táplált igényeikről, a Hosszumezeyek pedig — amint azt más okmányok sejtetik,⁵⁵ — az Isépyek által adandó megfelelő ellenszolgáltatás fejében átengednek a Rákóczyaknak Körtvélyesből egy Felsink *felével* egyenlő területet.

Ez az egyesség azonban ily alakban végrehajtva egyáltalában nem lett, főleg azért nem, mert az Isépyek a Hosszumezeyek kártalanításától húzódoztak.⁵⁶ Körtvélyest még 1366-ban is változtatlanul a Hosszumezeyek birtokában látjuk,⁵⁷ Rákóczy (I.) Benedek s fivére, I. János «*dictus Gyapul*» az Isépyekkel még 1382—85 közt is perelnek⁵⁸ s e pört csak utódaik fejezik be.

I. Benedeknek (1348—1361) egyetlen, az eddigi kutatók előtt ismeretlen fia volt: II. Mihály (1379—1382),⁵⁹ ki 1409 szept. 2. előtt s fiutód

hátrahagyása nélkül halt el s kinek birtokait a Gyapol (I.) János fiai örökölték.⁶⁰

Ezen II. Mihály magát «de Rakoch»-nak nevezte.⁶¹ Azon István, akit dr. Karácsonyi,⁶² a Századok 1873-ik évf. 622. oldalára hivatkozva, szintén I. Benedek fiaként említ, amint később látni fogjuk, nem ennek az I. Benedeknek, hanem hasonnevű unokaöccsének, II. Benedeknek volt a fia.⁶³

II. Mihálynak volt azonban egy leánya, *Erzsébet*, ki 1412 okt. 25-én mint Leszteméry János felesége nyugtát ad II. Gyapol fiainak — tehát unokatestvéreinek — arról, hogy apjának reájuk szállott vagyonából anyja és nagyanyja jegyajándokát és hozományát, valamint saját leánynegyedét kiadták.⁶⁴

I. Balázs másik fia, *Gyapol (I.) János* (1348—1385) lett a nemzetség további fenntartója.

I. Balásznak eme fiát több ízben nevezik okirataink csak Gyapolnak,⁶⁵ gyakrabban azonban «*Joannes dictus Gyapol*»-nak, azaz Gyapol Jánosnak,⁶⁶ hol Rákóczi, hol Morvai, hol mindkét előnévvel, illetve névvel.

Azonossága azonban kétségtelen, mert az okiratok a különböző elnevezésekkel átfogják egymást s így pillanatig sem tételezhetjük föl, hogy Gyapol és János I. Balásznak két különböző fia lehetett volna.

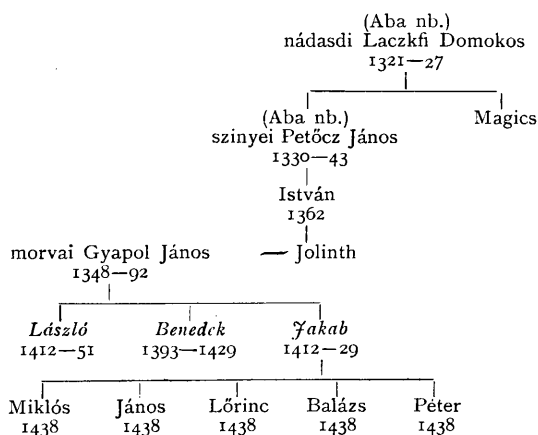
II. Gyapol János feleségéről és fiutódairól igen érdekes okmány tesz tanúságot, melynek — miután eddig ismeretlen nemzetségi adatokat is tartalmaz — kivonatos másolatát bemutatni indokoltnak tartom.

Ez az okmány egy 1438 máj. 21-ről kelt eredeti záloglevél⁶⁷ s a következőket mondja:

«Nos Stanislaus prepositus et conuentus eccl. B. Joh. Bapt. de Jazow memorie commendamus, quod magnifici domini Johannes filius condam Benedicti et Jacobus filius condam Symonis Chwadar de Olnod coram nobis personaliter constituti, per eosdem sponte et libere confessum extitit nostri in presentia stb. Quomodo ipsi pro totali expedicione et satisfactione jurium dotaliciorum et quartaliciorum condam nobilis domine *Jolynth* vocate *consortis Johannis filij Gyapol de Morwa*, filie scilicet condam Stephani filij Johannis Pethyche de Zwnye ex condam nobili domina Magyč filia condam Dominicy Laatzfý de Nadasd procreate, de vniuersis possessionibus et iuribus

possessionarijs prefati condam Dominicy, auie eiusdem domine *Jolynth* de jure prouenire debentibus, totalem possessionem Lengenfalwa vocatam, in comitatu de Wywar existentem stb. nobilibus Ladislao et Benedicto Gyapol, necnon Nicolao, Johanni, Laurencio, Blasio et Petro filijs condam *Jacobi filij prefati condam Johnnis Gyapol de Morwa*, infra tempus satisfactionis premissorum pignori duxissent obligandam. stb. talimodo, quod quandocunque ipsi domini Johannes et Jacobus Chwadar de premissis dote et rebus paraphernalibus ac quartalicijs memorate domine *Jolynth matris vtpota dictorum Ladislai Benedicti et Jacobi* predictorum juxta regni consuetudinem stb. eisdem Ladislao Gyapol et alys predictis satisfacere possent et valerent, extunc ipsi obtenta eadem stb. eandem possessionem Lengenfalwa eisdem stb. remittere et resignare teneantur stb.»

Az ezen oklevél adta genealógia tehát, megfelelő évszámokkal kiegészítve, így néz ki:

A fenti okirat nem tartalmazza azonban Gyapol János összes gyermekeit, u. i. tényleg öt fiát: II. Balázs, I. Andrást, II. Benedeket, II. Lászlót és I. Jakabot ismerjük.⁶⁸

Állításom bizonyítására egy 1393 okt. 3-ról kelt tiltakozó levélből⁶⁹ idézem a következő részt:

«*Andreas filius Gyapol de Morwa* personaliter sua ac *Blasij, Benedicti et Ladislai fratrum suorum vterinorum* nominibus stb. universos vicinos stb. ab occupatione stb. silvarum, terrarum stb. inter metas possessionum ipsorum Morwa predictae ac Rakouch et Lyukchouch vocatarum habitatum stb. prohibuit stb.»

II. Balázs (1383—1393)⁷⁰ és I. András (1389—1393)⁷¹ látszólag ifjan és utódok hátrahagyása

nélkül haltak el, míg *II. Benedek* (1393—1442) a tulajdonképpeni Rákóczyaknak: *A) törzs, I. Jakab* (1412—1429) pedig a Morvayaknak: *B) törzs* az ősatyja lőn.

A Bogát-Radvány nb. Morvayak további leszármazását — nem tartozván szorosan cikkem keretébe — már helyszűke miatt is mellőznöm kell s csupán annyit jegyzek meg ezúttal, hogy e Morvayak a XVIII. században és pedig még a Rákóczyak előtt szintén kihaltak.

Gyapol János ötödik fia, *II. László* (1393—1448)⁷² hosszúéletű volt ugyan, feleségét is ismerjük, Dórátt, azonban csak egyetlen leányt hagyott hátra, *Ilonát*, 1451-ben Palágyi Péter feleségét.⁷³

A *II. László* birtoka volt Oroszfalu (Ruskóc), melynek felerésze azután a *II. Benedek* fiaira,⁷⁴ másik fele pedig a Morvay (I.) Jakab utódaira⁷⁵ szállott.

A) A Rákóczy-törzs és hajtásai.

II. Benedek (1393—1442)⁷⁶ és fiverei fejezik be az Isépyekkel folytatott évszázados pörök sorozatát.

Isépy János utódai u. i., akiknek, amint látuk, 1350-ben Felsink fele birtokukba jutott,⁷⁷ a XIV. század végén vagy a XV. elején fiágon kihaltak s birtokaik az ú. n. Péter-ágra és pedig annak a XV. század elején élő egyetlen képviselőjére, Isépy Márkra szálltak.⁷⁸

A Rákóczyak, felhasználva az alkalmat, midőn Isépy Márk 1412-ben magát örökségébe s közte Felsink említett felének birtokába is be akarta iktatni, a beiktatásnak ellentmondottak.⁷⁹

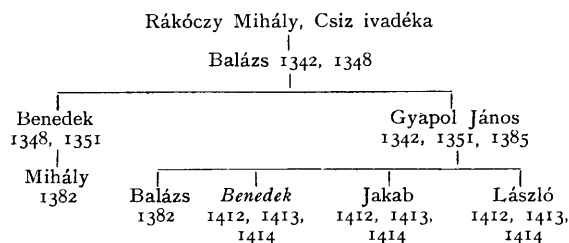
Az ennek folytán megindult pör 1413 végén került ítélet alá, amidőn is Gara nádor a szóban forgó fél Felsinket «rectam dimidietatem eiusdem a parte inferioris Synk et a plaga meridionali» Isépy Márknak megítélte s 1413 nov. 14-én a leleszi káptalant iktatásra utasította.⁸⁰

Eme iktatásnak a Rákóczyak ugyan ismét ellentmondottak, mindazonáltal Isépy Márkus az iktató parancs szerint «contradictione quorumlibet non obstante» iktatva lett, a Rákóczyakat pedig u. a. nádor 1414 febr. 21-én igényeikkel végleg elutasította.⁸¹

Ezen pör különösen érdekes azért, mert benne egy oly oklevélsorozat jut szerves kapcsolatba, amely a Rákóczyak leszármazását 1300—1400 között összefüggően s minden kétséget kizáróan meg-

adja, ellenőrzéseül szolgálván az eddig levezetett genealógia helyességének.

Álljon tehát itt az 1414 febr. 21-ről kelt ítéletlevélben foglalt leszármazás teljes egészében:

Ebben a pörben van említve az is, hogy Csiz és Isépy Stancs osztályos atyafiak voltak, továbbá az is, hogy az ú. n. Péter-ágbeli Isépyek szintén a Stancs «igazi utódai» lettek volna; ha igaz,⁸² érdekes kiegészítésére a nemzetiségi kutatásoknak.

A XIV. század végén tehát a Rákóczy birtokok igen megfogyatkoztak s végeredményében már csupán Rákócra, Morvára és Felsink felére — «alia medietate eiusdem possessionis Felsynk, a parte possessionis stb. Morua nuncupate et a plaga septemtrionali adiacenti stb. remanentes»⁸³ — szorultak, Felsink ezen megmaradt fele azonban az idők folyamán szintén eltűnt s 1393-tól kezdve már nincsen említve az örökölt birtokok sorában.⁸⁴

Lehetséges, hogy a Leszteméryek kezébe került, mert a XV. század elején ezek zálogosítanak el belőle egy darabot éppen a Rákóczyaknak,⁸⁵ azonban biztos adat kezeim közt nem lévén, e kérdésről határozottabban nem nyilatkozhatok.

1428-ban *II. Benedek* fivérével s gyermekeikkel együtt tiltakoztak ugyan az ellen, hogy a király Körtvélyest és Kékszeget a Hosszsumezeieknek adományozza,⁸⁶ e birtokok azonban tényleg nem voltak a kezeikben.

1437-ben tűnik fel új birtokként *Luskóc*⁸⁷ egy határjáró levélben, 1442-ben pedig⁸⁸ *Szalókot* és *Szuhát* vették 1175 aranyforintért a Pazdicsyaktól *II. Benedek* s fivérének, *I. Jakab*nak utódai. Eme birtokok azután továbbra is, sőt a család kihalásáig folytonosan és így a genealógia alátámasztása szempontjából igen jellegzetesen szerepelnek.

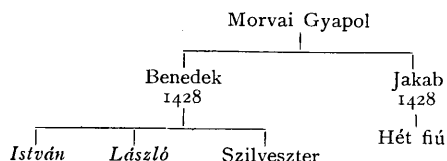
II. Benedek nejére vonatkozólag nem sikerült adatokat találnom.

II. Benedek fiai voltak:

III. László (1428—1477) az I. vonal, a rákóci Rákóczyak megalapítója.

I. István (1414—1467) a II. vonal, a későbbi felsővadász Rákóczyak törzsatyja s végül

I. Szilveszter (1428—1453), amint ezt egy 1428 jan. 7-ről kelt tiltakozó levél⁸⁹ — Körtvélyes és Kékszeg említett adományozásáról szól — genealógiai része a következőképpen mutatja:

II. Benedeknek egy leányát is ismerjük: *Krisztinát*, 1466-ban Kozmafalvi Pál özvegyét,⁹⁰ ki örökrészét még 1467 júl. 1. előtt fivéreire s azok utódaira hagyta.⁹¹

I. vonal,

vagyis a mindvégig köznemes rákóci Rákóczyak.

E vonal alapítója, amint már említettem, II. Benedek fia, III. László (1428⁹²—1477),⁹³ ki Rákócon, Morván, Szalókon és Szuhán, valamint Luskóc-pusztán volt birtokos⁹⁴ s akinek Rákócon nemesi udvarháza is volt.⁹⁵

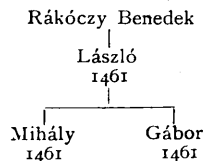
1462-ben⁹⁶ zálogjogon⁹⁷ az ő és fivére, I. István kezében látjuk nagybátyjuk, Morvay (I.) Jakab morvai, rákóci, luskóci és oroszfalvi *birtokrészeit* is, melyek azután csak a XVI. század elején kerültek vissza a Morvayak kezébe.⁹⁸

III. László 1466-ban a sárosi kastély várnagya s 1477-ben Rozgonyi László várkapitánya volt Csicsván,⁹⁹ 1493-ban már néhai.¹⁰⁰

III. László feleségét Klárának hívták, 1459 febr. 28-án egyik tanuja volt a Rákóczy (I.) Istvánné végrendeletének, amelyről később még szó lesz. 1493-ban még élt, mert ekkor iratott át leányai-val együtt bizonyos szuhai és szalóki birtokrészeket egyik fiára, I. Gáborra.

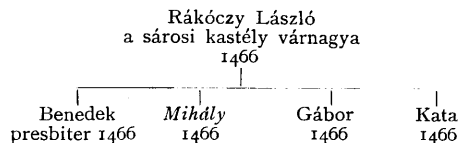
III. László gyermekeit a következő oklevelek mutatják:

1. A leleszi konventnek 1461 aug. 1-ről kelt bizonyáglevelé,¹⁰¹ melynek genealógiai része a többek közt ez:

2. Ország Mihály nádor 1466 márc. 12-ről kelt ítéletlevelé,¹⁰² mely az egyik Morvay-leány kielé-

gítését tárgyalja a zálogos birtokokból s melynek genealógiája a többek közt ez:

Mindkét oklevélben Rákóczy I. István és fiai szerepelnek mint III. László és fiai érdektársai, bizonyosságul a közel rokonságnak.

A bemutatottakon kívül volt III. Lászlónak még egy *Benigna* nevű leánya is, akit azonban csupán egyetlen, 1493-ból kelt okmányban¹⁰³ találtam felemlítve.

III. László fiai közül:

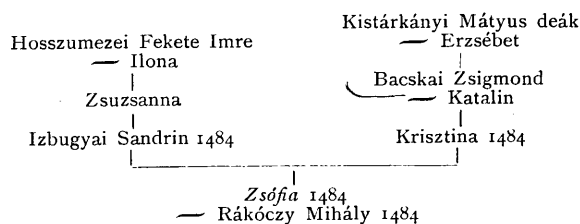
III. Benedek (1454—1475)¹⁰⁴ 1464-től kezdve már mint presbiter szerepel¹⁰⁵ s úgy látszik, az is maradt mindvégig.

I. Gábor (1461—1495)¹⁰⁶ különböző családi ügyeknél szerepel, de sem nős voltáról, sem esetleges utódairól nem találtam említést.

IV. Mihály (1454—1509)¹⁰⁷ folytatta ágát, Rákócon, Morván, Szuhán, Szalókon és Luskóc-pusztán voltak birtokai.¹⁰⁸

Két feleségét ismerjük.

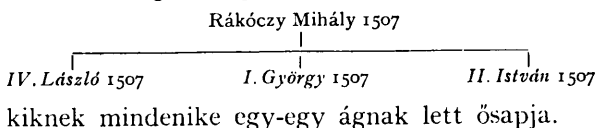
Első volt *Izbugyai Zsófia*, kinek ősfáját egy a saját leányilletéke kiadását tárgyzó oklevél¹⁰⁹ a következőképpen adja meg:

A második feleség volt Lapispataki Bora, Zsigmond leánya, Mikolay Miklós özvegye, ki 1509 nov. 2-án kelt végrendeletében¹¹⁰ mint «heredum utriusque sexus solacio destituta» javait a szepesi káptalanra hagyta.

E Lapispataki Borára vonatkozólag kiegészítő adatok kíváncsok volnának.

IV. Mihály fiai voltak, amint ezt egy 1507. évi intőlevél¹¹¹ genealógiája mutatja:

kiknek mindenike egy-egy ágnak lett ősapja.

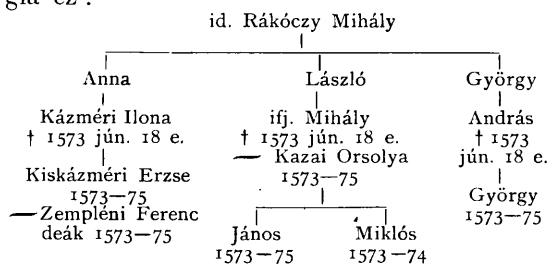
Amennyiben valaki azt a kérdést vetné föl, hogy azonos-e föltétlenül ez a Mihály, akinek a fiai László, György és István voltak, III. László fia IV. Mihállal, utalok két körülményre: először is arra, hogy más Mihály, aki szóba jöhetne, egyáltalában nincs a családfán, másfelől meg arra, hogy ezen III. László birtokait később tényleg és kifejezetten a szóbanforgó Mihály unokái kezén találjuk.¹¹²

IV. Mihálynak egy leányát is ismerjük, *Annát*,¹¹³ kinek lányát Kázméri Ilonának nevezi egy később bemutatásra kerülő oklevél.

A valószínűként beállítható évszámok szerint talán ugyanezen IV. Mihálynak a leánya lehetett az az állítólagos *Krisztina*, Bölsey Lászlóné, akiről még szó lesz, de akire vonatkozólag eddig csupán két többé-kevésbé problematikus értékű genealógiai táblát¹¹⁴ sikerült találnom.¹¹⁵

Mielőtt a IV. Mihály fiaitól leszármazó ágak tárgyalására áttérnék, az áttekintés megkönnyítésére bemutatok négy okmányt, melyeknek genealógiai tartalmát azután általános tájékoztatásul összegezni is fogom.

a) Ezen okmányok elseje Báthory Miklós országbíró 1575 máj. 16-án kiadott hiteles átirata¹¹⁶ egy u. a. év máj. 13-án hozott ítéletéről s a hozzátartozó okmányokról. Az országbíró u. i. megítéli Kiskázméry Erzsébetnek, Zempléni Ferenc feleségének a neki nagyanyja után, dédapja, id. Rákóczy (IV.) Mihály Rákócon, Morván, Szuhán-Szalókon és Luskóc-pusztán fekvő javaiból ki, járó részt ifj. Rákóczy (V.) Mihály özvegyével ill. gyermekeivel, továbbá Rákóczi (III.) Györggyel szemben, akiknek kezében a szóbanforgó birtokok ekkor voltak. Az okmányok adta genealógia ez:

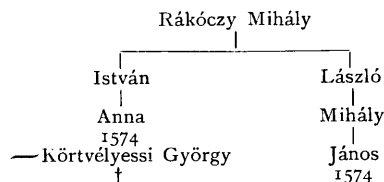

Arról is értesülünk az említett okmányok egyikéből, hogy Kazai Orsolyának és Rákóczy (III.) Györgynek a rendes lakhelye Rákócon volt.

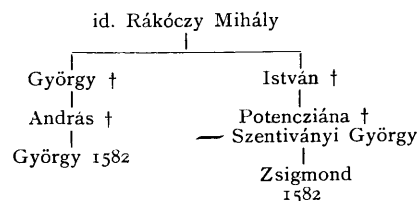
b) A második okmány ugyancsak Báthory Miklós országbírónak 1574 jún. 22-ről kelt s a

kir. személynök ítélőmesteréhez (prothonotarius personalis presentiae) intézett parancsa¹¹⁷ arra vonatkozólag, hogy Rákóczy Annát és (II.) Jánost, akik a (IV.) Mihály örökségében és pedig a rákóci, morvai, szuhai, szalóki és luskóci javakban még meg nem osztottak, megosztottassa.

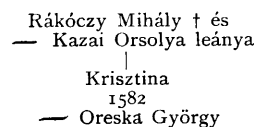
Az okmány genealógiai része ez:

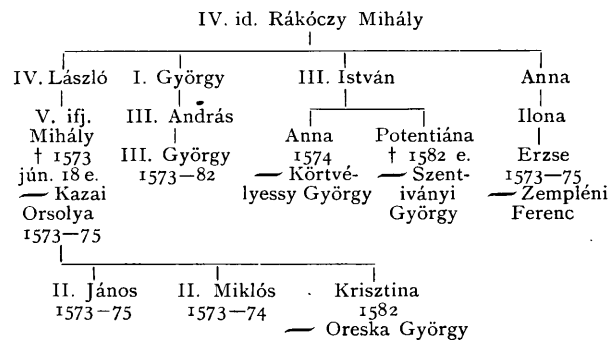
c) A harmadik okmány Szentiványi Zsigmond 1582. évi intő- és idézőlevele,¹¹⁸ melyben Rákóczy (III.) Györgyöt — ekkor már az összes ági birtokok tulajdonosát — anyja után járó igényei kielégítése végett megidéztteti. Ennek az okmány-nak a genealógiai része ez:

d) A negyedik végül egy 1582. évi ügyvéd-valló levél,¹¹⁹ melyben ezt a genealógiát találjuk:

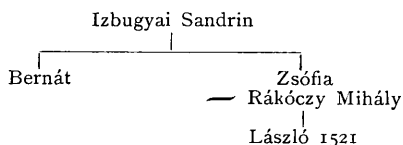
A négy okmány azután együtt megadja ezt a — már említett — tájékoztató képet:

Ezek bemutatása után térjünk át a IV. Mihály három fiára s az általuk alapított három ágra:

I. a) IV. László és ága.

IV. László (1506—48),¹²⁰ atyjának első feleségétől származott, amint ezt egy 1521. évi intőlevél¹²¹ itt következő genealógiai tartalma mutatja:

IV. László személyét illetőleg nincs különösebb megjegyezni valóm. Feleségét illetőleg azonban a következőkre hívom fel a figyelmet:

A jászói konvent okleveleiben¹²² előfordul egy a XVI. század elején élt Alpári Mihálynak a leánya, állítólag Erzse,¹²³ a XVI. század közepén egy bizonyos Rákóczy Lászlónak a felesége, továbbá ezeknek Anna nevű leánya, előbb Uza Bernát neje, 1580-ban pedig már törtéti Kun Bálint özvegye.¹²⁴

Ugyancsak a jászói konventnek egyik 1551. évi szerződéses levelében¹²⁵ említve van Mihály, az elhalt rákóci Rákóczy László fia mint jánosdi, abaujmegyei birtokos.

Miután az abaujmegyei Jánosd Alpári birtok volt,¹²⁶ ennél fogva valószínű, hogy a most említett Mihály édestestvére volt a fenti Rákóczy Annának, vagyis hogy mindketten gyermekei voltak u. a. Rákóczi Lászlónak.

Tekintve most már, hogy Rákóczy (IV.) Lászlónak, a (IV.) Mihály fiának tényleg volt — amint már ki is mutattam — egy Mihály nevű fia,¹²⁷ ki, amint látni fogjuk, 1550-ben már szerepelt, közel fekszik a feltevés, sőt nagy a valószínűség, hogy a fentebbi Rákóczy László, akinek Alpári-leány volt a felesége és Rákóczy (IV.) László tényleg azonosak.

Kétségtelennek azért nem merem állítani ezt az azonosságot, mert nem találtam okmányt, amelyben az Alpári-leány, Rákóczy Lászlóné, illetőleg édes leánya, Rákóczy Anna, vagy végül Rákóczy László fia, Mihály a jánosdi birtokos, egyszerűs mind valamely Rákóczy birtokkal kapcsolatban mutatkoznak, e fajta bizonyítékok nélkül pedig, tekintettel arra, hogy a Felvidéken más hasonló nevű családok is léteztek, nem igen lehet kétségtelenül tisztázni a kérdést.

Az említett Rákóczy Annát, Uza Bernát nejét különben egyes genealógusok¹²⁸ a később szóba kerülő felsővadászi Rákóczy (V.) László leányá-

nak állítják. Erről azonban — amint ki is fogom mutatni — egyáltalában szó sem lehet.

IV. Lászlónak, aki 1550 ápr. 2-án már nem volt életben,¹²⁹ amint láttuk, fia volt:

V. Mihály (1550—71),¹³⁰ ki 1550-ben Rákóczy (III.) Andrással és Miklóssal az összes Rákócon, Morván, Szalókon, Szuhán és Luskóc-pusztán fekvő ági birtokoknak a közös tulajdonosa, vagyis az említett András és Miklós kivül ágának egyetlen élő férfitagja.

V. Mihály 1573 jún. 18-án már néhai¹³¹ s ezen időponttól fogva már csak özvegye szerepel: *Kazai Orsolya* két fiával és egy leányával.

A fiak voltak:

II. János (1561—75),¹³² neje volt Kálnássy Erzse, 1582-ben már özvegye,¹³³

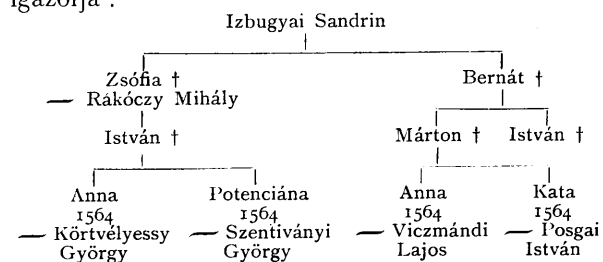
II. Miklós (1573—75),¹³⁴ 1575-ben még kis gyermek, kit okirataink 1575 után többé nem említenek. Mindketten feltétlenül fiórkös nélkül haltak el, mert birtokaikat még 1589 máj. 10. előtt¹³⁵ az ifjabb, I. György-ág örökölte.

V. Mihály leánya volt a már okmányilag is kimutatott *Krisztina*, 1589-ben nagymihályi Oreska György (1571—82)¹³⁶ felesége.

IV. László ága tehát a XVI. század végén elenyészett.

I. b) I. István és ága.

I. István (1507—45)¹³⁷ szintén IV. Mihály első feleségétől származott, amint ezt egy 1564. évi intőlevél¹³⁸ következő genealógiai tartalma igazolja:

Felesége volt *Buthkai Klára* (1549—59),¹³⁹ Mihály és Semsey Margit leánya, 1549-ben már I. István özvegye.

Fiai nem voltak, csupán a fenti két leánya: *Anna* (1551—90),¹⁴⁰ Körtvélyessy Györgyné és *Potenciána* (1564—68),¹⁴¹ a Szentiványi György felesége.¹⁴²

E két leány utódait 1589-ben elégit ki Rákóczy III. György a Rákóczy I. István után járó örök-

ségből¹⁴³ s 1590 jún. 12-én utasítja II. Rudolf király a leleszi káptalant¹⁴⁴, hogy Rákóczi Annát, Körtvélyessy Györgynét gyermekeivel, továbbá Szentiványi Zsigmondot — a György és Rákóczy Potenciána fiát¹⁴⁵ — a szóbanforgó birtokokba — és pedig az I. István szalóki és szuhai birtokréseibe — iktassa be.

I. c. I. György és ága.

I. Györgyöt (1507—25)¹⁴⁶ okirataink (IV.) László és (I.) István közt említik,¹⁴⁷ ennél fogva több mint valószínű, hogy az ő anyja is Izbugyai Zsófia volt.

Az ő ága volt az, amely ezen az ú. n. I. vonalon a legtovább létezett, s amelynek kezében végül az összes III. László vonalát illető birtokok — tehát az ősi jószágok negyedrésze — egyesültek.¹⁴⁸ 1550 ápr. 2-án már nem élt.¹⁴⁹

Feleségét is ismerjük: Szürtey Agatát, a László leányát, ki 1525-ben fordul elő I. György nejeként egy intőlevélben,¹⁵⁰ 1560-ban pedig már Somogyi László neje.¹⁵¹

I. Györgynek utódait illetőleg a következőket óhajtom megjegyezni:

Leánya volt *Katalin*, Kékedi Antal felesége.¹⁵²

Valószínűnek tartom, hogy e György fia volt azon I. Miklós, aki 1550 ápr. 2-án III. András-sal együtt szerepel bizonyos leányilleték kiadási ügyben.¹⁵³ 1560 jan. 3-án¹⁵⁴ azonban, midőn Ferdinánd király a Rákóczyaknak ősi birtokaikra új adományt adott, melynek alapján az iktatás is megtörtént,¹⁵⁵ sem ez a Miklós, sem esetleges utódja nincs említve.

Amint már be is mutattam, teljes bizonyossággal az I. György fia.

III. András (1550)¹⁵⁶ 1560 jan. 3-án a fentebb említett királyi adományozás alkalmával már nincs említve s így úgy látszik, hogy már nem is élt.

E III. András felesége volt atyai *Hetei Krisztina* (1564—92),¹⁵⁷ az István és Kerecseni Erzsébet leánya.¹⁵⁸ 1564-ben azonban már a Lónyai János felesége.

Erről a Hetei Krisztináról különben az alábbiakban kissé bővebben is meg kell emlékeznünk.

A rákóci Rákóczy köznemesi ág csatlakoztatását u. i. az újabb kutatók úgy kísérelték meg, hogy III. Györgyöt nem III. Andrásba, hanem a II. vonal 1. főágának, a felsővadásziaknak (IV.) Andrásába, *I. János fiába* kapcsolták be.¹⁵⁹

Néhány oklevéllel fogom bizonyítani, hogy ez a kapcsolás bár talán szebb, de nem helyes; egyúttal azt is, hogy a szóbanforgó ág tényleg oda s arra a helyre tartozik, amelyre én tettem.

1. Az első oklevél, amelyre utalok, Rudolf király 1589 máj. 10-ről kelt biznyságlevele,¹⁶⁰ amelyből világosan kivehető, hogy 1589-ben Rákóczy György, az András fia a tulajdonosa úgy az elhalt II. János, mint a néhai II. István ősi birtokainak. Ez oklevélben a két utóbb említett Rákóczy IV. Mihálytól teljesen és ízenként le van vezetve. Ha ezt az oklevelet egybevetjük Báthory Miklós orsz. bír. már részletesen bemutatott 1575. évi ítéletlevelével,¹⁶¹ kétségtelenül megállapíthatjuk azt is, hogy az 1589-es oklevélben említett György tényleg azonos III. Györggyel, a III. András fiával, I. György unokájával, IV. Mihály dédunokájával.

2. A második oklevél 1569-ben kelt¹⁶² s ezt tartalmazza:

«Michael Rákóczi et Joannes Lónyai de N. Lónya in persona *Georgii filii condam Andrae Rákóczi*, felii sui privigni, pro complanando complanandarum controversiarum inter partes vigentium vicecomitem ex generali Comitatus Zempleniensis nob. congregatione exmitti petunt.»

Vagyis 1569-ben a Lónyai János mostohafia volt a néhai Rákóczy András fia, György, ami csakis úgy volt lehetséges, hogy *Rákóczy Andrásné, a György anyja, férje halálával az említett Lónyay Jánoshoz ment férjhez.*

3. A harmadik oklevél egy ügyvéd vallólevél¹⁶³, amelyben az is áll, hogy 1573-ban *Hetei Krisztina*, a *Rákóczy András özvegye a Lónyay János felesége* volt.

4. A negyedik, 1614-ből kelt oklevél¹⁶⁴ tartalma ez: «Inscriptio *Ladislai Lonyai filii Christianae Hethey filiae Stephani Hethey*, super curia nob. in possessione Atya. in Comitatu Zemplen. exist. facta Catharinae Monay alias Joannis Szerdahelyi, ex post suae consorti».

5. Az ötödik egy 1596-ból kelt zálogoslevél,¹⁶⁵ amelyben *Lónyay László, a néhai Jánosnak Hetei Krisztinától született fia*, a saját és fítestvére, Kristóf nevében egy udvarházat el és egyéb javakat elzálogosít.

6. A hatodik egy 1625-ből kelt oklevél,¹⁶⁶ ezzel a hiteles tartalommal:

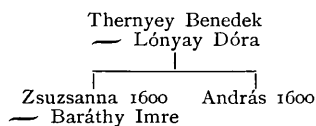
«Protestatio nobilium *Ladislai filii ac dominarum Judith, Ladislai Zobonya, ac Eufrosinæ Petri Tussay egregiorum consortum, filiarum quondam egregii Georgii Rakoczy, contra*

generosam dominam Catharinam Monay, egregii condam Ladislai Lonyay fratris ipsorum protestantium patruí viduam, consortem vero egregii Stephani lit. Vasarhely,

ipsos exponentes una cum Andrea Rákóczy carnali et uterino, ac altero Andrea Ternyey matrueli fratribus eorum de et ex portionibus in possessionibus Atya cum curia, Kelechen, Adon et Hettyén in Comitatu de Beregh existen. ipsius condam Ladislai Lonyay, dote ad manus judicarias deposita occupatis, violenter ejiciendam.»

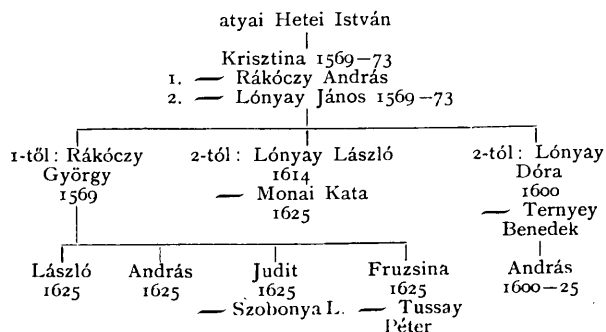
Tehát Rákóczy György gyermekeinek anyai ágon unokatestvére volt Ternyey András, apjuk testvére pedig a néhai Lónyay János, aki után, mindenesetre a vérrokonság kapcsán, a Hetei birtokokat, vagyis a Hetei Krisztina hagyatékának Lónyay Lászlóra — János fiára — esett részét Ternyey Andrással egyenlő módon örökölték.

7. A hetedik végül egy 1600-ból kelt szerződés,¹⁶⁷ melyben ez a genealógia található:

Thernyey Andrásnak tehát Lónyay leány volt az anyja, s miután ez az András — amint láttuk — anyja révén volt unokatestvére a Rákóczy György gyermekeinek, világos, hogy anyjának Lónyay Dórának, a Lónyay László édes-, a Rákóczy György féltestvérének, vagyis a Lónyay János és Hetei Krisztina leányának kellett lennie.

A 2—7. alatti okmányokból kiviláglik tehát a következő genealógiai kapcsolat:

Tekintve, hogy a fentebbi tábla két taggal, azaz Andrással s ennek fiával, Györggyel kapcsolódik bele — időben is pontosan egyezve — az 1. alatt bemutatott leszármazásba, illetőleg a Rákóczy IV. Mihály leszármazóiról már közölt tájékoztató táblázatba (amely III. András fián az ott 152—378 közt kimutatott III. Györgyön végződik), s tekintve, hogy nemcsak a Hetei birtokok: Atya, Kelecsény, Adony, Hete, de id. Rákóczy (IV.) Mihály birtokai is csaknem mindig teljes számban mutatkoznak a további leszármazóknál, ellenben a felsővadásziak jellegzetes s dúsgazdag birtokaiból soha semmi, úgy hiszem, további okfejtés nélkül is bizonyítottan vehetjük, hogy a rákóci Rákóczi köznemesi ág tényleg a II. László vonalába tartozik s nem a felsővadásziakhoz.

Amennyiben azonban mégis akadnának kétkedők, ezek megnyugtatóására megjegyzem még azt is, hogy a Hetei Krisztina férje Rákóczy (III.) András, akitől a kérdéses köznemes Rákóczyak kétségtelenül származnak, amint ezt például a 3. alatti okmány is mutatja, 1573-ban már halott volt, felsővadászi (IV.) Rákóczi András ellenben, amint látni fogjuk, még 1585-ben is élt.

III. György gyermekei közül András, Lászlót, Juditot és Fruzsínát illetőleg már láttuk, hogy édes-, azaz egy apától és anyától származó testvérek voltak.¹⁶⁸

Anyjukra, III. György feleségére vonatkozólag pedig a következő igen érdekes 1625. évi okirat, illetőleg ennek regesztája¹⁶⁹ ad felvilágosítást:

«Transactio inter *Andream et Ladislaum Rákóczy filios condam Georgii Rákóczy senioris ex Sophia Raszlaviczy consorte ejusdem, filia vero Leonardi Raszlaviczy progenitos, item Susannam filiam alterius Georgii Rákóczy junioris, nec non Stephanum Vassarhely, Catharinam Monay, antea Ladislai Lónyay relictam, postea vero ejusdem Stephani Vassarhelyi consortem, item Gregorium Lonyay, Andream Ternyey; item Juditham Rákóczi Ladislai Zobonya et Eufrosinam Rákóczi Petri Tussay consortes, filias vero praefati condam Georgii Rákóczy senioris ex praefata Sophia Raszlaviczy susceptas, super portionibus maternis in possessionibus Vamos-Attya cum curia, Hetthyeny, Adon et Kelechen in Bereghiensis comitatu existentibus, quae bona deficientibus Christophoro et Ladis-*

lao praedicto Lónyay in eosdem nobiles Rákóczy devoluta sunt.»

Később, amint látni fogjuk, a Ternyey András része is a Rákóczyakra szállott.

III. György gyermekei Rákócon 1618 márc. 18-án osztottak¹⁷⁰ atyjuk végrendelete értelmében, ebből az okiratból, de másokból is¹⁷¹ az is kivehető, hogy leányainak gyámja még 1618-ban is felsővadászi III. Ferenc volt.

Az osztozó fiak IV. György, VI. András és VI. László, a leányok pedig Judit és Fruzsina voltak, ekkor még mindketten hajadonok; az osztálylevélben, amely általában III. György végrendeletére utal, a felosztásra kerülő birtokok nincsenek részletesen felsorolva, csupán Rákócot és Morvát találjuk név szerint megemlítve.

III. György gyermekei közül:

IV. György (1613—21),¹⁷² kit ifjabbnak is neveznek, volt a legidősebb. Arra vonatkozólag, hogy ő is Raszlaviczy Zsófiától származik-e, nincs kétségtelen adatom.

Felesége volt *Hedry Kata*, 1625-ben már özvegye.¹⁷³ Egyetlen gyermekét ismerjük, leányát,

Zsuzsannát (1628—38),¹⁷⁴ ki 1638-ban *Rákócon*, *Morván* Zemplén megyében, továbbá *Atyán*, *Adonyban*, *Kerecsényben* és *Hetén* Bereg megyében fekvő birtokai gondnokául nagybátyját, VI. Lászlót nevezi ki. további sorsáról nincs adatom.

IV. Györgynek fiutódai nem voltak, mert utána még 1625 okt. 1. előtt fivérei örökösödtek az ági jószágokban.¹⁷⁵

VI. András (1618—34),¹⁷⁶ ki 1634 okt. 15-én végrendelkezett.¹⁷⁷ Említi végrendeletében feleségét, *Palágyi Zsófiát* s ettől származott, ekkor még gyerekkorban levő fiát, IV. Zsigmondot is, kinek halála esetére *Atyán*, *Adonyban*, *Hetén* és *Kerecsényben* fekvő birtokait, feleségének hozománya ellenértéke fejében, 1500 m. forint erejéig leköti, úgy azonban, hogy vérrokonai visszaváltassák azokat.

VI. András 1638-ban már néhai.¹⁷⁸

Palágyi Zsófiát okleveleinkben 1634-ben találtam először említve VI. András feleségéként,¹⁷⁹ 1640 jún. 12-én még élt,¹⁸⁰ mert fia képviselőtében ekkor osztozik meg sógorával, VI. Lászlóval Ternyey András vámosatyai és más — tehát Heti Krisztinától eredő — birtokrészein. E fiú, IV. Zsigmond (1630—41)¹⁸¹ 1630-ban atyjával,

VI. Andrással együtt jelenik meg, amidőn is tiltakoznak az ellen, hogy Rákóczi (VI.) László, VI. Andrásnak édestestvére ősi és csupán a fiágot illető birtokait Rákócon és Morván feleségére és leányaira irassa, 1641-ben azonban még mindig «puer», ekkor vizsgálja felül korát a leleszi káptalan. További sorsáról nem találtam adatokat.

Mielőtt VI. Lászlóra áttérnék ki, ágát tovább folytatta, röviden letárgyalom III. György leányait.

Judit (1618—51)¹⁸² 1618-ban még hajadon volt, 1636-ban mint Szobonya László,¹⁸³ 1644-ben mint Gergellaki Miklós¹⁸⁴ s végül 1651-ben mint Révész László¹⁸⁵ neje fordul elő okiratainkban.

Fruzsina (1618—48)¹⁸⁶ 1618-ban még szintén hajadon, 1621-ben azonban már Tussay Péter neje,¹⁸⁷ egy 1648-ból származó okiratban pedig, kétségtelenül u. e. Fruzsina, — akinek idősb, tehát III. Rákóczi György Szuhán adott birtokrészt — Oreska Pál nejeként van felemlítve.¹⁸⁸

Ezek után térjünk át az ág további fenntartójára:

VI. Lászlóra (1618—51),¹⁸⁹ amint már láttuk, a III. György és Raszlaviczy Zsófia fiára. Láttuk, hogy 1618-ban osztozott fivéreivel és nővéreivel az atyai örökségen, azt is említettem már, hogy Ternyey András atyai stb. birtokait 1640-ben unokaöccsével, IV. Zsigmonddal együtt szintén ő örökölte.

1653-ban már néhai,¹⁹⁰ amint ezt egy Zemplén megye levéltárában fekvő tiltakozó levél tanúsítja.

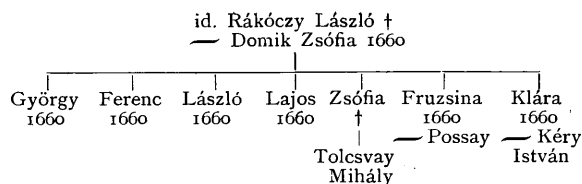
Felesége szőlöskei *Domik Zsófia* volt, a Péter és Plagai Fruzsina leánya,¹⁹¹ a Plagai Ambrus és Kozmai Zsófia unokája.

Okleveleinkben 1630-ban találtam először a VI. László nejeként említve,¹⁹² amidőn — amint már érintettem is, — Rákóczi (VI.) András tiltakozik az ellen, hogy édes fivére, VI. László, Rákócon és Morván fekvő, s csakis fiágot illető ősi javait feleségére, Domik Zsófiára és hajadon leányaira, Zsófiára és Fruzsínára irassa.

1630-ban tehát VI. Lászlónak még nem voltak fiai, mert ha lettek volna, nem iratta volna a fiági jószágokat a nőágra.

Domik Zsófia, amint alább látni fogjuk, 1660 jan. 19-én osztozott meg gyerekeivel, 1661 máj. 31-én azonban már nem élt.

VI. László özvegyének Domik Zsófiának s édes gyermekeinek osztálya Rákócon 1660 jan. 19-én történt.¹⁹³ Ezen okmány genealógiai része ez:

Megosztottak pedig: a Rákócon, Morván és Komorócon (anyai, nagyanyai birtok), továbbá a Lezna- és Szuha-pusztán levő fekvőségeken, a ladmóci, szőlősi és sztankóci szőlőkön, ezenfelül az atyjuk házában és más házhelyeken, s felosztották végül a beregmegyei — tehát Hetei — jószágokat is.

Midőn azután Domik Zsófia is elhalt, gyermekei újra megosztottak a neki jutott részen is, mely kelet nélküli osztálylevél¹⁹⁴ 1661 május 31-én lett Zemplén megye közgyűlésének bemutatva. Ebben az osztálylevélben felosztották a többek közt a komoróci — Plagai Fruzsina révén örökölt — s a már említett beregmegyei részletesen fel is sorolt *atyaí, adonyi és kerecsényi* birtokrészeket is.

Az osztozó felek ezek voltak: VI. György, IV. Ferenc, VIII. László, III. Lajos, Kéry István (felesége, Rákóczy Klára képviselőjében), Tolcsvay Mihály (az elhalt Rákóczy Zsófia fia) s végül Fruzsina (Possay György neje).

Ami Rákóczi (VI.) László és Domik Zsófia gyermekeit illeti:

VIII. András (1660)¹⁹⁵ csak egyszer és pedig az 1660. évi osztálynál szerepel, az 1661. évben azonban már nem.

IV. Ferenc (1660—66)¹⁹⁶ 1666-ban tiltakozik bizonyos Morván a Morvay Zsigmond részéről az ősi javakban történt elidegenítés miatt. Elhalálozási évét nem ismerem, 1694-ben azonban már néhai. Leánya volt

Erzsébet, kinek nevében 1694-ben édes anyja, *Farkas Erzse* ekkor már Pilisy Gábor neje, a rákóci udvarházat pénzkielégítés ellenében V. Pálnak kiadja.¹⁹⁷

VIII. László (1660—1712)¹⁹⁸ 1661-ben még kiskorú, mert ekkor — anyjuk halálával — ő és fivére, III. Lajos, édes bátyjukat, IV. Ferencet teszik meg gondnokuknak.¹⁹⁹ 1712 február 4-én végrendelegzik,²⁰⁰ Rákócon lévő udvarházát, Rákócon és Morván fekvő birtokrészeit, valamint luskóci pusztarészét 3000 forintban, visszaváltás lehetősége mellett, körtvélyesi Szentiványi Mihály-

nak s feleségének, Máriássy Annának hagyja s kiköti azt is, hogy Rákócon a templomban, a család szokott temetőhelyén, helyezték el földi maradványait. 1712 december 6-án azonban még él, mert sajátkezűleg vezet reá egy biztosítási záradékot a végrendeletre és pedig Körtvélyesen.

Neje volt Barankó Zsófia (1692—1700),²⁰¹ előbb Szantay Miklós özvegye. 1712-ben a végrendeletben már nincs említve, úgyszintén bármilyen utódokról sem történik említés.

III. Lajos (1660—90)²⁰² Neje, illetőleg özvegye, amint Csáky István országbíró 1690 júl. 26-án kelt bizonyágleveléből²⁰³ értesülünk, férjének 1690 január hóban bekövetkezett halála után pár nappal, január 16-án keresetet indított Rákóczy (VIII.) László, V. Pál, IV. János, valamint Klára, előbb Kéry István, azután Szeleczy János özvegye, továbbá Possay Gáspár és Anna ellen, akik őt ingó és ingatlan javaitól megfosztották, illetőleg a férje után járó jogokból kizárták. Az országbíró kiküldöttje azután a helyszínén rendezte az ügyet s az özvegy, Füzessey Ilona, az említett Rákócziaktól megkapta jogos illetményeit.

Ez oklevélből értesülünk arról is, hogy Rákóczi (III.) Lajos «sine liberorum solatio» hunyt el.

Mielőtt VI. Györgyre, ki ágát folytatta, áttérnék, a jobb áttekinthetőség érdekében le tárgyalom előbb VI. László leányait, VI. György nőtestvéreit.

Zsófia (1628—1650),²⁰⁴ úgylátszik, VI. László-nak legidősebb gyermeke volt, u. i. már 1628-ban reá iratta — valószínűleg mint akkor még egyetlen gyermekére — Rákócon fekvő birtokrészeit és morvai nemesi udvarházát,²⁰⁵ úgy azonban, hogy azok 1200 forint ellenében visszaválthatók legyenek. 1630-ban már nővére, Fruzsina is élt, mert amint a már ismerttetett tiltakozó levélből²⁰⁶ tudjuk, VI. László ekkor már feleségére, Domik Zsófiára s két hajadon leányára: Zsófiára és Fruzsínára iratta birtokait, köztük a csupán fiágot illetőket is.

Zsófia egyik Tolcsvay felesége lett. 1660 jan. 19-én már nem élt.²⁰⁷

Fruzsina (1630—1663)²⁰⁸ 1630-ban, amint látuk, hajadon, sőt kis gyermek volt. 1660-ban azután Possay György nejeként szerepel.²⁰⁹

Klára (1660—1690)²¹⁰ 1660-ban Kéry István, 1690-ben pedig Szeleczy János felesége.

Térjünk most már át VI. László még nem ismertett fiaira :

VI. Györgyre (1650—1666).²¹¹ Résztvesz a már említett 1660. és 1661. évi osztózatásokban, az utóbbiban már mint legidősebb fivér. 1666-ban úgy a saját, mint édes fivérei, IV. Ferenc, VIII. László és III. Lajos nevében tiltakozik Morvay Zsigmond ellen. 1690 közepén úgy látszik már nem élt.²¹²

Felesége volt Possay Erzse (1662—1665).²¹³ Gyermekük :

V. Pál (1690—1709).²¹⁴ Birtokai és pedig Rákócon, Morván, valamint Luskóc-pusztán zálogjogon nagyrészt karomi és szulyói Sirmiensi András kezére kerültek,²¹⁵ azt azonban, hogy mely időpontban, nem sikerült megállapítanom. Unokaöccse és örököse, IX. András váltotta azután lassanként vissza őket 1743—1744 között.

V. Pál 1711-ben már néhai.²¹⁶ Felesége volt Miskolczy Bóra (1709—1712),²¹⁷ ki 1712-ben már mint Füzy Ádám neje, az előbbi férjéről reá és Julia nevű leányára szállott IV. Ferenc-féle örökséget Rákócon és Morván is több más javakkal együtt elidegenítette Szentiványi Mihálynak,²¹⁸ mely tette ellen azután V. Pál unokaöccse és örököse, IX. András 1712-ben tiltakozott is.

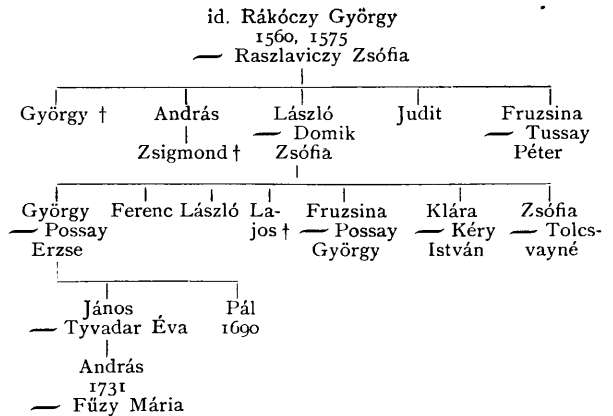
Julia, az V. Pál leánya Berzevicziné lett, legalább is Berzeviczi Julia nevű leányát, az V. Pál unokáját említi egy 1754. évi okirat.²¹⁹

IV. János (1690)²²⁰ kevés nyomot hagyott maga után. Amint látni fogjuk, csupán későbbi oklevelek mutatják, hogy ő is a VI. György fia volt.²²¹ Élőként csakis egyszer és pedig 1690-ben találtam említve,²²² amidőn is Füzesséry Ilonával Rákóczy (III.) Lajos özvegyével ő is egyességet köt.

Feleségét is ismerjük, Tyvadar Évát (1693).²²³ Ettől születtek gyermekei, IX. András és Klára.

Mielőtt IV. János gyermekeivel részletesebben foglalkoznám, szükségesnek vélem kimutatni, hogy a korábban bemutatott tájékoztató táblázathoz eddig csatlakoztatott azon tagok, akik az ágat folytatták, tényleg és kétségtelenül ott és úgy kötődnek be a családfába, amint azt állítottam.

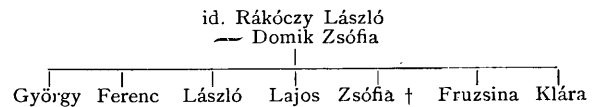
E célból álljon itt mindenekelőtt egy genealógiai táblázat, mely láthatólag okmányos alapon s a XVIII. század közepén készült,²²⁴ azon okmányok sorában lévén, amelyekben a kir. kincstár a Rákóczyak ezen ágának kihalása alkalmával jogait érvényesítette.

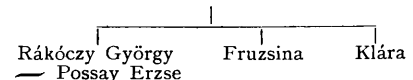
Azt fogom bebizonyítani, hogy ez a táblázat gerincében tényleg helyes — a részletek úgyis bizonyítva vannak.

A tábla elején álló három első tag: György, ennek fia, László s ismét ennek fia, György leszármazásának helyes voltát a Hetei Krisztinától való leszármazás kapcsán már eléggé bizonyítottam.

a) Az 1660. évi osztálylevélből²²⁵ ismerjük továbbá ezt a genealógiát :

b) Egy 1662 ápr. 12-én kelt oklevélből, melyben a Rákóczy-leányok egy darab pusztát a bátyjuknak eladnak,²²⁶ ezt a genealógiát kapjuk :

Láthatjuk tehát, hogy az ezen okmányban említett György, akinek a felesége Possay Erzse, azonos az első okmányban foglalt Györggyel ; mert kb. u. a. időben, u. a. testvérekkel együtt fordul elő.

c) Egy 1694 febr. 22-én S.-A.-Üjhelyen kelt egyességlevélben Rákóczy Ferenc özvegye, Farkas Erzsébet, mint Erzsébet nevű lánya gyámja, készpénzkielégítés ellenében kiadja a férje rákóci udvarházát Rákóczy Pálnak, ki magát u. e. okmányban verrokonnak, az elhalt Rákóczi Ferencet pedig «bátyánk»-nak nevezi.²²⁷

Tehát Rákóczy Ferencnek volt egy Pál nevű unokaöccse, de még más rokona is. Ki volt ez?

d) 1712 febr. 12-én Rákóczy Pál özvegye, Miskolczy Borbála maga és leánya nevében elidegenít több birtokrészt körtvélyessi Szentiványi Mihály-

nak. Köztük a néhai Rákóczi Ferenc «portio»-ja felét Rákóczon, mely elhalt férje kezeibe került

Vagyis Rákóczy Pál örököse volt Rákóczy Ferencnek és pedig másodmagával. Lássuk, ki volt ez a másik, mert ez a c) alatt említett rokon.

e) Rákóczy (IX.) András 1754 jan. 25-én kelt végrendeletében,²²⁸ melyet később még részletebben is ismertetek, felemlíti atyja, morvai Rákóczy János testvérét, Rákóczy Pált.

Tehát Rákóczy Pálnak volt egy fítestvére, János s így ez az a másik, aki Rákóczy Ferenc hagyatékának másik felét örökölte.

Kérdés még, hogy Pál és János testvérek kinek a fiai voltak? Erre megfelel többek közt:

f) Rákóczy (IX.) András 1731 aug. 13-ról kelt és egy korábbi szerződését visszavonó levele, melyben ez a leszármazás áll:

Rákóczy György
|
János
|
András
1731

Pál és János atyja tehát György volt.

Miután pedig u. e. Pálnak s így Jánosnak is, amint látjuk, atyja György, bátyjuk, illetőleg nagybátyjuk Ferenc volt, az évszámokat s azt a körülményt is tekintetbe véve, hogy előbb Pál és János, majd az előbbi fiágon történt kihalása után, János, illetőleg fia, András lettek az egész ági vagyon birtokosai, megállapíthatjuk, hogy a szóbanforgó György és Ferenc testvérek tényleg azonosak VI. László hasonnevű fiaival s így a bemutatott genealógiai tábla valóban s minden ízében helyes.

Ezek után térjünk át IV. János gyerekeire, az I. vonal utolsó sarjadékaira.

Egy 1754. évi ellentmondó levélben ezt a genealógiát találjuk:²²⁹

rákóczi Rákóczy János
|
András Klára
1754 — Klóz
 András †
| |
Zsigmond György Anna
1754 1754 1754
 — Both
 János

Úgy ebben az okmányban, mint Rákóczy (IX.) András végrendeletében²³⁰ olvashatjuk azonfelül azt is, hogy IX. András és Klára édes testvérek voltak, mindketten tehát Tyvadar Évától származtak.

IV. János gyermekei közül:

Klára, aki Klóz Andrásné lett, 1754 június előtt elhalt.²³¹

IX. András (1712—1754)²³² volt nemcsak férfitag, de egyáltalában az utolsó Rákóczy, aki magyar földön élt, ezért sorsával kissé bővebben kell foglalkoznunk.

Szüleit maga említi egy 1753-as okmányban, melyet még ismertetni fogok s feleségét is, ily módon:

Rákóczy János †
— Tyvadar Éva †
|
András
1753
— Füzi Mária
1753

IX. András a családi birtokokat hátrányos körülmények közt vette kézhez, nagyrészüket már elődei által részben vagy egészben el lett zálogosítva s más adósságok is maradtak hátra és hárultak IX. Andrára.

Így p. o. «osztályos bátyjának» s «elődjének», Rákóczy (VIII.) Lászlónak adósságai²³³ stb.

Apránként váltogatta vissza birtokait, azonban, amint látni fogjuk, újabb adósságok árán s végeredményében is az egész érték, amely fölött rendelkezett, közvetlen halála előtt kb. 2000 magyar forintot tett ki.

Álljanak azonban itt maguk az okmányok, illetőleg azok tartalma:

IX. András, gyermekei nem lévén, már 1731 máj. 1-én örököltette Rákóc, Morva birtokokban és Arcs meg Szenkolc pusztákon fekvő összes ingó és ingatlan javait Czernánszky Jánosnak,²³⁴ akit egyszersmind adoptált is. E szerződését azonban, tekintettel arra, hogy úgy magára, mint örököseire nézve károsnak találta, 1731 aug. 13-án visszavonta, illetőleg érvénytelenítette.²³⁵

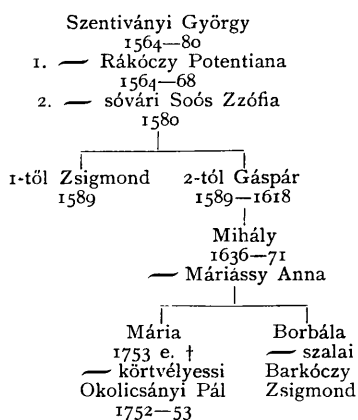
1725 és 1753 között, amint egy tanúvallatásból²³⁶ értesülünk, vérrokonság jussán elfoglalta az utolsó Morvainak, az elhalt Lászlónak Morván fekvő udvarházát.

1752-ben Rákóczy András «a János és Tyvadar Éva fia» s felesége, Füzy Mária egyfelől átruházták Barkóczy Zsigmond utódaira és Okolicsányi Pálra összes az alsókörtvélyesi udvarházra és Aracs-pusztára vonatkozó jogigényeiket, másfelől az említett Okolicsányi Pálnak s fainak, Jánosnak, Mihálynak és Józsefnek szerződésileg örökre lekötötték a tényleg kezükben levő birtokokat és

pedig: a rákóci és morvai birtokrészeket, a luskóci pusztát, fél *Szuhát* s egy Chlevne nevű kis erdőt,²³⁷ amint látni fogjuk, adósságaik törlesztése fejében.

Eme szerződést azután 1753 jan. első napjaiban visszavonták²³⁸ azért, hogy teljesebb alakban újra megkössék.²³⁹

Mielőtt ezt a szerződést, amely az e vonalon utolsó Rákóczy vagyoni s egyéb körülményeinek oly teljes képét adja, ismertetném, tájékoztatásul ide iktatom azoknak a leszármazását, akikkel ez a szerződés kötve lett:

A kapcsolat tehát rokonsági, habár nem is vérrokonsági viszonylatból fakadt s igen szoros és barátságos lehetett, mert már Rákóczy (VIII.) László Szentiványi Mihálynak s feleségének hagyta birtokait. V. Pál javai szintén ezek kezeibe kerültek — adósságtörlesztés fejében — anélkül azonban, hogy a törvényes örökös, IX. András részéről ezek ellen a szerződések ellen tiltakozott volna. Ilyes tiltakozást legalább is nem találtam.

IX. András utolsó s végleges előörökítő okirata²⁴⁰ 1753 jan. 3-án kelt Alsókörtvélyesen, úgy látszik Okolicsányi Pál házában s szoros összefüggésben áll a IX. András későbbi végrendeletével.

Kivonatos szövege a következő:

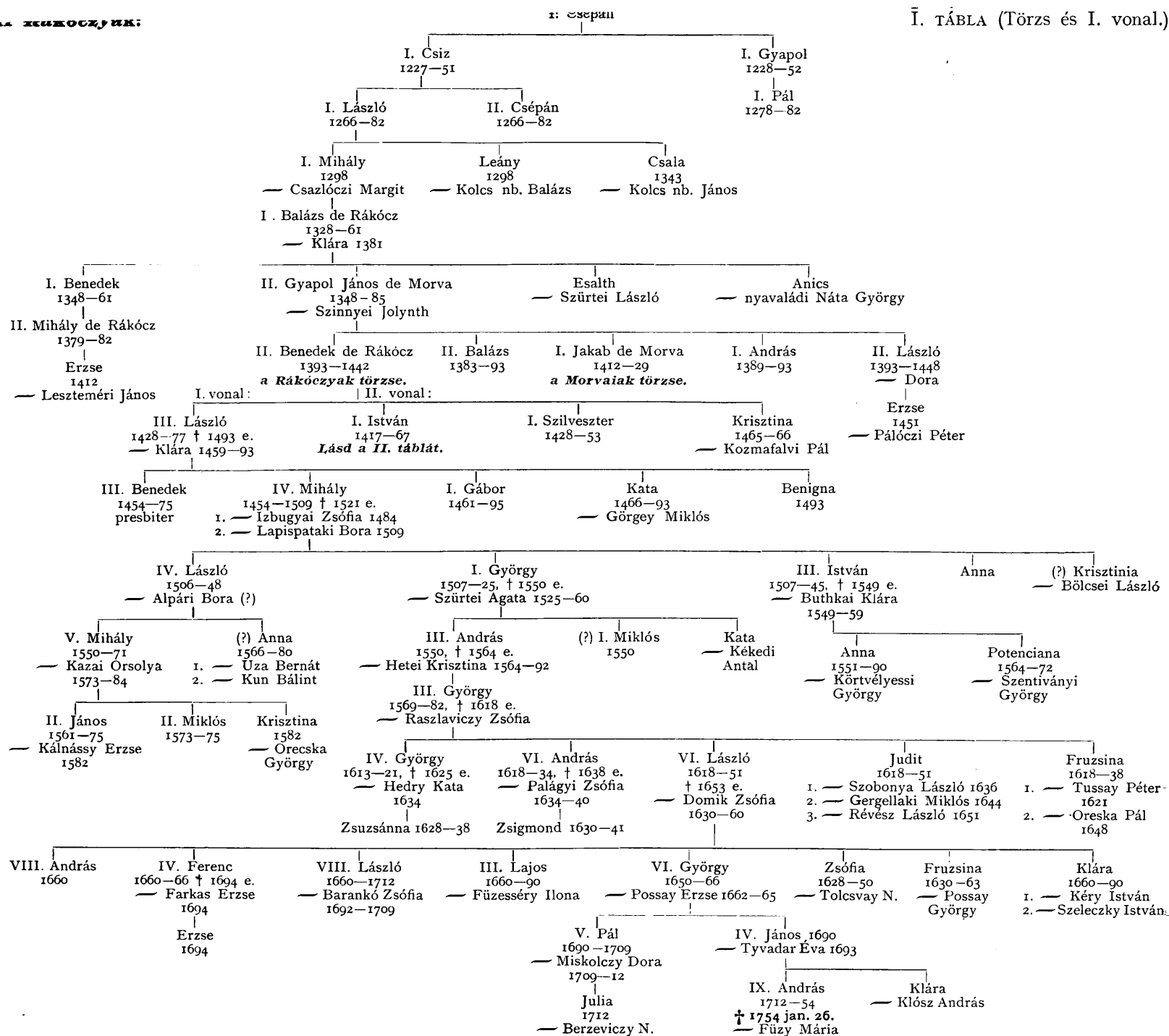
«Mi alább is megirattak Rákóczi Rákóczy András, néhai Nemzetes Vitézlő Rákóczy Jánosnak és néhai Nemzetes Tyvadar Éva Asszonynak természetes Törvény szerint való Fia és Hitves Házas Társa Füzy Mária, amennyire tudnia illik alább specificálandó Férjem örökös Jóságiban rész szerint coaquisitionale, rész szerint penigh Dotalitiumbéli jussom vagyon és lehetne, egy részről, más részről penigh Én Körtvélyessy s

Okolicsnai Okolicsányi Pál magunkra vállalván stb. vallyuk ez Fassionalis Levelünknek rendiben stb.»

Folytatják azután oly módon, hogy Rákóczy (IX.) András, tekintetbe véve néhai körtvélyessi és szentiványi Szentiványi Mihálynak és feleségének, márkusfalvi Máriássy Annának *őseivel s eleivel szemben* tanúsított jótéteményeit, továbbá Okolicsányi Pálnak s feleségének, néhai Szentiványi Máriának iránta — IX. András iránt — tanúsított jóindulatát, sőt az is, hogy Szentiványi Mihály, a szóbanforgó Okolicsányi Pál elődje, néhai Rákóczi Lászlónak, a szerződő IX. András «osztályos bátyjának» 256 forintot kitevő adósságát Orosz Pálnak még 1713-ban kifizette s hogy ez az adósság még fennáll, s hogy ezen adósságot ő, Rákóczi András és felesége, a néhai Rákóczi László jogutódjai tartoznak kifizetni, az említett Szentiványi Mihály törvényes örökösének, t. i. Okolicsányi Pálnak és Barkóczy Zsigmond báró maradékainak; s végül ki akarván összes adósságaikat egyenlíteni.

«nem lévén semmi Magzatunk, sem Collateralis Fiú ágon levő Rákóczy Nemes Lineán és hűvségben maradt Familiámból Származott Successorom, aki az alább nevezendő egyedül Fiú ágát Nemes Rákóczy Familiának illető és valóságosan ugyan engemet Rákóczy Andrást ultimum Familiae Iure proprietatis, et perennali concernáló Jóságimban ez árnyék világból kimulásunk után succedálhatna;

mindezekhez járulván az is, hogy az mely csekély Curialis Portiókat stb. Rákóczy és Morva nevű ezen Tekintetes Nemes Zemplény Vármegyében fekvő Helységekben és Luskócz nevezetű stb. most említett Morvának szomszédságában levő Prædiumocskában is *actualiter* birunk, azokat többnyire kölcsönes és Interessés Pénzel, már Rákóczy Leány ágtúl, már egyib idegen Zálogos Possessoroktól is kezünkhez kelletvén váltanunk, alkalmas passiva adósságokat rész szerint Titulált Okolicsányi Pál Nagy Jó Urunktól eő kegyelmétül, rész szerint penigh Méltóságos Tisztelendő Nagy Váradi Nagy Præpost Lipóczi Keczer István Urunktól²⁴¹ eő nagyságátul contraháltunk, mellyeknek terhéül akarván tellyességgel megh szabadulnunk stb., többször nevezett Okolicsányi Pál Nagy Jó Urunkkal eő kegyelmivel szabad stb., akaratunkból illyen alább írt stb. Contractusra és Perennalis Fassiora léptünk.»

A szerződés pontjai röviden ezek:

1. Az említett, még Szentiványi Mihálynál fennállott Rákóczy (VIII.) László-féle 256 m. forintnyi adósság fejében azon curialis részt Alsó-Körtvélyesen s azon Aracs nevű pusztácskát, melyeket Okolicsányi Pál és Barkóczy Zsigmond már évekkel ezelőtt megvettek s most is ők, illetve utódaik bírnak, ezekben gyökerező minden joggal s igényeivel együtt örökösen átengedi az illetőknek.

2. Annak a 800 m. forintnak ellenében, mely összeget Okolicsányi Páltól 1751-ben felvett, s miután Okolicsányi Pál arra is kötelezte magát, hogy a Keczer István nagyprépostnak 1753 jan. 25-én, tehát pár nap múlva, esedékes 2417 m. forintot és 62 pénzt rendelkezésre fogja bocsájtani, a már említett javakon kívül átengedi Okolicsányi Pálnak és fiágbeli maradékainak:

egyfelől összes javait, amelyek jelenleg Rákócon, Morván és Luskóc pusztácskán tényleg a kezei közt vannak,

másfelől azon birtokokat is, melyek, bár jelenleg idegen kézen vannak, mindazonáltal örökjogon őt, Rákóczy IX. Andrást illetik, és pedig:

egész Rákóc és Morva helységeket, kivéve a notázott néhai Rákóczi György részeit, melyeket szulyói és karomi Sirmiensi László kapott adományba.

3. Megengedi Okolicsányi Pálnak azt, hogy e szerződéshez a szükséges királyi vagy nádori hozzájárulást maga s utódai részére megszerezze.

4. Kiköti azonban, hogy azon jószágok, amelyek most tényleg az ő és felesége kezén vannak, éltek fogytaig ott is maradjanak.

5. Ingó javai fölött szabad rendelkezési jogot biztosít magának és feleségének.

6. Kiköti, hogy ő és felesége Okolicsányi Pál, illetőleg örökösei terhére 2000 m. forint erejéig hagyományokat tehessenek leányági atyafiaiknak és másoknak is.

7. Okolicsányi Pál erre kötelezi is magát.

8. Következnek határozmányok arra az esetre, ha Okolicsányi Pálnak nem sikerülne e szerződést érvényesíteni.

9. Végül kiköti Rákóczy (IX.) András azt is, hogy ha valamiképen mégis fia születne, úgy e szerződés érvénytelenné váljék, ellenben fia köteles legyen Okolicsányi Pálnak s Barkóczy Zsigmond utódainak 256 m. forintot s Okolicsányi Pálnak

ezenfelül 808 + 2417 forintot és 62 pénzt kamattól megtéríteni.

10. A szerződés megerősítésére azonnal az Okolicsányi Pál kezéhez ad Rákócon, Morván és Luskóc-pusztán némi birtokrészeket.

11. Kötelezi magát a jószágokat illető okmányoknak egy hónapon belüli átadására.

E szerződés ellen azután Orosz László — amint látni fogjuk, a II. vonal Rákóczy Borbálájának, VI. Ferenc lányának a leszármazottja — meg u. a. évben tiltakozott,²⁴² látszólag azonban nem sok eredménnyel.

Rákóczi (IX.) András szerződéséből azonban világosan láthatjuk, hogy a magyar földön utolsó Rákóczynak már csak Rákócon, Morván és Luskóc-pusztán voltak némi, összesen körülbelül 2000 m. forintot érő birtokai, de láthatjuk azt is, hogy az egész I. vonal megmaradt ősi birtoka már csak körülbelül 5200 m. forint értéket képviselt. Az anyai ágakról származó és a szerzett javak, előbbiek közt a beregi birtokok u. i. részben a leányágra, részben pedig idegen kézre kerültek.²⁴³

IX. András 1754 jan. 25-én végrendelkezett Rákócon feleségével együtt.²⁴⁴

E végrendelet az Okolicsányi Pállal kötött szerződés 6. pontjában kikötött 2000 m. forintig terjedő pénzösszeg elosztását tartalmazza s azt a rendelkezést, mellyel IX. András ördarmai «keves jószágbeli részét», melyet felesége hozományával s örökségével váltogatott vissza, *feleségének, lemesi Füzy Ádám leányának, Máriának* hagyja.

A pénzbeli hagyományokat illetőleg genealógiai szempontból érdekes az, hogy IX. András «édes néneje» Rákóczy Klára árvái, Klóz Zsigmond, Anna és György 600 m. forintot, továbbá az örökhagyó IX. András atyja «Rákóczi János testvérének, Rákóczi Pálnak unokája: Berzeviczi Julianna» 100 m. forintot kapnak.

Az ingóságok Füzy Máriára maradnak. Abból, hogy a sárospataki ref. iskolára is gondolnak, látszik, hogy Rákóczy András tényleg — híven háza hagyományaihoz — református volt és az is maradt.

Amint már említettem, ez a végrendelkezés 1754 jan. 25-én történt. Az államkincstár azonban, illetőleg képviselője és szerve, a szepesi kamara meglehetősen türelmetlenül, sőt szemmel láthatóan türelmetlenül leshette a magyar földön utolsó, ha bár «hűségben maradt» Rákóczy elpusztulását,

mert már 1754 jan. 22-én megbízást adott Rétey László homonnai harmincadosnak, hogy az egy *névtelen bejelentés* szerint már elhalálozott Rákóczy (IX.) Andrásnak, családja utolsó férfitagjának rákóci, morvai, luskóci, ruskóci és körtvélyesi birtokait, továbbá fél Szuhát s az aracsi és szenkóci pusztákat foglalja le.²⁴⁵

1754 jan. 28-án jelenti azután Rétey László,²⁴⁶ hogy jan. 26-án kiment Rákócra, Rákóczy (IX.) András lakóhelyére, de miután az illetőt még életben találta, «et Deus novit quando moriturum», küldetése okát nem is említve, de intézkedve, hogy ha Rákóczy András elhal, azt azonnal jelentsék, «re infecta», visszavonult.

Tényleg azután Okolicsányi Jánosnak, a Splényi-ezred kapitányának, a közben már elhalt Okolicsányi Pál fiának a szepesi kamaránál 1754 ápr. 9-én vettemezett beadványából²⁴⁷ tudjuk meg, hogy Okolicsányi Pál: «mortem et ex hac vita decessum perillustris ac generosi domini Andreae condam Rákóczy ultimi deficientis die 28-a modo præterlapsi mensis Januarij anni nunc currentis interventum, medio domestici capellani sui stb. die 30-a ejusdem mensis Januarij eidem I. Camerali Consilio humillime significari fecerit stb.»

A szepesi kamara valójában értesült is Rákóczy (IX.) András elhunytáról, mert 1754 febr. 5-én újra kiküldte Rétey Lászlót,²⁴⁸ a «most elhunyt» Rákóczy András már említett jószágai lefoglalása végett, s Rétey László 1754 febr. 11-én jelentette is,²⁴⁹ hogy az elhunyt Rákóczy (IX.) András javait és pedig a rákóci és morvai birtokokat, valamint a luskóci pusztácskát összeírta, a többi birtokot illetőleg azonban «nehézségei» támadtak.

Természetesen, mert a többi birtok idegen kézen volt.

A munkát mindazonáltal alaposan elvégezhette, mert az özvegy nemsokára az ellen tiltakozott, hogy a kincstár a Rákóczy (IX.) András után maradt ingókat is lefoglalja.

Később azután Okolicsányi Pál utódai és érdek-társaik perelték jogaikat a kincstárral szemben. 1764 elején a pör még mindig folyamatban van, részletei és vége azonban már nem tartoznak ide, a Rákóczyak genealógiájához.

Rákóczi (IX.) Andrásnak 1754 jan. 28-án Rákócon bekövetkezett halálával — élő leányleszármazók sem lévén — a nemzedékrendi kutatásra

nézve befejeződött a Bogát-Radvány nb. Rákóczyak I. vonalának genealógiája.

Iktassuk ide befejezésül Zemplén vármegye hivatalos kiküldöttjeinek bizonyáglevelét,²⁵⁰ mely így szól:

Infrascripti tenore præsentium recognoscimus et attestamus: Perillustris ac generosus dominus *Andream Rákóczy de eadem anno 1754 hic in possessione Rákóc e vivis decessisse, nullumque post se haeredem reliquisse, adeoque in semine defecisse, inque his partibus in sexu ejusdem familiae masculino ad notitiam nostri nullum superstitem extitere.*

Super quo præsentis Literas Testimoniales extradedimus. Signatum in possessione Rákócz die 2-a mensis Junij 1769. Emericus Szentlélek I. C. Zempleniensis Ord. Iudex nobilium s. k. P. H. Michael Nátafalussy de eadem prælibati I. Comitatus Zempleniensis Ord. Iuratus Assessor s. k. P. H.

JEGYZETEK:

¹ Minden jog fenntartva.

² I. köt. 248—260. old.

³ I. köt. 104—116. old.

⁴ Erd. Múz. XV. 36, 95, XVI. 212.

⁵ 1884. évf. 89. old., 1892. évf. 153. old., 1893. évf. 36. old. stb.

⁶ Turul 1892. évf. 153. old.

⁷ H. H. Fontes Dom. II. 95.

⁸ A m. nemzetségek. I. 248.

⁹ Orsz. lt. Dl. 140, W. VI. 444.

¹⁰ Dl. 140, 2206, 1019, 3972.

¹¹ Fekvésükre nézve ld. Csánki I. k.

¹² Dl. 140, W. VI. 444.

¹³ Knauz: I. 384.

¹⁴ Az évszámokra vonatkozó oklevelek jelzeteit lásd dr. Karácsonyi: A m. nemzetségek. I. köt. 258. l. — Esetleges kiegészítésüket itt, a további szövegben.

¹⁵ Dl. 140, 377, 3972, 1019.

¹⁶ H. O. V. 11.

¹⁷ Knauz: I. 385.

¹⁸ Dl. 140, W. VI. 444.

¹⁹ Dl. 2206.

²⁰ Dl. 377, 3972.

²¹ Dl. 377, 3972, 1019.

²² Dl. 1019.

²³ Dl. 377, 4142, 4143.

²⁴ Dl. 4922.

²⁵ W. X. 315.

²⁶ Dl. 2964.

²⁷ Karácsonyi, Wertner: A m. nemzetségek.

²⁸ A. V. 399.

²⁹ Dl. 387.

³⁰ Dl. 3559.

- ³¹ Dl. 4142, 4143.
³² Dl. 4922.
³³ Dl. 9999.
³⁴ Dl. 3972.
³⁵ Dl. 3972, 140.
³⁶ Az A. II. 380. lekötött oklevélben Alsink áll Arács helyett, az eredetiben: Dl. 3972. szintén, e név azonban a *kivakart* Arács szó helyére utólag lett beírva, amint ezt Dl. 140. is bizonyítja.
³⁷ Dl. 2564, A. II. 444.
³⁸ Karácsonyi: M. nemz. I. 254.
³⁹ Dl. 3972.
⁴⁰ Dl. 9999.
⁴¹ Dl. 3559, 377, 3461.
⁴² Az A. IV. 180. lekötött szövegben még Aracs is említve van, az eredetiben azonban: Dl. 3461. látható, hogy «et Arach» egy kivakart szó, valószínűleg «vocatus» helyére lett utólag beírva.
⁴³ Dl. 3461, 377, 9999, A. IV. 189.
⁴⁴ Dl. 3972.
⁴⁵ U. o.
⁴⁶ Dl. 4922.
⁴⁷ Dl. 5087.
⁴⁸ Dl. 6808.
⁴⁹ Dl. 6808, 9999, Sztáray. I. 208.
⁵⁰ Dl. 6808.
⁵¹ Leleszi kpt Prot. parv. fol. 2 A° 1418.
⁵² Sztáray. I. 208., Dl. 9999.
⁵³ Dl. 9999.
⁵⁴ Dl. 4142, 4143, A. V. 398.
⁵⁵ Dl. 4198, 4199.
⁵⁶ U. o.
⁵⁷ Dl. 387.
⁵⁸ Dl. 6948, 7143.
⁵⁹ Lelesz. Act. n. 40 Ai 1379. — Dl. 6948.
⁶⁰ Károlyi I. 555. Dl. 9973.
⁶¹ Károlyi I. 555.
⁶² A m. nemz. I. 258.
⁶³ Dl. 24,952.
⁶⁴ Dl. 9973. az eredeti oklevélben Mihály neve ki van vakarva s helyébe János van írva. Az «M» azonban még látható.
⁶⁵ Dl. 5868 A° 1370, Dl. 6808 A° 1381, Dl. 6948 A° 1382, Dl. 7143 A° 1385.
⁶⁶ Szt. I. 208 A° 1348, Dl. 4142, 4143 A° 1350, Dl. 4199, 4200 A° 1351, Dl. 6818 A° 1385.
⁶⁷ Dl., 13,190.
⁶⁸ Wertner 1392. évi okleveléről (Erd. Múz. XV. 37, F. C. D. X/2. 69.), melyet alaposan ismerek, de amely nem tartozik a genealógiához, alkalmilag külön fogok megemlékezni.
⁶⁹ Dl. 7895.
⁷⁰ Dl. 6948, 7895.
⁷¹ Dl. 7528, 7895.
⁷² Dl. 24,973, 13,032, 12,139.
⁷³ Lelesz. Lib. Sig. f. 14 lit. Z. A° 1451.
⁷⁴ Dl. 14,176.
⁷⁵ Dl. 15,775.
⁷⁶ Dl. 7895, 13,663.
⁷⁷ Dl. 4142, 4143.
⁷⁸ Dh. 9999.
⁷⁹ Dl. 377, 9999.
⁸⁰ Dl. 377.
⁸¹ Dl. 9999.
⁸² Isépy Stancs és Péter az évszámok szerint inkább egykorúaknak látszanak, ezért a kétely addig, amíg támogató adat elő nem kerül.
⁸³ Dl. 9999.
⁸⁴ Dl. 7895.
⁸⁵ Dl. 24,952.
⁸⁶ Dl. 11,954.
⁸⁷ Dl. 13,032, Morva mellett, Csánki I. 341.
⁸⁸ Dl. 13,663.
⁸⁹ Dl. 11,954.
⁹⁰ Dl. 16,427.
⁹¹ Dl. 16,557.
⁹² Dl. 11,954.
⁹³ Jászói konv. f. 2. Mand. no 2 A° 1477.
⁹⁴ Orsz. lt. N. R. A. f. 764 no 7.
⁹⁵ Dl. 14,067.
⁹⁶ Dl. 15,775.
⁹⁷ Dl. 14,370, 14,374 stb.
⁹⁸ Dl. 13,032.
⁹⁹ Dl. 16,318, Jászó, f. 2. Mand. no 2 A° 1477.
¹⁰⁰ Jászó, Prot. A. fol. 125 A° 1493.
¹⁰¹ Dl. 15,625.
¹⁰² Dl. 16,318.
¹⁰³ Jászó, Prot. A. fol. 125 A° 1493.
¹⁰⁴ Lel. Act. n. 9, Ai 1454 — Act. n. 9 Ai 1475.
¹⁰⁵ Lel. Act. n. 12 Ai 1464.
¹⁰⁶ Dl. 15,625. — Dl. 26,325.
¹⁰⁷ Lel. Act. n. 9 Ai 1454. — Act. n. 33 Ai 1509.
¹⁰⁸ N. R. A. f. 1694 no 19 és 22.
¹⁰⁹ Lelesz, Act. n. 16 Ai 1484.
¹¹⁰ Dl. 21,966.
¹¹¹ Lel. Act. n. 3 Ai 1507.
¹¹² N. R. A. f. 764 no 7.
¹¹³ N. R. A. f. 764 no 17.
¹¹⁴ Rákóczy lt. C. I. f. 11. n. 12 és C. I. f. 17. no 4.
¹¹⁵ Az egyik kifejezetten rossz.
¹¹⁶ N. R. A. f. 764 no 17.
¹¹⁷ N. R. A. f. 1694 no 22.
¹¹⁸ Lel. f. I. no. 18., Act. A° 1582.
¹¹⁹ Lel. Lib. Sig. 8. fol. 35 A° 1582.
¹²⁰ Lel. Act. n. 26. Ai 1506. — Jászó, Prot. C. f. 15 A° 1548.
¹²¹ Lel. Act. n. 3 Ai 1521.
¹²² Jászó, Prot. D. fol. 25 A° 1551.
¹²³ Rákóczy lt. C. I. f. 17 n. 4.
¹²⁴ Jászó, Prot. J. fol. 67 A° 1580.
¹²⁵ Jászó, Prot. D. fol. 25 A° 1551.
¹²⁶ Jászó, Prot. C. fol. 15 A° 1548. Prot. J. fol 11 A° 1578.
¹²⁷ N. R. A. f. 1694 no 22.
¹²⁸ Nagy Iván, Wertner.
¹²⁹ N. R. A. f. 764 no 7.
¹³⁰ N. R. A. f. 764 no 7. — Lel. Lib. Sig. 3 f. 43. A° 1571.

- ¹³¹ N. R. A. f. 764 no 17.
¹³² *Lel. f. 2 n. 9 Act. A° 1561. — N. R. A. f. 764 no 17.*
¹³³ N. R. A. f. 761 no 18.
¹³⁴ N. R. A. f. 764 no 17. — *Lel. Lib. Sig. 5 f. 35 A° 1575*
¹³⁵ N. R. A. f. 1694 no 26.
¹³⁶ *Lel. Lib. Sig. 8 fol. 35 A° 1582. Lib. Sig. 3 fol. 50 A° 1571.*
¹³⁷ *Lel. Act. n. 3 Ai 1507. — Act. n. 40 Ai 1545.*
¹³⁸ *Lel. Act. n. 45 Ai 1564.*
¹³⁹ *Lel. Prot. 8. fol. 260., A 1549. — N. R. A. f. 764 n. 10.*
¹⁴⁰ *Lel. f. 5 no 32. Act. Ai 1551. — N. M. T. A. F. 1590 c.*
¹⁴¹ *Lel. Act. n. 41 Ai 1564. — N. R. A. f. 1694 no 17.*
¹⁴² Szentiványi György első felesége.
¹⁴³ N. R. A. f. 1694 no 26.
¹⁴⁴ Nemz. Múz. Törzsanyag, Fasc. 1590 c.
¹⁴⁵ N. R. A. f. 1694 no 26.
¹⁴⁶ *Lel. Act. n. 3 Ai 1507. — Lel. Act. n. 18 Ai 1525.*
¹⁴⁷ *Lel. Act. n. 3 A° 1507, Act. n. 33 Ai 1509.*
¹⁴⁸ Ezek $\frac{1}{2}$ a Morvayaké volt, $\frac{1}{4}$ -e az I. és $\frac{1}{4}$ -e a II. vonalé.
¹⁴⁹ N. R. A. f. 764 no 7.
¹⁵⁰ *Lel. Act. no. 18 Ai 1525.*
¹⁵¹ Ibrányi lt. f. VII. n. 1.
¹⁵² *Lel. Lib. Sig. 9. fol. 22 A. 1584.*
¹⁵³ N. R. A. f. 764 no 7.
¹⁵⁴ N. R. A. f. 1694 no 17.
¹⁵⁵ Dl. 13,032.
¹⁵⁶ N. R. A. f. 764 no 7.
¹⁵⁷ *Lel. Lib. Sig. 2. n. 39 A° 1564. — Lib. Sig. 21 f. 142 A° 1592.*
¹⁵⁸ *Lel. Prot. 56 f. 133 A° 1614. — Lib. Sig. 3. fol. 83 A° 1571.*
¹⁵⁹ P. o. Csoma: Abauj vm. mon. Melethei.
¹⁶⁰ N. R. A. f. 1694 no 26.
¹⁶¹ N. R. A. f. 764 no 17.
¹⁶² Zemplén m. lt. Prot. 2. fol. 176 A° 1569.
¹⁶³ *Lel. Lib. Sig. 4. fol. 52 A° 1573.*
¹⁶⁴ *Lel. Prot. 56. fol. 133 A° 1614.*
¹⁶⁵ Lelesz, Lib. Sig. 14. fol. 48 A° 1596.
¹⁶⁶ Lelesz, Act. n. 2. Ai 1625.
¹⁶⁷ Egri kpt. El. lit. A. p. 247 A° 1600.
¹⁶⁸ *Lel. Act. n. 23 A° 1625.*
¹⁶⁹ *Lel. Prot. 68. f. 214 A° 1628.*
¹⁷⁰ N. R. A. f. 1694 no 31. Osztálylevél.
¹⁷¹ N. R. A. f. 1694 no 34.
¹⁷² *Lel. Lib. Sig. 17. f. 23. A° 1613. — N. R. A. f. 1694 n. 35.*
¹⁷³ N. R. A. f. 1694 no 42.
¹⁷⁴ *Lel. Prot. 68. f. 214. N° 16. — Prot. 77. f. 52. A° 1638.*
¹⁷⁵ N. R. A. f. 1694 no 42.
¹⁷⁶ N. R. A. f. 1694 n. 34 és 43.
¹⁷⁷ U. o. Testamentum.
¹⁷⁸ *Lel. n. 15 és n. 40. Act. Ai 1638.*
¹⁷⁹ N. R. A. f. 1694 no 43.
¹⁸⁰ N. R. A. f. 1695 no 2.
¹⁸¹ *Lel. Lib. Sig. Orig. 20. f. 206. A° 1630. — Lib. Sig. 25. f. 23. A° 1641.*
¹⁸² N. R. A. f. 1694 no 34. — *Lel. Prot. 89. f. 70. A° 1651.*
¹⁸³ *Lel. Prot. 75. fol. 17. A° 1636.*
¹⁸⁴ *Lel. Prot. 83. f. 79. A° 1644.*
¹⁸⁵ *Lel. Prot. 89. f. 70. A° 1651.*
¹⁸⁶ N. R. A. f. 1694 n. 34. — Lelesz, Act. n. 23. A° 1625.
¹⁸⁷ N. R. A. f. 306 n. 35.
¹⁸⁸ N. R. A. f. 1695 n. 17.
¹⁸⁹ N. R. A. f. 1694 no 34. — *Lel. Prot. 89. fol. 70. A° 1651.*
¹⁹⁰ Rákóczy lt. C. 100. f. 2.
¹⁹¹ N. R. A. f. 1695 n. 33.
¹⁹² *Lel. Lib. Sig. Orig. 20. fol. 206. A° 1630.*
¹⁹³ N. R. A. f. 1695 no 31. Osztálylevél.
¹⁹⁴ N. R. A. f. 1695 no 33.
¹⁹⁵ N. R. A. f. 1695 no 31.
¹⁹⁶ N. R. A. f. 1695 n. 31. — *Lel. Lib. Sig. 33. f. 66. A 1666.*
¹⁹⁷ N. R. A. f. 1695 n. 57.
¹⁹⁸ N. R. A. f. 1695 n. 31. — N. R. A. f. 1694 n. 20.
¹⁹⁹ Egri kpt. Prot. Lit. L. p. 643. A° 1661.
²⁰⁰ N. R. A. f. 1694 no 20. Végrendelet.
²⁰¹ N. R. A. f. 1595 n. 56. — *Lel. Lib. Sig. 6. f. 147. A° 1700.*
²⁰² N. R. A. f. 1695 n. 31.
²⁰³ N. R. A. f. 1695 n. 53.
²⁰⁴ *Lel. Prot. 68. f. 214. A° 1628.*
²⁰⁵ U. o.
²⁰⁶ *Lel. Lib. Sig. Orig. 20. fol. 206. A° 1630.*
²⁰⁷ N. R. A. f. 1695 n. 31.
²⁰⁸ *Lel. Lib. Sig. Orig. 20. f. 206. A° 1630. — N. R. A. f. 1695 n. 33.*
²⁰⁹ N. R. A. f. 1695 n. 31.
²¹⁰ N. R. A. f. 1695 n. 31. — N. R. A. f. 1695 n. 53.
²¹¹ M. N. Múzeum. Törzsanyag. A° 1650. — *Lel. Lib. Sig. 33. f. 66. A° 1666.*
²¹² N. R. A. f. 1695 n. 53.
²¹³ N. R. A. f. 1695 n. 34. — N. R. A. f. 769 n. 57.
²¹⁴ N. R. A. f. 1695 n. 53. — N. R. A. f. 1695 n. 62.
²¹⁵ N. R. A. f. 1695 n. 70—75.
²¹⁶ N. R. A. f. 1695 n. 63.
²¹⁷ N. R. A. f. 1695 n. 62. — *Lel. Act. n. 29. A° 1712.*
²¹⁸ N. R. A. f. 1695 n. 65.
²¹⁹ N. R. A. f. 1695 n. 82.
²²⁰ N. R. A. f. 1695 n. 53.
²²¹ N. R. A. f. 1694 n. 49.
²²² N. R. A. f. 1695 n. 53.
²²³ N. R. A. f. 1695 n. 80.
²²⁴ N. R. A. f. 1696 n. 5.
²²⁵ N. R. A. f. 1695 n. 31.
²²⁶ N. R. A. f. 1695 n. 34.
²²⁷ N. R. A. f. 1695 n. 65.
²²⁸ N. R. A. f. 1695 n. 82.

- ²²⁾ Lel. Act. n. 2. Ai 1754.
²³⁰ N. R. A. f. 1695 n. 82.
²³¹ Lel. Act. n. 25. Ai 1712. — N. R. A. f. 1695 n. 82.
²³² N. R. A. f. 1695 n. 80.
²³³ U. o.
²³⁴ N. R. A. f. 1694 n. 49.
²³⁵ Lel. Act. n. 5. Ai 1731.
²³⁶ Zemplén m. lt. Loc. Jurid. 16. n. 21.
²³⁷ Jászó, Prot. 7. pag. 328. A^o 1752.
²³⁸ Jászó, Prot. 7. pag. 388. A^o 1753.
²³⁹ N. R. A. f. 1695 n. 80 és Jászó Prot. 7. pag. 390.
A^o 1753.
²⁴⁰ U. o.

²⁴¹ 1742 dec. 10-én vettek fel 1800 m. forintot négy évi törlesztésre, 1747-ben már csak 1000 forint volt e tartozás.

²⁴² Jászó, Prot. I. p. 521. A^o 1754.

²⁴³ Lelesz. Act. n. 28. Ai 1824

²⁴⁴ N. R. A. f. 1695 n. 82.

²⁴⁵ N. R. A. f. 1349 n. 6.

²⁴⁶ N. R. A. f. 1349 n. 7.

²⁴⁷ N. R. A. f. 1349 n. 8.

²⁴⁸ N. R. A. f. 1349 n. 24.

²⁴⁹ N. R. A. f. 1349 n. 25.

²⁵⁰ N. R. A. f. 1696 n. 1.

KERESZTES KÁLMÁN.

EGY MAGYAR CSALÁD RIETIBEN.

A sabin és abruzzói hegyek koszorúzta Rieti többrendbeli magyar vonatkozású emléke és adata miatt kelti fel figyelmünket. Ezek ugyan csak hiányos tájékoztatásokat nyújtanak, mégis újabb adalékokként járulnak a magyarságnak a középkori Itáliában vitt szerepe megvilágosításához.

Különösen Anjou királyaink, valamint az Itáliával való számos politikai, hadi és gazdasági érdekeink közössége révén, a XIV. és XV. században találkozunk a legtöbb magyarral olasz földön. Ezek jórésze az ottani különböző hatalmak szolgálatában álló zsoldos, akik a guelf és ghibellin küzdelmek során nagyobb szerepeket is játszanak.

E harcokban maga Rieti városa is szerepet visz és VI. Ince (1352—1362.) pápának a számos magyar vitézt magába foglaló és az Egidio Albornoz kardinálistól irányított zsoldos serege műveleteinek sokszor gyűpontjába, számtalan esetben pedig ahhoz nagyon közel esett.

Egy ilyen, az Albornoz seregével Rietibe került zsoldosvezér lehetett az a Nicolaus Ongarus is, akinek nevét a város S. Agostino-ról elnevezett temploma főkapujának architrávja, mint donatorét, 1354 óta még ma nap is őrzi.¹

Rieti város számadáskönyveinek egyes egykorú adatai még egy másik, ugyancsak zsoldos-seregből kikerülhetett magyar emléket is meg-

őrizték. Ez az umbriai Gubbiból való Bosone Ungaro, vagy amint egy másik feljegyzés említi: Busonus Ungarus, kiváló érdemű lehetett a rietii lakosság előtt, mert 1381-ben Rieti város népkapitányává (capitano del popolo) választották, magnificus, potens és milex dominusnak nevezik az iratokban² és ő hozzá fordulnak tanácsért 1385-ben, amidőn is arra kéri, hogy ajánljon és jelöljön nekik a podestà-i állásra méltó egyént.³ Egy, 1382-ből töredékesen reánk maradt adatból következtetve, népkapitányi tisztét önzetlenül viselhette, mert bizonyos összegű, neki járó aranyakra nem tartván igényt, azok visszajuttatásáról intézkedik.⁴

Ezen szórványos adatok mellett, a rietii Biblioteca Comunale-ban, valamint a város székes-egyházában őrzött Archivio Capitolare-ban reánk

² 1381. Die XV. mensis inlii. Magnificus et potens milex dominus Busonus Ungarus de Eugubio... iuravit. (Libri delle Riformanze III., fol. 2 B. Rieti város levéltárában.) Alessandro Bellucci: Albo dei capitani del popolo del comune di Rieti nell' ultimo quarto del sec. XIV. Roma, 1889. (Estratto dall' Archivio della R. Società Romana di Storia Patria, vol. XII.) 10. l.

³ «E nel 18 del luglio 1385 mandano a Bosone Ungaro (già capitano del popolo in Rieti nel 1381), perchè indichi loro un degno personaggio per farne un potestà.» mint ahogy Bellucci (Id. mű 7. l.) mondja. Libri delle Riformanze. c. 174. B. 5. Arch. di Rieti.

⁴ 1382. Die XVI. mensis ianuarii... fecit refutationem de... de. M. florenum auri... Libri delle Riformanze III., fol. 60 B.

¹ Colasanti: Reate. Ricerche di topografia medioevale ed antica. Perugia, 1910. (Estratto dal Bollettino della Regia Deputazione di Storia Patria per l'Umbria, Vol. XVI.) 72. l.

maradt feljegyzések és összeállítások, valamint más adatok révén azonban összefüggőbb nyomokra is bukkanunk, melyek egy, a XIV. század folyamán Rietibe került és ott letelepedett magyar-ról, valamint annak ottani leszármazóiról emlékeznek meg, úgy, hogy ezek birtokában egy, Rieti városában a XIV. század utolsó negyedében felbukkanó és ott a ma is élő, magyar származású családot mutathatunk ki.

Az e családra vonatkozó adatok jó része *Romoaldo Perotti de Cavalli*-nak, egy XVII. századi rietii derék polgárnak köszönhető, aki, mint a kéziratban reánk maradt művében mondja, Rieti csaknem valamennyi családjának genealógiáját, a hiteles okmányok adatai alapján, nagy szorgalommal összeállította.⁵

E művében a «*De Petrungaris et Ricciardis*» cím alatt ennek a *Petrungaris*, vagy ahogy ma Rietiben nevezik, a *Pierongaro* család közel harminc tagjáról emlékezik meg és róluk adatokat nyújt a XIV. század utolsó negyedétől kezdve a XVII. század hatvanas éveiiig.

Szerinte *Petrus Johannis Ungari de Monte Creste* a család első ismert tagja, akinek a nevéből, valamint a származási hely (Monte Creste) feltüntetése révén, a család elsőnek ismert tagjáról és annak Rietibe kerüléséről is valószínű megállapításokat tehetünk.

Úgy Rietiben az általánosan elterjedt, valamint magában a *Pierongaro* családban ma is élő és a család magyar származására vonatkozó hagyományos tudat, azonkívül pedig az a tény is, hogy magyar származása emlékét ez a család a nevében mindmáig megőrizte, továbbá az, hogy az egykorú iratok állandóan magyarnak nevezik és jelölik a család egyes hozzátartozóit, kétségtelenné teszik annak magyar eredetét. Az első ismert ősnak származási helyül feltüntetett Monte Creste pedig némi útbaigazítást ad ennek a Rietibe került és ott véglegesen megtelepedett magyar-nak előbbi tartózkodási helyéről, valamint a valószínű volt foglalkozásának a megállapítására is nyújt támpontot.

⁵ A rietii Biblioteca Comunaleban, valamint az Archivio Capitolareban őrzött, kéziratban levő művének címe: *Geneologia fere omnium familiarium huius Civitatis Reatis. Ex Authenticis Scripturis magno cum labore extractae et recollectae per D. Romualdum Perottum de Caballis eiusdem Civitatis.*

Monte Creste ugyanis a novarai tartományban levő Montecrestese-vel azonos⁶ és minthogy ennek a *Petrus Johannis Ungari de M. C.*-nek felbukkanási ideje *Nagy Lajos* harmadik hadjárata és a turini béke idejébe esik, amidőn is a genovaiakkal szövetséges és Velence ellen harcoló királyunk érdekszállai mélyen gyökereztek Felső-Olaszországnak a Piemontok felé eső részeiben is, azt kell tehát hinnünk, hogy ez a *Petrus Johannis Ungari de M. C.* ezekben a katonai kapcsolatokban és szolgálatokban szerephez jutván, ezek útján juthatott a piemonti vidékben levő Montecrestesebe.

Feltevésünket azok a tények látszanak megerősíteni, hogy a Rietiben élő hagyomány zsoldoskatonától leszármazott családnak tudja a köztük levő *Pierongarokat*, valamint az, hogy a családról fennmaradt több régi feljegyzésben számos, katonai jellegű szolgálatokat teljesítő családtagot találunk.

Perotti de Cavalli a *Pierongaro* családra vonatkozólag ezeket az adatokat gyűjtötte össze:

*De Petrungaris et Ricciardis.*⁷

2. Petrus Johannis Ungari de Monte Creste 1376. ex quo natus est
3. Cola, ex quo natus est
4. Laurentius 1440; ex quo nati sunt
5. Domenicus Antonius. 1472. Petrus
5. Ricciardus, ex Petro Nicolaus et ex Ricciardo natus
6. Bartolomeus Ricciardi: 1500. ex Bartolomeo natus est
7. Cap^s. Jo. Bapta Ricciardis 1513. Ex Cap^o. Jo: Bapta nati sunt
8. Cap^s. Jo. Mutius Ricciardus. 1524. et Octavianus. Ex Cap^o. Jo. Mutio nati sunt
9. Pompeius. 1530. et Hieronima Ux^r. Scipionis Colella. Ex Dñico Ant^o. Laurentij Petri Ungari nati sunt

⁶ *Amato Amati*: Dizionario corografico dell' Italia. Milano, 1878. Vol. V. 328. l.

⁷ *Romoaldo Perotti* ugyanezen kéziratban levő műve a Biblioteca Comunaleban kívül megvan az Archivio Capitolareban is. Ez utolsóban «*De Petruncaris et Ricciardis*» olvasható. — Itt említjük meg, hogy az Arch. Capitolareban Mons. Can. *Ferdinando Veronesi* szíves segítségével dolgozhattunk.

Ludovicus. Sebastianus et Joēs. 1485.

Cristoforus Vinci Petri Ungari, Corpo de an :
1524—1533.

Petrungarus Xfori. 1555.

Jo : Laurentius Petrungari. 1590. Xforis et
Domenicus Ant^o.

Ex Xforo natus est Fulvius natis 1635. ex
Fulvio, et ex N. Collina N. est

Ex Jo. Laurentio natus est Petrus. 1609. 1630.

Ex Petro, et ex Lucia Flaviani.⁸ Vx^{re} nati sunt
Carolus ob. 1646.

Dnicus Ant^{us} vivens 1666.

Jo. Laurentius vivens 1666.

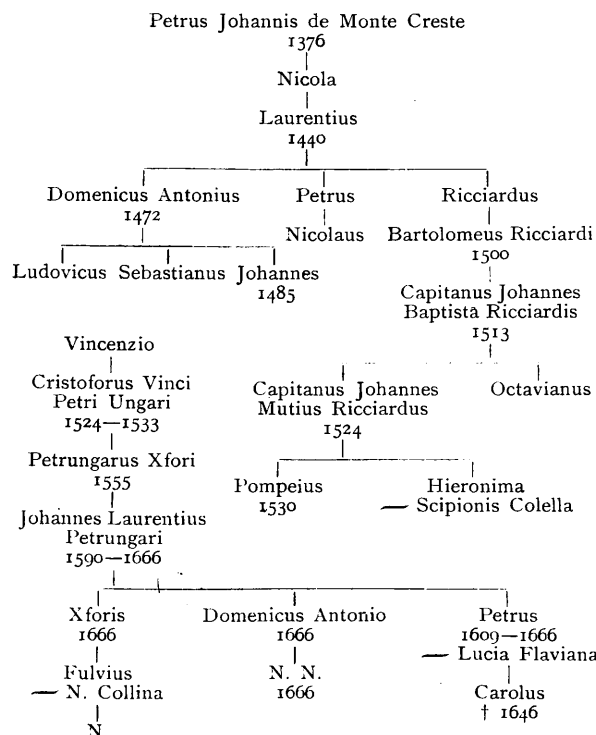
Xfori vivens in Vrbe 1666.

Paula Vx^r Pauli Ciccarelli.⁹ 1666.

Elena Vx^r Franci. Romanetti. 1666. Ex Jo.
Laurentio nati sunt

Petrus N. N. N. est viventes 1666. Ex Dnico
Ant^o. nati sunt N. N. viventes 1666.

Ezen útbaigazító adatok birtokában a *Pieron-*
garo család leszármazási táblázatának összeállít-
ását is megkísérrelhetjük :

⁸ Az Arch. Capitolare kézírata *Flaviana*-t ír és hozzáteszi az ejus szót is, ami a Bibl. Comunaleban levő példányban hiányzik.

⁹ Az Archivio Capitolare példányában: *Ciccarello*.

Perotti szűkszavúsága, valamint a családnak a XVI. század első felében élt tagjaira vonatkozó adatai homályos felsorolása miatt, a familia leszármazási táblázata folyamatosan, azaz egy összefüggésben nem állítható össze. Az 1524. és 1533. évek között említett *Crist. Vinci Petri Ungari*-nak, noha nevéből tudjuk, hogy *Vincenzo Petri Ungari* fia, nem állapítható meg határozottsággal a családdal való genealógiai helyes viszonya és ilyképp, további útbaigazítások hiánya miatt, a család leszármazási táblázatának megfelelő helyére be nem illeszthető.

Kitűnik az adatokból, hogy a *Pierongaro* családnak a *Laurentius* (1440) fiától, *Ricciardis*-tól leszármazó ága jutott tekintélyre, mert ebben, két nemzedéken keresztül, kapitányokat találunk. Már maga az a tény is, hogy *Perotti* ezt a családot «*De Petrungaris et Ricciardis*» címmel illeti, bizonyítja, hogy a familia életében nagyobb szerepet vivő ág ez, a *Ricciardis*-tól leszármazó.

A *Pierongaro* családra vonatkozó újabb adalékok szerzése végett a rietii familiák és neves polgárok adatait közlő *Ceccarelli*¹⁰, valamint az ugyancsak a rietii nemes családokat felsoroló *Luca de Linde*¹¹ műveit is átnéztük; e szerzők azonban a *Pierongarok*ra vonatkozó anyaguk közléseit mellőzik.¹²

Ez annál inkább érthetetlen és talán csak hanyag kompillációval magyarázható, mert Rieti városának régi számadáskönyvei, valamint más adatok, a családnak állandóan Rietiben való létét igazolják, sőt a familia egyes tagjait névszerint is megemlíti.¹³

¹⁰ *Alfonso Ceccarelli*: *Memorie inedite di Rieti*. 1563. Kézirat a római Német Archaeológiai Intézet (Istituto Archeologico Germanico di Roma) könyvtárában.

¹¹ *Le relationi et descrittioni vniversali Et Particolari del Mondo*. Di *Luca di Linda*, et dal *Marchese Maiolino Bisaccioni* tradotte, e corrette. Venetia, MDCLXXII.

¹² Rieti történetét a legalaposabban a múlt század nyolcvanas éveitől *Michele Micheli* írta meg. Művéhez azonban, amelyben bizonyára számos, a *Pierongar*-családra vonatkozó adat lehet, nem tudtam hozzájutni, mert Itália számos nagy könyvtárában, így a köteles példányokat őrző firenzei Biblioteca Nazionale-ban is hiányzik.

¹³ Ez adatok közül többre *Dr. Tóth László* egyetemi magántanár úr, kedves barátom volt szíves figyelmemet felhívni, akinek ezért e helyütt is őszinte köszönetet mondok.

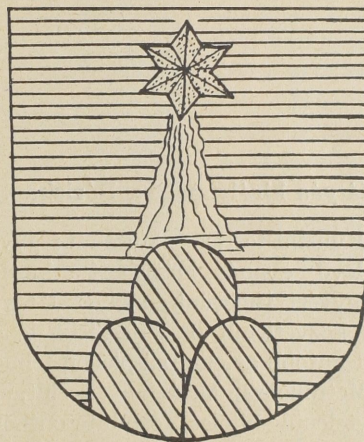
Így, az 1470. évből, Rieti városának egykorú számadáskönyvei alapján, három *Pierongarot* is ismerünk. Még pedig a «*Petrojacobo Petrongari*»-t¹⁴, a «*Nicholao Petrongari*»-t¹⁵ és a «*Christoforo Petrongari*»-t. További adatok birtokában azt is tudjuk, hogy közülük *Nicolao de Petrongaris* a Rieti közelében levő Belmonte (in Sabina)¹⁶ vikáriusa,¹⁷ *Christoforo Petrongari* pedig a ma már Teramoval összeépült Interamnia¹⁸ városkába küldött orator volt.¹⁹

Cristoforo P(etri) Vngarij-ra 1473-ban is reabukkanunk,²⁰ míg egy másik, az 1476. évből származó feljegyzés *Johannes de Ongaria*-ról és annak a város székesegyházába temetett legényéről tesz említést.²¹

A «*Del Divino Amore San Pietro Martire*» nevet viselő apácaserzet Rietiben levő S. Pietro Martire-temploma sekrestyéjének két oldalfalára írt alapítványi mise kimutatásban pedig *Elena Petrongari*-val ismerkedünk meg, kiről azonban ezek, a XIX. század 70–80-as éveire mutató írások bővebben nem beszélnek. A templom ha-

lotti archiconfraternitásának levéltárában bizonyára vannak *Elena Petrongari*-ra és valószínűleg még más *Pierongarok*-ra is vonatkozó feljegyzések. Ezekhez az okmányokhoz azonban nem tudunk hozzáférni és így nem állapíthatjuk meg azt, hogy mikor élt ez az *Elena Petrongari* és kik alapították az elhunyt lelkiüdvéért ezeket a miséket.²²

Ma az a hagyomány él Rietiben, hogy a *Pierongaro* család az utóbbi évszázadok óta nyomdászattal foglalkozik. Ez a közhit azonban helytelen, mert *Andrea Sacchetti Sassetti* tanulmányából, amelyben a rietii nyomda- és könyvpar

történetét írta meg, úgy értesülünk, hogy a még ma is meglevő *Pierongaro* nyomdát *Pietro Petrongari*, *Salvatore Trinchí* helybeli nyomdász egykori munkása alapította, az 1889. évben. Ez, a rietii nyomdák sorában harmadik műhely, kezdetben csak egy kis kéziszajtóval rendelkezett és szerény keretek között működött. Két évtizeddel ezelőtt

¹⁴ Rieti város számadáskönyve az 1470. évből (Arch. di Stato di Roma), Arch. Camerale, Parte III. Busta 1724), f. 83. r.

¹⁵ U. ott, f. 124. r.

¹⁶ *A. Amati*: Id. mű Vol. I^o 713. l.

¹⁷ Et *Nicolao de Petrongaris* vicario Castri Belmontis pro eius provisione unius mensis finiti XXVII Augusti solvi unum florenum et l. 2. s. 10 d. — Rieti város szkve 1470-ből. Arch. di Stato ecc. . . f. 24. r.

¹⁸ *Amati*: Id. mű Vol. IV° 375. l.

¹⁹ *Christoforo Petrongari* oratori destinato ad Civitatem Interamnia pro eius salario cott XX et pucciaranti destinato Ameliam cum litteris cott XII in totum lr 3 s(olddi) 24 d 8. Rieti v. szkve 1470-ből. Arch. di Stato, id. h. f. 62 v.

²⁰ Rieti v. szkve 1473-ból. Arch. di Stato (di Roma), id. h. f. 117. v.

²¹ A rietii dómban levő Archivio Capitolare 1476. évi számadáskönyvében, a Pecunia recepta de testamentis videlicet de sepultis c. rovat alatt:

Item pro uno *Ongaro* fam(u)lo dni *Jo(hannes) de ongaria* sepulto in ecclesia videlicet in Cappella Sancti Laurentii ducatos duos ongaros pro ara et officio funerali fiendi predicto sepulto . . . y 14 l(ibra) 18. d. 8. — Érdekes, hogy a magyar dukáttal való fizetésre más alkalommal is reá lehet bukkanni. Így pl. ugyanennek a számadáskönyvnek a Pecunia recepta de oblatione altaris címmel ellátott rovatában a következőket találjuk:

Acertis dominis de Ongaria recepimus die 22 Augusti ducatos ongaros tres et ett tresdecim qui institunt (?) Corpus beate barbare y . . . 22 l. 8. d. o.

²² A halottak emlékeztére és lelki üdvéért tett alapítványi misék, a sekrestye két oldalán vannak felsorolva. Az egyik oldalon a betűk festékének lepattogzódása és részbeni átmeszelése miatt a feliratok ki nem betűzhetők, míg a vele szemközti falra jegyzettek karbantartott állapotban vannak. Ezek közt olvashatjuk a következőket:

Messe X. lette per l'anima della q. *Elena Petrongari* da celebrarsi nel giorno, che si sollennizza la festa della B. Colomba, dalla nostra compagnia.

Messe II. lette per l'anima della D. *Elena Petrongari* da sodisfarsi in D. giorno.

Messe VI. Lette ed una cantata, parata in terzo della q. *Elena Petrongari* da celebrarsi nel primo giorno, non impedito dopo la festa della B. Colomba.

szép betűanyaggal látták el és 1910-ben rotációs géppel is felszerelték, úgy hogy a sokáig csak jelentéktelen nyomda ma már a modern kor követelményeinek megfelelően van berendezve.²³

²³ *A. Sacchetti Sassetti*: Librai e tipografi a Rieti dal XVI al XIX secolo. Bollettino della Regia Deputazione di Storia Patria per l'Umbria. Anno XXI. Perugia, 1915. 503. l. — *A. Sacchetti Sassetti* e dolgozatában, a 485. l-on, *Giovanni Pitoni* (1656—1714) nyomdász familiáris ügyeinek kapcsán, az 1692. évből, említi *Giuseppe Petrongari* is, akiről az Arch. Not. Atti di *Giuseppe Petrongari*, vol. III. c. 98. ad bővebb felvilágosítást.

A *Pierongaro* család címerét, mint ahogy erről *Romaldo Perotti de Cavalli* művéből értesülünk,²⁴ hármas hegy felett lebegő üstökös alkotja. A színekre vonatkozólag, ugyancsak *Perotti*, a következőket mondja: «Cometa gialla, Monti Verdi, Campo turchino».

MIHALIK SÁNDOR.

²⁴ *Perottinak* a Biblioteca Comunaleban levő kéziratos művéhez egy, a rietii családok címereit tartalmazó füzet van mellékelve. Ebben leljük meg a *Pierongaro* familia címerének rajzát is.

VEGYES.

Mátyás király pajzsa Párisban.

A bécsi Kunsthistorisches Museum fegyvergyűjteményében levő gyanús Mátyás-féle kardon kívül csak két fegyvert ismerünk, melyet Mátyás király személyével közvetlenül összefüggésbe lehet hozni. Az egyik a legutóbb az európai piacon felmerült és a new-yorki Metropolitan Museumba került, ugyancsak nem kétségtelenül hiteles, elefántcsontból készült számszeríjj, melybe Mátyás címerei s néhány kedves gótikus stílusú figurális dísz van vésve, a másik a párisi Musée de l'armée Mátyás-pajzsa, melynek elég bő irodalmához szabadjon még néhány szót hozzáfűznöm.

A darab csaknem egész irodalma kiemeli, hogy mily rendkívüli művészi alkotással állunk szemben, ami legalább is túlzásnak nevezhető, mert gótikus stílusú dekorációi ízlésesen vannak ugyan elosztva a pajzs felületén, de összeállításuk s munkájuk nagyon egyszerű, amit a Mátyás rendelésére akár idegenben, akár itthon készült iparművészeti tárgyokról, nevezetesen az ötvösmunkákról általában éppen nem lehet mondani.

Mindmáig eldöntetlen kérdés, vajjon mi rendeltetése lehetett a pajzsnek? Kubinyi Ágoston,¹ ki elsőnek ismertette a darabot, azon a véleményen van, hogy a pajzs kis formája miatt (61.1 × 44.4 cm.) nem szolgálhatott harci pajzsnek s úgy véli, hogy a király halotti pompájára készült s annál használtatott. E feltevésére három érvet hoz fel: 1. a pajzs sötét szí-

neit, melyek gyászt mutatnak (a pajzs tiszta arany-színű lévén, erről szó sem lehet, annál kevésbbé, mert a címerek valamikor színesen virítottak s csak az idő okozta elfeketedésüket), 2. a középcímet körülvevő «tűzlángos sugarak, melyek a boldogult megdicsőülését vagy fényét kívánták kifejezni». (Ezek, nézetem szerint, halálától egészen függetlenül kifejezhetnék egyszerűen Mátyásnak király voltát is.) 3. A felirat, mely a pajzs egész szélén — címerektől és cserfagyalyaktól megszakítva — körülzalad: «Alma dei genitrix Maria interpella pro rege Mathia». (Ez helyes szempont s alább még szólunk róla.) Kubinyi fejtegetései végén tehát oda konkludál, hogy a pajzsot Mátyás temetésénél használták, «még pedig hihető inkább a bécsi, mint a székesfehérvári ünnepélynél». Ez a nézet utóbb csak még egyszer merült fel, a Nemzeti Múzeum Régiségtárának katalógusában² s általában inkább az a vélemény alakult ki, hogy a darab Mátyás királynak harci pajzsa volt,³ amit a rajta látható lyukak bizonyítanak, melyeket lándzsa és nyíl vertek bele.⁴ E nézet képviselői Korda és Szendrei ama sejtésüket is jogosnak vélték, hogy az egyik, a pajzsot teljesen áttörő lyuk éppen a moldvai hadjáratban

² Kalauz a Régiségtárban. Budapest, 1912. Folyosó. 15. szekrény. 24. szám. — A párisi pajzsnek másolata, melyet 1845-ben, Lajos Fülöp király csináltatott és küldött Petrichevich Horváth Lázár útján a Magyar Nemzetnek.

³ *Nemes-Nagy*: A magyar viseletek története. Budapest, 1900. XXXVII. lap. 45. tábla. 15. ábra.

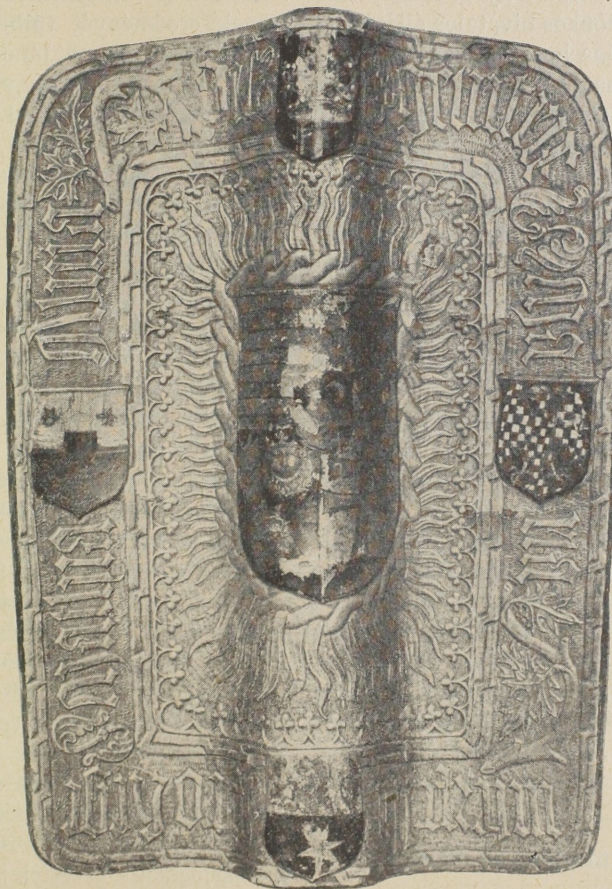
⁴ *L. Robert*: Catalogue des collections composant le musée d'artillerie en 1889. Paris, 1889. I. 244—245. l. 7. sz.

¹ *Kubinyi Á.*: Mátyás király pajzsa a Magyar Nemzeti Múzeumban. Magyar Akadémiai Értesítő 1855-ről. 319—325. l.

kapott lándzsautás útját mutatja, mely ütéstől fakadt seb a király mellén négy évig gyógyult.⁵ Noha Szendrei Kubinyi föltevését ezek után «teljesen megdöntöttnek» tekinti, nem vagyunk az ő igazáról sem meggyőződve, egyrészt, mert ezek az ütődések 450 év alatt bármi más módon is érhatték a pajzsot, másrészt, mert a pajzson látható címerek bő teret engednek a kétkedésnek.

E címerekre vonatkozólag szintén eltérőek a vélemények. Abban mindenki megegyezett, hogy a pajzs közepén Mátyás címerei vannak. E címerek a megszokott összeállításban (1. magyar pályák, 2. cseh oroszlán, 3. dalmát leopárdok, 4. kettős kereszt és 5. szív-pajzsban holló), de szokatlan elrendezésben fordulnak elő. Ugyanis a 2. mezőben a kettős kereszt szokott lenni és a 4.-ben a cseh oroszlán és nem megfordítva, mint itt. Ilyen formában máshol egyáltalán nem láttam a címet. Vitás azonban a többi címer. A felső címer kék mezőben⁶ arany koronát mutat; ezt már Kubinyi helyesen nevezte Galicia címerének.⁷ A jobbról levő címer pedig, kék mezőben ostáblás morva sást, Kubinyi már szintén helyesen ismerte fel. Nem helyes azonban a másik két címerre vonatkozó véleménye, mely szerint az alsót Cumania (Moldva), a baloldalt Lodomeria címereinek tartja. Korda őszintén bevallja, hogy a két utóbbi címer előtte ismeretlen. A Régiségtári kalauz a «társországok címereit», Szendrei ismét Lodomeriát és alsó Moldvát emlegeti.

A címereknek azonban nincsen közülük sem Lodo-

⁵ Korda D.: Mátyás pajzsa Párisban. Hadtörténelmi közlemények. Budapest, 1890. III. 235—242. I. — Szendrei I.: Magyar hadtörténelmi emlékek a külföldi múzeumokban. Hadtörténelmi közlemények. 1925. 439—441.

⁶ A kék mindenütt feketének látszik.

⁷ Csak Korda látja benne Bosznia címerét.

mériához, sem Moldvához, sőt még az országhoz sem. Az alsó címer pajzsa két mezőre oszlik s a felső aranymezőben ágaskodó féloroszlánt, az alsó pedig kékmezőben arany csillagot mutat. Ebben a címerben minden kétséget kizáróan, meglepetve ismerünk rá Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost címerére. Pontosan ezekben a színekben és ebben a formában megtaláljuk a prépost négy pompás kéziratának⁸ számtalan lapján. Hogy mit kereshet Kálmáncsehi Domonkos címere Mátyás király pajzsán, arra

nézve nem lehet nagyon sokféle magyarázat. Világos, hogy Mátyás király a saját pajzsára semmi szín alatt rá nem véssethette a prépost címerét, mert annak nem lett volna értelme. Eleve el kell vetnünk azt a feltevést is, hogy a pajzsot Kálmáncsehi a maga számára készítette, mert hiszen viszont ott vannak az országcímerek és a főhelyen Mátyáséi.

Marad tehát két lehetőség. Az egyik az, hogy Kálmáncsehi ajándékba adta Mátyásnak a pajzsot. Ez ellen tulajdonképpen semmi döntő érvet sem lehet felhozni. Kálmáncsehi a királlyal jó viszonyban volt s bátran adhatott neki ajándékot. Ez ellen csak a pajzs köriratának szövegezése szól, mert valóban kézenfekvőnek látszik, hogy Máriát az elhunyt Mátyás lelki üd-

véért kéri szószólónak, nem pedig az élők harci dicsőségéért. Ezzel a sajtáságos szövegezéssel meglepően vág össze Kálmáncsehi címerének jelenléte, mely ebben az összefüggésben teljes mértékben igazolni látszik Kubinyinak eddig semmivel sem indokolt feltevését, hogy a pajzs a temetésre készült. Feltevésének az a része, hogy a bécsi temetésnél használták és nem a székesfehérvárinál, a címer világánál magától megdől. A székesfehérvári temetés ünnepségeiről elég részletesen vagyunk értesülve. A

⁸ Hoffmann E.: Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékeiről. Magyar Könyvszemle. 1925. 28—35. I.

menet a székesfehérvári prépost palotájából indult el a templom felé és Mátyás király felett a templomban Kálmáncsehi Domonkos mondta a gyászbeszédet. A temetéssel kapcsolatban János herceg pazar ajándékokat adott a prépostnak jutalmul, egy 45,000 arany értékű tömör aranyból készült, gyönggyel rakott remek művű feszületet, gyöngyös csészéket és aranytálakat, gyertyatartókat, kelyheket stb. stb. Alig képzelhető, hogy ily nagy ünnepségnél, mely a saját templomában megy végbe, melynél ő mondja a gyászbeszédet s temploma ezért ily gazdag jutalmat kap, Kálmáncsehi Domonkos hivatalos állásának képviselésében ne járult volna hozzá a menet vagy a ravatal feldíszítéséhez. S ha ez tényleg megtörtént volna, úgy semmi sem lehetett alkalmasabb erre a célra, mint ilyen tündöklő aranszínű pajzs, melyen drága gyöngyökként ragyogtak a címerek.

A baloldali címer szintén két részből áll: fekete várfalból növv fekete torony, mely fehér mezőbe nyúlik bele. A toronytól jobbra balra egy-egy arany csillag. Ez a címer Varjú Elemér megállapítása szerint színben és formában teljesen egyezik a csáktornyai Ernuszt címerrel és így nem igen jelenthet egyebet, mint Ernuszt Zsigmond pécsi püspökét. Ennek a ténynek megállapítása azonban nemhogy végleg megoldaná a kérdést, hanem újabb komplikációt hoz. Ha nem különös és véletlen találkozás csak, hogy az Ernuszt-címer teljesen azonos egy másik, eddig ismeretlen jelentésű címerrel, úgy okvetlenül azt kell hinnünk, hogy több ilyen pajzs is díszítette a ravatalt és ily módon talán az egész klérus képviseltette magát, más pajzsokon más és más címerek lévén föltüntetve.

Akárhogy áll a dolog, az az egy nagyon valószínűnek látszik, hogy a párisi pajzs Mátyás királynak nem harci pajzsa volt, hanem temetésének díszítményei közé tartozott. *Dr. Hoffmann Edith.*

A Széchenyi-család származásának kérdéséhez.

1911-ben jelent meg a gróf Széchenyi-család történetének első kötete. Azóta a Turul hasábjain ketten szóltak hozzá a kérdéshez: néhai Miskolczy-Simon János nógrádmegyei levéltárnok¹ és Iványi Béla szegedi egyetemi tanár.²

Mindkét közlemény a nagy történeti multtal bíró család eredetét igyekezik tisztázni, s a tárgyhoz méltó buzgósággal és alaposággal szól az ügghöz, ami a Széchenyi-irodalomnak egyébként is jellemző sajátja. Viszont közös hibája a két közleménynek az, hogy:

1. Mindkettő különösen hitelt érdemlő munkának fogadja el Fraknói Vilmos Széchenyi Ferencről írt életrajzát, «aki igen óvatos és a legközelebb jár a való-sághoz». Az említett munkában Fraknói a származás kérdését éppen csak említi, arra vonatkozólag kutatást nem végzett, így tehát óvatossága indokolt, de forrásnak nem tekinthető.

2. A két közlemény szerzője saját adatait nem ileszti bele a már ismert és a tudományos genealógia szempontjából is elfogadható tények láncolatába. Ennek a következménye az, hogy a saját kutatásainak eredményét túlbecsüli.

Miskolczy-Simon János a kérdést tulajdonképpen azzal viszi előbbre, hogy rokonnak, azonos törzsből származónak fogadja el a gróf Széchenyiek őseit azokkal a Széchenyiekkel, akik a XVII—XVIII. században Gyöngyösön élnek, s akik közül Széchenyi Szabó György városi főbíró a maga és fiai részére 1667 október 8-án címeres levelet szerez. Ebben az oklevélben nincsen benne a nemesítés, s Miskolczy-Simon erre szintén rámutat, de nem fogadja el a negatívumot annak bizonyítására, hogy a család ezen ága már előbb is nemesi jogokat élvezett. Pedig a tárgylagos kutató kell hogy észrevegye azt, hogy a család 1629-iki címeres levele után íme ez a második hiteles adat arra, hogy a család tagjai korrigálni akarják a nemesítőlevélben olvasható kitélt (a jobbágyorsból való nemesítést), itt a szokásos formula kihagyásával, az 1697-iki grófosító oklevélben pedig a rendelkezésre állott származási adatok feltüntetésével.

A két család rokonságának elfogadása azonban az ő részéről, aki az egész megyei levéltári anyagot átnézte, kétségtelenül fontos körülmény, valamint a Szécsényke és Becske későbbi Széchenyi nevű birtokosainak felderítésére végzett kutatásai is becsesek. Viszont jelentéktelennek kell minősíteni a Szabó ragadványnévvel kapcsolatosan felhozott nehézségeit, valamint a Szécsény községre vonatkozó részleteket is. Az utóbbiról mint városról beszél, ahol a lakosok «polgárjogokat» élveztek; azt mondja, «1600 körül a családnév még nem volt nagyon megszilárdulva», kiemeli azt, hogy Széchenyi Mihály és Tamás utódai ha élnek, tiltakoztak volna 1590-ben a szécsénykei birtokok nádori eladományozása ellen, noha a beiktatás maga is — ob metum Turcarum — Zólyom várában történt jelképesen. Hogyan és hol kellett volna ez ellen eredményesen tiltakozni, ha ugyan tudomást szereztek róla.

Iványi Béla cikkének főértéke azon iratok közlésében van, amelyeket a pécsi püspöki székre áthelyezett Széchenyi György származására (helyesebben *születésére*) nézve a kanonjognak megfelelően 1646-ban a bécsi pápai követségén bemutatnak.

Megjegyzem, hogy a cikkben közölt okiratok

¹ A Széchenyi-Szabó család. Turul 1914, 62—70. 1.

² A gróf Széchenyi család leszármazása. Turul 1927, 76—83. 1.

egyike ellen sem lehet diplomatikai szempontból kifogást emelni, s ha Iványi megelégszik azon eredmény feltüntetésével, amit ezen iratok megismerése által nyerünk, figyelemreméltó munkát végez. Hogy a közölt adatokhoz fűzött következtetései mennyiben hibásak, egészen röviden a következőkben mutatom ki.³

Az 1627 nov. 26-iki nyilatkozatban György püspök anyja (honestissima fœmina) azt állítja a megye tanui jelenlétében, hogy férje Széchenyi Szabó Lőrinc katona volt Szécsényben, fia tisztességes és törvényes házasságból született (Szécsényben), má rósei is katólikusok voltak (majorum ipsius in qua vixerant catholicæ fidei integritate). Semmi egyebet. Nemeségről, jobbágyorról egyetlen szó sincs benne, egyházjogi szempontból a bizonyítás ezekre nem is terjesztett ki.

Újat kettőt mondanak az oklevelek: 1. hogy György püspök atyját Lőrincnek hívták (a fia Lőrinc azt írta feljegyzéseiben, hogy Mártonnak), 2. hogy a püspök Szécsényvárbán született (ezt világosan az esztergomi káptalan 1646-iki okl. mondja). Ebből az következik, hogy Bán Sárának *vagy* két férjétől származtak a gyermekei, Széchenyi Szabó Lőrinctől György püspök és Széchenyi Szabó Mártontól Pál (a későbbi érsek) és Lőrinc a családfenntartó, *vagy* pedig az 1627-ik évi okirat Lőrince és a Széchenyi Lőrinc feljegyzéseiben Mártonnak nevezett személy ugyanaz, s ebből az következik, hogy az illetőnek Lőrinc és Márton keresztneve volt. Feltenni mindkettőt lehet, s közvetett érveléssel mindkettő körülbelül egyformán támogatható.

Iványi az előbbi veszi *ténynek*. Azt mondja, Széchenyi Lőrinc családi feljegyzésében a kérdéses helyen vakarás látható,⁴ tehát hamisítás történt, szerinte *atyá* helyett *bátya* olvasandó, s beiktat a családfára 1620 körül egy *új* családtagot, akiről sehol semmiféle nyom nem található, noha ekkor már az örökölt birtokok szétoztása végbement, s Széchenyi Lőrinc feljegyzéseiben pl. aprólékos gondossággal azt is feltünteti, hány karót vett a gyöngyösi ácsoktól stb. Az általa ajánlott megoldási módot tehát nem találom elfogadhatónak.

Nem akarom szó nélkül hagyni itt azt sem, hogy Iványi Pál érseket, aki Lőrinc öccsének családi feljegyzéseit a maga részére lemásolta, nem egyenesen, de az esethez fűzött következtetésből kitűnő módon az ősök megjavítására irányuló törekvéssel, magyarul ősfahamisítással illeti. Bevallom azt, hogy én sokat tépelődtem magamban a kérdés felett, Széchenyi Pál életét *ebből a szempontból* is megfigyeltem, s immár

közel húszéves kutatás után mondhatom azt, hogy őt annyira igazságszerető s önzetlen, becsületes lelkű embernek ismertem meg, hogy tőle az effélének az árnya is távol áll. De tárgyi szempontból tekintve is érthetetlen a hamisítás. Mit nyert volna a család vele? Birtokokat nem. Díszet, tekintélyt nem. Széchenyi Mihály veszprémi kapitány, úgy mint kortársai, — Túry György, Zrinyi és mások — vitéz katona volt, de zsold híjával rabolt, fosztogatott serege fenntartására és saját szükségletei kielégítésére. Amikor a hadvezetőség ezt megsokalja, őt is elcsapja. Ezzel tehát nem igen dicsekedhettek a király előtt. De mivel Istvánfy munkáján kívül más adata a családnak rendelkezésre nem állott, ezt mutatta be.

Még kevésbbé helytálló Iványi cikkének másik következtetése, amit semmivel meg nem indokol: «Szabó Lőrinc a szécsényi várórség egyszerű, derék, vitéz katonája volt, kinek sem Széchenyi Mihály veszprémi kapitányhoz stb. soha semmi köze nem volt, hiszen még csak nemes ember sem volt». Honnan veszi az elismerő jelzőket? Ismeri ehhez *kellőképpen* az életét? Miért tartja közkatónának, holott György püspök *egykorú* levelében egyenesen tisztnek nevezi. Iványi sokat foglalkozott a katonai történettel. Kérdem tőle, abból, hogy valaki katona volt, — még ha csak közkatona is — szabad-e egyéb bizonyíték híján jogosan arra következtetni, hogy illető feltétlenül nem nemes származású!

Végül figyelmen kívül hagyja a cikkíró a közvetett adatokat (kik voltak a család budai rokonai, akikhez Bán Sára özvegye idején menekül, kik a Gyöngyösön lakó Széchenyiek, miért tartotta fenn Széchenyi Ferenc gróf a szegény, Szécsénykén lakó Széchenyiekkel a rokoni kapcsolatot stb.). Mindez a kérdést nem dönti el, de mindaddig, amíg közvetlen bizonyítékok elő nem kerülnek, — ami csak idő kérdése lehet — s amíg az ellenkező ki nem derül, elmellőznünk azokat a történeti igazság sérelme nélkül nem szabad.

Bártfai Szabó László.

Adatok a Csáky-család leszármazásához.

Karácsonyi János értékes közlései után¹ a genealógiai irodalom általában elfogadta azon tudományos feltevést, hogy a ma is élő Becsky-, Szántó-, Pető- és Csáky-családok azonos törzsből származnak, amelynek otthona a pestmegyei Zsidón volt. Ezzel teljesen valószínűtlenné lett az a régi felfogás, hogy a Csáknemzetség leszármazottai.

Hogy a feltevést ezidőszert még nem lehet bebizonyított tudományos eredménynek tekinteni, az

³ A részletek indokolását más helyen terjeszttem elő.

⁴ A vakarást azonban csak a fényképmásolat után, az eredetit nem látva, véli fényforgónak.

¹ A gróf Csákyak és Becskyek ősei. Turul 1893, 105—111. l.

okozza, hogy az 1284 körül élő Zsidó-nemzetségbeli tárnokmester leszármazottait nem ismerjük, s így az 1320 körül szereplő Adas Lászlót, Petőt és Becsket, a fenti családok első ismert őseit nem tudjuk a nemzetség tagjai közé besorozni. Karácsonyi említett közleményében azt is megállapította, hogy a szóbanforgó családok még Piliskei, Mácsai, Csövi néven is előfordulnak, de ez se vitte előbbre a származás megfejtését, közvetlen bizonyítékot ezen családok és birtokok történetének nyomozása által se tudunk szerezni.

Az alábbiakban rámutatunk néhány adatra, amelyek a kérdés megoldásához közelebb visznek.

1. Kétségtelenül a fenti családok egyik őse azon comes Peteu Adas, akit Demeter tárnokmester 1326-ban a szatmármegyei daróciák birtokperében bírónak akart kiküldeni. Oklevéltár a gróf Csáky cs. történetéhez. I. k. 50. l.

2. Egy másik forrást azon oklevelekben leltem fel, amelyeket Gombos Sámuel a Történelmi Társulat kolozsvári 1868-ik évi gyűlésén mutatott be. Sajnos, sem az eredetiek, sem másolatok nem állnak rendelkezésre, csupán a Szabó Károly által egykorúlag készült regeszták:²

a) 1341 január 22, Visegrád. Datum Visegrad 3 die quindenarum festi Epiphaniarum Domini. I. Lajos király meghagyja a váradi káptalannak, hogy a Peleskei István és László, Zajtai János és László, Atyai János és Tiba közt létrejött egyesség értelmében Peleske, Zajta és Atya birtokok határait járassa meg. Átírva a következő oklevélben. [Eddig csak az volt ismeretes, hogy a Csákyak 1369-ben pereskedtek a Zajtaiakkal.³

b) 1341 március 28. Feria quarta proxima ante dominicam Ramispalmarum. A váradi káptalan bizonyítja, hogy a király előbbi parancsa alapján Csomafalvi András kir. ember jelenlétében Peleske, Zajta és Atya (Szatmár m.) birtokok határait megjáratta.

c) 1389 április 14, Temesvár. Datum in Thömösvar feria quarta proxima post dominicam Palmarum.

Zsigmond király Szántói Pető fiai János és István kérelmére Szántó nevű közép-szolnokmegyei falujoknak vásártartási szabadalmat ad évente Szent Zsigmond napja előtte és utána 3—3 napra.

d) 1444 január 20, nikodémiai táborban. Datum in descensu nostro exercituali prope oppidum Nyco-dymi partium Rascie in festo beatorum Fabiani et Sebastiani martyrum.

I. Ulászló Szántói Becsk fiai János és László,

² A Történelmi Társulat letétei közt a Nemzeti Múzeum levéltárában.

³ Az oklevélből az vehető ki, hogy a Peleskei Atyai és Zajtai családok rokonok.

Hunyadi János katonáinak érdemeiért, akik a Rác- és Bolgárországban 1443-ban Románia határszéleig folytatott hadjáratban vele együtt résztvettek, birtokaikat Középszolnok megyében Szántón, Hidvégen, Margitafalván, Kécen, Pacalon, Ábrahámfalván, továbbá Szatmár megyében Piliskén és Kispiliskén a kamaranyereség fizetése alól örök időkre felmenti.

e) 1450 szeptember 23. Temesvár. Datum in Teömösvar feria quarta proxima post festum beati Mathei apostoli.

Csáky Ferenc comes Szántói Becsk fiait Lászlót és Pétert felkéri, tiltsák el jobbágyaikat attól, hogy az utasokat az ő szántói vámjától eltérítsék.

f) 1454 február 18. Kend. Datum in Kend feria secunda proxima ante festum cathedre beati Petri apostoli.

Középszolnok megye hatósága, Parlagi Pál és Dengelegi Bernát ispánok és a megye szolgabírái bizonyítják, hogy Pálóci László országbírónak 1454 február 1-én Kenden kelt parancsára vizsgálatot tartott, amely igazolta azt, hogy Pacali Ferenc, Benedek és Barnabás fegyveresen berontottak Szántói Becsk fiai László, Péter és Dénes szántói erdejébe s ott jobbágyaikat bántalmazták.

g) 1573 június 14. I. Miksa meghagyja Békés Gáspárnak és Hagymási Kristófnak, hogy Huszt vára egyharmadát hagyják meg Csáky János és testvérei, mint a néhai Csáky Mihály és Bornemisza Farkas örökösei tulajdonában, miután a vár egyharmadát a néhai fejedelem végrendelete értelmében Csákynek és Bornemiszanak annak idején átengedte.

h) 1674 december 10. Apafi Mihály erd. fejedelem előtt gróf Csáky László és Pál tiltakoznak az ellen, hogy Lapupataka falut Kolozs megyében, amelyet mint az egeresi vár tartozékát atyjuk László [az országbíró] Ráthóti Gyulafi Lászlónak és ennek gyermekeinek elzálogosított, az akkori erdélyi fejedelem elfoglaltatta és gyalui várhoz csatolta.⁴

Bártfai Szabó László.

Egy érdekes címerváltozás.

Ismeretes, hogy a címerek használat közben módosulnak, ha nincs folyton szem előtt az eredeti diploma. Így volt ez már a középkorban s változások történnek szinte a szemünk láttára is.

A Görzsönyi Vargha-család címere, II. Ferdinándnak 1633 június 7-én kelt adományából: kék paizsban, sziklán álló követ tartó daru; ami helyett azonban a család egyik tagjának, a mindszei ágából való Vargha Bálintnak (1815—87.) pecsétgyűrűjén: kék

⁴ Az utóbbi két oklevél eredetijét gr. Esterházy János mutatta be u. azon gyűlésen.

paizsban, zöld halmon álló hattyú jön elő, mely fölemelt jobb lábában, törre szúrt török fejet tart.

Világos, hogy a véső elmosódott pecsét után dolgozott: a sziklát könnyen helyettesítette — a sokkal gyakoribb — halommal; a daruból rövidebb lábú, testesebb hattyú lett, a daru felemelt jobb lábának alsó szárát törnek nézte, a gömbölyű kövecset pedig török fejnek.

Dr. Vargha Zoltán.

A Farkasdi és Görzsönyi Farkasdy-család.

Genealógiai irodalmunkban úgyszólván teljesen ismeretlen család, mely azonban a középkor óta egész a legújabb időkig tartotta az ősi röget.¹

Veszprém vármegye északnyugati szöglete, Vas-, Sopron- és Győr vármegyék határán, Marcaltő és Pápa között, tele van nemesi fészkekkel: Alsó- és Felső-Görzsöny, Acsád, Takácsi és több más. Ezen a vidéken fekszik Farkasd is, egykor falu, ma pusztá, a Farkasdyak ősi birtoka.

Legelső adat róluk 1346-ból maradt, mikor is a Marcaltői család kérésére egy hatalmaskodási ügyben teljesített vizsgálat alkalmával Bulchu filius Petri de Farkasd királyi emberként szerepel a győri káptalan jelentésében,² míg 1433-ban a takácsi (Veszprém vm.) nemesek hatalmaskodási ügyében a szomszédos birtokosok közt Blasius filius Benedicti de Farkasd, Ladislaus filius Petri de Farkasd neve bukkan elő egy a csornai convent által kiállított oklevélben.³ 1473-ban a fentemlített F. Balázsnak Antal és Gergely fiairól, továbbá Istvánnak János fiáról, Györgynek Barnabás fiáról történik említés.⁴ A XV. század végén Felső-Görzsönyben az adóösszeírásban Farkasdy Mihály neve fordul elő.⁵ 1549-ben Farkasdy Lázár és fiai, Farkasdon fél kúria után adóznak.⁶ 1559-ben Farkasdy de eadem Lukács özvegye, nemzetes Ews Márton leánya, Margit, Farkasd faluban levő fél kúriáját, mely neki hitbére volt, 40 frt-ért zálogba adja Gewrczewni (így!) Markos Ferencnek addig, míg fia, Farkasdy Ambrus, a török rabságból haza nem kerül.⁷ 1593-ban F. Orsolya, György leánya, Farkasdon levő üres kúriáját zálogba adja Jankody Jakabnak 10 frt-ért.⁸ 1629-ben F. de eadem Miklós özvegye, Somogyi Anna asszony, S. Benedek leánya, gyer-

mekeinek, F. Péternek és Erzsébetnek nevében is, zálogba adja Győr-Szemerén egész jobbágytelkét, melyen Német Mátyás jobbágya lakik, 80 m. frt-ért, nemes Vásárhelyi Andrásnak.⁹ Farkasdy Menyhért 1636-ban Görzsönyben 70 esztendősnak vallja magát,¹⁰ egy ismeretlen keresztnévű Farkasdy pedig 1637-ben Veszprém vármegye táblabírájának írja magát.¹¹ 1661-ben a vasvármegyei származású F. Pál török fogságból való kiváltására gr. Nádasdy Ferenc ajánlólevelével a vármegyékhez alamizsnáért folyamodik.¹² 1653-ban F. Mihály, Görzsönyi Vargha Balázssal és több alsógörzsönyi nemessel együtt zálogba veszi Királyföldre (Veszprém vm.) pusztá felét, 800 m. frt-ért;¹³ szerepel ő ott az 1666. évi nemesi összeírásban s mint alsófarkasdi lakos 1674-ben 72 évesnek vallja magát.¹⁴ Fia, János az 1715. nemesi összeírásban fordul elő, míg unokája, szintén János, 1733-ban tanukkal igazoltatta származását, Farkasd pusztán ősi birtokos voltát, továbbá, hogy Buda alá a vármegye zászlója alatt táborba szállt.¹⁵ Benne van az 1754/5. évi összeírásban is.

Sajnos, az eddigi adatokat, bár kétségkívül egy családra vonatkoznak, hiányosságuk miatt nem lehet összefüggő leszármazási táblára foglalni.

Farkasdy Benedek 1636-ban tanu,¹⁶ 1638-ban Egyházás (Felső) Görzsönyben Bolla Bálinttal pereskedik, ki az ő bevetett szántóföldjét elfoglalta,¹⁷ 1666-ban a nemesi összeírásban szerepel. Ő kezdett gr. Draskovich György győri püspökkel pert, melyet aztán a fia folytatott.¹⁸ A hagyomány szerint egy görzsönyi rész-jószág miatt pereskedtek, melyet akkor zálogosított el valamelyik Farkasdy, mikor egy az Amadékkal folytatott összetűzés alkalmával bizonyos agyonütött jobbágy után vérdíjat kellett fizetnie. A föld a püspöké maradt s végleg elszakadt a falutól is.¹⁹

Fia, szintén Benedek, 1674-ben 40 évesnek vallja magát,²⁰ 1700-ban — iratai elveszvéen — Veszprém vármegye bizonyítványt állít ki számára, Farkasd pusztabeli régi jogú birtokos, nemes voltáról.²¹ Az ő gyermekei voltak: Juliánna († 1725 előtt), Szalay

¹ V. ö. Gazdacímtár 1897. 132. l.

² Hazai okmánytár III. 154. l. *Gsánki*: Hunyadiak földrajza III. 271. l.

³ Veszprémi közp. levéltár, Capsa 51. l. litt. Bb.

⁴ O. L. Dipl. 26,006.

⁵ *Alapi Gyula* «Komárom» folyóirat 1916. 28. l.

⁶ O. L. Dicalis conscriptio.

⁷ Győri kápt. lt. Felv. jzönyv 1559. fol. 100. l.

⁸ U. o. 1593. fol. 233. l.

⁹ Győri kápt. Lad. 17. Fasc. 49. No. 2541.

¹⁰ Görzsönyi ref. egyház lt.

¹¹ O. L. Kir. tábl. 4—5873. D jelzésű irat.

¹² Zemplén vm. lt. Fasc. Iur. 183. No. 32.

¹³ Győri kápt. Felv. jzönyv. 1653. fol. 480.

¹⁴ O. L. Kir. tábl. 4—4008.

¹⁵ Veszprém vm. lt. F. I. 1—19/5.

¹⁶ Görzsönyi ref. egyház lt.

¹⁷ Veszprém vm. lt. Polg. perek I. köt. 90. l.

¹⁸ Veszprém vm. lt. Investig. II. 50. l.

¹⁹ néh. Antal Károly görzsönyi ref. lelkész közlése.

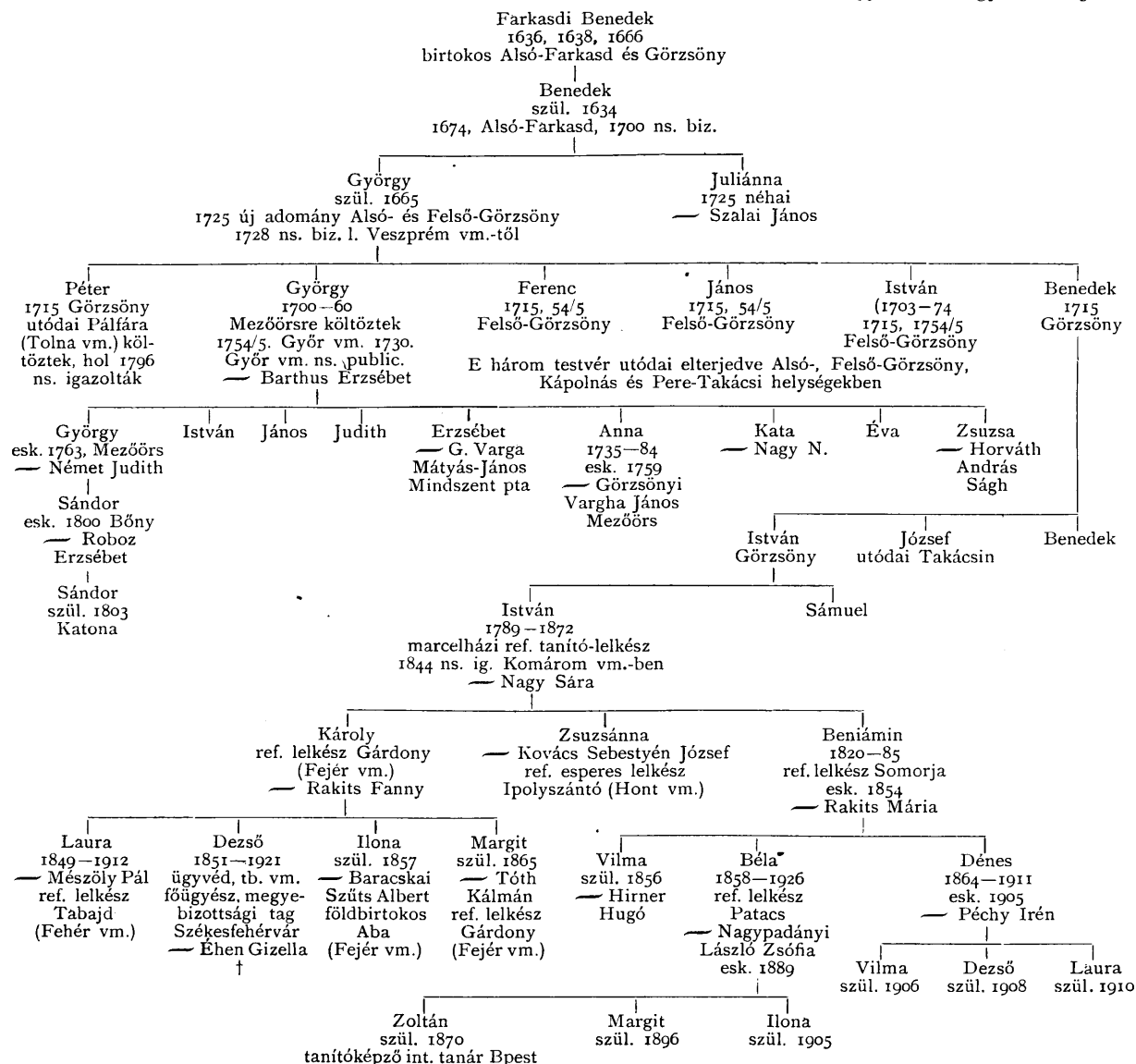
²⁰ O. L. Kir. tábl. 4—4008.

²¹ Veszprém vm. lt. Investig. II. 50. l.

Jánosné és György ki, 1665 kör. született²² s gr. Pálffy Miklós nádortól alsó- és felsőgörzsönyi ősi részjóságára adományt szerzett.²³ Hat fiától rendkívül szétágazott a család, Görzsöny, Takácsi, Adáztevel, veszprémvármegyei Mezőörs, Bőny, győrvármegyei helységekbe s Komárom, Fejér vármegyékbe is. A veszprémi, győri káptalani, csornai konventi hiteleshelyi levéltárak, vármegyei, nemesi összeírások igen sok Farkasdy-ról beszélnek a XVIII. és XIX. században, kiket azonban egységes családfára összeállítani nem sikerült, csupán vázlatos leszármazásukat adhatom a fentebb említett I. Benedektől kezdve:

Nem kapcsolhatók kétségtelenül a családhoz a következő Farkasdyak, bár dunántúliak lévén, hol csak az az egy Farkasd van, a valószínűség az azonoság mellett szól!

F. Márton 1617-ben ref. lelkész Hegyfalun,²⁴ a XVII. század első felében Mesterházán;²⁵ F. Dániel győrszeredi ref. lelkész, magyar gályarab és hitvalló,²⁶ előbb tápi lelképásztor és presbyter, 1640-ben részt vett a kövesküti zsinaton.²⁷ Leánya, Judith az önéletrajzíró Tatai Istvánhoz ment nőül 1698 ápr. 17-én Pázmándon, özvegye 1698-ban vejéhez költözött kisfiával, ifj. F. Dániellel együtt.²⁸ Magyarai Óh Jakab

²² O. L. Kir. tábl. 4—4008.

²³ O. L. Nádori don. könyve. 1725. év.

²⁴ Prot. egyháztört. adattár VII. 166. l.

²⁵ U. o. VI. 96. l.

²⁶ Kocsi Cseghő Bálint. Kösziklán épített ház ost-roma, ford. Bod Péter, Lipcse, 1866.

²⁷ Prot. egyháztört. adattár VI. 96. l.

²⁸ Tört. Tár 1903. 286, 288. l.

komáromi ref. esperes lelkész unokájának, F. Pálnak ajánlotta 1630-ban Pecselyi Király Imre Pápnak megjelent ABC-jét.²⁹ F. János 1668. debreceni diák elhagyta a kollégiumot.³⁰

1519-ben Farkasdy György birtokot enged át Moróczhelyen és Magasin (Somogy vm.) vejének, Almási Kis Mihálynak³¹ 1618-ban Farkasdy Benedek de Rigács perbe idézi Rigácsi Kálmán Istvánt.³²

A XVIII. század első felében Farkasdy András, Dabasról (Pest vm.), Halász Juliannát vette feleségül s unokájától F. Sámueltól, és Rácz Évától származó

szépunokája, F. Zsigmond 1842-ben a nádori ítélőmester előtt eladja dabasi porcióját.³³ Testvére, F. Juliánna, Döme Istvánné volt.³⁴

A család címerét nem ismerem, az a címer, melyre Kempelen,³⁵ Pálmay adatai alapján hivatkozik (ovális paizsban, koronán könyöklő, kardot tartó ruhás kar, dísz: kiterjesztett szárnyú madár), amint a pecsét köriratából kitűnik: nem az 1660-ban török fogoly Farkasdy Pálé, hanem pártfogójáé, gróf Nádasdy Ferencé.³⁶

Dr. Vargha Zoltán.

²⁹ *Thúry*: A dunántúli ref. egyházker. tört. 438. l.

³⁰ *Thúrv*: Iskolatört. adattár II. 138. l.

³¹ Veszprémi kápt. 204. Caps. M.

³² Veszprémi kápt. Caps. R.

³³ Protoc. fassionum XXI. köt. 1841—46. év. 30. l.

³⁴ Magyary K. Sámuel adata.

³⁵ IV. köt. 46. l.

³⁶ Dongó Gyárfás Géza levele Dr. V. Z.-hoz.

DR SZENDREI JÁNOS

1857—1927.

Azok után a rendkívül súlyos veszteségek után, melyek a magyar történetírást és segédtudományait az utóbbi években érték, úgy látszott, hogy az 1927. esztendő a halál aratásában szünetet fog jelenteni. Nagy veszteségünk, hogy a látszat csalóka volt. November végén hirtelenül és váratlanul kidőlt a sorból dr. Szendrei János, a legszorgalmasabb kutatók egyike s a magyar fegyvertörténetnek néhai Nagy Géza mellett egyik megalapítója. Folyóiratunk olvasói jól ismerik a nevét. Egyike volt azoknak, kik a heraldikai historizálás a mult század dereka táján diadalra jutott módszerének a legkorábban vonták le és értékelték irodalmunkban a tanulságait. Minden címerkép egy-egy keltezési útbaigazítás volt a számára a magyar fegyver multjának és fejlődésének a megvilágításában. Mert természetes, hogy az érdeklődése

irányánál fogva a Társulatunk művelte tudományágak közül a címer- és pecséttan foglalkoztatta első sorban. Egész sora jelent meg az idevágó dolgozatainak, s két legnevezetesebb munkájába: nagy millenniumi fegyverkatalógusába s a M. Tud. Akadémia 1905-ben kiadta viselettörténetébe is szervesen és következetesen beleszótta a maga és mások megfigyeléseit és eredményeit. Ő maga még távolról sem tartotta az élete művét befejezettnek s az utolsó napjáig telve volt tervvel és célkitűzéssel. Ezek megvalósítása most már másokra vár. Ám így is derék és nagy munkát végzett, egyelkes és úttörő nemzedék érdemes tagja volt. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság tudja ezt és mindig kegyelettel fogja őrizni az emlékét.

T. Z.

BONCZ ÖDÖN

1859—1928.

Társaságunkat újabb gyász érte. A magyar család-történet egyik nagyérdemű művelője, igazgató-választmányunknak régi buzgó tagja távozott el Boncz Ödön személyében körünkől örökre. Ismét egy lelkes támogatóval lettünk szegényebbek, aki Társaságunkat meleg szeretettel vette körül és törekvéseinket mindenkor híven, odaadón támogatta.

Hivatalnokember volt, aki példás buzgalommal, lelkiismeretes munkával szolgálta a magyar közügyet. De hivatalnok volta mellett mély érdeklődéssel viseltetett hazánk multja iránt és tudományos társaságaink munkájában is kivette a maga részét. Tudományos téren a Magyar Történelmi Társulaton kívül főleg a mi társaságunkban fejtett ki működést, úgyis mint választmányunk tagja, úgyis mint folyóiratunk munkatársa. Igazgató-választmányunkban 36 éven át foglalt helyet, üléseinknek szorgalmas látogatója volt és céljainkat odaadó munkássággal igyekezett

szolgálni. Folyóiratunkat magas színvonalon álló tanulmányaival kereste fel. Művelődéstörténeti szempontból tárgyalta a Haller grófok nemzetség könyvének magyar viseletképeit, nagyszabású tanulmányban foglalkozott a Szentgyörgyvölgyi Bakacs-család történetével és szakavatott tollal méltatta két középkori címeres levelünknek a Szentbalácsi Selez és az Irsay család címerének sajátságait. Szorgalmasan gyűjtött adatait a magyar családok történetéhez hazánk sorsának szomorú alakulása következtében elszakított területen volt kénytelen hagyni és így évek hosszú során át összegyűjtött tudományos anyagát, amint ezt nem egyszer panaszkodva említette előttünk — a magyar családtörténet nagy kárára — nem dolgozhatta fel.

A magyar irodalomtörténetnek kevés oly igaz barátja volt, mint Boncz Ödön, kinek emlékét Társaságunk mindenkor kegyelettel fogja megőrizni.

SZAKIRODALOM.

Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. A M. Tud. Akadémia Tört. Bizottságának megbízásából szerk. I. kötet 1001—1270. 2. füzet. Budapest, 1927. Kiadja a M. Tud. Akadémia. (177—352. l.) 4. rét.

A középkor művelőinek öröme megjelent immár második fülete is annak a nagybecsű Árpád-kori regeszta-gyűjteménynek, mely sorozatosan legrégibb okleveleink kritikai megrostálására hivatott. Amit e régi hiánypótló, a középkor forrásanyagában kutatónak nagy könnyítést jelentő munka előkészítéséről, módszereiről, elrendezéséről és megbecsülhetetlen értékéről e folyóirat 39-ik (1926. évi) folyamának 34. lapján az I. füzet ismertetője a gyűjtemény igazi becsét felismerő alapossággal elmond, mindaz ezúttal nem szorul kiegészítésre, annál kevésbé ismétlésre. Tudás, erős kritikai érzék és fáradságot nem kímélő gondosság a megfelelő oklevelek kinyomozására, a mű folytatásával is továbbkíséri a szerzőt. Finom pontossággal elemzi az okleveleket s nemcsak a hamisakra, hanem a csupán gyanusakra is felhívja a figyelmet, találó, meggyőző, de a mellett óvatos magyarázatokkal. Az oklevélkiadásainkba még eddig fel nem vett, vagy csak kivonatolva, töredékesen közölt okleveleket egész terjedelmükben adja. Ezek között a családtörténéskutató is talál számos új részletet. Például csak egyet kiragadva, a 291. lapon a Zsadány-nemzetségre vonatkozó, 1250. évi oklevelet említjük.

Ez a füzet egy, az előbbiben nyomdatechnikai okokból derékba vágott oklevélregeszta befejezése után az 1225-ik évtől folytatja IV. Béla királyfi, majd király okleveleit és 1257-el zárul. Beleszámta a csonkán maradtat, összesen 573 újabb oklevélregesztát és magyarázatot találunk benne. Szakasztott annyit, mint az első füzetben.

Nem térhetünk ki e helyütt az elől, hogy nyomtatékosan ne figyelmeztessük a családtörténet kutatóit, hogy középkori anyaguk felhasználása előtt okvetlenül forgassák *Szentpétery*nek eddig megjelent, valamint ezután megjelenendő eme füzeit, nehogy esetleg hibás alpra építsenek.

Végül — úgy véljük — megbocsátható ismétlést követünk el, amikor mi is osztjuk és továbbfűzzük az I. füzet ismertetésekor elhangzott óhajt, hogy e nélkülözhetetlen publikáció folytatása is minél előbb megjelenjék. Cz. A.

Dr. Lukinich Imre: A Bethleni gróf Bethlen-család története. Budapest, 1927.

A magyar családtörténeti irodalom terén a háborút követő években beállott szünet után újból nagyobb tevékenység észlelhető. Folyóiratunk utolsó számaiban néhány jelentősebb családtörténeti munkáról adhattunk számot, s most egy újabb nagyértékű családtörténeti monografiát mutathatunk be, mely az elmúlt év végén látott napvilágot, mely a monografiák rendes kereteit messze túlhaladja.

Az Erdély történetében a XIV. századtól kezdve szerepet játszott Bethleni gróf Bethlen-család történetével legelőször a család egyik tagja Bethlen Elek (1643—1696) foglalkozott. Az ő nyomán haladtak mindazok a családtörténeti írók, kik a Bethlenekkel foglalkoztak, Zilahy Sebest Andrásról kezdve egészen Nagy Ivánig bezárólag. Bethlen Elek nyomán mindezek a család eredetét a XI. századba vitték vissza és Szent István nővérének, Saroltának, Aba Sámuel özvegyének a francia származású Cornes Vilmosmal kötött házasságából származtatták. Szerintük a házasságból született Marchard gróf volt a család őse, kinek fiától, Bulchtól származott a családnak nevet adó Bethlen.

Természetes, hogy e genealógiai származtatás nem tarthat igényt hitelre. Okleveles bizonyítékokkal e leszármazás nem igazolható, valamint nem hozhatók összeköttetésbe a XII—XIV. században Magyarország különböző részeiben élt Bethlen nevű személyek sem a családdal. Maga a Bethlen név elég sűrűn előfordul az említett századokban mint személynév. Nem bizonyítható, hogy az 1177—1192 között a párizsi egyetemnek elhalt Bethlen nevű tanulója a családhoz tartozott volna és okleveles bizonyítékokkal nem mutatható ki az Iktári és Bethleni Bethlen-család közös eredete sem, melyet Bethlen Elek kimutatott, úgyhogy a két Bethlen-családot külön eredetűnek kell tekintenünk.

A Bethleni Bethlen-család a Becse Gergely nemzetségből veszi eredetét, melynek oklevélileg kimutatható első őse a XII. század derekán élt I. Ant(ont), kinek unokája I. Apa az oklevelekben a «de Bethlen» névvel szerepel. Ennek három fia volt; Gergely, ki utódok nélkül halt el, Jakab, a Bethleni Bethlenek és Miklós az Apafiak őse.

A család már korán nagyterjedelmű birtokokkal bírt, melyeken 1305-ben osztoztak meg. Ekkor került a bethleni birtok a család ősné Gergelynek kezére, de az osztozás dacára, melyet aztán többek is követek, a nemzetségen belül az osztályverségi kapcsolat tovább is fennállott. Az osztozás után a család tagjai a XIV. század folyamán tetemesen gyarapították új szerzeményekkel vagyonukat és egyúttal a közélet terén is kezdtek szerepelni. A XIV. században különösen II. Gergely játszott nagyobb szerepet, aki a források szerint Zsigmond idejében valóságos hadseregfelügyelői hatáskört töltött be.

A XV. században a család tagjai közül főleg III. Gergely, továbbá Miklós fia, Márk és leszármazottai, valamint V. Miklós és Farkas játszanak nagyobb szerepet. A családnak ez az ága 1552-ben kihal. V. Miklós életében, 1511-ben újabb osztozkodás történik a családi birtokokon, melyek ekkor Küküllő, Fehér, Torda, Kolozs, Doboka és Belső-Szolnokmegyében terültek el. Miklós idejéből bírjuk az első emléket és a család ősi címeréről, a cölöpösen állított, szájában országalmát tartó, többszörösen tekergő kígyóról, mely mellett a család a későbbi rangemeléseknél is kitartott.

Lukinich Imre munkájának első négy fejezete,

melyek a család történetét a XVII. század második feléig tárgyalják, elsősorban családtörténeti jelleggel bírnak. E négy fejezet képezi a munka első részét. A következő három rész már nem csupán családtörténet. Ez a három rész: Bethlen Ferenc és családja, Bethlen János, a kancellár és történetíró és Bethlen Miklós és kora, a család e három kimagasló tagjának élettörténetében valósággal Erdélynek történetét nyújtja egészen a XVII. század elejéig. Ez az, ami a munkát magasan kiemeli a rendes családtörténeti monografiák közül és neki kiváló értéket ad. E három családtag közül kettőnek, Jánosnak és Ferencnek utódaival foglalkozik a munka utolsó két része, melyek az egyes családtagok rövid életrajzait tartalmazzák egyes fő-, illetve alágazatok szerint.

A Bethlen-család levéltára már évek hosszú sora óta a Magyar Nemzeti Múzeumban őriztetik. E nagyterjedelmű levéltár anyagára támaszkodik elsősorban Lukinich munkája, mely az irodalmat is gondosan és lelkiismeretes pontossággal használja fel. Alig hisszük, hogy volna jelentősebb adat, mely a szerző figyelmét kikerülte volna, akinek Erdély történetével foglalkozó munkáihoz ez a munka méltón sorakozik.

A munka értékét nagyban emeli a díszes és nagy gonddal összeválogatott illusztrációs anyag, melynek reprodukciója, különösen a színes mellékletek, a magyar reprodukciós technika magas színvonalának fényes bizonyítéka. A magyar családtörténeti irodalomnak e jelentős gyarapodását örömmel üdvözölhetjük, amely a politikai történet terén is számottevő gyarapodást jelent.

Áldásy Antal.

A dán genealógiai társaság kezdeményezésére folyó évi augusztus havában Koppenhágában nemzetközi genealógiai kongresszus megtartása terveztetik. Közlebbi adatok ezen első ily tárgvú kongresszusról nem állanak rendelkezésünkre. Amennyiben a kongresszus megtartatik, olvasóinkat annak lefolyásáról tájékoztatni fogjuk.

A svájci heraldikai társaság 1927. évi közgyűlésén felmerült egy nemzetközi heraldikai kongresszus terve, melynek célja volna főleg a heraldika nemzetközi kérdéseinek megtárgyalása. Az elnökségtől nyert felvilágosítás szerint a terv még nem jutott el a megvalósulás stádiumába. Valószínűleg a nevezett társaság folyó évi szeptemberi közgyűlése fog e kérdésben érdemlegesen határozni.

Folyóiratunk olvasói régóta érzik annak hiányát, hogy a Borovszky Samu által szerkesztett, az első tíz évfolyamot magában foglaló Név- és Tárgymutató óta újabb mutató nem jelent meg. Tagtársaink szíves tudomására hozzuk, hogy a Turul 1—40. évfolyamainak tartalomjegyzéke elkészült. A jegyzék magában foglalja a nevezett évfolyamokban megjelent közleményeket szerzőik szerint betűrendben, valamint tudománysszakok szerint csoportosítva, azonkívül az ábrák betűrendes lajstromát. Társaságunk szerény anyagi helyzetében a mutatót csak akkor bocsáthatjuk sajtó alá, ha a nyomdaköltségek kellő számú előfizető jelentkezésével biztosítva vannak. Azzal a

tiszteletteljes kéréssel fordulunk tagtársainkhoz, hogy előfizetési jelentkezésükkel a mutató megjelenését lehetővé tenni szíveskedjenek. Jelentkezések a pénztári hivatalhoz (Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum) intézendők. A mutató ára 15—20 pengő lesz, mely összeg a megjelenés után lesz fizetendő.

Magyar nemes és főnemes családok 1867—1918.

A magyar családtörténeti irodalom hiányát érzi egy olyan — minden tekintetben megbízható — forrásmunkának, amely összefoglalva nyújtja az I. Ferenc József és IV. Károly királyok uralma alatt történt összes rangemeléseket. Ezt a célt szolgálja az Enciklopédia könyvkiadó részvénytársaság kiadásában legközelebb megjelenő *«Magyar nemes és főnemes családok 1867—1918»* című két kötetes szakmunka, amelyet hivatalos engedély alapján *Palatinus* József szerkesztő, Társaságunk tagja állított össze. Ez a díszes köntösben megjelenő értékes és érdekes munka — amelyről Társaságunk igazgató-választmányja dr. Döry Ferenc igazgató-választmányi tag szakvéleménye alapján elismeréssel nyilatkozott és azt úgy irodalmi, mint gyakorlati tekintetben hézagpótlónak deklarált — az Országos Levéltárban őrzött Királyi Könyvekbe bevezetett királyi elhatározások és diplomák és a volt Ó felsége személye körüli minisztérium iratai alapján betűsorban tartalmazza az 1867 óta 1918-ig történt nemességre, illetőleg főnemességre (bároi, grófi és hercegi rang) emeléseket, előnév és címeradományozásokat, megerősítéseket és királyi engedéllyel történt névváltoztatásokat, valamint nemességátvételhez az érdekelt családok címerleírásával, kiegészítve a Góthai Almanach mintájára a szereplő családok pontos leszármazási adataival. Nagy-Magyarország egy letűnt boldog korszakának fórumán szereplő családainak aranykönyve lesz ez a munka, érdeke tehát minden egyes benne szereplő családnak, hogy leszármazási adataik (születési, esketési és házilózási dátumok, lakhely, foglalkozás és kitüntetések és házastársak hasonló adatai) pontosan maradjanak az utókorra. Szerzője ezúton is azzal a kérelemmel fordul az érdekelt családokhoz, hogy pontos leszármazási adataikat a munka szerkesztőségéhez: *Enciklopédia Rt. Budapest, IV., Múzeum-körút 3. I. emelet*, szíveskedjenek beküldeni. A mű csak annyi példányszámban készül, ahány megrendelő jelentkezik. *A mű ára 40 pengő, mely összeg a könyv átvételekor fizetendő.* Ha egyazon családból legalább három példányra történik megrendelés, akkor a vállalat díjmentesen közli az illető család hiteles címerképét.

Szabadalmas Munkács város levéltára 1376—1850. A régi városi archivum történetének, anyagának és csoportosítási rendjének ismertetése. Összeállította dr. Sas Andor. — Munkács, 1927. 156 l. Munkács városa levéltárának részletes ismertetését nyújtja Sas Andor munkája. A levéltár anyaga az Anjouk koráig megy vissza s legrégibb oklevele 1376-ból Erzsébet királynétól való s benne a királyné Munkács községnek megengedi, hogy Szt. Márton vértanu képével véssett pecsétet használjon. E kortól kezdve 1824-ig 60 ok-

levelet tartalmaz a levéltár s a munka szerzője ezekről az oklevelekről — amelyeknek regestáit közli — részletesen beszámol, levonva belőlük a diplomaticai, sphragisticai és történelmi tanulságokat.

Részletesen szól a szerző a levéltári ügykezelésről is. Műve tanulságos és használható munka, amelyet jó név- és tárgymutató fejez be. *Cselényi Imre.*

Dr. Otto Freiherr von Dungern: Adelsherrschaft im Mittelalter. München, 1927. Az előtünk levő könyvből a középkori német jogtörténeti kutatás egy új metódus alkalmazásával elért, nagyon tanulságos eredményeit ismerjük meg. Mert amint maga a szerző is kifejezésre juttatja, szintűgy egyik bírálója v. Below (Hist. Zs. 137. k. 2. f.) is megjegyzi, ezzel a módszerrel még nem vizsgálták a német jogtörténet eme eddigéig inkább csak általánosságban tárgyalt, de annál fontosabb fejezetét. És éppen ezért szükségesnek tartja a szerző, hogy ezzel mintegy a maga módszerének jogosultságát is alátámassza, a kérdés tulajdonképpen fejtegetése előtt a német jogtörténet eddigi fejlődését úgy általánosan, mint speciálisan erre a kérdésre vonatkozóan egészen röviden ismertetni, szintűgy azt a nézőpontot, amelyből kiindulva eddigi eredményeit elérte. «Soweit man für die Zeit, die mehr als hundert Jahre zurückliegt, von Rechtsgeschichte überhaupt reden kann, befasste sich diese Geschichte mit Rechtsformen. Entstehung und Zweck dieser Formen interessierte nicht.» (4. o.) Ebben a mondatban jellemzi e téren a helyzetet, amely a legteljesebb mértékben fennáll a nemesi osztálynak, összetételének s jogi helyzetének a megvilágításánál is a középkorban. Magának a ténynek, hogy egy ilyen zárt nemesi rend létezett, a köztudatba jutását is csupán húsz évvel ezelőttre lehet tenni, amióta azután Julius Ficker nyomán, aki ezt először vallotta, egyre több figyelmet szentelnek a szakkörök e kérdésnek közelebbi megvilágítására. Maga a szerző két előbb megjelent munkájában (*Grenzen des Fürstenrechts*, 1906; *Herrenstand im Mittelalter*, I. 1908.) foglalkozott e nemesi renddel és megállapította, hogy egy aránylag kicsiny, szigorúan zárt rend volt, amelynek tagjai, a dinaszták — amint ő őket nevezi — a IX. század végétől a XII. század végéig kizárólagosan irányították a birodalom sorsát. E megállapítás súlypontját, a zárt rend fennállását kénytelen volt Alois Schulte is elismerni, bár ő az eredményeket részleteiben cáfolni igyekezett. Foglalkozott a kérdéssel Hermann Aubin, majd később Alfons Dopsch és Hans Hirsch, de inkább általánosságban s a dolog részleteit, ami pedig a kulcsot adta volna, elmellőzték. És itt találjuk v. Dungern módszerében az eddigiektől eltérőt. Ő a rend eredetét, annak összetételét, jogi helyzetét úgy állapítja meg, hogy a rendet mintegy élő tömeget veszi szemügyre, a hozzátartozó családokban, azok tagjaiban állítja elénk; inkább az egyedet vizsgálja, mint az összességet, s nagy súlyt helyez arra, hogy egész pontossággal, amint ezt persze a neki rendelkezésre álló források és az egyes családokról szóló esetleges feldolgozások lehetővé teszik, kimutassa az egyes dinasztia-családok genealógiáját, rokonságát, birtokviszonyait, valamint a közéletben elfoglalt tényleges jogi helyzetét. Ezen egyes eredményekből szűri azután le megállá-

pításait az egész rendre vonatkozólag, amelyek a rend összetételét és előjogait világítják meg. «Diese sind die beiden Problemen...: Die Zusammensetzung und die Abschliessung der Aristokratie gegen andere Volkskreise und die Entstehung der Vorrechte dieser Gruppe» (14. o.)

A rend összetételére nézve főleg Ernst Mayer azon a nézeten volt, hogy az részint a grófi címet már régen viselő családokból állott, részint pedig olyanokból, akik a grófi címnek s vele együtt a jogoknak is csak később kerültek birtokába. Beleesett azonban abba a hibába, hogy a címek után ítélve, teljesen hamis megfigyeléseket tett; v. Dungern vele szemben egyes példákat hoz fel, egyes, Ernst Mayer által részben régi, részben újabb keletűnek tartott dinasztia-családok tanusorokban és egyéb helyeken való jelölését szemlélteti velünk, amiből azután önként adódik a tény, hogy ebben a korban a címek után indulni és ezek szerint határolni el egyes néprétegeket, teljesen lehetetlen. Látjuk, hogy egy és ugyanaz a személy egyszer mint gróf van említve, máskor cím nélkül szerepel; a gróft éppen úgy nevezik nobilisnek, mint a közszabadot; a liber hasonlóképp összefoglaló kifejezés. E téren általában a kancellár kedve volt az irányadó, ami már maga is elvonja e címek esetleges osztályjelölő értékét.

Nagyon jellemző e tekintetben egy «Graf Burkhard im Unterhausengau» esete, akinek két feleségétől maradt két fia közül az idősebbik örökölte a grófságot s «Markgraf von Istrien» néven említi a források, míg a fiatalabbik a kisebb ősi birtokon maradvá, egyáltalán nem neveztetik később grófnak, e címmel ismét csak az ő dédunokáit kezdik nevezni. (28. o.) Ez csak egy a v. Dungern által idézett sok eset közül, amelyek mind azt bizonyítják, hogy Ernst Mayernek a fenti megkülönböztetése nem állhat meg, szintűgy az a tétel sem, mintha a címnélküli dinaszták kisebb jogokat gyakoroltak volna, mint a címet tényleg viselők. A születés fontosságát dokumentálják mind ezen esetek, mert ha valakinél e feltétel megvolt, tekintet nélkül arra, hogy a grófi címet viselte-e, jogi helyzete a címet tényleg viselő dinasztákkal teljesen egyenrangú volt. Hiszen még a címet viselők is azt leginkább csak a hivatali területükön belül használták, egyébként fölösleges is volt, mert születésük minden cím nélkül, hogy úgy mondjuk, predesztinálta őket a grófi jogokra és hatalomra.

A jog ebben az időben teljesen a szokáson alapulva, valami mindenkinél élő dolog volt, ami tehát megmagyarázza, hogy a címeknek jogi tekintetben senki sem tulajdonított jelentőséget, s ha pl. a király valamelyik dinasztának, aki nem viselte a címet, nagy birtokot adományozott, nem gondolt arra, hogy talán grófi címet is adományozzon az illetőnek. Elég volt csupán a születése s erről mindenki tudta róla, hogy ő cím nélkül is grófi jogokat gyakorolhat.

A rend, ha tagjaiban közelebbről vizsgáljuk, nagyon kicsinynek bizonyul s mennél messzebbre követjük vissza, annál kisebb lesz, amit elősegít az a körülmény is, hogy ugyanazt a dinasztát gyakran különböző neveken említi. De másként nem is volna megérthető, hogy oly sokáig mint egységes rend, kezükben tudták tartani a hatalmat.

Ahhoz már most, hogy a rend tényleges állását s jogi helyzetét teljesen meg tudjuk határozni, szüksé-

ges volna e dinaszták előre megállapított, a körülményekhez képest pontos genealógiája az eddigi elképesztő fantazmagóriák helyett, amelyek azt nem egyszer Dio Cassiusig akarják felvinni. A genealógia híján a szerző a forrásokból a német dinaszták helyzetét egy «consanguinitas»-nak, «Blutsgemeinschaft»-nak állapítja meg, amely ez idők jogszemlélete szerint egy jogi fogalom volt s a rendet, annak elzártságát, valamint előjogait teljesen jellemezte. Ez a «Blutsgemeinschaft» különben megvolt minden országban, de ilyen zárt kört s tartós egyeduralmat, mint Németországban, sehol sem találunk.

Beletartoztak ebbe a zárt körbe a «principes» is, mert amint a szerző kimutatja, ezek is a dinaszták családokból származtak s azoktól így jogilag sem különböztek.

Nem változtatott ezen az egységen az a körülmény sem, hogy némely dinaszták tényleges grófi hivatalt viseltek. Az kétségtelen, hogy ez némi hatalmat adott nekik az illető területen, azonban jogilag a többiektől nem határolta el.

A rend zárt egységről való megállapítását teljessé teszi a szerző végre két megfigyelésével és pedig, hogy egyrészt a tanusoroknál általán megfigyelhető sorrend: címet viselő, címnélküli dinaszták és ezek után «Dienstmann»-ok, bár kivétel fordul elő, másrészt házasságot csak saját rendjükön belül kötnek, minnek folytán egymás között mindannyian rokonok. A XII. század végéig nincs is biztos esetünk arra, hogy házasság folytán a rendbe nem egyenrangú került be. Ilyen esetek a XIII. századtól kezdenek előfordulni. De nem juthatott be közéjük közszabad sem, habár sokszor olyan vagyonnal rendelkezett, mint egy dinaszták, mert a születése nem volt meg hozzá. Ezért lenne tehát elhibázott lépés, a dinaszták jogi helyzetére birtokaikból következtetni, amely ugyan több esetben találna, mert hiszen egy arisztokratánál a nagybirtok természetes velejáró, anyagi támasza volt, azonban ennek jogi természete, hogy az alodium volt-e vagy más eredetű, a XII. század végéig éppen semmi szerepet nem játszott. Az a dinaszták, aki összes birtokait «verliehen» bírta, jogilag semmiben sem különbözött attól, aki nagy saját birtokok felett rendelkezett.

A dinaszták bírói ügyeikben a király elé tartoztak saját személyükre vonatkozólag. Hogy pedig birtokaikon és az azokon lakó népesség fölött immunitást bírjanak, az részükre, már akik a címet nem viselték s hivatali grófok nem voltak, hatalmi kérdés volt és abban a percben bekövetkezett, amint a királyok a grófi tekintélyt nem tudták többé megvédeni az arisztokraták ellen. Magyaroztatát pedig és a régi grófi hivatallal szemben való helyzetét megadja az a körülmény, hogy a dinaszták címre való tekintet nélkül egységes birtokos osztályt képeztek, egymás között rokonok voltak, tehát ha valaki a legjelentelenebbet sértette is meg közülök, az egységet sértette, amelynek jogait megőrizni, annak minden egyes tagjának érdekében állott.

Von Dugern szerint ez a rend már a Merovingok alatt létezett, hatalmas nagybirtokos urakból állott és Nagy Károly fejlődését és erősödését még csak előmozdította.

Könyve végén a szerző megemlékezik nagyon röviden a rend felbomlásáról, amely azáltal következett be, hogy a rend egyeduralma, születési előjogai ama nagy kulturális és gazdasági fellendülésnek nem feleltek meg, amelynek folytán már a XII. században egyes polgári familiák és «Dienstmann»-ok olyan tekintélyes vagyont szereztek, mint a dinaszták, de nem lévén meg a születési előjogaik, hozzájuk még sem emelkedhettek fel: a természetes jogérzék tiltakozott ez uralom további fenntartása ellen és az előrehaladt gazdasági és társadalmi viszonyok érvényesülését kívánta.

Tulajdonképpen helyzetét e rendnek a XII. században a «Rittertum» s a «Lehnrecht» ásta alá, a rend belső meghasonlása pedig megpecsételte azt. Küzdelmek indulnak meg ellene minden országban korábban vagy később s a XII. század végén jogi különállása azáltal, hogy ennek legfontosabb jellemzői ledőltek, tulajdonképpen megszűnt. Magát ezt a bomlási processzust lezárja a «Landeshoheit» keletkezése a XIII. században, amikor is a hatalmasnak maradt dinaszták családok birtokaik kikerekítése céljából az útjukban álló semmiféle birtokot nem kíméltek.

Dr. Ila Bálint.

LEVÉLTÁRI ÉRTESÍTŐ.

A nyugati nagy nemzetek egymással vetélkedve egész sorozatokban adták már ki paleografiai, diplomatikai, történeti és nyelvészeti szempontból fontos okleveles emlékeik facsimiléit.¹ Mi e tekintetben is nagyon hátra vagyunk még. Legközelebbi szomszédaink, az osztrákok már régen, legújabbán pedig a csehek, lengyelek, horvátok, sőt még az oláhok is megelőztek bennünket.²

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya néhai nagynevű vezetőjének, *Fejérpataky Lászlónak* hagyományait követve, egy leendő magyar facsimile-kiadványsorozat előkészítéseül az utóbbi két évtizedben céltudatosan gyűjti legértékesebb diplomatikai emlékeink, a XI–XII. századból eredetiben fennmaradt okleveleink fényképeit. Gyűjtésünk e része a befejezéshez közeledik. A néhány vitás hiteli és két, csak XII. századi másolatban ismert emléket is idesorozva, számításunk szerint 73 darab eredeti oklevelünk maradt fenn e két századból. 20 darabot a pannonthalmi főpátsági levéltár, 8-at a veszprémi püspöki és káptalani, 7-et a M. kir. Országos Levéltár, 6-ot az esztergomi káptalani, 5-öt a bécsi Staatsarchiv (legújabbán a szerbek a spalatói anyaggal Belgrádba vitték), 4–4-et a zágrábi káptalani és zárai tartományi levéltár, 3-at a magyar nemzeti múzeumi, 2–2-öt az esztergomi primási, zágrábi érseki, nyitrai káptalani, a soproni városi és a galgóczi gróf Erdődy levéltár, 1–1-et a zágrábi horvát

Országos Levéltár, a körmenendi hg. Batthyányi, a zsélyi gr. Zichy seniorátusi levéltár és a Méhes-család pozsonymegyei, nyéki levelesládája őriz, 2 oklevél-szöveg pedig XII. századi másolatban a stájerországi admonti bencésapátság ú. n. Gut—Keled-bibliájában maradt fenn. E 73 emlék közül összesen csak 7-nek fényképe hiányzik még gyűjteményünkéből. Egy-egy a bécsi Staatsarchivból Belgrádba vitt spalatói anyagból, a zárai tartományi levéltárból és a galgóczi gr. Erdődy levéltárból, s négyé a legkönnyebben hozzáférhető helyről, a M. kir. Országos Levéltárból. Az utóbbi években a pannonthalmi, veszprémi, esztergomi, zsélyi, admonti s részben a zágrábi anyagot tettük teljessé. Az elmúlt 1927. évben néhány nehezen hozzáférhető ilyenmű emlékünк fényképét sikerült megszerezni. Felkérésünkre Sárosfalvi *Bittó Béla* dr., miniszteri tanácsos, a m. kir. szabadalmi bíróság alelnöke a megszállott csallóközi Nyék községben, *Végh Miklós* levelesládájában felkutatta a nyéki várnépek III. István királytól 1165-ben nyert kiváltságlevelét és fényképével megajándékozta gyűjteményünket. A csak *Bél Mátyás* és *Fejér György* hibás közléseiből¹ ismert nagy, függőpecsétes eredeti oklevél azóta két középkori átiratával együtt a Nyéki Méhes-család levéltárába került. Hiteles szövegét az idén megjelenő «Ó-magyar olvasókönyv»-ben fogjuk közölni. Gr. *Széchenyi Bertalan*, *Bártfai dr. Szabó László* múz. osztályigazgató szíves közvetítésével III. István 1166. évi, Dobica fia Vid adományát megerősítő s a gr. Erdődy család galgóczi levéltárában őrzött oklevelének² fényképével ajándékozta meg levéltárunkat. A zágrábi anyagot dr. *Šišić Nándor*, zágrábi egyetemi tanár tette teljessé Kalán pécsi püspök, horvát-szlavón-dalmát kormányzónak a zágrábi káptalani levéltárban őrzött 1193. évi s a krapinai, oklicsi és podgorjai tizedeket a zágrábi püspöknek adományozó oklevele³ fényképével. További gyűjtésünk tárgya a XIII. századi, tatárjárás előtti magyar oklevélanyag fényképeinek egybeállítása lesz. Fényképgyűjteményünket a fentiekén kívül számos későbbi, kiváló becsű oklevél képmásával is gyarapítottuk, így a többek között dr. *Patek Ferenc* tagtársunk közvetítésével a gr. Hunyady-család levéltárából megszereztük IV. Béla király 1250. évi, Zsadány-nemzetségbeli Ábrahám fia Ivánka comest somogy- és pozsegamegyei birtokaiban megerősítő, nagyterjedelmű, különös gonddal kiállított oklevelének fényképét is. Az oklevél szövegét dr. *Szent-*

¹ L. ezen kiadványok összeállítását 1900-ig: *P. Gabriel Meier*: Die Fortschritte der Palaeographie mit Hilfe der Photographie. Centralblatt für Bibliothekswesen. XVII. 1900. I., 113., 191. és 255. ll.

² *G. Friedrich*: Acta regum Bohemiae. I—II. Praga, 1908—1913. XXX. t.; *S. Krzyżanowski*: Monumenta Poloniae palaeographica. I—II. Krako, 1907—1910. LXVIII. t.; *Josip Nagy*: Monumenta diplomatica. I. Isprave iz doba Hrvatske narodne dinastije. Chartes de l'époque de la dynastie nationale Croate. Zagreb, 1925. 19. l. + XVI t.; Album paléographique Moldave. Documents du XIVe, XVe et XVIe siècle. Recueillis par + *Jean Bogdan* et publiés avec une introduction et des résumés par *N. Jorga*. Bucarest—Paris, 1926., Commission historique de Roumanie. 27 l. + 105 t. A magyar oklevéltudományt ezen díszes kiadványokkal szemben e téren *Horvát Árpádnak* a Tudományos Gyűjtemény 1830-as és 40-es évfolyamaiban megjelent kezdetleges, rézmetszű táblákból összeállított «Oklevélhasználatok gyűjteménye (XI—XV. század).» Bp., 1883. és *Ujházy László* sikerültnek éppen nem mondható és nagy időkört felölelő, inkább középiskolai használatra szánt «Monumenta Historiae Hungaricae Diplomatica». Bp., 1914. c. facsimile-gyűjteményén kívül úgyszólván csak újabb történeti és egyháztörténeti műveinkben, oklevéltárainkban és néhány akadémiai értekezésünkben megjelent egyes oklevél-facsimilék képviselik.

¹ *Bél*: Notitia Hung. III. 545.; *Fejér*: Cod. Dipl. II. 173., V/3. 253.

² Hazai Oktm. VII. 1.

³ *Smičiklas*: Cod. Dipl. regni Croat. Slav. et Dalmat. II. 259—60.

pétery Imre adta ki legújabbán az «Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéké»-ben.¹

Árpád-kori királyi okleveleink száma ez évben két nagyjértékű, mindezideig kiadatlan, *eredeti* darabbal is gyarapodott. Mindkettő egy-egy korábbi királyi oklevelet is átír, úgyhogy a két oklevél tulajdonképpen négy eddig ismeretlen szöveggel gazdagítja Árpád-kori királyi okleveleink sorozatát. A két oklevelet értéküknek megfelelő magas áron a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete szerezte meg levéltárunk számára. Kiadatlan szövegüket itt közöljük:

I. 1270. V. István király átírja IV. Béla királynak 1267. évi adománylevelét, melyben Bogyiszló és testvérei, honti várjobbágyok *báti* birtokáért cserében a honti vár *Nádasd* és *Dalmad* nevű birtokait adja.

Stephanus Dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex omnibus presentes litteras inspecturis salutem in vero salutari. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Bugizlaus, Wz, Stephanus, Bartholomeus, Dominicus et Marcellus, iobagiones castri *Huntensis*, ad nostram accedentes presentiam optulerunt nobis privilegium domini Bele illustris regis Hungarie, karissimi patris nostri, felix recordationis, super concambio terre eorum confectum, petentes humiliter et devote, ut ipsum privilegium nostro dignemur privilegio confirmare, cuius tenor is est:

Bela Dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanieque rex omnibus presentes litteras inspecturis salutem in omnium Salvatore. Ad universorum notitiam tam presentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod Bogizlaus et fratres eiusdem Wz scilicet, Stephanus, Bartholomeus et Dominicus ac Marcellus cognatus eorundem, iobagiones castri [*Huntensis*] ad nostram accedentes presentiam petierunt a nobis humiliter supplicando, ut in concambium terre ipsorum *Bat* vocate existentis in comitatu *Huntensi*, quam quidem terram ad nos recept[am], quasdam terras eiusdem castri *Huntensis*, *Nadosd* et *Dolmod* nominatas, dare eis ex regia providentia dignemur. Nos siquidem iustis ipsorum petitionibus consideratis legitimis... deesse volentes gestando pre oculis lancem equitatis, terras *Nadosd* et *Dolmod* memoratas sub eisdem metis et terminis, quibus idem castrum dignoscebatur possidere, [Bogizlao et fratribus ei] usdem supradictis et per ipsos eorum heredibus, heredumque suorum successoribus in concambium terre ipsorum supradicte dedimus et contulimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendas. Ut igitur huius nostre ordinationis seu collationis series perpetue firmitatis obtineat, presentes concessimus litteras Bogizlao, Wz, Stephano, Bartholomeo, Dominico [et Marcello pre-] dictis dupplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri Farcasii, Albensis ecclesie prepositi, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri [anno domini] millesimo ducentesimo sexagesimo septimo, regni autem nostri anno tricesimo tertio.

Nos igitur iustis eorundem Bogizlay, Wz, [Stephani] Bartholomei, Dominici et Marcelli precibus inclinati, factumque etiam eiusdem karissimi patris

nostri ratum habentes et acceptum, cum universa et singula iuste, rite et pie ordinaverit predictum privilegium de verbo ad verbum nostro privilegio inseri facientes, auctoritate presentium ex certa scientia duximus confirmandum dupplicis sigilli nostri munimine roborantes. Datum per manus magistri Benedicti, Orodienensis ecclesie prepositi, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno domini millesimo ducentesimo septuagesimo, regni autem nostri anno primo.¹

★

2. 1287. márc. 27. IV. László király Arnold fia Termán részére átírja IV. Béla király 1267. évi adománylevelét a honti vár *Drás* nevű birtokáról Arnold bánai falunagy számára.

[L]adizlaus Dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex universis Christi fidelibus, tam presentibus, quam futuris, presens scriptum inspecturis, salutem in Domino sempiternam. [A]d universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Termanus filius Arnoldi quondam villici de *Bana* ad nostram accedens presentiam, exhibuit nobis privilegium Bele illustris regis Hungarie, avi nostri karissimi pie memorie, super collatione cuiusdam terre castri nostri *Huntensis*, *Dras* vocate, patri suo facta confectum, petens cum instantia, ut nos ipsum privilegium karissimi avi nostri ratum habere et nostro dignemur privilegio confirmare. Cuius quidem privilegii tenor talis est:

[B]ela Dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Cumanieque rex omnibus, tam presentibus quam futuris, presens scriptum inspecturis, salutem in omnium Salvatore. [A]d universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Arnoldus villicus de *Bana* ad nostram accedens presentiam nobis humiliter supplicavit petens, ut eidem in quadam terra castri nostri *Huntensis*, *Dras* vocata, vacua penitus et habitatoribus destituta, de benignitate regia providere dignemur. Verum quia de qualitate et quantitate dicte terre nobis veritas non constabat, fideli nostro Petro comiti de Zolum, ut ad ipsam terram accedat et eam inspiciat, dedimus in mandatis. Idem itaque regio obtemperans mandato, ut decebat, super ipsam terram accessit personaliter et sicut postmodum nobis rescripsit, invenit eam esse vacuum et habitatoribus destitutam. Nos itaque servitia ipsius Arnoldi villici, que idem nobis diligenter impendit et impendere poterat in futurum, attendentes circumspecte, volentesque eidem pro servitiis suis meritoriis quadam remuneratione ex liberalitate regia respondere, dictam terram cum omnibus utilitatibus suis et in eisdem metis et terminis, in quibus ipsum castrum tenuit et possedit, ab ipso castro exemptam penitus et exceptam, dedimus, donavimus et contulimus ipsi Arnoldo villico et per eum heredibus suis, heredumque suorum successoribus, iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, pariter et habendam. [U]t autem hec nostra donatio robur optineat perpetue

¹ Hártyára írt eredetijén egérrágástól származó nagy lyuk van, elveszett pecsétje piros-zöld selyemfonatról függött.

firmitatis, nec processu temporum per quempiam in irritum valeat revocari, dicto Arnolde villico et per ipsum hereditibus suis presentes concessimus litteras, duplicis sigilli nostri munimine roboratas. [D]atum per manus magistri Farcaſy, prepositi Albensis, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, (a)nno domini millesimo ducentesimo sexagesimo septimo, (r)egni autem nostri anno tricesimo secundo.

[N]os igitur ipsius Termani villici iustis petitionibus inclinati, considerantesque ipsum privilegium avi nostri karissimi Bele, illustris regis Hungarie, non abrasum, non cancellatum, nec in aliqua parte sui viciatum, tenorem eiusdem de verbo ad verbum presentibus inseri facientes, auctoritate presentium confirmamus, ymo inspectis fidelitatis et servitiorum meritis dicti Termani villici nobis cum summa fidelitate impensis, collationem in hac parte patri factam innovamus et eidem perpetuo conferimus duplicis sigilli nostri munimine roborando. [D]atum per manus discreti viri, magistri Teodori, prepositi Zybinensis, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, (a)nno domini millesimo ducentesimo octuagesimo septimo, sexto Kalendas Apriles, indictione quintadecima, (r)egni autem nostri anno sextodecimo.¹

Sem az első oklevélben említett *Bátot*, *Nádasdot* és *Dalmadot*, sem pedig a másodikban szereplő *Drást* nem ismeri *Pesty Frigyes* a honti vár tartozékai közt.²

XIV—XV. századi eredeti középkori okleveleink számát több értékes darabbal gazdagította még a *Boronkay*-családnak az év folyamán letéteményezett levéltára is. Az oklevelek legnagyobb részét az ezeitben a *Csáthy*, *Koromzay* és *Henye*-családok tulajdonában lévő *Csát*, *Koromzó*, *Henye*, *Sáros*, *Ad*, *Régen* és *Széna*szeg baranyamegyei, a *Kürthyek Alkürt* nógrádmegyei, továbbá a *Gnoyniczai Asztalnok*-család *Hranisincz* és *Felsődugó* pozsegamegyei birtokaira vonatkoznak s a pécsi és csázmái káptalan, meg a szegszárdi konvent eddig ismeretlen kiadványainak számát gyarapítják. Ugyanezen családi levéltárban a nőágon rokon *Pereszslényiek* pozsony- és nyitrai megyei birtokaira vonatkozó középkori oklevelek csak újabbkori másolatban maradtak fenn.

A *br. Nopcsa*-család ez évben letett levéltárának négy középkori oklevele néhány Hátszeg-vidéki, oláh eredetű kenéz családra: az *Alsófarkadini*, *Alpestesi Boythor(y)*, *Barcsai Somráky* és *Barcsay*-családra tartalmaz adatokat s a két legrégebb (1477. és 1451.) Hunyadi János kormányzó nevével kapcsolatos.

J. E.

¹ Hártyára írt eredeti, pecsétje elveszett.

² L. A magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században. 254—262. l.

Címereslevél-gyűjteményünk részben ajándékozás, de nagyrészt örökletét útján nyolc eredeti darabbal gyarapodott. Kettő erdélyi fejedelmi kiadvány: I. Rákóczy Györgytől 1645-ből *Kölcsey* Pál és felesége, továbbá I. Apafi Mihálytól 1678-ből *Kovács* András és felesége részére. A többiek: 1625. II. Ferdinánd címeres nemeslevele *Nagyoroszfalusi Nagy* János, 1638. III. Ferdinándné *Pereszslényi* János és testvérei s 1651. ugyanazé *Kapik* János részére, valamint I. Lipótnak 1681-ben *Didák*, másként *Pereszslény* Jánosnak, neje-nek és fiainak adományozott címereslevele. Ez utóbbi négy a *Boronkay*-család letétjéből való. Ugyancsak a mult év folyamán került levéltárunkba *Mária Teréziának* 1765-ben *Paschgall* György és gyermekei részére kiadott címeres nemeslevele s egy legújabb 1915-ből, melyben I. Ferenc *József Sebesti* Rajmundnak nemességet, címet és a «*Belovári*» előnevet adományozza.

Másolatban a következő címereslevelek helyeztek el: 1606. *Bocskay* Istváné *Gyulai* Albert, Péter, Ferenc és Orbán részére; 1655. III. Ferdinándé *Sturticzky* Mihály, neje és gyermekei; továbbá 1824. I. Ferencé *Birky* Flórián Ede és gyermekei részére. A levéltár ily természetű 1927. évi gyarapodásai közé tartozik még *Sárosberkeszi Tóth-Kádár* Vilmos tábornok 1923-ban kelt vitézi igazolványa is.

Nagyobb családi örökletetek: a *bárá Jeszenák*-család levéltárához főként a *Jeszenák*- és *Vay*-családokra vonatkozó anyagot tartalmazó nagyszámú kiegészítés. — A *Boronkay*-család rendezés alatt álló álló gazdag levéltára, mely négy drb címereslevél és a fentemlített szépszámu középkori oklevél kívül a XVI. századtól kezdve a legújabb időkig is család- és birtoktörténeti szempontból jelentős, a *Boronkay*-családon kívül jórészt a *Pereszslényi*, *Bacsikády*, *Szegedy*, *Bellusi Baross*, *Majthényi*, *Tapolcsányi* s számos más rokonszaládra s pozsony-, nyitra-, és hontmegyei, elsősorban pedig Néver, Majtény, Zavar, Alsólóc birtokokra nyújt bő kutatási anyagot. — A *bárá Nopcsa*-levéltár a középkortól kezdve minden századból tartalmaz iratokat, de legtöbbit a XIX. sz. elejéről. A politikai természetűek mellett az újabbkori részben a *Nalácz*-, *Lászlóffy*-, *Kenderessy*-, *Szatsaly*-, *Csulay*-családokra vonatkozó is szép számmal találhatók s hunyadmegyei birtokokról szólnak. — *Sebesti* Rajmund testőrezdes özvegyének letéte legnagyobb részt férje hadtudományi jegyzeteit és hivatalos iratait tartalmazza. — Régebben letéteményezett levéltárainkhoz több kisebb kiegészítés is érkezett, ú. m.: a *Koronghi Lippich*-, *Pregardt-Paur*-, *gr. Széchenyi*-, *Reviczky*-, *Abaffy*- és *Rosty*-családokéhoz; nagyrészt legújabb kori iratok. A *Rosty* kiegészítéssel *Gyóni Géza* szibériai fogságában írt verskötetének kézírata került levéltárunkba. Cz. A.

INHALTSÜBERSICHT.

KUMOROVITZ, BERNHARD LUDWIG. Die glaubwürdige Tätigkeit des Konventes von Lelesz bis 1569. Der Verfasser behandelt hauptsächlich die schriftliche glaubwürdige Tätigkeit des Konventes und beschäftigt sich eingehend mit seiner Kanzlei, mit der Leitung der Urkundenausstellung, der Tätigkeit und den Ausfertigungen der Kanzlei, mit den Urkundentaxen, der Registerführung und mit dem Archive und stellt auch die territoriale Kompetenz des Konventes fest. Der Wirkungskreis des Konventes erstreckt sich auf die Komitate Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Belső-Szolnok, Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar, Szabolcs, Borsod, Heves, Kolozs, Abauj, Torna, Szepes, Gömör und Doboka. Die Kanzlei des Konventes entwickelt sich um die Mitte des XIV. Jahrhunderts, ihr Personal besteht aus dem Notar, Subnotar und anderen Schreibern. Der Vorstand der Kanzlei ist der Notar. Der aktive Leiter der ganzen glaubwürdigen Tätigkeit des Konventes ist der Kustos. Er bekleidet eine Vertrauensstelle und empfängt sein Mandat vom Probeste. Der Vorstand des ganzen Konventes und somit auch der oberste und verantwortliche Leiter der glaubwürdigen Tätigkeit vor dem Gesetze ist der Probst. Aus dem königlichen Hofe hervorgegangen, übte mancher von ihnen auf die Praxis des Konventes einen wohlthätigen Einfluss aus. Die Ausfertigungen des Konventes stimmen äusserlich mit den Urkunden anderer Urkundenaussteller überein. Die innere Formen der Litteræ Patentis und Clausæ sind gegen Ende des XIII. Jahrhunderts schon festgelegt, bei den Privilegien erfolgt dies erst gegen die Mitte des XIV. Jahrhunderts. Die Entwicklung der Relationen schliesst auch nur um diese Zeit ab. Die Taxen des glaubwürdigen Verfahrens werden in einem eigenen Kapitel behandelt. Die Führung der Register beginnt in der Kanzlei um die Wende des XIV—XV. Jahrhunderts. Es sind drei Arten von Registern zu unterscheiden: 1. die eigentlichen Register, 2. die Register über Relationen, 3. die Register der Signaturen (Eintragungen). Im Laufe des XV. Jahrhunderts ist nur ein Register vorhanden, in welchem Konzepte und Signaturen abwechseln. Die Scheidung (Gruppe 1 und 3) erfolgt zwischen 1495—1500. Für die zweite Gruppe haben wir nur von 1549—50 Belege, sie ging dann in die erste Art über. Die 1. und 3. Gruppe blieb im ganzen Zeitraume in Übung. Seit 1519 löst das *registrum* die Benennung *protocollum* ab. Infolge der glaubwürdigen Tätigkeit gelangte der Konvent bald zu einem verhältnismässig grossem Archive, dessen Bestand ausser der Registratur des Konventes auch durch Urkundendeposite der Parteien erweitert wurde.

KARÁCSONYI JOHANN. Wie gelangte der Neffe Eduards des Hl. Königs von England in ein verwandtschaftliches Verhältnis mit dem ungarischen Königshause? Behandelt das Schicksal der Söhne Edmund Ironside's, Edmund und Eduard, zu welcher Zeit sie nach Ungarn kamen, ferner die Frage der Abstammung Agathes, der Gemahlin Eduards, Mutter der Hl. Margaretha von Schottland. Weist auf Grund der Angaben des Adamus Bremensis nach, dass Edmund und Eduard durch König Kanut nach Schweden, zu ihrem Grossvater Olaf Skölkönung verschickt wurden und nach dessen Tode (1022) in Russland bei ihrer Tante Ingegarda, Gemahlin des Grossfürsten Jaroslav Zuflucht fanden. Edmund und Eduard traten am grossfürstlichen Hofe in nähere Verbindung mit den dort in Verbannung lebenden ungarischen Prinzen Andreas, Béla und Levente, und begleiteten Andreas nach Ungarn, als er 1046 den ungarischen Thron bestieg. Edmund starb 1047—1048, Eduard verblieb in Ungarn bis 1056 und kehrte dann nach England zurück. In Ungarn schloss Eduard die Ehe mit Agathe, die, wie Verfasser auf Grund der Angabe des Florentinus Wigornensis nachweist, eine Enkelin des Herzogs von Kärnten, Adalberto I. von Eppenstein war, dessen Schwägerin Gisella die Gemahlin Konrad I., mithin Mutter Kaiser Heinrich III. war.

KERESZTES, KOLOMAN befasst sich in seiner grossangelegten Studie, deren erster Teil vorliegt, mit der Genealogie der Familie Rákóczy. Die ältere Genealogie der Familie behandelten schon Karácsonyi und Wertner in ihren Werken über die ungarischen Geschlechter. Speziell Wertner gebührt der Verdienst, dass er die zerstreuten Daten über die Abstammung der Familie systematisch zusammenfasste, doch blieb trotz seinen Bemühungen die Genealogie der Familie noch lückenhaft. Koloman Thaly, der Historiograph des Fürsten Franz Rákóczi II. wies wiederholt auf diese Lücken hin, doch unternahm er selbst nicht die Bereinigung dieser Frage, Verfasser unternimmt den Versuch auf Grund der Urkunden des Staatsarchivs, des Archivs der Familie Rákóczy, des Kapitels von Lelesz und des Konvents von Jászó die vollständige Genealogie der Rákóczy zusammenzustellen. Bekanntlich entstammt die Familie Rákóczy dem Geschlecht Bogát-Radván, das wahrscheinlich slavischen Ursprungs ist und im Laufe des XII. Jahrhunderts nach Ungarn einwanderte. Als erster Ahne der Familie Rákóczy ist Csepán I. nachweisbar. Verfasser behandelt eingehend die persönlichen und Besitz-

verhältnisse der einzelnen Familienmitglieder bis zu dem Zeitpunkt des Ausscheidens der fürstlichen Linie und darüber hinaus das Schicksal der adeligen Abkömmlinge. Die zum Schluss angefügte genealogische Tabelle gibt eine Übersicht der ersten Linie der Familie.

MIHALIK, ALESSANDRO. Una famiglia ungherese a Rieti.

La città di Rieti (nel Lazio), trovandosi sulla strada delle lotte fra guelfi e ghibellini, fu spesso il centro o si trovò molto vicina al centro delle operazioni dell'armata guidata dal cardinale *Egidio Alborno*, di cui facevano parte molti ungheresi. Vi si trovano quindi parecchi documenti e ricordi relativi a magiari.

Così dev'esservi oppunto capitato con l'esercito di *Alborno* quel *Nicolaus Ongarus*, comandante di mercenari, il cui nome, dal 1354, figura ancora, come quello di un donatore, sull'architrave dell'ingresso principale della chiesa di S. Agostino.

Parimente, da un'armata mercenaria doveva provenire quel *Bosone Ungaro* che nel 1381 fu capitano del popolo in Rieti e che i libri contabili della città menzionano più volte.

Nella biblioteca comunale di Rieti e nell'archivio capitolare ci rimangono tracce e documenti di ungheresi capitati prima e domiciliatesi dopo in Rieti, come pure dei loro discendenti. Così in questo campo è possibile indicare una famiglia magiara, apparsa nell'ultimo quarto del XIV secolo e tutt'ora esistente.

Buona parte dei dati concernenti questa famiglia sono dovuti a *Romoaldo Perotti de Cavalli*, a cui si deve una raccolta delle genealogie di quasi tutte le famiglie di Rieti.

In questo lavoro, sotto il titolo *De Petrunгарis et Ricciardis*, sono ricordati quasi trenta membri della famiglia dei *Petrungaris*, o *Pierongaro*, come oggi si chiamano in Rieti, per uno spazio di tempo che va dall'ultimo quarto del XIV secolo al 1666.

Secondo lui, *Petrus Johannis Ungari de Monte Creste* è il primo membro noto della famiglia. E poichè il tempo dell'apparizione di *Petrus Joh. Ungari* è quello della terza campagna di *Lodovico* il grande e della pace di Torino, quando il re magiario era portato dai propri interessi ad allearsi ai genovesi per combattere i veneziani, appoggiandosi anche alla provincia piemontese, siamo portati a credere che questo *Petrus Joh. Ung.* sia andato a Montecrestese, in provincia di Novara, in dipendenza appunto di servizi e accordi militari.

Si potrebbe anche tentare di dare un quadro sinottico dei discendenti della famiglia *Pierongaro*, ma il quadro avrebbe una soluzione di continuità, perchè fra il 1524 ed il 1533 è menzionato un certo *Cristoforo Vinci Petri Ungaro*, per il quale non è stato possibile fissare un preciso rapporto genealogico colla famiglia.

Nella famiglia *Pierongaro* giocò un ruolo più importante il ramo discendente da *Ricciardo*, di figlio di *Lorenzo*. In questo ramo per diverse generazioni, non incontriamo che capitani.

I vecchi libri contabili della città di Rieti ed altri documenti attestano la stabile dimora della famiglia *Pierongaro* nella città ed i membri della famiglia sono anche ricordati per nome. Così nel 1470 conosciamo tre *Pierongaro*: *Petrojacobo petrongari*, *Nicholao petrongari* e *Christoforo Petrongari*. Di essi *Nicholao* fu vicario di Rieti nel vicino Belmonte, *Cristoforo* invece fu inviato come oratore nella città di Interamnia.

Nel 1476 il famulo di *Johannes de Ongaria* vien fatto seppellire nella cattedrale della città e di lui fanno menzione gli scrittori del tempo.

Sul muro della sacristia, nella chiesa di S. Pietro Martire, fra i nomi dei fondatori di messe, trovano *Elena Petrongari*, di cui però non si hanno dati più ampi.

I membri oggi viventi in Rieti della famiglia *Pierongaro* sono tipografi. La modesta tipografia *Pierongaro* venne fondata quarant'anni fa da *Pietro Petrongari*.

Lo stemma della famiglia *Pierongaro* consiste in una cometa al di sopra di tre monti. Quanto ai colori, ricaviamo dalla raccolta del *Perotti* le seguente notizie: «Cometa gialla, Monti verdi, Campo turchino».

MISZELLEN.

HOFFMANN, EDITH. Der Schild des König Matthias in Paris. Bespricht den im Pariser Musée de l'armée befindlichen Schild des Königs, über dessen Bestimmung die Meinungen der Forscher divergieren. Aug. Kubinyi, der als erster sich mit dem Schild befasste, war der Meinung, dass der Schild, wegen seines kleinen Formes kein Schlachtschild war, sondern bei den Trauerfeierlichkeiten des Königs Verwendung fand. Andere Forscher, besonders Johann Szendrei, vertraten die Meinung, dass der Schild ein Schlachtschild war und begründeten diese Ansicht damit, dass auf dem Schild sich von Wurfgeschossen, Speer oder Pfeil herrührende Spuren befinden. Verfasser untersucht hauptsächlich die auf dem Schild angebrachten Wappen, deren Deutung verschiedentlich versucht wurde und weist nach, dass das am unteren Rande des Schildes angebrachte Wappen das des

Propstes von Székesfehérvár Dominikus Kálmáncseh ist. Dieser Umstand würde darauf hinweisen, dass der Schild ein Geschenk des Propstes an den König war. Dem widerspricht jedoch die Umschrift des Schildes, die den Schutz der Hl. Jungfrau Maria für den König anruft. Das Wappen des Propstes und die Umschrift weisen nach Annahme der Verfasserin darauf hin, dass die Ansicht Kubinyis stichhaltig ist und der Schild bei der Trauerfeier des Königs in Székesfehérvár Verwendung fand.

SZABÓ, LADISLAUS DE BARTFA. Zur Frage der Abstammung der Familie Széchenyi. Reflektiert auf die Studien Johann Miskolczy-Simon (Turul, 1914) und Béla Iványi (Turul, 1927) über die Abstammung der Familie Széchenyi. Fasst die Ergebnisse dieser beiden Studien zusammen und weist auch auf deren Mängel hin. Hinsichtlich der Veröffentlichungen Iványi's aus dem Vatikanischen Archiv bekämpft Verfasser die Schlüsse, die Iványi aus diesen Aktenstücke betreffs der Abstammung der Familie zieht.

SZABÓ, LADISLAUS, DE BARTFA. Beiträge zur Abstammung der Familie Csáky. Gibt Urkundenregesten zur Geschichte der Familien Becsky, Szántó, Pető und Csáky. Die Regesten befinden sich als Deposit der Ungarischen Historischen Gesellschaft im Archiv des Ung. National-Museums.

Dr. VARGHA, ZOLTÁN. Eine interessante Wappenveränderung. Das am 7. Juni 1633 der Familie Vargha de Görzsöny verliehene Wappen stellt im blauen Schild einen auf natürlichem Fels stehenden Kranich dar, im rechten Fuss einen Stein haltend. Valentin Vargha (1815—87) siegelt mit einem Wappen, das im blauen Feld einen auf grünem Hügel stehenden Schwan darstellt, im erhobenen rechten Fuss einen auf Dolch gespiessten Türkenskopf haltend. Die Abweichung erklärt Verfasser mit einer mangelhaften Vorlage des Stempelschneiders.

Dr. VARGHA, ZOLTÁN. Die Familie Farkasdy de Farkasd und Görzsöny. Diese in der genealogischen Literatur Ungarns bis jetzt so gut wie unbekannte Familie begegnet uns zum erstenmal in einer Urkunde des Kapitels von Győr aus dem Jahre 1346, doch ist die lückenlose Abstammung erst von der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts an nachweisbar. Das Wappen der Familie ist unbekannt.

Nekrologe. Johann Szendrei. — Edmund Boncz.

LITERATURBERICHT.

SZENTPÉTERY, I. : Die Regesten der Königsurkunden aus der Árpadenzeit. Bd. I, Heft 2. Von Cz A.

Dr. LUKINICH I. Die Geschichte der gräflichen Familie Bethlen. Von Anton Áldásy.

Internationaler genealogischer Kongress in Kopenhagen. — Internationaler heraldischer Kongress. — Inhaltsverzeichnis der Jahrgänge I—XL des Turul. — Verzeichnis des ungar. Adels und Magnaten-Familien 1867—1917. — Das Archiv der privil. Stadt Munkács 1376—1850. Von E. Csetényi. — Otto Freiherr von Dun. gern, Adels Herrschaft im Mittelalter. Von Dr. V. Ila.

Mitteilungen der Archivsabteilung der Landes Széchenyi-Bibliothek des Ungarischen National-Museums. Berichte über die neuesten Erwerbungen. Teilt den Text von zwei bisher unbekannten Urkunden aus der Árpadenzeit mit. Berichtet kurz über die letzthin deponierten Familienarchive und gibt das Verzeichnis der neuerworbenen Wappenbriefe.

A RÁKÓCZYAK.

(Második, befejező közlemény.)

A) A Rákóczy-törzs és hajtásai.

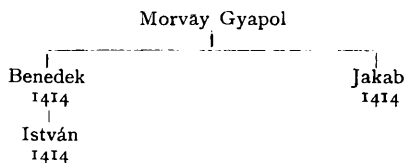
II. vonal

vagy a későbbi felsővadászi Rákóczyak.

Alapítója, amint már említettem, II. Benedek fia, I. István (1414—1467).²⁵¹

Annak bizonyítására, hogy ez az I. István nem az I. Balázs fia I. Benedeknek, hanem a II. Gyápol János fia, II. Benedeknek a fia volt — noha egy igen meggyőző okmányt²⁵² már bemutatam — minden kétség kizárása végett ismertetem még Zemplén megye alispánja 1414 febr. 6-ról kelt jelentésének, illetőleg Rozgonyi Simon országbíró ebben foglalt vizsgáló parancsának megfelelő részét. Az oklevél²⁵³ a Rákóczyak és Isépyek közt Sinket illetőleg felmerült egyenlenségeket tárgyalja s bevezetésében ezt tartalmazza: «Dicitur nobis stb., quomodo Benedictus (et) Jacobus filij Gyapol de Morva ac Stephanus filius eiusdem Benedicti stb. ad stb. possessionem stb. Sink veniendo, eandem stb. deperdissent stb.»

Az ezen oklevélben foglalt genealogia tehát ez:

Ugyanez a kapcsolat kitűnik azonban számos más oklevélből is,²⁵⁴ melyek egyikét-másikat később érinteni is fogom.

I. István volt az, aki vonalának leromlott anyagi viszonyait kedvező családi politikával rendezni és javítani kezdte.

Gazdag örökösnőt vett el, deregnyői Nagy Pálnak a leányát, Annát.

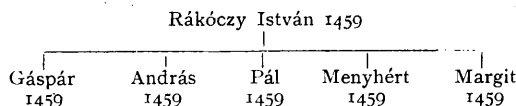
Deregnyői Nagy Anna (1426—1450)²⁵⁵ először Kércsy Miklós neje volt s 1438 április hó vége és október elseje közt ment másodszor Rákóczy (I.) Istvánhoz férjhez.²⁵⁶ Deregnyői Nagy Pál kiterjedt birtokai nem szállottak ugyan a fiágnak 1427 körül bekövetkezett elenyészésével sem a leányára, csupán egy nemesi udvarházat Deregnyőn s tartozékait találtam később Anna utódainak birtokában,²⁵⁷ azonban a gazdag lány 1446-ban kifizetett lánynegyede, jegyajándéka és hozománya²⁵⁸ lehetővé tették, hogy Rákóczy (I.) István már 1450-ben a Morvayak jószágait részben zálogba vegye,²⁵⁹ később azután Morvay Jakabnak csaknem összes birtokai zálogjogon az I. István és fiai kezébe kerültek.²⁶⁰

Deregnyői Nagy Annával kapcsolatosan kezdődött azután még 1466 előtt egy per a deregnyői jószágok miatt, mely a század végéig elhúzódott és sok kellemetlenséget okozva a Rákóczyaknak, végre is hátrányukra végződött. Ezen per részletei külön s inkább szomorú fejezetet képeznek a Rákóczyak történetében, melynek tárgyalását e helyen mellőzöm.

Rákóczy (I.) István első felesége Deregnyői Nagy Anna halálával még 1459 előtt Palágyi Péter második feleségét, Pazdicsi Katát vette nőül; ugyanannak a Palágyi Péternek a feleségét, illetőleg özvegyét, akinek első neje, amint láttuk, Rákóczy (I.) István unokatestvére, Rákóczy Ilona volt.

Pazdicsi Kata 1459 febr. 28-án kelt végrendeletében²⁶¹ összes javait férjére, Rákóczy (I.) Istvánra s ennek gyerekeire hagyta. E javak szintén nem lehettek csekélyek, miután a Pazdicsiak ekkor már igen gazdag emberek voltak.

I. Istvánnak gyermekei első feleségétől, Deregnői Nagy Annától születtek²⁶² és Pazdicsi Kátának már említett végrendelete szerint ezek voltak :

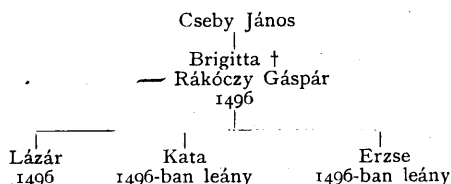

Rákóczy (I.) István 1467 febr. 25-én még élt.²⁶³ 1467 júl. 1-én azonban, midőn a Buthkayak és Rákóczyak bizonyos, az elzálogosított Morvay-birtokokkal kapcsolatos ügyben egységet kötöttek,²⁶⁴ már nincsen felemlítve.

I. István fiainak mindenike egy-egy ágat alapított. Leányáról, Margitról nincs további adatom.

II. a) I. Gáspár ága.

I. Gáspár (1454—1508)²⁶⁵ Cseby János leányát, Brigittát (1475—1482)²⁶⁶ vette nőül, akitől, amint azt egy 1496 szept. 12-ről keltezett s a Csebi-javakból való kielégítést tárgyaló szerződés²⁶⁷ mutatja, a következő gyermekei származtak :

I. Gáspár neje révén Bánócon, Kislázonban és Füzeséren, majd Bólon és Pálföldén²⁶⁸ jutott birtokrészekhez. Az utóbb említett birtokokat később pénzkielégítés ellenében Kézy Andrásnak engedte át.²⁶⁹

I. Gáspár leányainak további sorsát illetőleg nincs adatom; fia, I. Lázár (1496—1510) 1510-ben a Deregnyeiekkal pörösködött,²⁷⁰ tehát még életben volt.

Eme I. Lázárnak utódai, legalább is fiai aligha voltak, mert a későbbi okiratokban és pedig azokban, amelyekben az összes akkor élő Rákóczyak közös érdekekben lépnek fel,²⁷¹ sem I. Lázáról, sem bárminemű leszármazóiról nincsen említés.

II. b) II. Pál ága.

II. Pál (1465—1495)²⁷² igen mozgalmas, de nem mindig fényes szerepet játszott családja életében.

Ő volt az, aki atyjával, I. Istvánnal és bátyjával, II. Andrással s másokkal együtt — valószínű-

leg hűtlenségért — fej- és jószágvesztésre ítéltetett, de azután 1467-ben kegyelmet nyert²⁷³ s aki a Rákóczyaknak a Deregnői-örökség iránt támasztott igényeit a már említett pörben sok fáradsággal, még több kellemetlenséggel és változó, de végeredményében csekély sikerrel képviselte.

Nejét is ismerjük : nátafalusi *Wrány Margitot* (1482),²⁷⁴ a Wrány Miklós és Nátafalvi Bora leányát.²⁷⁵

Három fia volt : I. Péter, I. Miklós és I. Lajos.

I. Péter (1494—1495)²⁷⁶ fivérével, Miklóssal együtt 1494-ben még atyjuk által képviselve anyai örökségükért,²⁷⁷ a következő években pedig a Deregnyeiekkal saját birtokaiért²⁷⁸ perelt. 1506 végén már nem élt,²⁷⁹ mert ekkor körtvélyesi Asguthi Istvánnak ellene is kiterjesztett igénypörében már mint néhai van említve.

I. Péter felesége *Tarnóczy János leánya, Ilona* volt,²⁸⁰ ki még 1525-ben is élt.²⁸¹

Tőle született egyetlen ismeretes gyermeke : *Zsófia* (1525—1564)²⁸² először Gyármán Antal,²⁸³ azután és pedig 1525-ben kislaludi alias krucsói Nagy Ambrus²⁸⁴ és, végül 1548—1564 közt²⁸⁵ asszonlaki Projka János felesége.

II. Pál második fia :

I. Miklós (1494—1495)²⁸⁶ keveset szerepelt, esetleges házas voltát illetőleg sem találtam adatokat. Utódai azonban semmi esetre sem voltak.

II. Pál harmadik fia :

I. Lajos (1506—1525)²⁸⁷ egyfelől, amint már említettem, körtvélyesi Asguthi Istvánnal perel 1506-ban, másfelől 1525-ben Rákóczi Zsófiával, ekkor Nagy Ambrus feleségével egyezkedik két Morván fekvő jobbágytelek ügyében.

Miután néhol ez az I. Lajos nem az I. Pál fiaként, hanem ennek fiától, I. Pétertől származó unokájaként van beállítva, pár okmánnyal kívánom igazolni, hogy I. Lajos tényleg a II. Pál fia volt.

Ezek egyike a leleszi káptalannak 1508 máj. 25-ről kelt jelentése,²⁸⁸ mely szerint az ellen, hogy Morvay Ambrust Morva, Rákóc, Luskóc és Ruskóc felébe — a Morvayak által a Rákóczyaknak egykor elzálogosított birtokrészekbe — beiktassák, a többiek közt tiltakozott : *Ludovicus filius Pauli de eadem Rákocz*.

A másika pedig u. a. káptalannak az 1506 dec. 27-ről kelt s Asguthi István már említett igénypörét illető jelentése,²⁸⁹ melyben szó szerint ez áll :

«Nos stb., Conventus stb., receptis literis Vestrae Serenitatis adjudicatorio-sententialibus stb. pro parte nobilis Stephani filii Mathiae Asguthy de Kerthwelyes contra nobiles *Ludovicum fratrem carnalem condam Petri de Rakocz* stb., nostrum hominem stb. ad stb. exequanda stb. duxissemus destinandum stb.»

A szóbanforgó I. Lajosnak a fia volt végül:

III. Pál (1548),²⁹⁰ kit Rákóczy (I.) Péter leánya: Zsófia, mint már Projka Jánosné perelt leány-negyede és egyéb illetőségei kiadása végett, 1564-ben III. Pál már nem élt s utódai sem lehetek, mert ekkor a szóbanforgó Rákóczy Zsófia időközben már meg is ítelt járandóságait I. Andrásnak, vagyis nagyatyja testvérének utódain, mint az ági vagyon örökösein keresi.²⁹¹

I. István fia, II. Pál ága tehát unokájában, III. Pálban 1548—1564 között fiágon kihalt.

II. c) I. Menyhért ága.

I. Menyhért (1454—1479)²⁹² látszólag Izsépen is birtokos volt, miután 1479-ben a leleszi káptalan egész Isép birtokába bevezette testvéreivel együtt.²⁹³ Elhalt 1495 jún. 9. előtt.²⁹⁴ Nejét nem ismerem.

Fia volt:

V. László (1508—1512),²⁹⁵ ki «de Selind»-nek is nevezte magát,²⁹⁶ s rákóci, morvai és luskóci részjórtságait a Körtvélyessyeknek zálogosította el.

Sem további szereplését, sem esetleges utódait illetőleg nem találtam adatokat.

II. d) II. András ága: a felsővadásziak.

II. András (1454—1489),²⁹⁷ az I. István fia volt a Rákóczyak felsővadászi ágának, amelyből a fejedelmek is származtak, a voltaképpen meg-alapítója. 1495 jún. 9-én már néhai.²⁹⁸

Felesége volt körtvélyesi *Polyák Krisztina* (1475—1482),²⁹⁹ a Belczki Polyák Henrik és bajori Fejér Margit leánya.

Midőn dr. Wertner³⁰⁰ eme II. Andrást jelölte meg a fejedelmi Rákóczyak 1899-ig ismert egyenes őseinek, I. Zsigmondnak atyjaként, nem tévedett ugyan, de azzal az okmányanyaggal, amelyet bemutatott, állításának helytálló voltát kétségtelenül be sem bizonyította.

Abból u. i., hogy 1468—1472 között létezett egy Rákóczy András, aki az István fia volt,³⁰¹ másfelől meg abból, hogy az 1506-ban élt Rákóczy Zsigmondnak és Ferencnek az atyját szintén Andrásnak hívták,³⁰² még nem következik teljes biztonsággal, hogy a két András valóban azonos.

Különösen nem egy oly család genealógiájánál, amelyet a szerző még csak részben ismer, s amely családban az András név már az ismert részben is gyakori.

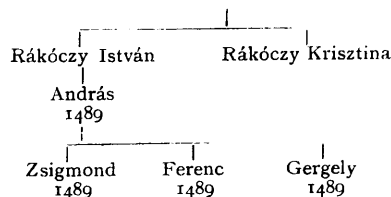
Nem célo, hogy az említett kiváló kutató elvitathatatlan felfedezői érdemeit kisebbítsem, de a genealógiai kapcsolatoknak ily rendszerű, — sajnos, irodalmunkban gyakori — csupán a nevek egyezésére alapított szerkesztése ellen állást kell foglalnom, mert az ilyen kapcsolások eredménye nemcsak az, hogy u. a. családnál egyes tagok téves helyre kerülhetnek, de az is, hogy hasonló, de teljesen különböző családok tagjai egymással összekeverednek.

A létező Rákóczy genealógiák mindkét esetre elég példát mutatnak.

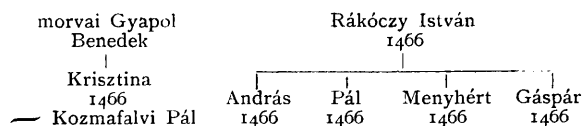
Fontos kapcsolatok létesítésénél a bizonyításnak oly módját tartom elengedhetetlennek, amely-nél a kapcsolandó vagy legalább is két felmenő őseivel kapcsolódik össze, vagy pedig a birtokviszonyok teljes és világos képe kapcsolja az illetőt egy bizonyos felmenő őshöz, kétségtelenné téve az azonosságot.

A jelen esetben némi utánjárás mellett mindkét mód rendelkezésre állott. U. i.

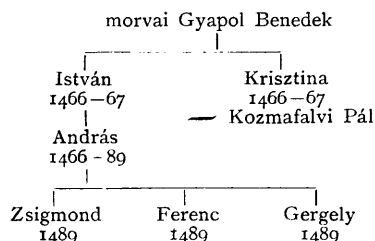
a jászói konvent előtt 1489 jún. 3-án a Semseyek és Rákóczyak között kötött azon szerződésben,³⁰³ amelyben az előbbiek a nekik elzálogosított szuhai birtokokat visszaadják, ezt a genealógiát találjuk:

Ország Mihály nádornak 1466 márc. 10-ről kelt ítéletlevelében pedig, mely leányilletékek kiadását tárgyalja³⁰⁴ a Morvayaknak zálogként a Rákóczyak kezén levő birtokaiból, ezt a részletet:

Egybevetve ezt a két okmányt, s tekintetbe véve Ország Mihály nádornak 1467 júl. 1-ről kelt bizonyáglevelét,³⁰⁵ mely az éppen említett leányilleték kiadásának megtörténtéről szól, s a fenti két okmányban említett Krisztina azonosságát alátámasztja, ezt a leszármazást állíthatjuk össze:

mely összeállítás tényleg két elődével kapcsolja össze II. Andrást.

A bizonyítás — kissé körülményesebben — eszközölhető a birtokviszonyok alapján is, ennek a bemutatását azonban, miután azt, amit bizonyítani kellett, e nélkül is sikerült bizonyítani, mellőzöm.

II. Andrásnak tehát, amint láttuk, fiai voltak: I. Zsigmond, I. Ferenc és I. Gergely, ezenkívül azonban, amint alább bemutatandó okmányokból kitűnni fog, ismerjük egy leányát is: Borát.

Az a «Rákóczy Dorottya», előbb Hangácsi Mihály, azután Thurzó Péter neje, akit dr. Wertner a «legnagyobb valószínűség szerint» az I. Zsigmond és I. Ferenc nővérének, tehát szintén a II. András leányának tart,³⁰⁶ amint az II. Miksa királynak 1519 febr. 11-ről kelt adomány megerősítő levelében,³⁰⁷ s ezzel kapcsolatosan II. Ulászló 1515 okt. 19-ről kelt, de más birtokokat illető jóváhagyó levelében³⁰⁸ olvasható, sohasem volt a Rákóczy (II.) András leánya, azon egyszerű okból, mert nem Rákóczy, hanem *Barchay Dóra* volt a neve.

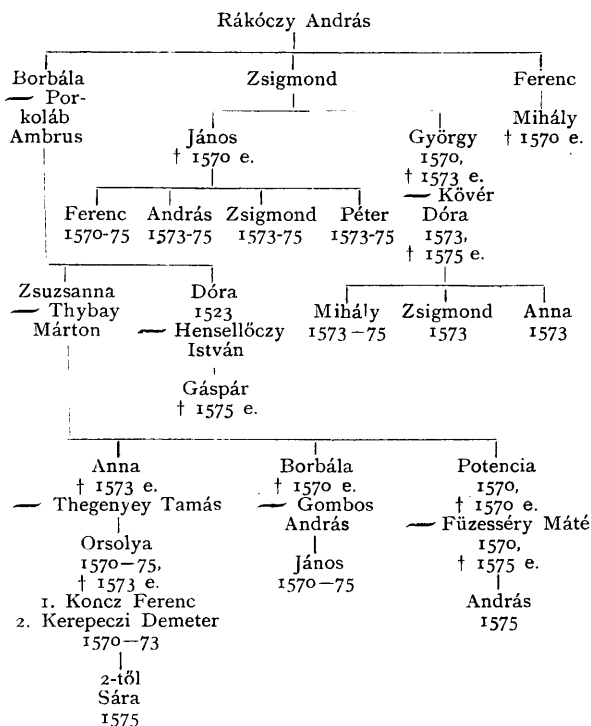
Áttérve II. András gyermekeinek részletesebb ismertetésére:

I. *Gergelyt* (1489) csupán egyszer, a már bemutatott oklevélben találtam felemlítve s utódaira vonatkozólag sem találtam semminemű adatot.

- I. Zsigmond és
- I. Ferenc

egy-egy alágat alapítottak, melyekről alább lesz szó.

Bóra (1506—1523)³⁰⁹ körtvéyesi Porkoláb Ambrus neje lett,³¹⁰ s rajta keresztül jutnak a Rákóczyak később ismét Körtvéyes részeinek birtokába. Eme Bóra leszármazóit, miután fejtegetéseim folyamán egyikről-másikról szó lesz, teljesség okáért éppen a Körtvéyes iránti pör okmányai alapján³¹¹ a pörben szereplő Rákóczyakkal együtt bemutatom:

Térjünk át a II. András két fia, I. Ferenc és I. Zsigmond alapította alágakra:

I. d) 1. I. Ferenc alága.

II. András fia, I. *Ferenc* (1489—1524)³¹² dr. Wertner szerint³¹³ 1527-től 1530-ig szendrői várkapitány, 1517-ben testvérével, I. Zsigmonddal, továbbá velezi Kövér Jánossal együtt megveszi Felsővadász és Selyeb abaujvármegyei birtokokat Barchay Dórától, Thurzó Péter özvegyétől 3000 aranyforintért, mely birtokokba őket a jászói konvent királyi hozzájárulás mellett 1517 nov. 1-én be is iktatta.³¹⁴

E birtokokat eredetileg Perényi Imre adományozta Hangácsi Péternek és nejének, s e birtokok megszerzésével vetette meg a Rákóczyak

eme alága jövődő nagyságának és gazdagságának alapját s e birtokok megszerzésével kezdték magukat «felsővadászi Rákóczy»-aknak is nevezni.

1519-ben I. Ferenc és testvére, I. Zsigmond Hosszumezey Szaniszlótól némi kis birtokrészt vettek meg Körtvélyesen,³¹⁵ ily módon vetvén meg lábukat egykori ősi birtokukban. Később azután mint Borbála nevű nővérük körtvélyesi Porkoláb Ambrusné leányainak gyámjai ezek körtvélyesi birtokait is kezükbe vették, mely birtokok azután részben végleg utódaiknak is maradnak.³¹⁶

I. Ferenc neje, *Thomory Margit* volt, Thomory István és neje, Kata leánya, aki azonban, amint ezt a végrendeletét illető 1522 aug. 20-án kelt bizonyáglevél³¹⁷ mutatja, 1522-ben elhalt.

Egy gyermeküket ismerjük :

VI. *Mihályt* (1522—1559),³¹⁸ ki 1522-ben anyja végrendeletében még kis gyermekként szerepel, 1560-ban pedig már néhai.³¹⁹ Ennek a VI. Mihálynak a neje volt *Herényi Zsófia* (1560—1563),³²⁰ a Herényi György leánya.

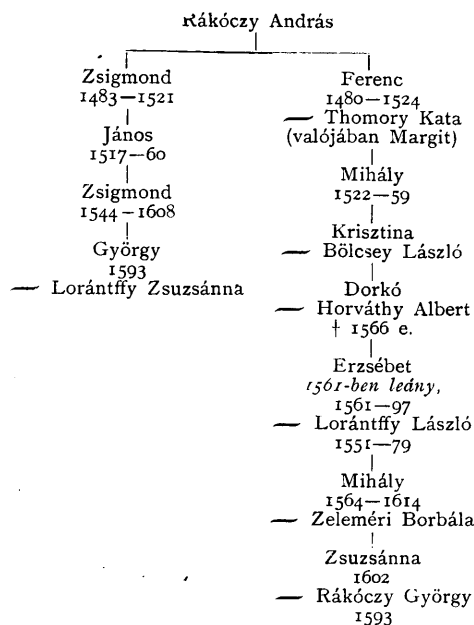
Utódaikról okmányos adatot nem találtam. Egyes kutatók³²¹ ezen VI. Mihály leányának állítják Krisztinát, Bölsey László nejét.

Thaly Kálmán e kapcsolatot illetőleg szó szerint a következőket mondja :³²²

«Az 1517—1525-iki okmányokban előforduló ifjabb Rákóczy-testvér, Ferenc, mint már említők, Thomory *Katától* Mihály nevű fiút hagyott hátra. Érdekes, hogy e Rákóczy Mihálytól — kinek gyermeke nem vala — származott le leányágon I. Rákóczy György fejedelem neje, Lorántffy Zsuzsánna, a ki tehát anyjáról szintén Rákóczy vér, ekképen : Rákóczy Mihály leánya R. Krisztina Bölsey Lászlóné ; leánya Bölsey Dorkó Horváthy Albertné ; ennek leánya Horváthy Erzsébet, Lorántffy Lászlóné ; fia Lorántffy Mihály, kinek Zeleméry Borbálától leánya Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony.

Tehát a Rákóczy Zsigmond (1517) és Ferenc (1517) testvérek, vagyis a Rákóczy János és Mihály unokatestvérek ága I. Rákóczy György fejedelemben és nejében ismét egyesült.»

Annak kimutatására, hogy a fentebbi megállapítás téves, elég, ha megszerkesztjük a leszármazási táblát, pontosan a bemutatott szöveg szerint, s azt néhány kétségtelenül helyes évszámmal ellátjuk, mert akkor ezt a minden szóbeli magyarázatnál világosabban beszélő képet kapjuk :

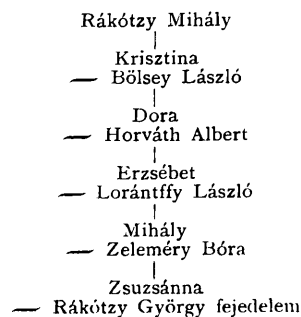
A már idézett leírás szerint tehát Lorántffy Zsuzsánna három egész nemzedékkel állana távolabb, mint férje mindkettejük közös ősétől, Andrástól.

Három nemzedék időben, még akkor is, ha feltesszük, hogy a közbeeső 3 leány 16 évvel ment férjhez és a szóbanforgó gyermekek az elsők voltak, $3 \times 17 = 51$ évet jelent, már pedig Rákóczy György és felesége között, amint azt látni fogjuk, tényleg 9 év volt a korkülönbség.

Bölsey László neje tehát nem volt a VI. Mihály leánya, s így I. Rákóczy György fejedelemben s nejében az I. Zsigmond és I. Ferenc ágai sem egyesültek.

Amint már említettem is, okmányos adatot nem találtam arra vonatkozólag, hogy VI. Mihálynak egyáltalában utódai lettek volna.

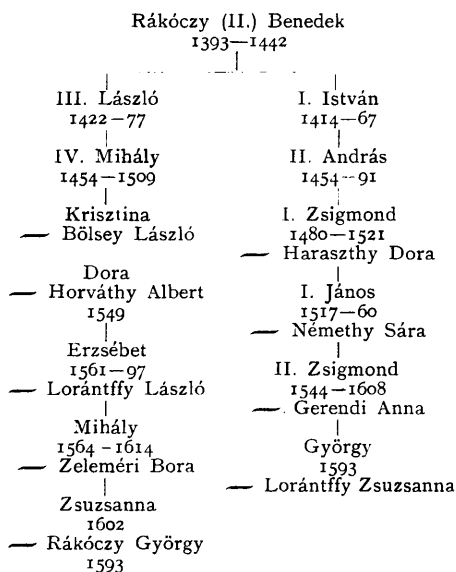
A Rákóczy levéltárban³²³ van ugyan egy egyszerű genealógiai tábla, amely így néz ki :

azonban ezen a táblán — *amely különben sem okmány* — mi sem áll arra vonatkozólag, hogy az élén álló Rákóczy Mihály kinek a fia:

Feltéve azonban, hogy a tábla helyes, s tekintetbe véve a már bemutatott okmányos évszámokat, az látszik valószínűnek, hogy a szóbanforgó Rákóczy Mihály az I. vonal IV. Mihályával azonos.

Ha u. i. I. Benedeket vesszük I. Rákóczy György fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna közös ösének, akkor ezt a valószínűségnek is megfelelő összeállítást kapjuk:

Az egy nemzedékkülönbséget György és felesége között igen helyesen az tenné ki, hogy míg György oldalán a leszármazás férfiágon történik s így egy nemzedékre legalább 24 évet kell számítanunk, addig Lorántffy Zsuzsanna oldalán 3 női ős fordul elő, kiknél az átlag 20 évre tehető. Az így adódó kb. 12 év különbség nagyjában tényleg megfelel a Rákóczy György és felesége között létezett korkülönbségnek.

Ismétlem azonban, hogy mindez inkább csak feltevés, mert Rákóczy Krisztinára Bölsey Lászlónéra vonatkozólag okleveles adatot nem sikerült találnom.

Teljesség kedvéért felemlítem még azt is, hogy egyes genealógusok³²⁴ I. Ferenc leányának mondják ama *Rákóczy Annát* is, aki állítólag már 1550 körül Ibrányi János neje³²⁵ s tényleg 1572-ben özvegye volt.³²⁶

Eme Anna szülőire vonatkozólag, sajnos, szor-

gos kutatásaim dacára sem jutottam semmiféle megbízható adathoz.

Az kétségtelen, hogy ez az Anna a felsővadászi ágból származott, mert különben aligha lettek volna leszármazói I. Zsigmond fejedelem még ismertetésre kerülő végrendeletében³²⁷ «vérrokok» gyanánt utóörökösöknek felvéve.

Bizonyításra szorul azonban az, hogy ez az Anna tényleg az I. Ferenc leánya volt-e? Mert ha az volt, — aminthogy kor szerint lehetett is — akkor ezen I. Ferencnek még egy második feleségének is kellett lennie, akitől ez az Anna született.

Tomory Margitnak u. i., amint végrendelete³²⁸ is mutatja, csakis egy gyermeke volt: VI. Mihály, Rákóczy Anna tehát nem volt az ő leánya.

I. d) 2. I. Zsigmond áága.

I. Zsigmond (1489—1524)³²⁹ a II. András legidősebb fia, amint már említettem, az, aki fivérével, I. Ferencsel és Kövér Jánossal együtt megszerzi Felső-Vadászt és Selyebet.

Neje *Haraszthy Dóra* volt (1508—1517),³³⁰ a Haraszthy László leánya, kinek révén 1509-ben Berettőn jut birtokhoz.³³¹

I. Zsigmondnak négy fiát ismerjük: I. Mátét, I. Jánost, IV. Andrást és II. Györgyöt.

I. Máté (1508—1509),³³² amint Perényi Imre nádor 1508-ban kelt egyik biztonságlevele³³³ mutatja, I. Zsigmondnak Haraszthy Dórától született s ha I. Zsigmondnak korábbi neje nem volt, úgy legidősb fia lehetett. Korán elhalhatott, mert 1517-ben, midőn atyját s fivérét, I. Jánost Felső-Vadászba és Selyebbe beiktatják, ő már nem szerepel.³³⁴

IV. András (1523)³³⁵ egyetlenegyszer fordult elő a kezeimen átment okmányokban és pedig 1523-ban. Utódokról későbbi, az összes élő Rákóczyakat összefoglaló okmányokban sincs említés. Látszólag az I. Zsigmond legifjabb fia volt.

I. d) 2. a. II. György és leszármazói.

II. György (1523—1572),³³⁶ az I. Zsigmond fia, 1560 jan. 3-án testvérével, I. Jánossal, ennek fiával, II. Ferencsel, V. Andrással, II. Péterrel és II. Zsigmonddal, valamint saját fiával, VII. Mihállyal, továbbá III. Györggyel és V. Mihállyal — szóval az összes ekkor élő *fiági Rákóczy leszármazókkal* — együtt új királyi adományt kér és nyer

Körtvélyes, Rákóc, Morva birtokokra, továbbá Aracs és Szenkolc pusztákra, melyre azért volt állítólag szükség, mert az említett birtokokra vonatkozó oklevelek elvesztek.³³⁷ Ezen birtokokba azután a leleszi káptalan őket 1561 febr. 17-én be is iktatta,³³⁸ noha voltaképpen sem egész Körtvélyeshez, sem egész Aracs pusztához nem volt joguk s p. o. Körtvélyes részeihez is — amint már említettem — csak később jutottak.³³⁹

1564-ben unokatestvérével, II. Ferenczel együtt Füzesér birtokában találjuk,³⁴⁰ mely birtokhoz atyjuk és nagybátyjuk, I. Ferenc még 1509-ben örökbe-fogadás útján jutottak,³⁴¹ de amely birtokok miatt később a Füzeséryekkel sok kellemetlenségük volt.

II. György 1573 jan. 2-án végrendelkezett Rákócon, sajnos, az okmány³⁴² genealógiai részleteket nem tartalmaz, felesége és fiai csak általában, mint olyanok, vannak felemlítve, csupán leánya, Anna van név szerint megnevezve.

II. György még u. e. évben elhalt.³⁴³

Felesége volt *velezdi Kövér Dóra* (1564—1578),³⁴⁴ a Kövér György és Korláth Krisztina leánya.

Ettől születtek fiai, a már említett VII. Mihály, azután III. Zsigmond, V. László és I. Lajos, valamint szintén már említett leánya, Anna.³⁴⁵

E gyermekek 1573-ban még gyámság alatt állottak, amint ezt Rákóczy Borbála utódainak már említett pörében olvashatjuk.³⁴⁶ E pörben azonban csak Mihály, Zsigmond és Anna vannak név szerint felemlítve, úgyszintén egy ugyancsak 1573-ból származó s u. ezen pörrel kapcsolatos pörbehívó levélben is,³⁴⁷ noha kétségtelen, hogy László is,³⁴⁸ Lajos is³⁴⁹ a Kövér Dóra — 1573-ban mindenesetre még igen zsege korban levő — gyermekei voltak.

Ezek közül :

VII. *Mihály* (1560—1575),³⁵⁰ amint már láttuk, 1560—1561-ben még az egyedüli gyermek; 1575-ben láttam utoljára felemlítve, ekkor már mint önjogú, tehát nagykorú embert. Miután tehát 1573 és 1575 közt lett azzá, feltehető, hogy 1550 körül született. VII. Mihály utódairól nem merült föl adat.

III. *Zsigmond* (1573)³⁵¹ szintén csak rövid ideig fordul elő; utódai, amint későbbi örökösödési okmányok mutatják, neki sem maradtak.³⁵²

Anna 1573-ban³⁵³ még leány, így tehát nem lehet azonos az ekkor már özvegy Ibrányi Jánosnéval; további sorsára vonatkozólag nincs ada-

tom, 1614-ben azonban már nem élt, mert különben utód nélkül elhalt öccse, I. Lajos javaiban a többiekkel ő is osztozott volna.³⁵⁴

I. *Lajos* 1570-ben született,³⁵⁵ híres katona s lippai várkapitány volt. Tetemes birtokokra tett szert, melyek azután, utódai nem lévén, részben fivére, V. László leányára, Juditra, részben pedig, közelebbi firokon nem lévén, unokatestvéreire s ezek utódaira szálltak.³⁵⁶

1607 nov. 5-én a Habsburg-háznak katonai téren tett kiváló szolgálataiért Rudolf király magyar bárói rangra emelte.

Meghalt 1612 jan. 3-án Zomborban.³⁵⁷

V. *László* (1573—1586),³⁵⁸ II. Györgynek korra harmadik fia, 1576-ban még velezdi Kövér Ferenc gyámsága alatt állott,³⁵⁹ tehát kiskorú volt; 1586-ban még élt, 1590 márc. 7-én azonban már néhai.³⁶⁰

Felesége volt Péchy Erzsébet (1590).

Két leányát ismerjük: Dórát és Juditot.

Dórát (1590) 1590 márc. 11-én láttam először s utoljára okmányilag felemlítve. Ez időpontban, tekintettel arra, hogy apja 1576-ban még kiskorú volt, más mint fiatal gyermek nem lehetett. U. e. év máj. 7-én — midőn V. László fivére, I. Lajos az özvegyet hozományát illetőleg kielégíti — már csak a másik leány, Judit szerepel.³⁶¹ Dóra tehát ekkor, úgy látszik, már nem élt.

Judit (1590—1613)³⁶² kétségen kívül az V. László Péchy Erzsébettől született leánya volt.³⁶³ 1590-ben még kis leány, 1613 máj. 11-én már mint inárcsi Nagy Ambrusné³⁶⁴ osztozik I. János utódaival örökös nélkül elhalt nagybátyja, I. Lajos hagyatékán.

Említettem már IV. László tárgyalásánál, hogy egyes genealógusok³⁶⁵ azt a Rákóczy Annát, aki 1566—1580 között élt s előbb Uza Bernát, azután törteli Kun Bálint felesége volt, szintén V. László leányának állítják. Azt, hogy ez az Anna, akinek az atyja ugyan László, az anyja azonban Alpári leány volt, valószínűleg a IV. László leánya volt, megfelelő helyen már kimutattam.

Itt csak azt akarom bebizonyítani, hogy semmikép sem lehetett az V. László leánya.

Az a László ugyanis, akinek leánya volt a szóbanforgó Anna, Uza Bernátné, okleveleinkben már 1578-ban mint «condam» említettik,³⁶⁶ míg V. László, amint bemutattam, még 1586-ban is élt.

Azonkívül Rákóczy Annának, Uza Bernát özvegyének 1578-ban már férjnél levő leánya is volt:³⁶⁷ Zsófia, Berczeli Gergelyné, aki igazán nem lehetett unokája egy olyan (V.) Lászlónak, aki, amint már szintén láttuk, 1576-ban — tehát két évvel a szóbanforgó időpont előtt — még kiskorú volt s gyámság alatt állott.³⁶⁸

Ime egy újabb példa arra, hogy mily súlyos tévedésekbe eshet az a kutató, aki csupán a nevek egyezésére építve alkotja meg genealógiáját.

I. d) 2. b) *I. János és leszármazói.*

*I. János (1517—1561),*³⁶⁹ I. Zsigmondnak idősebb fia, a szorosan vett fejedelmi ház törzsátya, ki azonban leggyakrabban a körtvélyesi előnevet használta.

1551 dec. 31-én zempléni alispán,³⁷⁰ 1560-ban várnagy Csicsva várában.³⁷¹

Két feleségét ismerjük és pedig egy pör irataiból,³⁷² melyet gyámfia, Monaky Ferenc fia, Mihály folytatott 1568—1570-ben gondnokának, Rákóczy (I.) Jánosnak özvegyével apja végrendeletének s egyebeknek kiadatása végett.

Eme pör folyamán és pedig 1568 szept. 10-én Rákóczy (I.) János özvegyének, Kasuhy Juliának ügyvédje a következőket adta elő:

«Illo ipso tempore, quo egregii quondam Francisci Monaki testamentum morte intercedente est conditum, egregii *Joannis uxor Sara Nemethy fuit*, domina Juliana Kasuy principalis mea egregii Casparis Nemethy consors fuit, que illud testamentum egregii Francisci Monaky stb., in potestate sua nunquam habuit stb., sed et maritus suus *Joannes Rákóczy vivente adhuc prima uxore sua tutor extitisset*, cui post aliquot annorum conditi testamenti ipsa matrimonio juncta fuisset stb. preterea se omnibus bonis mariti sui demortui principalem suam cum pupillis eius opera germani fratris sui (t. i. Johannis) egregii Georgii Rákóczy, tutoris testamentarii et suorum privignorum Andreae, Francisci, Sigismundi et Petri Rákóczy statim a morte mariti ejectam et expeditam fuisse stb.»

Látjuk tehát, hogy *Rákóczy (I.) János első felesége Nemethy Sára volt*, ki Monaky Ferenc halála alkalmával még élt. Monaky Ferencről, sajnos, csak 1554 okt. 7-ig tudtam évszámokat gyűjteni,³⁷³ azonban ebből a dátumból is megállapíthatjuk, hogy Nemethy Sára 1554 okt. 7. után halt el.

Némethy Sára szülőire vonatkozólag egy a Rákóczy-levéltárban őrzött genealógia³⁷⁴ ad felvilágosítást, mely szerint atyja Némethy Miklós, anyja pedig Lucskay Kata lettek volna, fiai pedig Ferenc és Zsigmond.

Noha ez a genealógia nem okleveles, mindazonáltal adatait elfogadhatóknak tartom, miután hiteles oklevelek is alátámasztják.

Így egy 1544 jan. 31-ről kelt ítéletlevélben³⁷⁵ tényleg megtaláljuk Lucskay Katát, mint Némethy Miklós özvegyét, fiaival, Imrével, Ferenczel és Jánossal együtt.

Miután pedig az utóbbi Némethy Jánost Rákóczy (II.) Ferenc 1587-ben nemcsak «frater avunculus»-ának nevezi, de sőt birtokai, ill. hagyatéka elidegenítése ellen is tiltakozik,³⁷⁶ világos, hogy Ferencnek Némethy János nővérétől, tehát Némethy Sárától kellett származnia.

Tekintve azután, hogy az oklevelek I. Ferencet mindig első helyen, tehát mint I. János legidősebb fiát említik — a többi fiaknak is — akiknek a második feleség, Kasuhy Julia, amint láttuk, kifejezetten mostohájuk volt, — szükségképpen az első feleségtől, Némethy Sárától kellett származniok.

Ebbe, az első pillanatra esetleg feleslegesnek látszó fejtegetésbe azért bocsájtkozom, mert Thaly Kálmán Pótlékaiban³⁷⁷ egy oly genealógiát közöl, amelyben ennek a Rákóczy (I.) Jánosnak — «a likavai kapitánynak»³⁷⁸ — Pongrácz Bora a felesége. Ennek az adatnak a helyességét már Wertner kétségbe vonta a likavai kapitánysággal együtt³⁷⁹ s joggal, mert, amint láttuk, Rákóczy (I.) Jánosnak nem korábbi, hanem *első* felesége volt Némethy Sára, ki után következett Kasuhy Julia, a későbbi özvegy, ennél fogva egy esetleges harmadik feleség számára nem marad hely. Ezenfelül, mellesleg megjegyezve, a szóbanforgó s 1588-ban még életben lévő likavai kapitány — akinek a felesége igenis lehetett Pongrácz Bora — már azért sem azonos Rákóczy (I.) Jánossal, mert utóbbi 27 évvel korábban elhunyt.

Itt ismételtén a névhasonlatosságra épített genealógiák egyike fekszik előttünk.

I. Jánosnak több leányát is ismerjük, így Magdolnát, Katát és Sárát, kik minden valószínűség szerint az első feleségtől, Némethy Sárától, továbbá Erzsét és Zsófiát, kik teljes bizonyossággal

gal a második feleségtől, Kasuhy Juliától származtak.

E leányokra vonatkozólag mindenekelőtt ismertetem Rákóczy (I.) Jánosnak — sajnos csak kivonatosan meglevő — végrendeletét,³⁸⁰ mely a már említett Monaky pör folyamán lett bemutatva s mely így szól:

«Hoc testamentum in Casu est scriptum, anno Domini 1561°, in proprys ædibus egregy Joannis de Rakocz stb.

Ego Joannes de Rakocz stb., tale testamentum facio stb.

Primo omnia mea pecora, hic in Casu quæ sunt, ea *conjugi meae* charissimi (így!) *Juliane* testamentali legatione lego, item et currum vulgo vocatum kolya, una cum quatuor equis conjugi meæ lego. Item exceptis vestimentis omnia mea suppelectilia uxori meæ *Juliane* comitto testamentaliter, item suam vestem rubream, vulgo vocatam skarlat, hanc paruis *duabus filiabus meis Elizabethæ et Sophie* lego, item quascunque res argenteas habeo, eas pariter duabus iam prefatis meis puellis lego.

Item *puelle mee Catha* unam subam ventri-
nam, aliam etiam subam, egy pegwetth attlach subath; tertiam item rursus egy kamoka sok-nath filiæ meæ superius iam nominatae frater suus Georgius Rakoczý dederat.

Item *Magdalenæ* unam superiorem vestem, vulgo eg' felseo zederyes granath ruhath lego.

Item *Saræ*, quæ ipsius egregii domini Georgii Morway coniunx fuit, sex boues lego, qui sunt in Fizeaser, ut ex eorum precio vendito se vestiat.

Item cum serto ex gemmis concinnato stb. puellæ æqualem inter se divisionem habeant stb.

Item unam vestem vulgo eg' sarga attluczat duabus filiabus meis Elisabethæ et Sophie lego.

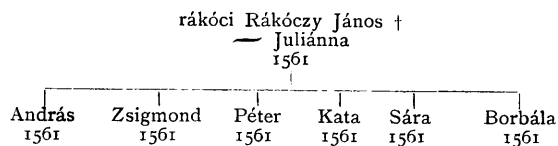
Item cum una veste, vulgo eg kamoka keõntesewet es ketth ruhanak walo tafothaival æqualiter puellæ inter se dividant stb.

Quare secundo tibi mihi fratri Georgio de Rakocz meam uxorem una cum meis parvis filialibus committo, ut harum et tu sis tutor vel defensor stb.

Ezen végrendelet genealógiai adatainak kiegészítésére szolgálnak a köv. okmányok:

a) Egy 1561. évi megkeresés³⁸¹ bizonyos, az elhalt Rákóczy (I.) János és asszonlaki Projka János felesége, Zsófia közti pörben hozott ítélet

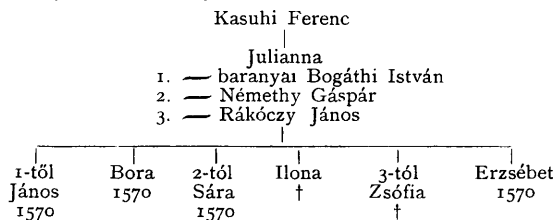
másolatának kiadása iránt, melynek genealógiai része a többek közt ez:

de amely okmányban arról nincs szó, hogy a fenti gyermekek Kasuhy Juliannától lennének.

b) Egy 1564. évi, a már említett Rákóczy Zsófia, Projka Jánosné ügyében kiadott intőlevél,³⁸² amelyben Rákóczy (I.) János özvegye, Julianna, valamint fiai, András, Zsigmond és Péter, úgyszintén hajadon leányai, *Kata* és *Sára* szerepelnek.

c) Egy 1570 körüli adománylevél,³⁸³ melynek genealógiai részét más okiratok is megerősítik³⁸⁴ s mely ezt mutatja:

Ez oklevélben Kasuhi-javak örökléséről van szó, s úgy ebből az oklevélből, mint más ugyanezen tárgyat illető hiteles iratokból³⁸⁵ kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy Kasuhy Juliának Rákóczy (I.) Jánostól csakis két leánya volt: Zsófia és Erzsébet.

Az I. János végrendeletéből s a fenti 3 iratból tehát I. Jánosnak következő leányait állapíthatjuk meg:

első feleségtől: Katát, Sárát, Magdolnát és Borbálát;

második feleségtől pedig: Zsófiát és Erzsébetet. Felvilágosításra szorul még az, hogy miért van I. János végrendeletében Sára 1561-ben özvegyként, viszont ugyancsak 1561-ben és 1564-ben leányként említve, továbbá, hogy tényleg volt-e egy Borbála nevű leánya is, mert ez a végrendeletben elő nem fordul. Nem azonos-e esetleg eme Borbála Magdolnával?

Miután ezen kérdésekre vonatkozólag sem az itteni, sem a feleszi levéltárban megfelelő adatokat nem találtam, a meglevő anyag kissé részletesebb feltárása útján remélem a közérdeklődést felkelthetni s így — esetleg magánlevéltárakból — kiegészítésekhez juthatni.

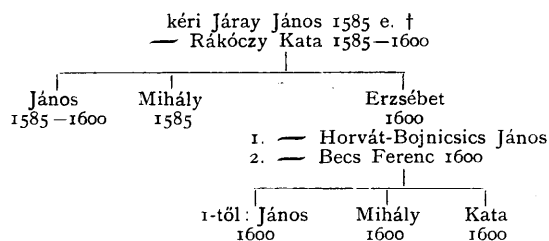
I. János 1561 folyamán hunyt el, amint ez egyfelől a bemutatott végrendeletből, másfelől több, ugyancsak 1561. évi okmányból³⁸⁶ kétségtelenül megállapítható, Kasuhy Julia pedig 1573—1583 között.³⁸⁷

A leányokat illetőleg:

Magdolna először erkedi Bozzásy Miklóshoz, azután Gerendi Jánoshoz ment férjhez,³⁸⁸ elhunyt 1599 ápr. 1-én, eltemették a szászkeredi róm. kath. templom kriptájában.³⁸⁹

Egyik özanyja volt a Bárczayaknak.

Kata (1561—1600)³⁹⁰ 1564-ben még hajadon,³⁹¹ 1581-ben kéri Járay János neje,³⁹² 1584-ben már özvegye.³⁹³ Leszármazóit egy 1585. évi zálogos, továbbá egy 1600. évi tiltakozó s egy: u. e. évi engedménylevél így mutatják:³⁹⁴

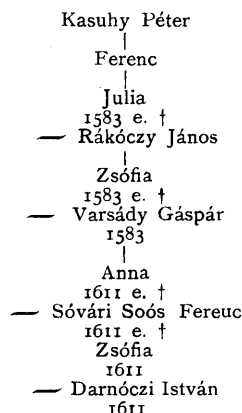
Sára (1561—1615).³⁹⁵ Ha a Rákóczy (I.) János végrendeletében említett Sára azonos ezzel a Sárával, úgy először és pedig 1561 előtt Morvay György felesége lett volna.

1615-ben Rákóczy Sára együtt tiltakozott Ibrányi Mihállyal;³⁹⁶ 1646-ban viszont Ibrányi György fia, István és Ibrányi Mihály tiltakoztak együtt I. Rákóczy György fejedelem ellen, aki bizonyos birtokrészeket a Rákóczy (III.) János özvegyének (Rákóczy utód nélküli) elhalálozásával el akart idegeníteni és pedig tiltakoztak azon az alapon, hogy Rákóczy Sára a Rákóczy (II.) Ferenc gyermekeivel, tehát III. Jánossal is, osztatlan birtokközösségben élt.³⁹⁷

Tekintetbe véve, hogy ifj. Ibrányi Mihály és György az id. Ibrányi Mihály fiai voltak s hogy közösen emeltek igényt Rákóczy Sára javaira, továbbá tekintetbe véve Zsigmond fejedelemnek genealógiai szempontból később tárgyalandó végrendeletét,³⁹⁸ melyben Ibrányi Györgyöt vérrokonának nevezi és utóörökösévé teszi, közel fekszik a feltevés, hogy Rákóczy Sára id. Ibrányi Mihály-nak a felesége volt. Erre mutat az is, hogy Ibrányi Mihály 1620-ban kelt levelében Rákóczy (III.) Jánost, a II. Ferenc fiát «frater»-ének címezi.³⁹⁹

Teljesen biztos és kétségtelen bizonyíték azonban, sajnos, eddig nem került kezembe.

Zsófia (1561—1583)⁴⁰⁰ Varsády Gáspárhoz ment férjhez, 1586-ban már néhai volt.⁴⁰¹ Leszármazóit két okmányból,⁴⁰² a következőképpen állíthatjuk össze:

Rákóczy Zsófiának az I. János leányának utódait azért mutatom be, mert 1582 körül, tehát a szóbanforgó Zsófiával egyidejűleg létezett még egy Rákóczy Zsófia és pedig Abauj megyében, aki 1582-ben Szendy János neje volt.⁴⁰³ Ez a Zsófia azonban 1587 előtt magtalanul halt el (defecit),⁴⁰⁴ ennél fogva semmi körülmények közt sem azonos I. János leányával.

Erzsébet (1561—1572)⁴⁰⁵ 1561—64 közt, amint már láttuk is, hajadon, 1572-ben állapítja meg korát a leleszi káptalan. 1587-ben, midőn anyjának, Kasuhy Juliának leszármazói bizonyos Kasuhy-jóságok felett perelnek,⁴⁰⁶ már nincs említve.

I. János fiait illetőleg:

V. András (1550—1585)⁴⁰⁷ 1550 dec. 31-én fordul elő Zsigmond, Imre és Péter testvéreivel együtt,⁴⁰⁸ — az okmányban Imre talán tévedésből áll András helyett — újabb bizonyítékául annak, hogy e testvérek az ekkor még feltétlenül élő Némethy Sárától származtak. 1572-ben még életben volt,⁴⁰⁹ 1591 febr. 3-án azonban már testvérevel, II. Péterrel együtt néhai. Ez időpontban, amint a jászói konventnek itt következő, 1591 febr. 3-áról kelt s a Rákóczyaknak Selyeb birtokába való visszahelyezését illető jelentése⁴¹⁰ mutatni fogja, utódai, ha voltak is, már nem éltek. A jelentés minket érdeklő része így hangzik:

«Vestra nouerit Serenitas: nos literas ejusdem Vestrae Serenitatis adjudicatorias stb. pro magnifico Sigismundo supremo capitaneo praesidy Ag-

Látható már ennél a szerződésnél is, hogy noha ősi javakról van szó, sem V. Andrásnak, sem II. Péternek maradékairól nincs szó, pedig a szerződés mindkét, t. i. a fiú- és leányágot is illeti s ennél fogva V. András és II. Péter esetleges utódainak kihagyásával érvényesen megköthető egyáltalában nem lett volna.

I. d) 2. b) α. II. Ferenc és utódai

a felsővadászi köznemes Rákóczy-ház.

II. Ferenc (1560—1607)⁴¹⁸ a felsővadászi Rákóczyak köznemesi házának alapítója, okleveleinkben 1560-ban jelenik meg először, midőn atyjával, I. Jánossal s testvéreivel, továbbá a többi akkor élő családtaggal együtt új adományt nyer az ősi birtokokra.

1577—1578-ban zempléni alispán.⁴¹⁹ Nem volt báró, noha ezt egyesek⁴²⁰ állítják. Meggyőződhetünk számos okiratból,⁴²¹ hogy úgy ő, mint valamennyi utóda mindig és mindenütt jó 100 éven át csak «egregius»-ok és «generosus»-ok voltak. I. Ferenc 1607 aug. 6-án végrendelkezett Körtvélyesen és 1613-ban már néhai.⁴²²

Két neje volt, az első, kit az eddigi feldolgozások nem említnek: *nagymihályi Eödfönffi Kata* (1577),⁴²³ a Ferenc és sóvári Soós Dóra leánya.

Ettől született leánya: *Anna* (1584—1596),⁴²⁴ amint láttuk, Semsey Ferenc felesége.

II. Ferenc második felesége volt *lipóci Keczer Dóra* (1582—1595),⁴²⁵ a Ferenc és Bocskay Anna leánya,⁴²⁶ ki 1595-ben még élt, de 1596 márc. 31-én, amint már láttuk, néhai.

Ettől született II. Ferencnek a már szintén bemutatott hét fia: III. János, IV. Péter, IV. Zsigmond, VIII. Mihály, III. Ferenc, VII. András és VI. László.

E fiak, tekintettel arra, hogy atyjuk első felesége 1577-ben még élt, anyjuk, a második feleség pedig 1596 eleje előtt már elhalt, 1578—1596 között születtek s miután heten voltak, születési éveiket is meg lehet körülbelül határozni.

1607 aug. 6-án azonban, midőn atyjuk végrendelkezett,⁴²⁷ már csak négy élt közülük és pedig: III. János, III. Ferenc, VII. András és VI. László, a többiek tehát fiatalon elhaltak; úgyszintén nem volt már életben II. Ferencnek első feleségétől származó lánya, Anna, Semsey Ferencné sem.

A fiak országbírói parancsra 1615 júl. 3-án osztoztak meg az örökölt jószágok fölött,⁴²⁸ me-

lyek sorában Rákócot, Morvát, Szalókot, Szuhát és Oroszkát, tehát a XV. század jellegzetes családi birtokait mind megtaláljuk.

A felemlített fiak közül:

III. János, akinek születését Wertner,⁴²⁹ amint valószínű is, 1580 köré teszi, 1630 jan. 1-én még élt,⁴³⁰ de még ez év folyamán elhalt.⁴³¹

Első neje volt *deregyői Daróczy Erzse* (1610—1615),⁴³² a Szerafin és Irinyi Krisztina leánya,⁴³³ kit eddigi feldolgozásokban szintén nem találunk.

A második *Leövey Erzsébet* (1623—1649)⁴³⁴ 1610-ben még Anarcsi István, 1623-ban azonban már Rákóczy (III.) János neje.

III. Jánosnak mindkét ágon magva szakadt. Ezt bizonyítja a következő két okirat:

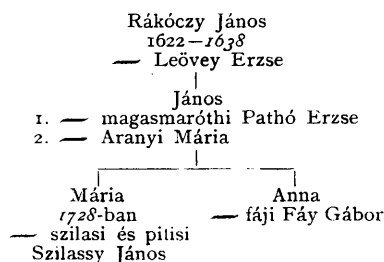
a) Egy 1642. évi intőlevél regesztája,⁴³⁵ melyben ez áll: «*post decessum sine semine generosæ olim dominae Elisabethae, filiae generosi quondam Seraphini Daróczy, sororis nempe germanæ stb. Francisci Daróczy consortis vero primæ dicti olim Ioannis Rákóczi stb.*»

b) Ferdinánd királynak 1633 máj. 22-én kelt s a szőbanforgó Rákóczy (III.) János vagyona felosztását tárgyaló oklevele,⁴³⁶ melyben ez a mondat áll:

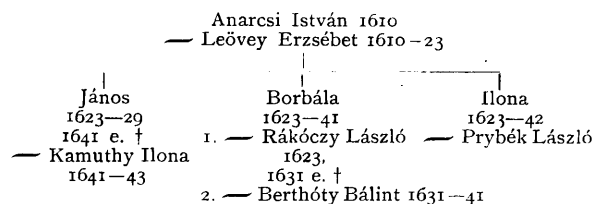
«*Andreas et Michael Rákóczi, tanquam successores denominati olim Joannis Rákóczi, fratris ipsorum sine haeredum utriusque sexus solatione decedentis stb.*»

Ennélfogva téves először is dr. Wertnernek a következő állítása:⁴³⁷ «Hogy Rákóczy Jánosnak gyermekei voltak, bizonyítja Ibrányi Mihálynak 1629 aug. 23-án hozzáintézett levele (T. T. 1895, 312.), neveiket azonban nem ismerjük. Leányáról tudjuk, hogy 1649-ben — akkor már Aba nb. Bertóti Bálintné — a bánóci birtokrészt kikereste (Szdk. 1875, 318.). Jánosnak más gyermekei — úgylátszik — korán hunytak el.»

De téves az a genealógia is, amelyet Thaly Kálmán — maga is kételyekkel teelve leköszölt⁴³⁸ — s amely így néz ki:

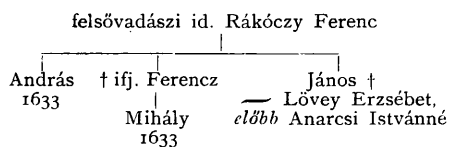

Ellenben helyes, mert okleveleken⁴³⁹ alapul, a következő összeállításom:

mely kimutatja hogy dr. Wertner a Rákóczy (III.) János mostoha gyermekeit tartotta Rákóczy-ivadékoknak, másfelől azt is, hogy Leövey Erzsébet a saját sógorának, Rákóczy (VI.) Lászlónak volt egyszersmind az anyósa. Arra vonatkozólag azonban, hogy mely tévedéseken alapul a második, Thaly által közölt összeállítás, nem találtam meg a magyarázatot.

Nehogy pedig az iránt kétség támadhasson, vajjon Leövey Erzsébet tényleg III. Jánosnak volt-e a felesége, ideiktatom II. Ferdinánd király 1633-ból származó megbízásának⁴⁴⁰ (melyben Leövey Erzsébetet hozománya felvételére felszólítja), a genealógiai részét, mely ezt mutatja:

Ezen okmányban fel vannak sorolva a Rákócziak ezen házának összes birtokai is.

VII. András (1607–1640).⁴⁴¹ Két felesége volt, az első nagymihályi Bánffi Kata (1614–1618),⁴⁴² a János és Székely Dóra leánya, a második dálnoki Székely Anna (1623–1643)⁴⁴³ a Boldizsár és Király Zsuzsanna leánya, 1623 előtt Sulyok István felesége. Utódai nem maradtak.

VI. László (1607–1631)⁴⁴⁴ elhunyt 1631-ben.⁴⁴⁵ Felesége volt a már említett — de az eddigi fel dolgozásokban szintén ismeretlen — Anarcsi Bora, az István és Leövey Erzsébet leánya, 1631-ben már Berthoty Bálint neje.

Utódai szintén nem maradtak.

III. Ferenc (1607–1615)⁴⁴⁶ a Rákóczyak eme házának egyedüli fenntartója.

Felesége volt csanádi Nagymihályi Anna (1614–1635),⁴⁴⁷ az István és Eödfönni Anna leánya, 1621-ben már Taros Ferencné.⁴⁴⁸

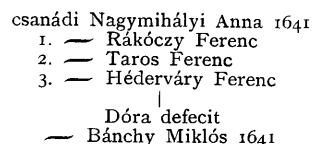
Leszármazóikat egy 1621. évi osztálylevél genealógiája mutatja így módon:

- csanádi Nagymihályi Anna 1621
1. — felsővadászi Rákóczy Ferenc
2. — Taros Ferenc 1621

1-től: Mihály 1630 Dóra 1630 Anna 1630

Eme leszármazók közül: Annára (1621–1635)⁴⁴⁹ vonatkozólag nem találtam bővebb adatokat.

Dóra (1621–1635) Bánchy Miklós felesége lett, amint ezt egy 1641. évi intőlevél⁴⁵⁰ genealógiai részében a következő módon láthatjuk:

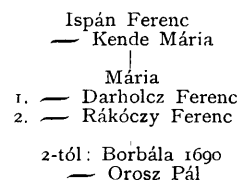
Amint ez az okmány, de számtalan más is világosan mutatja, ez a Rákóczy Dóra — ellentétben Thaly Kálmán állításával⁴⁵¹ — tényleg nem volt báró kisasszony.

IX. Mihály (1621–1643),⁴⁵² a III. Ferenc egyetlen s irodalmunkban eddig alig ismert fia, 1450-ben már néhai.⁴⁵³

Felesége volt ecsedi Röthy Anna (1650),⁴⁵⁴ az Orbán és Mocsáry Anna leánya, 1650-ben már Halmy Gábor neje.

Gyermeük: VI. Ferenc (1650–1655),⁴⁵⁵ ki még 1655-ben is gyámság alatt állott.

Az V. Ferenc feleségére s egyetlen ismeretes gyermekére vonatkozó adatokat a legvilágosabban egy 1690 aug. 18-ról kelt kérvény⁴⁵⁶ mutatja, így módon:

mely adatokat más okmányok⁴⁵⁷ is megerősítenek.

Borbála volt tehát a Rákóczyak eme házának utolsó sarja, ki, amint az ismeretes búcsuztató vers⁴⁵⁸ mutatja, 1693-ban halt el.

Tőle származott le a csicseri Oroszoknak egyik ismeretes ága.⁴⁵⁹

I. d.) 2. b.) 3. II. Zsigmond és utódai: a fejedelmi ház.

II. Zsigmond, az I. János és Némethy Sára fia, állítólag⁴⁶⁰ 1544-ben született.

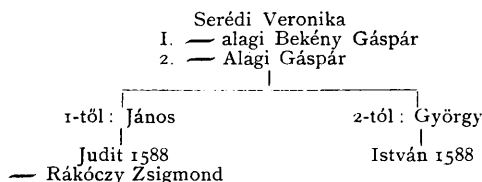
Rudolf király hű szolgálataiért 1588 aug. 28-án magyar bárói rangra emelte.⁴⁶¹ Ezen okmány ki vonatosan szó szerint ezt tartalmazza:

«Rudolphus stb. Tibi fideli nostro egregio Sigismundo Rákóczy arcis et præsidii nostri Agriensis supremo præfecto et capitaneo nostro salutem stb., te tuosque hæredes et posteritates vniversos stb., e cœtu et numero nobilium eximentes in coetum et numerum prædicti regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum baronum sive magnatum stb., recipiendum stb., annumerandos stb., duximus stb.»

Rákóczy (II.) Zsigmond, amint ismeretes, 1607 febr. 8-án erdélyi fejedelem lett, azonban e méltóságról már 1608 márc. 8-án leköszönt.

Meghalt Felsővadászon 1608 dec. 5-én. Eltemették a szerencsi templomban.

Feleségei közül az *első alagi Bekény Judit* volt, a Mágócsi András özvegye, kinek leszármazását egy 1588. évi oklevél⁴⁶² így adja meg:

Ezen oklevél genealógiai részét azért tartom szükségesnek bemutatni, mert Rákóczy (II.) Zsigmond első feleségét többnyire Alagi Juditként, sőt bekéni Alagi Juditként emlegeti az irodalom,⁴⁶³ holott a családneve valóban Bekény volt. Anyját is ismerjük Pásztói Kata személyében.

Bekény Judit meghalt 1591 júl. 29-én,⁴⁶⁴ egyetlen Rákóczy (II.) Zsigmondtól született gyermeke:

Erzsébet (1600—1604)⁴⁶⁵ 1602 máj. 10-én homonnai Drugeth Bálinthoz ment férjhez. Elhalt 1613 ápr. 5 előtt.⁴⁶⁶

Rákóczy (II.) Zsigmond *második* felesége volt

Gerendi Anna, a János és somkerekei Erdélyi Kata leánya, kit 1592-ben vett el s ki 1596 és 1597 között halt el. Ettől születtek fiai, V. György, V. Zsigmond és IV. Pál.⁴⁶⁷

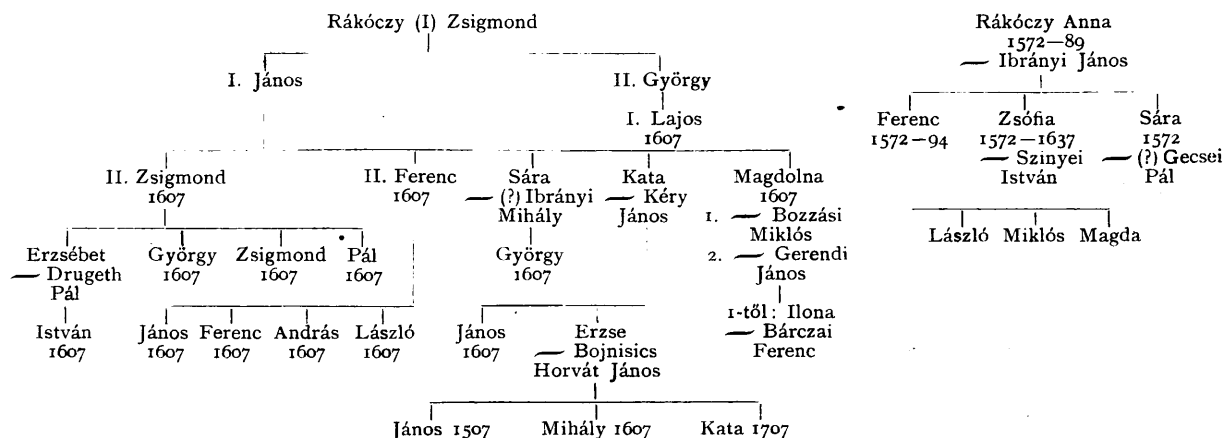
Harmadik felesége volt *Thelegdy Borbála*,⁴⁶⁸ Mihály és lossonci Bánffy Zsófia leánya, Csapy Kristóf özvegye, ki 1597-ben már Rákóczy (II.) Zsigmond nejeként szerepel s még 1615-ben is él.⁴⁶⁹ Ettől nem voltak gyermekei.

II. Zsigmond 1607 jul. 19-én végrendeletkezett.⁴⁷⁰ E végrendeletében birtokait elsősorban fiaira, ezek mindkét ági maradékainak kihalása esetére Szerencset és Tarcalt unokájára, homonnai Drugeth Istvánra, Makovicát az ősi jószággal együtt Rákóczi (II.) Ferencre és fiaira, Ónod várát pedig Ibrányi Györgyre stb. hagyta.

Arra az esetre pedig, ha Rákóczi (II.) Ferencnek s fiainak mindkét ágon magva szakadna, úgy intézkedett, hogy Szerencs, Ónod és Zombor atyafiaira, a Monakyakra szálljanak, Makovicát homonnai Drugeth István örökölje, azonban, ha utóbbinak is magva szakadna, úgy Makovica a többi jószággal együtt végül is *vérszerint való atyafiaira*:

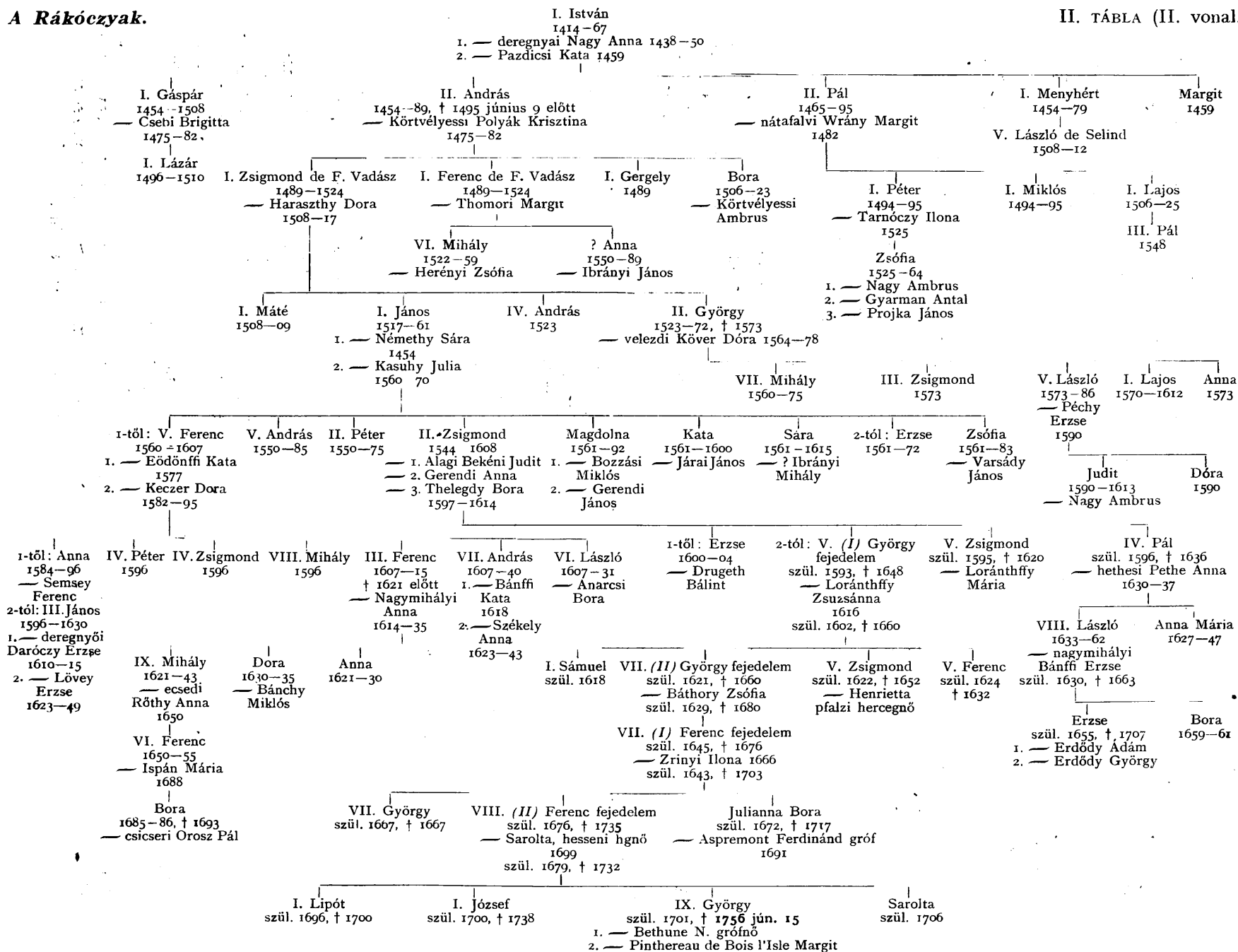
Rákóczy Lajosra,
Kéry Jánosra,
Horvát János gyermekeire,
Gerendi Jánosné maradékaira,
Ibrányi Ferenc gyermekeire,
Szinyei István gyermekeire és
Gecsei Pál fiaira és ezek maradékaira szálljon,
«juxta ramum genealogiæ».

A végrendeletben vérszerinti atyafiakként említett személyek kapcsolatát okleveles alapon összeállítva, a következőkben mutatom be:

A Rákóczyak.

II. TÁBLA (II. vonal.)

II. Zsigmond fiait illetőleg :

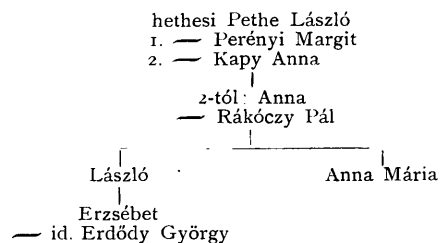
V. *Zsigmond* szül. 1595-ben Szerencsen,⁴⁷¹ elhalt 1621-ben.

Neje volt Lorántffy Mária,⁴⁷² a Mihály és Zeleméri Borbála leánya, szül. 1607-ben,⁴⁷³ kit okirataink 1619-ben még hajadonként említenek.⁴⁷⁴

Utódaik nem maradtak.

IV. *Pál* született állítólag 1597 körül, elhalt 1636 márc. 12-én.⁴⁷⁵ Egyéb méltóságain kívül országbíró⁴⁷⁶ is volt.

Feleségét, valamint közvetlen leszármazóit egy hiteles genealógia⁴⁷⁷ így mutatja :

Anna Mária (1637—1647) 1627-ben született.⁴⁷⁸ Apáca lett.

VIII. *László*⁴⁷⁹ 1633 máj. közepe körül született.⁴⁸⁰ Okirataink már három éves korában sárosi főispánként említik.⁴⁸¹ Elesett 1664 máj. 17-én Nagyváradon.⁴⁸²

Neje volt *nagymihályi Bánffi Erzsébet*, szül. 1630, meghalt 1663 aug. 12-én, a Ferenc és Melith Kata leánya,⁴⁸³ Lónyay Zsigmond özvegye,⁴⁸⁴

Két leányát ismerjük :

Borát,⁴⁸⁵ ki még gyerekkorában elhalt és

Erzsébetet, ki állítólag⁴⁸⁶ 1654 nov. 16-án született ; s aki 1663-ban már «unica filia».⁴⁸⁷

1664 szept. 27-én, amidőn a király Erzsébetnek, «a néhai Rákóczy László és néhai nagymihályi Bánffi Erzsébet leányának» a gyámságát Báthory Zsófiára és fiára, Rákóczy (VII.) Ferencre ruházza, «domicella in tenera ætate constituta».⁴⁸⁸

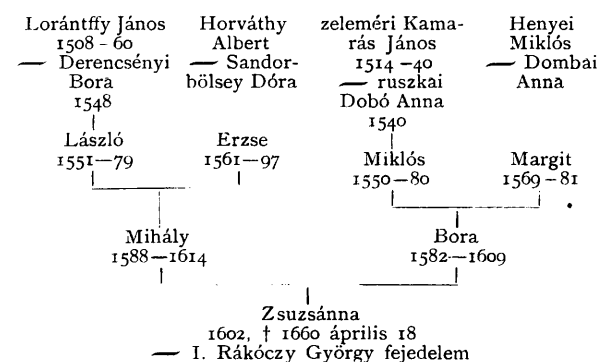
1668 febr. 8-án ment először férjhez. Erdődy Ádámhoz,⁴⁸⁹ ki azonban csakhamar elhalt ; második férje volt és pedig már 1669 dec. 1-én Erdődy György.⁴⁹⁰

Erzsébet 1707 nov. 8-án halt meg Szávaútváron.⁴⁹¹

V. (mint fejedelem I.) *György* a Zsigmond fejedelem fia, született 1593 jún. 8-án,⁴⁹² 1630 nov. 26 óta Erdély fejedelme, meghalt 1648 okt. 11-én, eltemették Gyulafehérváron.⁴⁹³

Nejének, *Lorántffy Zsuzsánnának*, ki 1602-ben

született,⁴⁹⁴ 1616 ápr. 16-án ment férjhez s 1660 ápr. 18-án halt el Sárospatakon, néhány őst a következő táblán ismertetem :

V. (mint fejedelem I.) *György*nek és Lorántffy Zsuzsánnának gyermekei voltak : I. Sámuel, VII. *György* és V. *Zsigmond*.

I. *Sámuel* szül. 1618 jún. 27-én,⁴⁹⁵ korán elhalt.

V. *Ferenc* szül. 1624 júl.⁴⁹⁶, meghalt 1632-ben.⁴⁹⁷

V. *Zsigmond* szül. 1622 júl. 16-án, meghalt 1652 febr. 4-én.⁴⁹⁸ 1651 jún. 26-án Sárospatakon lépett házasságra⁴⁹⁹ Henrietta pfalzgrófnővel. Gyermekei nem maradtak.

VII. (mint fejedelem II.) *György*, szül. Sárospatakon 1621 jan. 30-án; 1642 febr. 19-én — tehát még atyja életében — lett Erdély fejedelmévé megválasztva. Meghalt Nagyváradon 1660 máj. 29. és jún. 7-ike közt.

Felesége volt *Báthory Zsófia*, az András és Zakrzewska Mária leánya; szül. 1629-ben, férjhez ment 1643 febr. 3-án, meghalt Munkácson, 1680 jún. 14-én.⁵⁰⁰

Egyetlen fiúk :

VI. (mint fejedelem I.) *Ferenc*, született 1645 febr. 24-én, meghalt Makovicán, 1676 júl. 8-án.⁵⁰¹

Választott erdélyi fejedelem volt ugyan, de sohasem jutott tényleges uralkodáshoz.

Itt csupán még a következőket kívánom megjegyezni :

Egyik hírneves történetírónk azt állítja,⁵⁰² hogy az 1645 dec. 16-iki linci békekötés «egyik pontja biztosítja I. Rákóczy György fejedelem és valamennyi mindkét nemű ivadéka részére a római szent birodalom *fejedelme* címet és rangot.»

Én a linci békekötésnek⁵⁰³ ezt a pontját nem találom, noha alább be fogok mutatni egy hitelesített ősfát, amelyen a szentbirodalmi *hercegi* cím és korona tényleg szerepelnek.

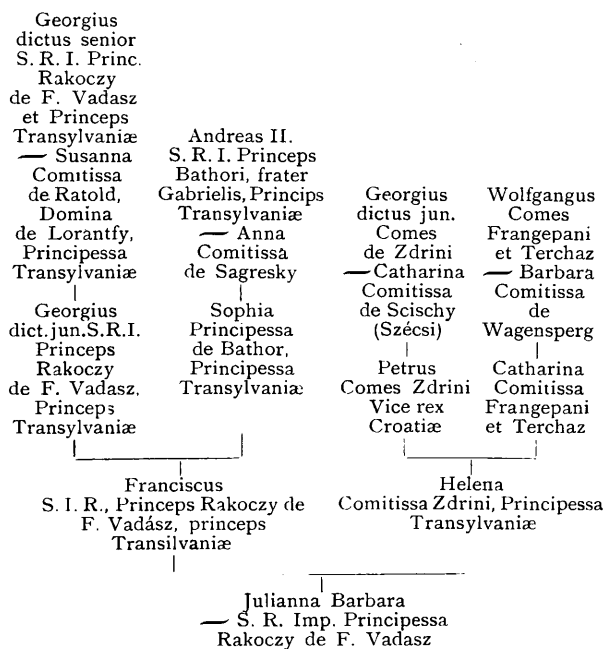
Joggal-e vagy nem, ez oly kérdés, melynek megoldása már nem ide tartozik. Annyi azonban bizonyos, hogy a római szentbirodalom császárai soha Rákóczyt római szentbirodalmi *hercegi rangra nem emelték*.

Rákóczy (VIII.) Ferenc neje, amint ismeretes, *Zrinyi Ilona* volt, a Péter és Frangepán Kata leánya, ki 1643-ban született, 1662 márc. 2-án, Zborón ment férjhez⁵⁰⁴ s 1703 febr. 18-án halt el Nikomédiában.

Gyermekeik voltak VIII. György, VII. Ferenc és Julianna Borbála.

VIII. György született és el is halt 1667-ben.

Julianna Borbála szül. 1672-ben, meghalt 1708 febr. 1-én. 1691-ben Aspremont Ferdinánd Gobert grófhhoz ment férjhez, nyolc ösét (címerekkel együtt) egy 1712 dec. 23-ról kelt s Esterházy Pál nádor által hitelesített ősfá⁵⁰⁵ így mutatja:

VII. (mint fejedelem II.) *Ferenc*, szül. 1676 márc. 27-én Bécsben, meghalt 1735 ápr. 8-án Rodostóban.

1704 júl. 6-án választották Erdély fejedelemévé.

1694 szept. 26-án Kölnben vette nőül *Sarolta Amáliát*, Hessen-Rheinfelsi Károly herceg és Leiningen Dachsburg Alexandra Julianna grófnő leányát, ki 1679 márc. 8-án született Hessen-Wanfriedben s 1722 febr. 18-án halt el Párisban.

Négygyermekük volt; I. Lipót, I. József, IX. György s egy leány, Sarolta, ki még gyerekkorban elhunyt.

I. Lipót 1696 máj. 28-án született Kistapolcsányban és 1700 elején halt el Lőcsén.

I. József szül. 1700 aug. 17-én Bécsben, a későbbi «marchese di San Carlo» s «munkácsi herceg», meghalt 1738 nov. 10-én Csernavodán, Bulgáriában.

Amint 1738 nov. 7-én kelt végrendelete⁵⁰⁶ is tanúsítja, sem törvényes neje, sem törvényes utódai nem voltak, csupán egy törvénytelen leánya.

IX. György 1701 aug. 8-án született Bécsben, a későbbi «marchese della Santa Elisabeta» s «makovici herceg» állítólag 1756 jún. 15-én halt meg La Chapelle-ben, Páris mellett.

Állítólag⁵⁰⁷ két neje lett volna, az egyik egy Bethune marquisnő, a másik Pinthereau de Bois l'Isle Margit.

Utódai állítólag nem maradtak.

Ha ez tényleg így is van, úgy IX. György volt a *fejedelmi Rákóczyak s egyszersmind a Bogát-Radványok Rákóczy és Morvay törzsének legutolsó sarja*.

II. Rákóczy Ferenc fejedelem gyermekeinek házasságára, elhalálzására s egyéb családi viszonyaira vonatkozólag adataimat részben — oklevéltanyag nem állván rendelkezésemre — Thaly Kálmán és dr. Wertner *egyszerű közléseiből*⁵⁰⁸ kellett a teljesség kedvéért átvennem.

Anélkül, hogy ezen közlések helyességét kétségbe vonnám, mégis szükségesnek tartom, hogy a magyar történelmi kutatás vezető tényezői, kiknek — ellentétben a többnyire korlátolt eszközök fölött rendelkező magánkutatókkal — tényleg módjukban áll külföldi kutatásokat eszközölni, az utolsó fejedelmi Rákóczyak magánviszonyainak *okmányos* felderítésére is fordítsanak némi figyelmet, ennyit a Rákóczy-ház és név kultusza, amelyről újabban sok szó esik, a tettek mezején is méltán megkívánna.

JEGYZETEK:

⁵⁰¹ Dr. Karácsonyi: A magyar nemzetségek I. 258.

⁵⁰² Dl. 11,954.

⁵⁰³ Dl. 10,166.

⁵⁰⁴ Lel. Act. n. 64. A. 1415. Dl. 24,952, 14,170.

⁵⁰⁵ Századok. 1873. évf. 619. — Dl. 14,370.

⁵⁰⁶ Századok. 1873. évf. 619—632.

⁵⁰⁷ M. N. M. Buttkay. Fl. n. 202. A. 1469.

⁵⁰⁸ Lel. Act. n. 30. A. 1446.

⁵⁰⁹ Dl. 14,370.

- ²⁶⁰ Dl. 15,775.
²⁶¹ Dl. 15,326.
²⁶² M. N. M. Buthkay. El. Sect. III. n. 202. A° 1469,
 Dl. 15,326.
²⁶³ Dl. 16,490.
²⁶⁴ Dl. 16,557.
²⁶⁵ Lel. Act. n. 9. Ai 1454. — Dl. 13,032.
²⁶⁶ Lel. Act. n. 23. Ai 1475. — Act. n. 12. Ai 1482.
²⁶⁷ Dl. 20,448.
²⁶⁸ Lel. Act. n. 18. Ai 1482. és Stat. R. n. 7. A. 1480.
²⁶⁹ Dl. 20,448.
²⁷⁰ Szdk. 1873. évf. 632.
²⁷¹ Lel. Act. f. 2. n. 9. Ai 1561, Act. n. 17. Ai 1564stb.
²⁷² Dl. 16,318. — Dl. 26,325.
²⁷³ Dl. 16,490.
²⁷⁴ Dl. 18,696.
²⁷⁵ Dl. 18,696, 14,765.
²⁷⁶ Dl. 20,140. — Szdk. 1873. évf. 632.
²⁷⁷ Dl. 20,140.
²⁷⁸ Szdk. 1873. évf. 632.
²⁷⁹ Lel. Act. n. 26. Ai 1509.
²⁸⁰ Lel. Act. f. 1. n. 7. Ai 1560.
²⁸¹ Lel. Act. n. 36. Ai 1525.
²⁸² Lel. Act. n. 36. Ai 1525. — Act. n. 17. Ai 1564.
²⁸³ N. R. A. f. 764 n. 12.
²⁸⁴ Lel. Act. n. 36. Ai 1525.
²⁸⁵ Lel. Act. n. 44. Ai 1548. — Act. n. 17. Ai 1564.
²⁸⁶ Dl. 20,140. — Szdk. 1873. évf. 632.
²⁸⁷ Lel. Act. n. 26. Ai 1506. — Act. n. 36. Ai 1525.
²⁸⁸ Dl. 13,032.
²⁸⁹ Lel. Act. n. 26. Ai 1506.
²⁹⁰ Lel. Act. n. 44. Ai 1548.
²⁹¹ Lel. Act. n. 14. Ai 1564, N. R. A. f. 764 n. 12.
²⁹² Lel. Act. n. 9. Ai 1454. — Stat. R. n. 6. A° 1479.
²⁹³ Lel. Stat. R. n. 6. A° 1479.
²⁹⁴ Dl. 26,325.
²⁹⁵ Dl. 13,032. — Lel. Act. n. 12. A° 1512.
²⁹⁶ Lel. Act. n. 12. Ai 1512.
²⁹⁷ Lel. Act. n. 9. Ai 1454. — Dl. 19,530.
²⁹⁸ Dl. 26,325.
²⁹⁹ Lel. Prot. parv. f. 51. A° 1475. — Act. n. 14.
 Ai 1482.
³⁰⁰ Erd. Múz. 16. k. 212—219.
³⁰¹ Erd. Múz. 15. k. 39.
³⁰² Erd. Múz. 16. k. 215—216.
³⁰³ Dl. 19,530.
³⁰⁴ Dl. 16,318.
³⁰⁵ Dl. 16,557.
³⁰⁶ Erd. Múz. XV. 40, 41.
³⁰⁷ Dl. 23,135.
³⁰⁸ Dl. 22,721.
³⁰⁹ Lel. Act. n. 26. Ai 1506. — Dl. 23,727.
³¹⁰ Dl. 23,727.
³¹¹ N. R. A. f. 764. n. 14., f. 1694 n. 21., Lel. Act.
 n. 87. Ai 1573.
³¹² Dl. 19,530. — Jászó, Stat. R. f. 1. n. 27. A° 1524.
³¹³ Erd. Múz. XV. 41.
³¹⁴ Jászó, Stat. R. f. 1. n. 3. A° 1517.
³¹⁵ Dl. 23,163.
³¹⁶ N. R. A. f. 764 n. 14 és f. 1694 n. 21.
³¹⁷ Dl. 23,665.
³¹⁸ Dl. 23,665. — Jászó, Mand. f. 5. n. 23. A° 1559.
³¹⁹ Jászó, f. H. H. H. n. 8. A° 1560.
³²⁰ Jászó, f. H. H. H. n. 8. A° 1560 — n. 55. A° 1563.
³²¹ Thaly: Turul II. 90. Wertner: Erd. Múz.
 XV. 41, 106.
³²² Turul II. 90.
³²³ C. 1. f. 17. n. 1.
³²⁴ Kövály, Wertner.
³²⁵ Erd. Múz. XV. 41.
³²⁶ Lel. Lib. Sig. 3. fol. 157. A° 1572.
³²⁷ Tört. T. 1884. évf. 561.
³²⁸ Dl. 23,665.
³²⁹ Dl. 19,530. — Jászó, K. K. K. K. n. 7. A° 1524.
³³⁰ Dl. 21,891. — Dl. 22,987.
³³¹ Dl. 21,922.
³³² Dl. 21,891. — Lel. Act. n. 33. A° 1509.
³³³ Dl. 21,891.
³³⁴ Jászó, Stat. R. no 3. A° 1517.
³³⁵ Dl. 23,727.
³³⁶ Dl. 23,727. — Lel. Lib. Sig. 3. fol. 110. A° 1572.
³³⁷ N. R. A. f. 1694 n. 17 és 18, Dl. 13,032.
³³⁸ Dl. 13,032.
³³⁹ N. R. A. f. 1694 n. 21.
³⁴⁰ N. R. A. f. 766. n. 41, Dl. 21,953.
³⁴¹ Dl. 21,953.
³⁴² N. R. A. f. 764. n. 4.
³⁴³ Lel. Act. n. 87. Ai 1573.
³⁴⁴ Jászó, Prot. F. fol. 20. Ai 1564. — N. R. A. f.
 926 n. 24.
³⁴⁵ N. R. A. f. 1694 n. 21, f. 928 n. 24, Jászó, Prot.
 J. fol. 20. A° 1579.
³⁴⁶ N. R. A. f. 1694 n. 21.
³⁴⁷ Lel. Act. n. 87. Ai 1573.
³⁴⁸ N. R. A. f. 926. n. 24.
³⁴⁹ Jászó, Prot. J. fol. 20. A° 1579.
³⁵⁰ N. R. A. f. 1694 n. 17. — f. 1694 n. 21.
³⁵¹ Lel. Act. n. 87. Ai 1573, N. R. A. f. 1694 n. 21.
³⁵² Jászó, Prot. P. f. 70. A° 1614.
³⁵³ N. R. A. f. 1694 n. 21 és Lel. Act. n. 87. A° 1573.
³⁵⁴ Jászó, Prot. P. f. 70. A° 1614.
³⁵⁵ Jászó, Prot. Y. fol. 20. A° 1579.
³⁵⁶ Jászó, Prot. P. fol. 69, 70. A° 1614.
³⁵⁷ Tört. T. 1889. évf. 292., 1893. évf. 580.
³⁵⁸ N. R. A. f. 1694 n. 21. — f. 761, n. 21.
³⁵⁹ Lelesz. Lib. Sig. 5. fol. 124. A° 1576.
³⁶⁰ N. R. A. f. 771. n. 7.
³⁶¹ N. R. A. f. 761. n. 29.
³⁶² N. R. A. f. 771. n. 7. — Jászó, Prot. P. f. 69.
 A° 1613.
³⁶³ N. R. A. f. 761. n. 29.
³⁶⁴ Jászó, Prot. P. fol. 69—70. A° 1613.
³⁶⁵ Wertner, Csoma.
³⁶⁶ Jászó, Prot. I. fol. 10, 11. A° 1578.
³⁶⁷ Jászó, Prot. I. fol. 11. A° 1578.
³⁶⁸ Lelesz. Lib. Sig. 5. fol. 124. A° 1576.
³⁶⁹ Jászó, Stat. R. f. 1. n. 3. A° 1517. — N. R. A.
 f. 1694 n. 18.

- 370 N. R. A. f. 755. n. 12.
 371 N. R. A. f. 26. n. 96.
 372 N. R. A. f. 1572 n. 6.
 373 N. R. A. f. 1569 n. 29.
 374 C. I. f. 13. n. 2.
 375 N. R. A. f. 863. n. 8.
 376 Lel. Lib. Sig. 10. fol. 121. A° 1587.
 377 Turul XI. 36.
 378 Turul II. 90.
 379 Erd. Múz. XV. 43.
 380 N. R. A. f. 1572 n. 7.
 381 Lel. Act. f. 2. n. 9. A° 1561.
 382 Lel. Act. n. 17. Ai 1564.
 383 N. R. A. f. 761 n. 11.
 384 Lel. Act. f. 1. n. 23. Ai 1569 és Lib. Sig. 10. f. 98. A° 1587.
 385 Lel. Act. f. 1. n. 23. Ai 1569, stb.
 386 Lel. Act. f. 2. n. 9. Ai 1561 stb.
 387 Lel. Lib. Sig. 4. f. 31. A° 1573 és Lib. Sig. 8. f. 115. A° 1583.
 388 Jászó, Prot. 20. f. 7. A° 1592 és Bárczay lt.
 389 Szdk. 1888. évf. 428.
 390 Lel. Act. f. 2. n. 9. Ai 1561. — Jászó, Prot. N. f. 397. A° 1600.
 391 Lel. Act. n. 17. A° 1564.
 392 Jászó, Prot. I. f. 138. A° 1581.
 393 Jászó, Prot. K. f. 90. A° 1584.
 394 Jászó, Prot. N. f. 323. A° 1600 és f. 397. A° 1600, Prot. K. f. 223. A° 1585.
 395 Lel. Act. f. 2. n. 9. Ai 1561. — Prot. 57. fol. 76. A° 1615.
 396 Lel. Prot. 57. fol. 76. A° 1615.
 397 Lel. Lib. Sig. 27. f. 96.
 398 T. T. 1884. évf. 561.
 399 T. T. 1887. évf. 268.
 400 N. R. A. f. 1572 n. 6. — Lel. Lib. Sig. 8. f. 115. A° 1583.
 401 Lel. Lib. Sig. 10. fol. 17. A° 1586, fol. 98. A° 1587.
 402 Lel. Lib. Sig. 8. f. 115. A° 1583 és Act. n. 29. A° 1652.
 403 Jászó, Prot. N. N. N. n. 8. A° 1582.
 404 Jászó, Prot. L. f. 32. A° 1587.
 405 N. R. A. f. 1572 n. 6. — Lel. Lib. Sig. 3. f. 115. A° 1572.
 406 Lel. Lib. Sig. 10. fol. 98. A° 1587.
 407 N. R. A. f. 755 n. 12.
 408 N. R. A. f. 755 n. 12.
 409 Jászó, Prot. G. f. 79. A° 1572.
 410 Jászó, Prot. M. f. 120. A° 1591.
 411 C. I. f. 17. n. 4.
 412 Jászó, Prot. I. f. 65 és 95. A° 1580, Prot. K. f. 120 A° 1584, f. 190. A° 1585.
 413 Jászó, Prot. N. f. 239. A° 1598.
 414 Abaúj vm. Monogr.
 415 N. R. A. f. 755. n. 12. — f. 1694 n. 21.
 416 Thaly: Turul, Wertner: Erd. Múz. stb.
 417 N. R. A. f. 761. n. 40.
 418 N. R. A. f. 1694 n. 17. — N. R. A. f. 769. n. 12.
 419 Lel. Lib. Sig. fol. 199. A° 1577. — Kár. O. III. 412.
 420 Turul X. 156.
 421 Lelesz. Act. n. 59. Ai 1595, Lib. Sig. 17. f. 17. A° 1613 stb.
 422 N. R. A. f. 760 n. 12 és Lel. Lib. Sig. 17. f. 17. A° 1613.
 423 Lel. Lib. Sig. 5. f. 199. A° 1577, N. R. A. f. 761 n. 40.
 424 Lel. Lib. Sig. 9. f. 28. A° 1584. — N. R. A. f. 761. n. 40.
 425 Lel. Act. f. 2. n. 23. Ai 1582. — Lib. Sig. 9. f. 28. A° 1584, Lib. Sig. 13. f. 112. A° 1595 és N. R. A. f. 761. n. 40.
 426 Nem pedig Keczer Ambrusé, amint azt Wertner, Erd. Múz. XV. 44. írja.
 427 N. R. A. f. 769. n. 12.
 428 N. R. A. f. 766. n. 48.
 429 Erd. Múz. XV. 45.
 430 T. T. 1895. évf. 458.
 431 Lel. Act. n. 19. A° 1630.
 432 Lel. Lib. Sig. 52. f. 132. A° 1610. — Prot. 57. f. 147. A° 1615.
 433 Lel. Act. Vet. f. 17. n. 15. p. 148 és Act. n. 13. Ai 1642.
 434 Lel. Act. n. 6. Ai 1623. — Act. n. 17. Ai 1649.
 435 Lel. Act. n. 13. Ai 1642.
 436 N. R. A. f. 767. n. 1.
 437 Erd. Múz. XV. 45.
 438 Turul, IX. 30.
 439 Lel. Prot. 52. f. 60., Lib. Sig. A° 1610, Lib. Sig. 20. f. 88. A° 1629, Act. n. 24. Ai 1641, Act. n. 6. Ai 1623, Act. n. 24. Ai 1641, Lib. Sig. 25. fol. 197. Ai 1642, Egri kpt. Prot. F. p. 451. Ai 1631.
 440 Egri kpt. Prot. G. p. 307. Ai 1633.
 441 N. R. A. f. 769 n. 12. — T. T. 1885. évf. 58.
 442 N. R. A. f. 866. no 64. — Lel. Lib. Sig. 19. f. 30. A° 1618.
 443 Lel. Act. no 19. Ai 1623. — Lib. Sig. 26. f. 38. A° 1643.
 444 N. R. A. f. 769. no 12. — Lel. Prot. 70. f. 10. A° 1631.
 445 Lel. Prot. 70. f. 10. A° 1631, Egr. kpt. p. 453. A° 1631.
 446 N. R. A. f. 769. no 12. — Lel. Prot. 57. f. 79. A° 1615.
 447 Lel. Lib. Sig. 17. 767. A° 1614. — Act. f. 1 no 7. A° 1635.
 448 Lel. Act. f. 1 no 7. Ai 1635.
 449 Lel. Act. f. 1 no 7. A° 1635.
 450 Lel. Act. no 20. A° 1641.
 451 Turul, X. 156.
 452 Lel. Act. f. no 5. A° 1635 — Prot. 82. f. 32. Ai 1643.
 453 Lel. Prot. 28. f. 62. A° 1650.
 454 N. R. A. f. 770. no 11.
 455 Lel. Prot. 887. 62. A° 1650. — Lel. Met. Cott. Lempl. no 67. A° 1655.
 456 Rákóczy A. C. 6. f. 4. no 5.
 457 N. R. A. f. 1695. no 66, Jászó, Prot. 7. p. 521. A° 1754.

- 458 Gen. Füzetek 1905. évf.
 459 Jászó Prot. f. p. 521. A^o 1754.
 460 Erd. Múz. XV. 44.
 461 L. R. IV. 564.
 462 N. R. A. f. 494. no 21.
 463 Erd. Múz. XV. 47. Gen. füz. 1905. stb.
 464 T. T. 1890. évf. 371.
 465 Lel. Lib. Sig. 4. f. 17. A^o 1600. — N. R. A. f. 15.
 no 42.
 466 N. R. A. f. 762. no 38.
 467 N. R. A. f. 761. no 40.
 468 Lel. Lib. Sig. 14. f. 83. A^o 1597.
 469 Lel. Lib. Sig. 17. f. 191. A^o 1615.
 470 T. T. 1884. évf. 561. és N. R. A. f. 765. no 5.
 471 T. T. 1879. évf. 157.
 472 Erd. Múz. XV. 48.
 473 N. R. A. f. 733. no 1.
 474 Lel. Act. no 8. Aⁱ 1619.
 475 Erd. Múz. XV. 48.
 476 Egri kpt. Prot. Lit. G. p. 187, 600.
 477 Rákóczy A. C. I. F. II. no 3.
 478 N. R. A. f. 767. no 37.
 479 N. R. A. f. 766. no 58, Rakoczi A. C. 54. f. 1.
 no 25.
 480 N. R. A. f. 767. no 37. és f. 767. no 46.
 481 N. R. A. f. 767. no 37.
 482 T. T. 1889. évf. 44. és N. R. A. f. 733. no 7.
 483 N. R. A. f. 496. no 10.
 484 Egri kpt. Prot. Lit. L. p. 282.
 485 Rákóczy A. f. 17. no 4 és R. d. napl.
 486 Forrásnélküli feljegyzés.
 487 N. R. A. f. 770. no 32.
 488 L. R. XIII. 125.
 489 N. R. A. f. 753. no 7.
 490 N. R. A. f. 773. no 23.
 491 Szdk. 1891. évf. 765.
 492 Szdk. 1872. évf. 76.
 493 T. T. 1887. évf. 433.
 494 N. R. A. f. 733. no 1. Revisio actatis.
 495 Erd. Mdz. XV. 96.
 496 T. T. 1894. évf. 672.
 497 Szk. 1875. évf. 314.
 498 Erd. Múz. XV. 97.
 499 Részleteket lásd: Erd. Múz. XV. 97—99.
 500 Forrásokat lásd u. o.
 501 U. o.
 502 Turul II. 91.
 503 Szilágyi: A linci béke okirattára 37. és 402. o.
 504 T. T. 1889. évf. 447, 1893. évf. 58.
 505 Rákóczy A. C. I. f. II. no 14.
 506 T. T. 1890. évf. 414.
 507 Turul II. 95.
 508 Turul II. és Erd. Múz. XV.

KERESZTES KÁLMÁN.

A LEÁNYNEGYEDRŐL.

Több oka van annak, hogy e folyóirat hasábjain ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkozunk. Először is oly szoros kapcsolat van a genealógia és régi magánjogunk között, hogy főképp személy-, család- és örökjogunk alapos ismerete nélkül a genealógus feladatát kéllőképp nem tudja megoldani, mert hiszen a tudományos családtörténet művelése nem állhat meg a családfa összeállításánál, ez csak az első lépés, a nélkülözhetetlen előmunkálat, a tulajdonképpeni része munkásságának csak ezután kezdődik. De nyugodtan mondhatjuk, hogy még ennél az első lépésnél is igen sokszor csak a birtokviszonyok — tehát vagyon- és örökjogi kérdések! — alapos megismerése alapján tud a genealógus egyes hiányokat kitölteni s egyes bizonytalanságokra fényt deríteni. Úgy véljük tehát, hogy nem felesleges dolog, ha régi jogunknak ezzel az érdekes intézményével közelebbről megismertetjük folyóiratunk olvasóit s azért a tárgyalás módját is úgy választottuk meg,

hogy minél közvetlenebb kapcsolatban maradjunk állandóan magukkal az okleveles emlékekkel, ha így talán az első pillantásra nehézkesebbnek is tetszik az előadás módja.

Van azonban még egy oka annak, hogy ily tárgyú tanulmányt épp e helyt teszünk közzé és pedig az, hogy jogtörténetünk érdekében nagy nyomattékkal szeretnők genealógusaink figyelmét erre a most említett szoros kapcsolatra felhívni, amely régi jogunk egyes területei s a családtörténet között fennáll. Mint hangsúlyoztuk, a genealógus feladata egyáltalán nem merül ki a családfák összeállításában s az ezeknek alapjául szolgáló adatoknak egyszerű regisztrálásában, az ő tulajdonképpeni feladata az illető család életrajzában a felderítése; ha az átöröklési problémák, az adatok hiányossága miatt, a legtöbbször nem is oldhatók meg, vannak más problémák, amelyekre fényt lehet s kell is deríteni: így pl. az illető család társadalmi emelkedésének vagy süllye-

désének, vagyoni viszonyai változásainak okaira. Ezen nem azt értem, hogy egyszerűen időrendben összeállítsuk a birtokvásárlásokra, cserékre stb. vonatkozó adatokat s a birtokperek aktáit, mert ez az illető család birtoktörténetéről képet nem ad s a gazdaság- vagy jogtörténész számára sem jelentenek a jól-rosszul elkészített oklevélkivonatokat felhasználható anyagot. Mennyire fontos azonban pl. az illető családra vonatkozólag annak az ismerete, hogy tagjai esetleg kiknek a familiárisai voltak, ami egyszersmind rendkívül fontos középkori közigazgatásunk alapos ismerete szempontjából is, amely ezen a viszonyon nyugodott.

Középkori jogéletünk kutatását az teszi nehezzé, hogy ez a szokásjogon épült fel s a Hármaskönyvig semmiféle összefoglaló, rendszerező emléke nem maradt; ezer és ezer oklevél gondos vizsgálata szükséges így ahhoz, hogy egyes jogintézményekre fényt tudjunk deríteni. Azonban minden egyes oklevél egy-egy külön individuális jogeset írásos emléke, amelynek megértéséhez igen gyakran létrejötté körülményeinek teljes ismerete szükséges, mert csak akkor vonhatunk le abból, kapcsolatban más hasonlóan megismert esetekkel, általánosabb érvényű szokásjogi tételeket. Már most vajjon a jogtörténésznek módjában van-e így megismerni azokat? Sok és fontos esetben nem s így gyakran a legérdekesebbnek látszó emléket kénytelenek vagyunk félretenni, mert megoldhatatlan problémát jelent számunkra elszigeteltsége folytán. Főkép régi jogunk örök- és vagyoni jogi — tehát jogtörténetünk legnehezebb és legkomplikáltabb — kérdéseiben nélkülözhetetlen a jogtörténeti kutatónak a leszármazási és birtokviszonyoknak ismerete, amelyeknek felderítése azonban nem az ő, hanem a genealógus feladata!

Utoljára hagytuk annak a megemlítését, ami tulajdonkép közvetlen oka e dolgozat létrejöttének. Nemrég ugyanis egy olyan jogtörténelmi tanulmány látott napvilágot a leánynegyedről (*Dr. Kelemen László: A leánynegyed. Szeged, 1926. Acta litt. ac. scien. reg. univ. Francisc. Josephinæ. Tom. I. fasc. 6. pp. 159—218.*), amelynek szerzője idevágó kutatásai alapján eddigi ismereteinkkel teljesen ellentétes eredményekre jutott, s így ezeket közelebbről is szemügyre kell vennünk. Mint látni fogjuk, ezen megállapításai —

nagy és fáradságos munkája ellenére is — teljesen tévesek, aminek az oka az, hogy a helyes történeti kutatás általános s a jogtörténeti vizsgálódás speciális módszerével nincs tisztában. Ezt rövidebb bírálat keretében is be tudtuk volna ugyan bizonyítani s hogy mégis ily terjedelmesebb tanulmány formájában foglalkozunk vele, azt azért tesszük, mert a leánynegyed intézményének csak a legrégibb, árpádkori története van felderítve (*Illés: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. 32—47.*) s így felhasználjuk ezt az alkalmat, hogy végig kísérjük ez intézmény fejlődését egészen a Hármaskönyvig. Okleveles emlékeink ugyanis csak a XIV—XV. században lesznek számosabbak és beszédesebbek s így jogintézményeink megismeréséhez nélkülözhetetlen az e korból származó, legnagyobbrészt kiadatlan, levéltári anyagnak az átbúvárlása, hogy középkori szokásjogunkat s a Hármaskönyvet alaposan megérthessük. A következőkben tehát a középkori magánjogunk történetére s a Hármaskönyv forráskritikájára irányuló eddigi kutatásaink eredményeit is felhasználva foglalkozunk e kérdéssel.

*

Ami a leánynegyedet illeti, ez általánosságban meghatározva nem más, mint bizonyos nemesi javakból a leányokat megillető köteles rész; szabatosabban: az ősi és a csak fiágot illető adományos birtokokból atyjuk halála után őket pénzértékben megillető negyedrészt. A Hármaskönyv meghatározása szerint: «Jus quartalium est jus possessionarium puellis et mulieribus de bonis ac juribus paternis hæreditariis in signum parentelæ propagationis non perennali vel hæreditaria, sed redemptibili lege conditioneque deputatum.» (I. R. 88. c.)

Kelemen erre vonatkozólag arra az eredményre jut említett munkájában, hogy hazánkban a XI. századtól körülbelül a XVI. századig a negyed volt a leányok öröklésének *kizárólagos* formája, akik *úgy az ősi, mint a pénzen szerzett birtokból csak negyedet* és nem rendes örökrészt kaptak. A fiú- és leányágnak a pénzen szerzett birtokokban való egyenlősége jogszabály gyanánt — szerinte — először csak a Hármaskönyvben jelenik meg. Hasonlóképp későbbi történeti fejleménynek tartja a negyed visszaválthatását, valamint azt a jogszabályt, amely a kielégítés rendes alakjául a pénzbeli kifizetést írta elő.

Látjuk tehát, hogy mindez az eddigi tanításokkal a legerősebb ellentétben áll, s ezért az lesz a feladatunk, hogy okleveles emlékeinknek régi vagy jogunk alapelvei állandó szem előtt tartásával végzett extenzívebb s intenzívebb vizsgálata alapján megállapítsuk azt, hogy ez új eredmények megállják-e helyüket.

Jogi természetét tekintve kétségtelenül köteles részszzerű örökjogot jelentett ez a leányokra nézve, mert fogalmában megvan a hányadszerűség, ami a kötelesrész fogalmának egyik konstitutív eleme, s benne foglaltatik másik ilyen eleme is, az t. i., hogy ez örökjogukat az örökhagyónak semmiféle intézkedése meg nem csorbíthatta, vagyis örökösödést jelentett ez számukra az örökhagyó esetleges akarata ellenére is.

A Hármaskönyv meghatározásának *ius possessionarium*-a nem okozhat semmiféle zavart, ha nem a kifejezést, hanem a lényegét nézzük. A quarta ugyanis öröklési jogcímet jelentett, mert csak az atya halála után vált követelhetővé, de tulajdonkép olyan vagyon-elemet terhel, amelynek az elhunyt nem volt tulajdonosa, amelyről nem rendelkezhetett sem élők között, sem halála esetére, hanem a hozzá legközelebb álló automatikusan követte őt a birtokban; így valójában öröklésről nem is volt szó s ez jut kifejezésre a Hármaskönyv definíciójában is! A kötelesrésznek utóbbi eleme tehát a quartánál háttérbe szorul, de azért, azt hisszük, nem minősíthetjük birtokjognak.

Másfelől azonban épp itt van az a pont, amelyben Kelemen megállapítása eltér az általánosan elfogadottól, mert szerinte a negyed a Hármaskönyvig azt a vagyon-elemet is terhelte, amely felett végrendelkezési szabadsága volt az atyának, t. i. a szerzeményi birtokot is! Így tehát elsősorban a nők örökjogi helyzetének és ezzel kapcsolatban a végrendelkezési szabadságnak kérdése is tisztázandó.

Régi jogi irodalmunknak egyik legvitatottabb kérdése a *szerzeményben való rendelkezés szabadsága*. A HK. I. R. 57. címének előszava ugyanis azt mondja, hogy minden nemes saját szerzeménye fölött szabadon rendelkezhet gyermekei beleegyezése nélkül, sőt azoknak akarata ellenére is; az I. R. 51. c. 9. §-a pedig ugyanezt megállapítja fiúkra nézve is, hogy t. i. arra a vagyonra nézve, amelyet saját szolgálatukkal és tudományukkal

szereztek, az apa akarata nélkül is szabadon végrendelkezhetnek. Az I. R. 53. címében azonban olyanok foglaltatnak, amelyek látszólag ellentétben vannak az előbb idézett címekkel. Ez a cím azokkal az esetekkel foglalkozik, amelyekben a fiú az apát a jószágok megosztására kényszerítheti s kifejti, hogy ha az apa a fiúval vagy a vagyonnal szemben nem jár el a köteles gondossággal és szeretettel, akkor a fiú az apát osztályra kényszerítheti. A 7. § azonban hangsúlyozza, hogy a megosztás csak az ősi jellegű vagyonra kötelező s nem azokra, amelyeket az apa saját szolgálataival vagy érdemeivel szerzett, — de bonis . . . avitis et non propriis servitiis vel virtutibus patris *acquisitis* — vagyis ily esetben az apa által szerzett adománybirtok nem esett az osztály alá! Ezt úgy okolja meg, hogyha az előbb (52. c.) felsorolt esetekben az apa kényszerítene a vagyon megosztására a fiút, akkor az ő szerzeményeiben nem tartozik osztozni a fiával. Fontos a 9. §, amely azt mondja, hogyha nem az említett okokból történt az osztály az apa és fiú között, akkor ennek az egész vagyonra ki kell terjednie, mert — folytatja a 10. §-ban, — «*pater filio et e contra filius patri quidquid rerum et bonorum poterit acquirere jure naturali tenetur*».

Az ellenmondás azonban csak látszólagos! Ez a sokat idézett 10. § ugyanis csak a 9-ikkel kapcsolatban idézhető s magyarázható, amelyhez «*quoniam*»-mal is kapcsolódik s amely a rendes körülmények között közakarrattal létrejött osztályról szól; akkor t. i. egészen természetes is, hogy a jog- és vagyonközösségben élők szerzeményei egymást kölcsönösen megilletik, míg a *partage forcé* eseteiben csak az *ősi* vagyonrész jön számba.

Az említett irodalmi vitát Kitonichtól kezdve ismerteti Zsögöd, az Öröklött és szerzett vagyon c. klasszikus tanulmányában (Magánjogi tanulmányok I. k. Budapest, 1901. 92—94. ll.) s szól róla Kolosváry is, kitűnő magyar magánjogában (II. k. Budapest, 1911. 741. l.), aki Huszty nyomán azt az értelmezést hajlandó elfogadni, hogy az apa fiát csak azon esetekben zárhatta ki teljesen szerzeményéből, amikor a HK. I. R. 53. c. 8. §-a szerint helye volt annak, hogy az apa fiát vagy a fiú apját osztályra kényszeríthesse. Azonban újból hangsúlyozzuk, hogy figyelembe kell azt venni, hogy vagyonközösség állt-e fenn közöttük az apa halálakor vagy sem, mert ezen fordul

meg az egész kérdés s azt hiszem, hogy ha már megtörtént az osztály, akkor szerzeményeiről az apa teljesen szabadon rendelkezhetett s a sokat vitatott 53. c. 10. §-a csak az osztzkodásig terjedő időre vonatkozik!

Ha már most a Hármaskönyvnél korábbi emlékeinket nézzük, már Kálmán törvényeiben leszögezve találjuk a szerzeményiek fölött való szabad rendelkezést, amikor azt olvassuk ott, hogy »hereditas emptitia nulli heredi auferatur«, vagyis ha az örökhagyó másként nem rendelkezett, azokban a leányok is a fiúkkal egyenlőképp örökölhettek. 1239-ben Miklós ispán végrendekezett s javait három fia között osztotta fel, $\frac{1}{4}$ részt hagyva egynek-egynek, a negyedik részt pedig magának tartotta fenn szabad rendelkezésre. »Filiabus autem suis nihil omnino dimisit, sed matri ac tribus fratribus... eas commisit horifice maritandas« olvassuk ugyanott. (*Hazai okmt.* I. 22.) Kétségtelen, hogy ez a rendelkezés csak a szerzeményire vonatkozhatott, hiszen az ősből nem tarthatott volna fenn magának szabad rendelkezésre egy részt, továbbá az a kijelentése, hogy leányainak semmit sem hagy, az is csak arra mutat, mert az ősből a negyed járt nekik! Vagy nézzük Fonói Izsó végrendeletét: egy birtokot hagy a leányának, egy másik birtokát illetőleg pedig arra kéri a királyt, hogy »cui gratia regia terram nostram F. contulerit, ille uxori mee solvat 40 marcas, quas ab illa mutavi«. (*Hazai okmt.* VIII. 43.) Egészen világos tehát, hogy a leányának hagyott birtoka szerzeményi volt, a másik pedig adománybirtok.

Egész határozottan leszögezi a végrendekezési szabadságot az az 1239-iki oklevelünk, amely a negyednek is legfontosabb emléke. Sathamar fia, Miklós, nem lévén örököse, II. Endre engedélyével vásárolt birtokait a templomosoknak hagyta. Később azonban rokonai visszakövetelték azokat azon az alapon, hogy nem vett, hanem ősi birtokok voltak az elajándékozott faluk. Csatlakozott ekkor hozzájuk Miklós veje is, aki a felesége negyedét követelte az állítólag ősi birtokokból. Minthogy azonban a kérdéses birtokok ősi voltát nem tudták bebizonyítani, a király úgy döntött, hogy mivel azok »fuerint emptitia et non hereditaria et pater filie nihil expresse reliquerit de eisdem, nullam inde eius filia deberet de iure habere portio-nem.« (*Fejér* IV/1. 146.)

Ha tehát az apa nem intézkedett másképp halála esetére, akkor a nem ősi és nem adományos vagyonban a leányokat a fiúkkal konkurálólággal egyenlő örökrész, *portio* illette meg. Ha ezt a kifejezést olvassuk, tudhatjuk, hogy a leányoknak a fiúkéval egyenlő örökrészéről van szó. 1379-ben egy leány »portionem suam possessionariam in possessionibus emptitiis et impignorationibus... patris sui habitam ipsamque in eisdem contingentem«... jegyesének adja (*N. Múzeum levélt.* Törzsanyag.); 1394-ben a rokonok hangsúlyozzák, hogy az elhunyt leányai az őket iure hereditario illető birtokból »non portionem, sed ius quartale iuxta huius regni consuetudinem habere deberent«. (*Teleki-cs. oklt.* I. 224.); 1365-ben Zalaszei Pál fia, János örökösök nélkül halván el, Nagy Lajos eladományozta a birtokait; azonban Pál özvegye s leánya, valamint János özvegye előadták a királynak, hogy két somogy megyei birtokot Pál úgy vásárolt meg s így azok őket illetik meg. Miután ezt oklevelekkel igazolták, a király gondoskodott arról, hogy a nőket, mint *jogos örökösöket*, senki Pál szerzeményi jószágának birtokában ne zavarja. (*Fejér*, IX/3. 509.)

Hogy a vett jószág a leányágot is megillette, arra még egy példát említek csak, amely ezt világosan kimondja; egy 1392-iki oklevelünkben ezt olvassuk: »in factis possessionariorum iurium per avos et prothavos dictarum partium pretio comparatorum vel aliis titulis sexum femineum contingentium«... (*Zalai oklt.* II. 254.) Tehát szó sincs arról, hogy a leányoknak a negyedet meghaladó öröklése az Anjou-kornál későbbi eredetű volna!

Ezért azután pontosan meg kellett állapítva lennie annak is, hogy mi számított szerzeményinek, hogy milyen pénzen vett jószág volt annak tekinthető. Werbőczy az I. R. 17. címe 4. §-ában sorolja el, hogy mely birtokok illetik a fiú- és leányágot egyaránt: »jura duntaxat possessionaria, pecuniis paternis aut maternis empti et comparata, præterea in homagium alicuius interempti nobilis data et obligata, cæterum pro iure quartalatio... perpetuo collata... item illa etiam jura possessionaria, in quibus aliquae puellae vel foeminae... præficiuntur, jus foemineum æque veluti masculinum sequuntur«. Ezek tehát olyan jószágok voltak, amelyekből rész járt a leányoknak is, mint a következő, 6. §-ban, írja Werbőczy: a felsorolt esetekben megfelelő részt —

portionem congruentem — egyébként pedig leány-negyedet követelhetnek maguknak a nők az apai jogokból. Ugyanezt olvashatjuk már XIV. századi okleveleinkben is. 1351-ben Tivadar fia, János, az erdélyi szentszék előtt anyja leány-negyede miatt perelte Lőköst, mely szerint a két Mada és Chokaal birtokokból jár neki. Lőkös azt felelte, hogy a patrimoniális vagy hereditárius birtokokból ő már kielégítette János anyjának a negyedkövetelését, az említett birtokokat pedig Jákó, az atyja, a saját pénzén szerezte, miután ő már János felesége lett s így azokból negyed nem jár neki. Nagyon érdekes s fontos ez az oklevél e miatt a megállapítás miatt is, de erről majd még szólunk, most azonban az a része érdekel itt bennünket, amelyben pontosan megjelöli azt, hogy milyen pénzen vette Jákó a kérdéses birtokokat: «*predictas possessiones prefatus pater suus cum pecunia, quam pro sui sanguinis effusione et homicidio fratris ipsius patris sui ac pro quarta filiali domine relicte Andree, fratris ipsius Jako, patris sui, recepisset, comparasset . . .*» (*Zichy-okmt.* II. 453.) Hasonló eset 1417-ből: Zsigmond a hűtlen Rezekieknek birtokait Egervári Mihálynak adományozta 1403-ban; ő 1417-ben kiadta a leány-negyedet az összes hereditárius birtokokból, «*exceptis possessionibus . . . emptitiis et impignoratitiis ac ratione sanguinis effusionis vel homagii deventis per regiamque maiestatem collatam . . .*» (*Orsz. Levél. Dl. 10. 567.*)

A végrendekezési szabadság kérdésének vizsgálata tulajdonképp elintézte a másik felvetett kérdést is, t. i. a *nők örökjogi helyzetét* régi jogunkban. Azonban világítsuk meg ezt még jobban.

A nemzetségi szervezet megszabta a honfoglaló magyarok letelepedési módját is; nemzetségek és ágak szerint vették birtokukba a földet új hazájukban s ezen a vérségi köteléken belül öröklődtek javaik is. A rendkívül erős családi kötelék eléggé megmagyarázza azt, hogy az ú. n. másodlagos családok kiválása után kialakult családvagyon időnkénti birtokosának sem volt a fölött tulajdonjoga s szabad rendelkezési joga, mert a családfő csak haszonélvezője, kezelője volt annak. Ilyen természetű vagyonban a családfő halála után a hozzá legközelebb álló *automatikus*

szerezte meg az uralmat a familia fölött, még pedig úgy a családtagok, mint a vagyon fölött. A lényeg tehát az, hogy a birtokot az egész nemzetség közös tulajdonának tekintették s így nagyon természetesen ebben nem örökölhettek a nők, akik férjhezmenetelükkel egy másik ilyen vérségi közösség tagjává lettek, mert akkor a családi vagyon egy részét elszakítva odavitték volna magukkal. Ez azonban nem valami speciális vonása a mi régi jogunknak; így volt ez az ó-ind, görög, római és germán jogban is és sok népnél még ma sincs elismerve a nők öröklése. (Ezekre von. lásd *Végrendeleti jogunk kialakulása és A fiúsitásról* c. dolgozataimat, az Akad. Értesítő 1926. évi folyamában, ill. a Gr. Klebelsberg-Emlékkönyvben.) A leányoknak az ősi ingatlanokból való kirekesztése tehát nem a középkori állam sajátos szervezetének volt természetes velejárója, — mint Kelemen gondolja — hanem sokkal mélyebre nyúlt ennek a gyökere. Később hozzájárult ehhez az is, amit Werbőczy is említ (I. R. 18. c.), hogy a leányok a fegyverrel való birtokszerzésben nem vehettek részt, de a hűbéri szempontok nem elsődleges okai voltak a nők örökjogi háttérbe szorulásának.

Ami az adománybirtokot illeti, tudjuk, hogy ott az adománylevél záradéka volt irányadó s így a leányág is örökölhett. Ha az csak a fiágot illette, akkor magszakadás esetén az a királyra szállt vissza: «*memorata siquidem possessio . . . absque herede ad nostras manus secundum approbatam regni nostri consuetudinem devoluta . . . cum non esset hereditaria ipsi, sed a . . .* Bela rege . . . per antecessores ipsius Turde . . . *acquisita . . .*» olvassuk 1235-ben. (*Fejér IV/1. 24.*) Az 1267-iki törvény idevágó rendelkezése is úgy értendő, hogy a háborúban elesett, tehát vérét áldozott nemesnek adományos birtokai sem szállnak a királyra, hanem ha azokról rendelkezett, az érvényben maradhatott.

Azt hisszük, sikerült bebizonyítanunk azt, hogy a szerzeményiből már a legrégibb időktől fogva megillette a fiúkkal konkurráló örökösödés a leányokat, s így elintéztük Kelemen megállapításainak azt a pontját is, hogy a negyed meg-haladó öröklés a nőknél az Anjou-kornál későbbi eredetű volna. Ebből egyszersmind határozottan következik az is, hogy a negyed csak az ősből

járt! Mivel azonban Kelemen dolgozatának fő tétele az, hogy a XV. századig a quarta *mindenféle* birtokból járt, nézzük meg okleveles emlékeinket nagyobb számban, mint azt a szerző tette, vajjon megállhat-e ez?

Tulajdonkép nem is kellene tovább mennünk az időrendben harmadik okleveles emlékénél a quartának, mert ez teljesen eldönti ezt a kérdést. 1239-ben per folyt quarta tárgyában s a király úgy döntött, hogy mivel a peres birtokok «fuerint emptitia et non hereditaria patris ipsius et pater filie nihil expresse reliquerit de eisdem, nullam inde eius filia deberet de iure habere portionem». (*Fejér*, IV/1. 148.) Ezt azután már igazán bajos volna úgy magyarázni, mint Kelemen teszi, hogy t. i. a leány negyedigényével azért utasítottatott el, mert az örökhagyó végrendetileg mást tett általános és kizárólagos örökösévé s hogy a negyed kötelesrészi jellege a pénzen szerzett birtokokra nézve ebben a korban még nem érvényesült. Ha egyszer kötelesrésszerű joga volt a quarta a nőnek, akkor éppen lényegéből folyt, hogy az örökhagyónak végrendeleti intézkedése sem tehetette azt illuzóriussá, még kevésbé mondhatjuk azt, hogy ekkor még nem érvényesült ez a pénzen szerzett birtokokra, mert később még több bizonyítékot sorakoztathatunk fel annak bizonyítására, hogy csak az ősiből járt a negyed.

Nézzünk csak néhány jellegzetesebb példát!

1349-ből királyi döntést ismerünk, hogy csak az ősiből — adományos és nem adományos jellegű ősi javakból — jár a negyed. (*Hazai okmt.* III. 213.) — 1354-ben is: «de universis possessionibus... tam hereditariis, quam acquisitiis... quartam filialem nobilis domine... de iure eis provenientem habere deberent laudabili regni consuetudine requirente»... Azonban érdekes, hogy az acquisitiis-ra vonatkozólag azt felelte a másik fél, hogy abból nem tartozik negyed adni, «quum regia maiestas ipsis easdem... libere donasset et contulisset et ex eo ipsi non deberent impediri». (*Károlyi-cs. oklt.* I. 228.) — 1369-ben egy leány azon az alapon követeli a quartát, mert «possessiones... patris sui fuissent hereditarie, ex eoque ipsam quartam suam puellarem iuxta regni consuetudinem in eisdem possessionibus habere debere». (*Zichy-cs. okmt.* III. 372.) — 1417-ben is, mint láttuk, Egervári Mihály csak «de possessionibus hereditariis» adja ki a negyedet a Rezneki-

lányoknak, «exceptis possessionibus emptitiis et impignoratiis»... (*Orsz. Lev. Dl.* 10. 567.) — Két későbbi érdekesebb adatot is bemutatathatunk: 1490-ben azt olvassuk, hogy a leányágot is illető birtokokból portio jár a leányoknak, «de illis autem, que solummodo masculinum concernent, ius quartalitium necnon dos et parafernales»... (*Zalavári apátság lev. Zalaápatiban.* 1503. sz.) Egy 1493-iki oklevél ehhez azután közvetve még magyarázattal is szolgál, amikor azt mondja, hogy «de illis autem iuribus possessionariis, que videlicet non ius femineum, sed hereditarium sive masculinum concernent, de quibus scilicet conveniens foret ius quartalitium rehabere.» (*Orsz. Lev. Dl.* 36,729.)

Rendesen a következő kifejezésekkel jelölik meg a quartával terhelt birtokot: «de bonis patrimonialibus» (1349. *Sztray-cs. oklt.* I. 219., *Anjoukori okmt.* VII. 33., stb.), «in possessionibus patrimoniiis» (1344. *U. o.* IV. 449.), «in possessionibus aviticis paternis» (1351. *U. o.* V. 532.). Igen gyakran azonban csak a *paterna* szóval jelzik, amit szószerint esetleg az összes atyai birtokokra lehetne érteni. De kétségtelen, hogy ez csak a patrimonialis-nak a szinonimája s így csak az ősiire értendő. 1367-ben pl. Nagy Lajos fiúsította Haranglábi Annát «in universis iuribus paternis», ami azt jelenti, hogy atyjának nem volt fiörököse s így a király öt atya ősi és adományos birtokai-ban praeficiálta. Amikor azután bizonyos okok miatt később, 1371-ben, ezt a fiúsítást visszavonta, mégis azt a kegyet engedte neki, hogy a negyedet azokból a birtokokból, amelyeket így elvesztett, «de iuribus et possessionibus paternis et specialiter de...», természetben kapja meg. (*Orsz. Lev. Dl.* 30,698., 29,706.)

Ami pedig a «de universis possessionibus» kifejezést illeti, amelyet a quarta-követeléseknél vagy kiadásoknál rendszeren említeni szoktak, ezt sem szabad szószerint úgy értenünk, mintha ez mindenféle jogi természetű apai birtokot jelentene; nem más ez, mint óvatossági formula, amilyenekkel régi jogunkban gyakran találkozunk. Vonatkozott pedig az összes ősi birtokokra, bárhol feküdtek is azok. Utána rendszeren a *signanter* és *specialiter* szavak vezetik be a birtokok felsorolását, de előtte az universus kifejezés biztosíték volt arra az esetre, ha talán utólag még más birtokok ősi volta is kiderülne. (Pl. «de possessionibus ubilibet habitis et specialiter...» *Anjou-*

kori okmt. VII. 520., Hazai okmt. III. 213., «in universis possessionibus . . . in quibuslibet comitatibus existentibus . . .» Zichy-cs. okmt. II. 452.) Egészen világosan kiderül ez különben egy 1379-iki oklevelünkből, mely szerint a leány «de universis possessionibus» követelte a negyedét és anyja hitbérét s ezenkívül «portionem suam possessionariam in possessionibus emptitiis et impignoratitiis patris sui». (N. Múzeum lev. Törzsanyag.)

Minthogy tehát a negyed csak az ősi birtokból járt, amely elidegeníthető nem volt, kétségtelen, hogy azt természetben nem kaphatta meg a leány, aki azt férjhezmenetelével idegen kézre származtatta volna. Világosan következett így ebből, hogy a negyed csak pénzkövetelés lehetett, amint azt Werbőczy is röviden és szabatosan meghatározta. Nagyon pregnáns az 1290 : 36. t.-c. *introire* kifejezése, amikor az örökösöknek vagy a legközelebbi nemzetségbeli atyafiaknak biztosítja a negyed s hitbér fejében járó birtokrész visszaváltását: «in possessiones nobilium seu Saxonum . . . non possit introire extraneus ratione dotis aut ratione quarte filibus debite, sed heredes decedentium vel proximiores de generatione sua redimant eas secundum extimationem iustam regni nostri consuetam».

Azonban vigyáznunk kell itt, mert ez nem jelentette azt, hogy semmikép sem lehetett a negyed birtokban kiadni. Kézpénz nem állt mindig rendelkezésére a kiadásra kötelezetteknek a megváltásra s így e miatt kénytelenek voltak birtokban kiadni. Itt azután megint kétféle eset volt lehetséges: ha az összes érdekeltk beleegyezésüket adták hozzá, kiadhatták természetben, in specie, az őсібől is. Pl. 1353-ban olvassuk, hogy «ex permissione et bona voluntate omnium proximorum et consanguineorum suorum» természetben adja ki valaki a negyedét. (Anjoukori okmt. VI. 104.) De kiadhatták szerzeményiből is, ami jogilag semmiben sem különbözött a pénzben való kifizetéstől. Ismerünk olyan eseteket, amikor nyíltan meg is mondják, hogy kézpénz hiánya miatt adják ki birtokban a negyedét. Pl. 1382-ben «quartam filialem sororis sue, cum pretio non valeret solvere numerario ideo ipse unam particulam de portione sua possessionaria . . . extradando . . . dedisset» (Károlyi-cs. oklt. I. 381.) vagy 1398-ban: «quia ipse quartam puellarem

sive filialem . . . cum pecuniaria solutione . . . satisfacere non possit nec valeret, ideo ipse totam quartam partem universe possessionarie portionis sue adja. (Zalai oklt. II. 290.)

A rendes szokás azonban a pénzben való kifizetés volt: «quam quidem tertiam partem (3 lány volt!) dicte quarte filialis . . . iuxta regni consuetudinem possessionaria estimatione mediante cum pecunia extradare prompti essent et parati», mondták 1364-ben az örökösök. (Hazai oklt. 274.)

Érdekes azonban, hogy amint pl. a fiúsításnál is a királyi gratia áttörte az approbata consuetudo korlátait — regni nostri observata ab antiquo consuetudine, que in hac parte huic iuri repugnare videretur, non obstante, — úgy itt is ugyancsak Nagy Lajos királyi kegykép többször megengedi azt, hogy a leányok természetben s ne pénzben kapják ki a negyedüket. 1358-ban említik pl.: «que quidem quarte filialis restitutio iuxta . . . continentiam litterarum grationalium . . . regis Lodovici . . . eidem nobili puelle in specie, in possessionaria extraditione fieri debuisset». (Sztáray-cs. oklt. I. 300.) Hasonló eset volt ehhez az, hogy amikor Nagy Lajos fiúsította Bátori Miklós leányait in emptitiis et acquisitiis, egyben azt a kegyet is adta nekik, hogy az őсібől természetben kapják ki a negyedét. (Orsz. Lev. Dl. 5225.) 1349-ben azt olvassuk, hogy ezt a kegyet kiváló szolgálatokért adta a király: «dominum regem pro suis servitiis ipsi domine consorti sue huiusmodi gratiam, ut eandem quartam puellarem . . . cum possessione excipere valeat». (Hazai okmt. III. 231.) Említettük már Haranglábi Anna esetét, akit 1367-ben fiúsított a király; majd 1371-ben ezt ugyan visszavonta, de ekkor azt a kegyet gyakorolta vele szemben, hogy «quartam suam puellarem cum possessionibus in specie de iuribus et possessionibus paternis et specialiter . . . recipiendi plenam habeat facultatem ex presenti nostre gratiose annuentie dono speciali, consuetudine regni nostri non obstante in hac parte . . .» (Orsz. Lev. Dl. 29,706.)

Az 1435 : XIX. és XX. törvénycikkek intézkednek részletesen a quarta kiadásáról, még pedig a következőkép:

a) a leányokat kiházásításukig az apai ház s a quarta természetben illeti meg;

b) férjhezmenetelük után negyedjogukat kötelesek pénzzel megváltani engedni;

c) ha azonban a leány, rokonai beleegyezésével, birtoktalan emberhez ment nőül, akkor természetben kapja ki a negyedet.

A XIX. cikk világosan rámutat, hogy *secundum consuetudinem regni* való az a rendelkezése, hogy a leányokat férjhezmenetelük idejéig természetben illeti meg a negyed s így nem értjük, miképp írhatta Kelemen azt, hogy ez «a korábbi szokásjogunkkal szemben határozott újításnak látszik». Ha jobban körülnézett volna csak a kiadott okleveles emlékeink között is, akkor nem írta volna magyarázatául e megállapításnak azt sem, hogy «okleveles anyagunkban eddig — vagyis 1435-ig — nincs semmi adat arra nézve, hogy ezt, mint jogot, a szokás azelőtt elismerte volna». (199. l.) 1344-ben a fivérek hajadon nővérüknek negyede fejében birtokot adnak: «sorori ipsorum uterine *nondum matrimonium contracte* pro quarta sua filiali de bonis et possessionibus patrimoniis sibi provenire debenti...» (*Anjoukori okmt.* IV. 449.) Ha erre azt mondaná valaki, hogy nem elég világos, ott van egy másik, szintén kiadott oklevelünk 1355-ből, amely szerint az eladományozott birtokba való beiktatáskor a leányok bejelentették negyed-igényüket, s az ebből keletkezett perben az országbíró úgy ítélte, hogy a három leány a birtok negyedét megkapja «*quousque ipse maritis matrimonialiter copulabuntur*», akkor azután ez a negyedrés is az adományosé lesz, «habita prius eisdem iuxta regni consuetudinem de iuribus ipsarum, videlicet quarta puellari satisfactione». (*Anjoukori okmt.* V. 406.) Érdekes, hogy az 1298: LXXV. t.-c. szerint a fiörökös nélkül elhalt nemesnek a királyra szállt — tehát adományos jellegű ősi — javaiból a negyedet «*cum possessione in uno loco et in uno ambitu*» kellett kiadni. Úgy látszik azonban, hogy ez ily formában nem ment át az életbe, mert pl. Drugeth Vilmos nádor, aki a magvaszakadt Laczkfi Domokos birtokait kapta meg 1337-ben, csak a pereskedést elkerülendő ad egy birtokot a leánynegyed fejében (*Anjoukori okmt.* III. 349.) s 1355-ben is — mint most láttuk — csak a férjhezmenetelükig kapták ki természetben a leányok a negyedet.

Ez utóbbi példából világos s így nem hat új jogszabály erejével az a rendelkezése sem az 1435-i törvénynek, hogy férjhezmenetelük után pénzzel megváltandó tőlük a negyed. 1424-ben is azt olvassuk pl., hogy a lányok természetben

kapják a negyedet «*tamdiu possidere, quousque divina voluntate ipse filie... fuerint maritate*», azután az pénzzel megváltható. (*Krassómezei oklt.* 305.) Erdélyben is ez volt a szokásjog: «*extradatione quarte partis possessionum... ipse puelle C. ac aliis puellis, quibus congruit, usque tempus maritacionis earundem tantummodo secundum partium Transsylvanarum approbatam consuetudinem... extradare voluissent*». (*Bánffy-cs. oklt.* 707.)

Mivel az 1435-iki törvénynek azon rendelkezésére, hogy a birtoktalanhoz nőül ment nemes leány negyedét iure perpetuo természetben kapta ki, egy korábbi oklevelet is talált Kelemen, megállapítja róla, hogy «úgy látszik, korábban is élt szokásjogunkban». Ha kicsit jobban körülnéz oklevélárainkban, az erre vonatkozó érdekes okleveleknek egész sorát találhatta volna a XIV. századból (*Zalai oklt.* I. 620., II. 30., 68., *Hazai okmt.* III. 217., *Temesmezei oklt.* I. 338., *Orsz. Levélt.* DL. 5331., 30,711., 7062., *N. Múzeum levélt.* Törzsanyag. 1395. III. 5.), amelyek mind arról szólnak, hogy a homo ignobilis et impositushoz nőül ment nemes leány *non cum pecunia, sed cum possessione* kapta meg a negyedet. Csak egy emlékünket mutatjuk be részletesebben, amely a legérdekesebb s amely egymagában is elég ennek a kérdésnek a megvilágítására. 1346-ban Egyházasyomi Sámson fia János fia Illés fiörökösök nélkül halván el, birtokait Ágnes nővére fiaira hagyta. Azonban Egyházasyomi Simon fia István magának követelte azokat, mint atyafi, s amikor perre került a dolog, István a nádor előtt azzal érvelt igaza mellett, hogy az elhunyt Illés «*frater suus patruelis et de proxima linea generationis propagatus extitisset, et eo sine herede decesso, possessionarie portiones sue sibi deberent provenire, regni consuetudine requirente*». Azonban kész arra, — folytatta — hogy a quartát kifizesse belőlük. Ágnes azt felelte, hogy őt fivére nem nemes és birtoktalan emberhez adta férjhez, *ami ellen István nem tiltakozott!* Ezért azután a nádor így ítélte: «*Verum quia regni consuetudine requirente ymo sacrorum canonum sanctione exposcente nobilium puellarum seu dominarum ignobilibus et impositus matrimonialiter copulatarum, ne heredes, quos propagatio nobilitatis in lucem produxit, degeneres efficiuntur, quarte puellares pecunia redimi non posse dinoscebantur, sed*

ut ipsa nobilitas super heredes nobilium puellarum seu dominarum ignobili copulatarum coniugio semper persistere valeret, in possessionibus quartae talium nobilium puellarum seu puellarum dari debere videbantur». (*Hazai okmt.* I. 192.)

«Új szabály lehet — írja Kelemen — a 19. cikk azon rendelkezése is, hogy az atyai háznak a hajadon leányok negyedébe kell esnie, mert a korábbi szokásjogban erre nézve semmi adatot sem találunk.» (200. l.)

Először is, aki oly hiányosan ismeri még a kiadott okleveles anyagot is, ezzel nem érvelhet, de különben is ez olyan mozzanat a hagyaték rendezésekor, amelynek külön megemlítése az oklevélben felesleges volt. Ha így okleveles emlékeink nem is szólnak róla esetleg, nekünk elégséges a törvénycikknek a szokásjogra való hivatkozása ennek a megállapításánál: «Filiabus vero usque tempus emaritationis earum domus paterna cum quarta parte possessionum paternarum pro quarta filiali secundum consuetudinem regni nostri sequestretur et possidenda reliquatur».

Az eddig mondottakból egészen világos, hogy a megválthatás a negyednek lényegéből következik s így csak ez intézmény eredetének és rendeltetésének fel nem ismerése vezethetett olyan megállapításra, hogy 1290-ig a visszaválthatás ismeretlen volt jogunkban. (200. l.) Hogy kevés esetet találunk rá, annak nem az volt az oka, hogy a szokás ereje nagyobb volt a dekrétumnál (?!), mert hiszen az említett törvény meghozatala nem irányult a szokásjog ellen; az éppen az érdekeltektől indult ki, mert, úgy látszik, sok esetben nehézségek merültek fel a visszaváltásnál s azért kívánták ennek törvényben való leszögezését! Hangsúlyoztuk már, mennyire pregnánsak ennek a törvénynek a kifejezései: «non possit introire extraneus», amelyek szintén azt bizonyítják, hogy a szokásjog megerősítésére a nemesek kérték ezt, nem pedig a király kezdeményezte az approbata consuetudo lerontására!

Teljes félreismerése a dolognak az a feltevés is, hogy ez a változás az Anjou-korban az ősiség hatása alatt jött volna létre. Először is az a szabad rendelkezés, amelyről az 1222 : IV. és az 1231 : XI. t.-cikk szólnak, sohasem lépett életbe (v. ö. *Végrendeleti jogunk kialakulása* c. akad. székfoglalom kivonatát az Akad. Ért. 1926. évi folyamában) s

így az 1351-iki törvény által történt eltörlésének sem volt különösebb jelentősége, annál kevésbbé, mert már az 1290 : XXVI. t.-c. ismét csak arra a szűk körre szorítkozva beszél a nemesek rendelkezési szabadságáról, amelyet Szent István törvénye szabott meg. Nem lehet tehát arról szó, hogy «a szokásjogban a szent korona háramlási jogával szemben, ahhoz hasonlóan, egy szűkebb háramlási jog kezdett a fiág javára a leányággal szemben kialakulni».

Kelemen szerint gyökeres változást az 1435. törvény hozott, mert itt jelentkezik először határozott és törvényes alakban a fiág feltétlen megváltási joga. Hát az 1290 : XXVI. t.-c. nem ezt mondotta ki? — s különben is nem elég-e, ha az okleveles emlékek ilyen szokásjog meglétére kétségbevonhatatlan bizonyítékokkal szolgálnak?! Szó sincs tehát arról, hogy a Hármaskönyv korában vált volna a negyedjog törvényes örökjogból egy, a törvénynél fogva visszaváltható ideiglenes birtokjoggá. (204. l.) A quartára vonatkozólag egyik legkorábbi s egyszersmind legfontosabb emlékünkből azt olvassuk már, hogy az ősi megváltása a szokásjogon alapul: «*allegantes approbatam regni consuetudinem, quod eadem, cum essent hereditaria, pecunia possent et vellent remutare . . .*» (*Fejér*, IV. 1. 146.) S hogy egy tényleges esetet is említsünk: 1312-ben a leányok nagybátyja, akire atyjuk birtoka szállt, megváltja tőlük azt a 30 hold földet, amelyet atyjuktól ratione quartae paternalis kaptak. (*Anjoukori okmt.* I. 251.)

1320-ban abban a kérdésben döntöttek a Temesvárott tartózkodó egyháznagyok, hogy vajon «mater vel alius proximus tutorio seu curatorio nomine» követelheti-e a kiskorú leány negyedét. Hogy miért volt erre szükség, azt nem tudjuk, mert már az Árpádkorból több esetet ismerünk, amikor az özvegy érvényesíti kiskorú leányai negyedigényét, de tény az, hogy ezt bizonyos feltételek mellett megengedhetőnek mondják ki, de ugyanekkor hangsúlyozzák s leszögezik a rokonok visszaváltási jogát is: «et tum demum adiudicata quarta pro filia possunt proximi, a quibus quarta ipsa vendicatur, ipsam quartam seu possessionem pro eadem quarta debitam secundum consuetudinem regni iuxta extimationem regionis consuetam pro se redimere et habere». (*Mon. eccl. Strig.* III. 712.)

Azt hisszük, sikerült bebizonyítanunk a leány-negyed középkori történetének vizsgálata kapcsán, hogy Kelemen megállapításai nem állják meg a helyüket, másfelől pedig sikerült igazolnunk azt a bevezetésiünkben hangsúlyozott szoros kapcsolatot, amely a jogtörténet és a családtörténet között fennáll s amelynek gondosabb figyelembevétele a genealógusok részéről sok előnyt jelent majd a családtörténetre s nagyban elő fogja segíteni magánjogtörténetünk eredményesebb művelését is.

Erre az együttműködésre különben nemcsak a genealógia, hanem az összes történeti disciplinák részéről is kölcsönösen igen nagy szükség van, csak, sajnos, ez ma még nincs meg eléggé! Nagyon igaza van a nemrég elhunyt kiváló angol jogtörténésznek, *Vinogradoffnak*, aki legutolsó nagy munkája, a *Tribal law*, bevezetésében (Oxford, 1920. p. VII.) ezeket írja: «*Unfortunately collaboration between jurists and historians, though highly desirable, is not often achieved in practice. Historians have not yet come to realize, that private law may be more important for social development than constitutional arrangements. And as for lawyers, they often have to be content with the stereotyped statements of more or less antiquated textbooks.*»

Kelemen dolgozata is mutatja, hogy milyen nehéz s komplikált feladat magánjogunk történetének kutatása. A historikus nem művelheti, mert a jogász dogmatika a legszorosabb kapcsolatban lévén itt a történelemmel, e nélkül nem látja meg a problémákat s nem tudja jogászai módszerrel vizsgálni azokat, amint nagyon találóan mondotta Brunner, a német jogtörténet nagymestere: «*Für die Rechtsgeschichte bleibt, was sie dogmatisch nicht erfassen kann, totliegender Stoff.*» Viszont a jog csak formája lévén az életnek, nem lehet elégséges itt a jogász tisztán dogmatikus vizsgálódása sem, hanem teljesen meg kell ismernünk a formát kitöltő tartalmat is, amihez pedig csak historiai tanulmányok, a historiai módszer és segédtudományok ismerete vezethetnek. A két szempontnak *együttes* figyelembevétele segítheti csak komplikált problémáinak

megoldásához a jogtörténelmet, tehát a felelet arra a kérdésre, amelyet *Bernheim* is felvetett nagy történeti módszertanában, hogy vajjon a jogász vagy a historikus alkalmas-e a jogtörténet művelésére, mint Schwerin is találóan rámutatott, csak az lehet, hogy egyik sem külön-külön, hanem csak historíailag képzett jogász vagy jogászilag képzett historikus!

Ez az oka azután annak, hogy kultúrtörténetünknek ez a jogászokat és történészeket annyira érdeklő területe, úgyszólván teljesen műveletlen. Különben újabban külföldön, pl. a német irodalomban is, rosszabbodott e tekintetben a helyzet; *U. Stutz*, a *Savigny-Zeitschrift* nagynevű szerkesztője, e folyóirat tavalyi évfolyamában egy könyvismertetés kapcsán szomorúan konstatálja, hogy mennyire visszaesett náluk a magánjog történetének művelése: «*Seit langem ist unsere rechtshistorische Forschung, namentlich auf dem Gebiete des Privatrechts, gar nicht mehr recht im Fluss. Welche Seltenheit ist eine privatrechtsgeschichtliche Monographie geworden, und welche Mühe kostete es bisher, von Zeit zu Zeit wieder einmal einen privatrechtshistorischen Aufsatz für unsere Zeitschrift zu bekommen...*» (*Germ. Abt.* 1927. XLVII. 712.) Pedig a németeknél könnyebb a dolog, nemcsak azért, mert ott már nagy monografikus s összefoglaló irodalom van (kinyomatott jogtörténeti disszertációk!), hanem mert ott a levéltári kutatás sem annyira nélkülözhetetlen előfeltétele a jogtörténeti kutatásnak, mint nálunk. Kétségtelen, hogy bizonyos áldozatot kíván ez a terület, mert hosszú esztendő munkájának eredménye esetleg csak pár oldalas tanulmány, — akárcsak a természettudományoknál — de a legkisebb eredmény is itt olyan intézmények alaposabb megismeréséhez vezet, amelyekben az illető nép egész élete visszatükröződik. Szükséges tehát, hogy ennek a művelésére módszeresen előkészítsük úgy a fiatal jogász-, mint a historikus nemzedéket, másfelől pedig, hogy a történettudomány egyéb területein munkálkodók se vonják meg tőle állandó támogatásukat!

HOLUB JÓZSEF.

MAGYAR PAPSZENTELŐ OKMÁNYOK A XV. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL A VATIKÁNI LEVÉLTÁRBAN.

(Felolvatatott a Szent István Akadémia II. osztályának 1928. évi május hó 19-én tartott ülésén.)

A XV. század első feléből fennmaradt vatikáni szupplikációs- és lateráni bulla-regeszta kötetek számos olyan magyar vonatkozású okmányt tartalmaznak, melyek egyházi rendeknek felvételére vonatkoznak. Számuk nagysága figyelmünket arra irányította, hogy velük bővebben foglalkozzam.

Előzőleg azonban a kánonjognak a papszentelésre vonatkozó szabványait röviden ismertetnünk kell. Ezek szerint a kisebb rendeket a prépostok és apátok is feladhatták, a magasabbak érvényes felvétele azonban csak a püspökök kezéből történhetett. Idegen egyházmegyéknek papnövendékeit csak felettes püspökük írásbeli engedélye alapján lehetett felszentelni. Ezen engedélyek az úgynevezett littere dimissoriales-ek.

A dolog természeténél és a papi hivatás fenséges voltánál fogva nem mindenki lehetett pappá. A szellemi rátermettség még nem volt elegendő arra, hogy valakit pappá szenteljenek. Némelyek ugyanis eltiltattak a papi rend felvételétől: ob ætatem, vitium animi, corporis, originis, vinculum reale, personale, civile. A kánonjog meghatározza azon eseteket, melyekben kell a fenti tiltó akadályok alóli felmentésért a püspökhöz és melyekben a pápához fordulni. V. Márton, IV. Jenő és V. Miklós pápák korából számos olyan magyar vonatkozású kérvényt találunk, melyek a fenti vonatkozású felmentést, diszpenzációt tartalmaznak. Minthogy ezek kimondottan nem papszentelő okmányok, bővebben velük itt nem foglalkozunk, csak annyit jegyzünk meg róluk, hogy tartalmukból — természetes kicsiben — megrajzolható a korabeli társadalmi állapot és megállapítható az uralkodó világnézet. Látjuk, hogy a veszélyeztetett kereszténység és saját jól fel fogott érdekükben magyar papjaink kardot rántanak. Együtt a világiakkal, civil öltözetben harcolnak a barbár török ellen. Megtaláljuk ez okmányokban még az akkor dívó magyar szokásokat, a halotti torok megülését, a megfagyott gyermek históriáját, a hamis eskü történetét stb.

De a papi szentség felvételéhez szükséges volt még a tiltó akadályok nem létezése esetén is, hogy a felszentelendő rendelkezék azon egyéni garanciákkal, melyeket a jó pap részére a kánonjog előír. Legyen az feddhetetlen, józan, rendes életű, szemérmes és barátságos, tudjon írni és olvasni. Ne legyen erőszakos, verekedő. Legyen szerény, ne pedig perlekedő és kapzsi. Takarítsa meg a sajátját. Végül papi funkciókban legyen járatos. Mielőtt felszentelésre bocsáttatnék, a fentiek kipuhatolása végett háromnapos vizsgálat alá kerül. A vizsgálatot a püspök végzi, vagy megbízásából egyik főesperese. A vizsgálatnak ez utóbbi személyre való bízása a középkori papnevelési viszonyok ismerete alapján érthető. E korból származó regeszták bizonyítják, hogy az egyes javadalmas lelkészek mellett kisebb rendű papi személyek élnek, kik ott papi hivatásuk gyakorlati iskoláját végzik. Legkompetensebb véleményt róluk kerületi főesperesük mondhatott.

Előírja a kánonjog azután azt is, hogy mely napokon lehet a papi rendeket feladni: a kisebbeket bármely ünnepnapon (c. 3. de temp. ordin), a nagyobbakat az évnek csak azon idejében, mikorra az egyháztól bőjt van elrendelve, azonkívül nagyhét szombatján, vagy a Dominica de passione vasárnapot megelőző szombaton. Vasár- és egyéb ünnepnapokon, nemkülönben Pünkösöd szombatján egyedül a pápa adhatja fel az utóbbiakat.¹

Mindazon papi rendű személyeknek tehát, kik valamely lelkészkezdéssel járó egyházi javadalmat nyertek el, ha a papszentelés meghatározott idejében nem ordináltattak, a pápai székhöz kellett fordulniok, hogy «extra tempora a iure statuta» papokká szenteltethessék magukat. A kánonjog ugyanis előírta, hogy a javadalmas papoknak egy

¹ A kánonjognak a papi rendek felvételére vonatkozó részét Arnoldi Corvini: *Jus Canonicum etc.* Ed. Justus Henningius Böhrer Halae, 1717, című művéből vettük.

éven belül magukat áldozárokká kellett szenteltetniök, máskülönben elvesztették volna javadalmukat. E nyomós oknál fogva sokan fordultak ez ügyben a római szentszékhez, rendszerint olyanok, kik püspökük által valami oknál fogva magukat hazájukban, «in partibus» nem szenteltethették áldozárokká.

Már a XIII. század végén oly sok az Alpokon túli, mi szempontunkat tekintve, az Alpokon inneni egyházi személyek száma, kiket olasz püspökök ordináltak, hogy az e téren mutatkozó visszás állapotok megszüntetése végett IV. Kelemen pápa kénytelen volt kibocsátani: «De non ordinandis clericis ab episcopis Italie clericos ultramontanos» című rendeletét.

További kutatás célja megállapítani, hogy mely időtől kezdődik azon szokás, hogy a pápától felszentelésre engedélyt nyert papok a pápai udvarban székelő püspökök kezéből is felvehették a pápi rendeket.

Akik ilyen engedélyt elnyerni óhajtottak, azok írásbeli kérvénnyel fordultak a szentszékhez. E kérvényeket nevezzük: supplicationes de promovendo ad ordines sacros vagy egyszerűen csak supplicationes de ordinibus. A kérvény benyújtása és elintézési módja hasonló volt a többi kegyet tartalmazó szupplikációéhoz.

A kérvények szövegezését rendszerint a pápai udvarban működő procuratorok szerkesztették, kik az ott meghonosodott kancelláriai gyakorlattal, az egyes oklevelek formuláris megszerkesztésével tisztában voltak. A kérvényezők néha személyesen készítették el szupplikációjukat, de ez ritka esetben történt.

A papszentelést kérő formula néha megszólítással: Beatissime Pater, de rendszerint ennek mellőzésével: «Supplicat Sanctitati Vestre»-vel kezdődik, mely után következik a kérelmező neve és egyházi állásának megnevezése pl.: «devotus vester Stephanus Georgii rector parochialis ecclesie beate Marie de Kaidach, Quinqueecclesiensis diocesis». — Ezt követi a kérelem indokolása: «qui ratione sue parochialis ecclesie artatus existit ad omnes sacros ordines promoveri» — majd a kérelem tárgya: «quatenus sibi specialem gratiam facientes, ut a quocumque antistite catholico gratiam et communionem apostolice sedis habente in Romana curia vel extra eam residente in eadem curia vel extra eam singulis diebus dominicis et

festivis, etiam extra tempora a iure statuta, ad omnes sacros ordines promoveri antistitique huiusmodi, ut sibi ordines prefatos conferre valeat, licenciam, potestatem et auctoritatem misericorditer concedere dignemini de gratia speciali, in contrarium facientibus non obstantibus.»

Az így megszerkesztett kérvényt datálatlanul a procurator vagy maga a szupplikáló a kancelláriai hivatalban benyújtotta. Pápai referendarius az ügyet azután a pápa elé terjesztette. Ha a szupplikációban foglalt kérelem teljesítve lett, a pápa személyesen ráírta rendelkezését: «Fiat». melléje tévén rendszerint keresztnévének kezdő betűjét. V. Márton például O-val (Oddone neve után) szignált. A szignálással egyidőben a datarius a már elfogadott kérelemre rávezette az elintézés dátumát. A szupplikáció ezután a regisztratúrába került. Miután pedig regisztrálták, visszakérült a kérelmezőhöz vagy prokurátorához, kik azután újra benyújtották a kancelláriába, hogy annak alapján részükre kiállítsák a bullát. E bullákat kancelláriai gyakorlat szerint littere dimissorialeseknek hívták.

A littere dimissorialesek szerkezet tekintetében a többi bulláktól nem különböznek. Címezve vannak a kérelmezőnek, pl. Martinus etc. dilecto filio Clementi Benedicti rectori parochialis ecclesie sancti Martini de Hucz, Quinqueecl. diocesis Salutem etc. Devotionis sinceritas, etc. és tartalmazza a szupplikáció formulájában már ismertetett kitételeket, melyhez járul a felszentelő püspök megbízása, hogy az illető felszentelendő képességeiről felszentelés előtt meggyőződjék. Bár a Fraknoi történeti intézetének jegyzékei alapján és részben egyéni kutatás alapján készült vesprémi püspökség római oklevéltárának III. kötete V. Márton idejéből egyetlen ilyen littere dimissorialest sem közöl, még nem jelenti azt, hogy a XV. század első felében nem is léteztek. A lateráni sorozat 283, 286, 290, 291. és 298. köteteinek pontos átvizsgálása az ellenkezőjéről győző meg bennünket. A fenti kötet előszavában tehát helytelen azon kijelentés, hogy ily fajta bullák a XV. század első felében már nem léteztek, nem is véve figyelembe azon körülményt, hogy a sola signatura esetei, azaz mikor a szignált szupplikáció bulla kiállítása nélkül is azzal egyenértékű volt, csak IV. Jenő pápa idejétől kezdődnek.

A fent ismertetett elvek voltak irányadók a papszentelési kérvények elintézését illetőleg V. Márton pápa első éveiben. De az általa behozott kancelláriai reformok az e fajta kérvények elintézési módjában is változást hoztak be. V. Márton kancelláriai szabályainak 158-ik pontja értelmében uralkodása VIII. évétől kezdve az olyan kérvényeket, melyekben a lelkeszséggel járó javadalmak élvezői záros határidő alatti felszentelés kényszere miatt ordinálásra kérnek engedélyt, a vicekancellár szignálhatja, azaz elintézheti. Tudva, hogy a vicekancellárok a pápai «Fiat»-tal ellentétben «Concessum»-mal szignáltak, szupplikációink szignatúrája a következőleg módosult: «Concessum, si sit artatus», ha egy személyről van szó, melyhez azután a vicekancellár az 1427 febr. 19-től szokásos gyakorlat szerint hozzáírta keresztnevének maiuscula alakú kezdőbetűjét egyházi rangjának rövidített megnevezésével pl. G. Conser., ami jelentette: G. episcopus Conseranensis.²

V. Márton idejében még mindegyik szupplikációra kellett kiállítani bullát, a papszentelő kérvényekre pedig littere dimissorialesek. IV. Jenő pápa idejétől kezdve a sola signatura eseteivel kapcsolatban már nem állítottak ki ilyen papszentelő bullákat.

Ennyit mondhatunk általánosságban a XV. század első feléből származó magyar vonatkozású papszentelő okmányokról.

* * *

Lássuk most már az egyes okmányok tüzetesebb megvizsgálását. Az alábbiakban külön tárgyalom az V. Márton pápa uralkodásának 12-ik évéből fennmaradt azon okmányokat, melyeket részünkre a szupplikációs sorozat 232-ik és 234-ik kötete tartott fenn. Külön fogom tárgyalni az V. Márton többi évéből, valamint IV. Jenő és V. Miklós pápák éveiből fennmaradt papszentelő okmányokat.

Ez utóbbiak másfajta kérelmekkel együtt szórványosan fordulnak elő és a fentebb ismertetett szupplikáció formulájától annyiban mutatnak elté-

² A pápa tovább is szignál supplicationes de ordinibus-okat, de csak püspöki személyek, vagy kivételesen nagyon kedvelt egyénei számára. — A XV. sz. első felében a szupplikációk szignálási módjáról bővebben értekeztem sajtó alá elkészített V. Márton, IV. Jenő és V. Miklós pápák magyar oklevéltárainak előszavában.

rést, hogy a papszentelést kimondottan a római kuriában megtörténendőnek kérelmezik.

Vegyük például Inech-i Györgynek, a zágrábi egyházmegyéből való belizi Boldogságos Szűzről nevezett parochiális egyház rektorának 1419 nov. 12-én elintéztett kérvényét, mely szerint kéri: «quatenus sibi speciale gratiam facientes, ad ordines sacros subdiaconatus, diaconatus, presbyteratus per aliquem dominum episcopum probum existentem in curia Romana per eius Sanctitatem Vestram deputandum et eligendum extra tempora a iure statuta, in diebus dominicis seu saltim festivis eidem Georio ordinari concedere et mandari dignemini.» Ebből is világos, hogy az ordinációnak a római kuriában kellett megtörténnie. A folyamodvány végén megjegyzi még «et signatur manu vestra propria, quia sepius pervenit et nunquam signata fuit», mely a kérvényezőnek a kuriában való hosszabb tartózkodási idejére mutat. (S. 134. f. 125.t)

Hasonlóan Jorius Geron győregyházmegyei acolitus 1425 nov. 12-én datált, azaz elintéztett szupplikációja szerint az ordinálás: «alicui ex . . . dominis episcopis gratiam et communionem sedis apostolice habentibus et pro nunc in curia Romana existentibus. . . » bizatik, kifejezve határozottan az is, hogy az illető püspök a kérelmező részére a papi rendeket: «hic in curia Romana celebrare valeat.» (S. 186. f. 4.)

Éppúgy a veszpréme gyházmegyei berényi egyház Pál nevű rektorának 1425 dec. 19-én (S. 194. f. 280t.) valamint, Garai András fia Péter pécs-egyházmegyei klerikusnak 1426 ápr. 17-én (S. 198. f. 150.) elintéztett szupplikációja szerint a promoteálás engedélyeztetett: «ut a quocumque antistite in curia Romana residente . . . suscipere valeant.»

A IV. Jenő korából fennmaradó papszentelési kérelmet fenntartó szupplikációk — kevés számmal vannak — már beszédesebbek. Közülök említsük fel Péter fia, Mátyás a padragi parochiális egyház rektorának és az izsipi par. egyház rektorának, Bricanusnak, valószínűleg Berecnek a szíói templomban levő Szt. Ferenc oltár vikáriusának, veszprémi és pécsi egyházmegyei papoknak 1432 júl. 2-án elintéztett kérelmét. Nevezettek az ordinálást szintén a római kuriában kérelmezik, mondván: «attento, pater sancte, quod dicti exponentes ex certis legitimis causis in partibus illis promoveri non

potuerunt, et quia tempus eis prefixum quasi transactum est, ideo cum maximis expensis et laboribus ac viarum periculis pro obtinendo remedio ad sedem apostolicam iter arripuerunt.» (S. 278. f. 296t.) Egy másik, 1426 jan. 26-án elintézt szupplikációban pedig az engedély kiadását a következő indokolással sürgetik: «cum dicti supplicantes istam gratiam — köztük Fülöp az esztergomegyházmegyei modori pap — per novem menses citra cum dimidio vel ultra in curia Romana steterunt ob istam causam et non alias hucusque expectaverunt.» (S. 274. f. 134t.)

Ezekből is levonhatjuk ama következtetésünket, hogy az egyéb fajta kérvényekkel együtt vegyesen előforduló «de ordinibus» kérelmek csak azért térnek el az előírt formulától, mert a követett szentelési gyakorlatnak megfelelően lettek szerkesztve.

Sokkal érdekesebb és tanulságosabb lesz a másik csoporttal való foglalkozásunk. Meg kell jegyeznem, hogy V. Márton 12-ik évéből a szupplikációs sorozatból nemcsak a 232-ik és 234-ik kötet tartott fenn számunkra ilyen fajta kérvényeket, hanem a többiek is, melyek eredményeire utólag ki fogok térni.

A 232-ik kötet 1428 dec. 3-tól kezdődően 1429 márc. 13-ig bezárólag, míg a 234-ik kötet 1429 márc. 12-től 1429 máj. 25-ig bezárólag tartalmaz magyar vonatkozású kérelmet, tehát V. Márton uralkodási évének első nagyobbik feléből. Szerencsés véletlen folytán a lateráni sorozat 290-ik és 298-ik kötetei fenntartották számunkra a fenti két kötetbe regisztrált szupplikációkra kiállított bullákat, az úgynevezett littere dimissorialesek. A lateráni sorozat 298-ik kötete 1428 dec. 15-től kezdődően V. Márton XII. évének teljes tartamából ca 90 bullát, párat a XIII. évből is tartalmaz, míg a 290-ik csak 1429 febr. 4-től az uralkodási év végéig 60-at.

Hogy a XII. évből fennmaradt magyar papszentelési okmányok számáról fogalmunk legyen, megemlíthetem, hogy a fenti kötetekben 67 pécsi, 64 egri, 42 veszprémi, 30 zágrábi, 26 esztergomi, 22 erdélyi, 20 váradi, 11 bácsi, 11 csanádi, 5 váci, 5 győri és végül 2 db nyitrai egyházmegyét érdeklő papszentelő okmányt találhatunk. Ez utóbbi számok nagysága ne lepjen meg senkit, mert tudott dolog, hogy az egyes személyek ügyük elintézésének mielőbbi kieszközlése végett néha

2—3 szupplikációt is benyújtottak egy és ugyanazon ügyben.

Vizsgáljuk tehát elsősorban az ez évi szupplikációkat.

Azt látjuk, hogy a 232. és 234-ik kötetbe kizárólag csak papszentelő okmányok regesztráltak. Ez arra enged következtetni, hogy az így fajta szupplikációk tulajdonképpen külön könyvekbe másoltattak.

Minthogy a XII. év második kisebbik feléből csak felszentelési bullák maradtak fenn, arra enged következtetni, hogy a XII. évben beérkezett szupplikációkat magukban foglaló regeszta könyvekből is elveszett még egy kötet. Hogy V. Márton többi évéből, valamint IV. Jenő és V. Miklós éveiből több ilyen kizárólag csak papszentelő okmányokat tartalmazó szupplikációs regiszter könyvek nem maradtak fenn, az a vatikáni sorozatok hiányosságának, a vatikáni levéltárt ért csapásoknak tudható be.

Míg a többi évek papszentelési szupplikációiban határozott utalás van a kuriában való felszentelésre, addig V. Márton XII. évéből származóknál nem mindig tapasztaljuk ezt. E kérvények hasonlítanak az előírt formulákhoz és rendszerint kérésük a következőleg formulázva: «supplicans, ut a quocumque antistite catholico gratiam et communionem apostolice sedis habente in Romana curia vel extra eam residente singulis diebus dominicis vel festivis in eadem curia vel extra tempora a iure statuta ad omnes sacros ordines promoveri valeant...» De e szupplikációk formulái változnak, legtöbbször az «extra curiam» vagy «extra eam» kifejezések elmaradnak, csak a római kuriában történendő felszentelés ténye vehető ki a formula szövegéből. Nem fordítottak tehát nagy gondot a szöveg szerkesztésére, bizonyára nem is volt szükséges, mivel a kérvényezők ugyanis a római kuriában szenteltettek fel. Ezen állításunk bizonyításához elegendő az ez évből fennmaradó szupplikációk szignaturáját vizsgálni. Tudjuk, hogy elintézés után a vicekancellár által a következő módon szignáltattak: Concessum si sit artatus, ha egy személyről, Concessum si sint artati, vagy Concessum pro omnibus, si sint artati, ha több személy együttes kéréséről volt szó, melyhez még a vicekancellár az 1427 febr. 19-től bevezetett szokás szerint hozzáírta keresztnévének kezdőbetűjét egyházi rangjának rövidített formájával.

Némi változások észlelhetők a szignaturában, pl. v. 232 f. 86 (jan. 7) «Concessum pro artato ratione par. ecclesie G. Conser.», v. 232. f. 157^t (febr. 4) «Concessum in Romana curia pro omnibus tribus, si sint artati. G. Conser.», Febr. 5 és 9-e közt elintézett szupplikációk, ha több is a kérelmező: pl. f. 166. és 165.^t: «Concessum pro primo in Romana curia, si sit artatus. G. Cons.» Annak, hogy egy részére engedélyezték, adminisztratív oka lehet véleményem szerint, hogy a bullák kiállításánál tapasztalt zavarokat elkerüljék. De az új gyakorlat nem vált be, mert febr. 9-től kezdődően a régi szignálási formulához térnek vissza.

Nagyobb változás áll be a szignálásban 1429 márc. 9-ke után. Kifejezésre jut benne ezentúl a felszentelő püspök neve is. Laurentius de Septemcastris, rect. par. eccl. B. Marie Villenove de Villanova Transilv. d. és másik két társának márc. 11-én kelt (S. 232. f. 279) kérelme «Concessum, si sint artati et committatur episcopo Montisalbani. G. Conser.» Ettől kezdve felszentelő püspökként szerepelnek a XII-ik évben: Bernardus episcopus Montisalbani mindvégig, Angelus episcopus Auriensis, ki okmányainkban márc. 18-án még szerepel, de márc. 24-től kezdve helyette Didacus episcopus Auriensis neve említve.

Hogy a szignaturában előjövő: «committatur» általi megbízás nem az ügydarab elintézésével kapcsolatos adminisztratív teendőkre utal, legyen szabad a következő szupplikációt közölnöm, mely egyébként rámutat az ottani papszentelés előtti vizsgálatra is:

«B. P. Dudum S. V. devotis vestris Andree Jacobi subdiacono et Jacobo Georgii clerico Transilv. et Zagr. d., qui ratione suarum parochialium ecclesiarum infra tempus debitum in iure constitutum (ad) sacros ordines promoveri teneantur, concessit super quo causa extitit commissa domino Angelo episcopo Auriensi, ex quibus dicti exponentes litteras bis fecerant grossari pro dicto domino Angelo episcopo iuxta tenorem supplicationis et cum dicta supplicatione et grossa ad dictum dominum Angelum episcopum accesserant eos ordinari petentes. Qui quidem episcopus visis supplicatione et littera grossata sibi directis nondum plumbata cum plumbo sigillata ad omnes ordines preterquam ad presbiteratus ordinem eosdem ordinavit. Quibus ordinibus sic per dictum episcopum habitis, fuit revocata commissio dicti

domini episcopi Angeli et fuit commissa domino Didaco episcopo Auriensi. Et quia in commissione directa dicto domino Didaco episcopo Auriensi continetur, qui nondum subdiaconi sunt, dignetur S. V., ex quo iam ordinati sunt per dictum dominum Angelum episcopum Auriensem ad ordines diaconatus, litteras seu commissiones predicto domino Didaco episcopo Auriensi directas in cancellaria S. V. corrigi mandare in clausula sequenti videlicet qui diaconi sunt, cum iam coram dicto Didaco episcopo Auriensi de examine et artatione et de consuetis docuerint, de gratia speciali non obstantibus quibuscumque et clausulis oportunis. Concessum. G. Cons. Datum Rome apud Sanctos Apostolos XVI. kal. Maii, a. XII.» — (S. 234. f. 124—1429 ápr. 26.)

A szignaturában végbement változás kihatással volt a szupplikációkra kiállított littere dimissorialesek megszerkesztési módjára. Míg ezt megelőzőleg a bullák a felszentelendőkhez voltak címezve, addig ezen időtől kezdve a felszentelő püspökhöz adresszáltatnak. Rendszerint így kezdődnek: «Martinus etc. Venerabili fratri Didaco episcopo Auriensi in Romana curia residenti. Salutem etc.» — Azon esetben pedig, ha a bulla regisztrálása röviden történt — így folytatódott — «Exigit dilecti filii Francisci Georgii rectoris parochialis ecclesie sancte Margarethe Agr. d. devotionis sinceritas etc., quod infra annum a tempore predicto se, qui nondum subdiaconus est, statutis nequeat a iure temporibus ad omnes sacros ordines facere promoveri etc. Datum RApp. IX. kal. Apr. a. XII.» t. i. V. Márton idejéből. — (L. 290. f. 282.)

A lateráni sorozat 298-ik kötetéből pedig birunk még egy olyan 1429. évi április 7-iki dátummal ellátott littere dimissorialest is, amely a márc. közepén bekövetkezett formulaváltozás kezdetén volt használatos. A bulla a felszentelést kérő berzsényi Jánosnak, a pécsegyházmegyei felsőberzsényi Sz. Márton par. egyház rektorának címeztetett, de a szövegben kifejezésre jut az ordinálópüspök neve: «Nos tuis in hac supplicationibus inclinati, tibi, ut a venerabili fratre nostro Didaco episcopo Auriensi etiam extra tempora premissa, dominicis et aliis festivis dumtaxat diebus omnes predictos ordines successive recipere valeas» etc. — (L. 298. f. 287t.)

Mindezekből is láthatjuk, hogy a XII. évben

benyújtott szupplikációk a római kuriában törté-
nendő promoveálásra vonatkoztak.

V. Márton XI-ik évéből is birunk négy littere dimissoriales-t és pedig 1428 nov. 7-ről és nov. 15-ről, melyek a L. sorozat 283-ik kötetében találhatók. (F. 70t, 71, 86t, 87.) Megfelelő szupplikációk nem maradtak fenn, az egész évből különben két ordinálási kérvényt találunk csak.

XII-ik évéből a 232. és 234-iken köteteken kívül a többi szupplikációs kötet is elég szép számmal tartott fenn ilyen kérvényeket. Nevezetes közülök a 233-ik kötet 3t oldaláról (dátuma 1428 nov. 23.) Georgius Demetrii acol. Quinquecl. d., rect. capelle Corporis Christi de Syd, Vesper. d., melynek szignaturája: «Fiat. O.». A pápa külön kegyből szignálta, bizonyára, mivel a folyamodó a szöveg szerint «in Romana curia residet», tehát hosszabb ideje tartózkodott már ott. Ennek bul-lája az egyébként négy magyar vonatkozású littere dimissorialest fenntartó L. 286. f. 120 alatt található. A többi kötetben találtak szövege egy-szerűen a római kuriában történendő felszente-lésre utalnak. Hogy a fentebbi megállapításainkat az u. ezen évből származó Suppl. sorozat 239-ik kötete is igazolja, alább közlöm a benne talált négy szupplikációt.

F. 288t: 1429 febr. 4-én Blasius Ladislai de Comareka, rect. altaris S. Nicolai in par. eccl. OO. SS. de Lomperthaz, Agr. d. és társai kérvé-nyének szignálása: «Concessum pro omnibus in Curia, si sint artati. G. Conser.» F. 276: 1429 márc. 22-én folyamodik Andreas Galli, acol. Zagr. d., rect. par. eccl. S. Nicolai dicte d., kérése szig-nálva: «Concesum, si sit artatus et committatur episcopo Auriensi. G. Conser.» U. ezen év ápr. 15. és máj. 16-án kelt magyar vonatkozásúakat is hasonlóan szignálták. A könyvbe tehát akár téve-désből, akár nem, a helyesen elintézett, illetőleg szignált kérvények irattak be. A XIII. évből szá-mos szupplikációt birunk, pl. 248-ból 7-et, 249-ből 1-et, 250-ik kötetből 14 dbot stb. Mind a XII. év előtti gyakorlat szerint szignáltak, szöve-gükben kifejezve a kuriában való ordinálás. Ha a lateráni sorozat 298-ik kötete nem tartott volna fönn ebből az évből is négy magyar vonatkozású littere dimissorialest, címezve Bernardo episcopo Montisalbani in Romana curia residenti, azt le-hetne feltenni, hogy a szupplikációk rendes szig-nálásában a régi gyakorlat érvényesült.

A fent vázolt gyakorlatra mutat azután még az V. Miklós pápa idejéből hiányos számban fent-maradt regesztra kötetek egyetlen magyar vo-natkozású és kétízben is (1453 június 12-én és július 18-án) regesztrált promoveálást kérő szupplikációja. Neyperger Márton az esztergomi egyházmegyei szentgyörgyi egyház rektora volt a kérelmező. A szignaturában itt is megem-lítettett a felszentelő püspök. Neypergerről a szöveg úgy emlékezik meg, mint aki a kuriában jelen van. Littere dimissorialest azonban már neki sem állították ki, mert kérvénye a sola signatura jelzéssel volt ellátva: «Et quod sola signatura ubique sufficiat absque alia litterarum apostoli-carum desuper confectione. Fiat. T.» — (S. 466. f. 149 és S. 467. f. 238t.)

Megállapításainkat kétséggé tehetné azon körülmény, hogy a magyar papoknak elég nagy száma csak azért zárandokolt a római kuriába, hogy ott magát pappá szenteltethesse.

Állításaim és eredményeim elfogadhatók már azért is, hogy az ilyen engedélyek kieszközlése az új javadalmas egyházi személyeknek létérdekük volt. Talán küldönc útján is megszerezhették volna ezen littere dimissorialesek, de felszente-lésük idehaza akkor is nehézségekbe ütközhetett, mert püspökeik — e korban — a világi politikával is foglalkozván, székhelyüktől gyakran távol vol-tak. Sokkal praktikusabb és gazdaságosabb volt személyesen megjelenni a római kuriában és ott magukat mindjárt ordináltatni.

Hogy pedig a XV. század első feléből származó regesztákban számos magyar vonatkozású ok-mány — köztük papszentelők is — található, a vatikánnal való gyakori érintkezésünkkel is ma-gyarázható. Egyház és állam közti kapcsolat még szoros. Feldolgozott anyagom teljes ismerete alap-ján állíthatom, hogy a római kuriával való kap-csolatunk a középkorban dacára a nehéz közle-kezési viszonyoknak a mainál sokkal élénkebb, a személyes érintkezés sokkal gyakoribb volt. A középkor mindent átható vallásos szelleme nem-csak a Krisztus vére által öntözött szentföldre vonz ájtatos egyháziakat és világiakat, hanem a közelebb fekvő örök városban nyugvó apostolok sírjához is. A zárandoklatokban résztvevő és ró-mai kuriában megforduló kisebbsrendű magyar papok természetesen éltek az alkalommal, hogy magukat papokká szenteltethessék.

Annak bizonyosságául pedig, hogy az 1428-ban és 1450-ben megünnepelt jubileumi ünnepeken kívül más években is a magyarok nagy tömegei zarándokoltak Rómába, felemlíthetem Cserdy Mihály pécsi kanonoknak 1431. jan. 16-án datált kérvényét, mely szerint a Szt. Péter bazilika gyónatatói tisztségét kéri és elnyeri. Kérése indoklásául felhossa, hogy «de partibus Hungariæ pro indulgentiis consequendis et absolutionibus peccatorum a penitentiariis recipiendis diversis anni temporibus maxima ad hanc urbem populi confluat multitudo, quod unus, vel duo penitenciarum non sufficiunt.» (S. 255. f. 279^t. — L. 299 f. 272^t). Manapság egy magyar gyónatató ül Szt. Péter bazilikájában, 1431-ben háromra is szükség volt.

Annak megállapítása pedig, hogy a magyar egyházi személyek Rómába mennek ordinálásért, szerintem azért is fontos, mert a magyar humanizmus és renaissance vizsgálatát szélesebb térre tereli. Nem a zártkörű főúri családok a humanista műveltség igazi ápolói, hanem a közönséges magyar papok, a magyar művelődés e korbéli kizárólagos szolgái, kik megjárva Itáliát, magukba szíva ott az antik világ és az univerzáló pápaság által befolyásolt római-olasz szellemet, szerény hazájukban az egyetemes kultúra továbbművelésén munkálkodtak.

FÜGGELÉK.

Suppl. v. 232.

Az 1428. dec. 3-tól 1429. febr. 4-ig a pápai székhöz beérkezett és elintézett magyar vonatkozású papszentelési kérvények. Csillaggal jelezve, ahol csak a bulla maradt fenn. — Kivonat a szerző sajtó alá elkészített munkájából. — A helynevek az előfordulási mód szerint vannak írva és csak a kérvényezők neve van feltüntetve.

1. 1428. dec. 3. György fia István, a pécsi e. m. kaidacsi B. Mária egyház rektora. (F. 11.)

2. Dec. 13. Antal fia Pál, az esztergom-egyházmegyei feledi Szt. György par. egyház rektora és János fia Ambrus, a gyulafehérvári egyházmegyei szentmártoni Szt. Márton par. egyház rektora. (F. 41.)

3. Dec. 13. Rasschai János fia Benedek, a gyulafehérvári e. m. bodochi Mindszente par. egyházának rektora és István fia Gergely, az esztergomi e. m. serkei Krisztus testéről nev. par. egyház részesedője (portionarius). (F. 41^t)

4. Dec. 13. György fia Demeter, az egri e. m. chati (De Chat) Szt. Margit par. egyház egyház rektora és Warannói Mihály fia Mátyás a zágrábi e. m., a szentlászlói Szt. László par. egyház rektora. (F. 41^t)

5. Dec. 15. Warannói Mihály aranyműves fia Mátyás a zágrábi e. m., a szentlászlói Szt. László par. egyház rektora (lásd a 4. sz. alatt is) és kisvárdai (de Kyswerda) Kincses (Kenches) György fia Demeter az egri e. m., a cáthi (Caath) Szt. Margit par. egyház rektora (lásd a 4. sz. alatt is). Nemkülönb. Korimis Antal fia Pál az esztergomi e. m., a feledi Szt. György par. egyház rektora (lásd a 2. sz. alatt is) és János fia Benedek, az egri e. m. badokchi Mindszente par. egyházi rektora (lásd a 3. sz. alatt is). Nemkülönb. terebesi Gazdag (Kazdagh) János fia Ambrus az erdélyi e. m., a szentmártoni Szt. Márton par. egyház rektora (lásd a 2. sz. alatt is) és serkei István fia György, az esztergomi e. m. való serkei Krisztus testéről nev. kápolna igazgatója (L. a 3. sz. alatt is). (F. 44.) — A dec. 13-án beadott kérvények közölve 2—4. szám alatt, itt összefoglaltatnak, illetőleg újból benyújtatnak. Ez utóbbira állítanak ki bullát. Közülök csak Warannói Mihály aranyműves fia, Mátyás részére kiállítottat ismerjük (lásd 298. f. 275. alatt).

6. Dec. 16. Caviantsi Bálint fia Jakab, a veszprémi e. m., a cussidai B. Szűz par. egyházának részesedője. (F. 44^t)

7. Dec. 17. Mihály fia János a bácsi e. m., az irugi Ker. Szt. János par. egyház rektora. (F. 48^t)

8. Dec. 17. György fia László az erdélyi e. m., a berei Szt. Lélek egyház rektora. (F. 48.)

9. Dec. 19. Lukács fia Gál a bácsi e. m., a pétervárad B. Mária par. egyház részesedője. (F. 48.)

10. Dec. 22. — Tamás fia Miklós, az esztergomi e. m. pesti B. Sz. Mária par. egyház részesedője. (F. 58.)

11. Dec. 22. Péter fia László a bácsi e. m., a chamouchi Szt. Kereszt par. egyház részesedője és János fia Berec az egri e. m., a semleni Szt. László par. egyház részesedője. (F. 58.) — A mindkettő részére kiállított bulla található L. 298. f. 274^t alatt.

12. Dec. 22. László fia István az egri e. m., a sürii Szt. László par. egyház rektora és Miklós fia Márton, az erdélyi e. m. tordai Szt. Ilona par. egyház részesedője. (F. 58^t) — Mindkettőnek kiadott bulla a L. 298. f. 274^t alatt található.

13. Dec. 22. Benedek fia Kelemen a pécsi e. m., a huci Szt. Márton par. egyház rektora és Demeter fia, Kilián, az egri e. m. újfalvai Szt. Márton par. egyház részesedője. (F. 58^t) — Mindkettő részére kiállított bulla található L. 298. f. 274. és f. 274^t alatt.

14. Dec. 22. András fia György, a zágrábi e. m. hegheni B. Mária par. egyház rektora és Márton fia Máthé, a zágrábi e. m. roichyai Szt. Háromság par. egyház részesedője. (F. 58^t—59.) — A mindkettő részére kiállított bullák találhatók a L. 298. f. 274. és 274^t alatt.

15. Dec. 22. Papszentelési bulla kiállítva serkei István fia Gergely, az esztergomi e. m. serkei Krisztus testéről nev. par. egyház részesedője részére.* (L. 298. f. 274^t) — Lásd a 3. és 5. szám alatt is. Ez utóbbinál Gergely helyett György szerepel.

16. Dec. 22. Hasonló bulla kiállítva az esztergomi e. m. Posei B. Sz. Mária par. egyház részesedője, Tamás fia Miklós részére.* (L. 298. f. 274.)

17. Dec. 27. János fia Balázs, az egri e. m. toussai B. Mária par. egyház rektora és rácontsi Lőrinc fia Mihály, az egri e. m. rácontsi Szt. László par. egyház rektora. (F. 57.) — Mindkettő részére kiállítva bulla, mely L. 298. f. 275t és 276. alatt található.

18. Dec. 27. Bouckai János fia Tamás, az egri e. m., a bouckai Szt. Miklós par. egyház rektora és Miklós fia Gergely, az erdélyi e. m. bernei B. Mária par. egyház rektora. (F. 57.) — Mindkettő részére kiállítva bulla, találhatók L. 298. f. 276. alatt.

19. Dec. 27. Mihály fia Péter, az egri e. m. guntzi Szt. Egyed par. egyház részesedője és Pál fia Dénes, a macharakai Szt. István par. egyház rektora. (F. 56t) — Mindkettő részére kiállított bullák találhatók L. 298. f. 275t és 276.

20. Dec. 27. Károlyi Péter fia Benedek, az erdélyi e. m. etheli Mindszente par. egyházának rektora és Károlyi Bertalan fia Miklós, az erdélyi e. m. károlyi Mindszente par. egyház részesedője. (F. 56t—57.) — Bulla mindkettő részére kiállítva, találhatók L. 298. f. 275t és 276t.

21. Dec. 27. Kerisi Péter fia István az egri e. m., kerisi Szt. László par. egyház rektora és Tamás fia Benedek, az egri e. m. bouckai Szt. Margit par. egyház részesedője. (F. 57t.) — Az utóbbi részére kiállított bulla található L. 298. f. 276t alatt.

22. 1429. jan. 2. Szabó Lukács fia László a váradi e. m. a mathai Szt. György par. egyház rektora és starai Miklós fia Benedek, az egri e. m. starai B. Anna par. egyház részesedője. (F. 62.) — Mindkettő részére kiállítva bulla, melyek találhatók L. 298. f. 277. és f. 177t alatt.

23. Jan. 3. Izdenczi Pál fia Mihály a váci e. m. fornai Szt. László par. egyház rektora. (F. 220. t.) — A részére kiállított bulla található L. 298. f. 277. alatt.

24. Jan. 3. Ujlaki Miklós fia a váradi e. m., a magori Szt. Lélek par. egyház klerikusa. (F. 81.) — A részére kiállított bulla található L. 298. f. 278. alatt.

25. Jan. 4. Nagybányai Mihály fia Bálint, a nagybányai Szt. Lélek par. egyház rektora és Warannói Péter fia Jakab, az egri e. m. újfalvai Szt. Zsigmond par. egyház káplánja, illetve részesedője. (F. 86.) — Az első részére kiállított bulla található L. 298. f. 277t alatt.

26. Jan. 4. János fia János, az esztergomi bandei B. Mária Magdolna par. egyház részesedője és István fia Pál, az egri e. m. aszalói Szt. János evangelista par. egyház altarisztája, azaz részesedője és aszalói Lőrinc fia Mihály, az egri e. m. szíói B. Szűz Mária par. egyház altarisztája, azaz részesedője. (F. 85.) — Mindhárom részére kiállított bulla. Ezek találhatók L. 298. f. 277t, f. 277. és f. 278. alatt.

27. Jan. 4. Banicinói Kelemen fia Imre a pécsi e. m., a banicinói par. egyház rektora és csergői Mihály fia Miklós az egri e. m., a csergői Szt. János ev. par. egyházban Szt. János ev. oltárának igazgatója. (F. 69.) — Csak Banicinói Kelemen fia részére kiállított bullát találhatjuk meg a L. 298. f. 277t alatt.

28. Jan. 6. Vásárhelyi Miklós fia István az egri e. m., a vásárhelyi Szt. Márton par. egyház plébánosa és keschei Benedek fia Pál az egri e. m., a szíói B. Szűz par. egyház oltárigazgatója, vagy részesedője. (F. 69.) — Csak a Vásárhelyi Miklós fia István részére kiállított bullát találjuk: L. 298. f. 277.

29. Jan. 7. Kelemen fia Imre a pécsi e. m., a szent-istváni Szt. István par. egyház tanuló-rektora. (F. 85.)

30. Jan. 7. Bodrogi Jakab fia János klerikus a bácsi e. m., a variadi Szt. Lélek par. egyház rektora. (F. 87.) — Bullája 298. f. 278.

31. Jan. 8. Kalói Pál az egri e. m., a kekeni Szt. Márton par. egyház rektora. (F. 87.) — Bullája L. 298. f. 278.

32. Jan. 14. Felsőfalvai (de Superiori villa) Péter, az egri e. m. ternortsi Szt. Imre par. egyház részesedője és László fia Mihály, az egri e. m. sabrantsi Mindszenteokról nev. par. egyház részesedője. (F. 102.) — Mindkettő részére kiállítva bulla: L. 298. f. 279.

33. Jan. 14. Cergewi Miklós, az egri e. m. assalloui Szt. János ev. par. egyházának részesedője, Kesnechei Benedek fia Pál, az egri e. m. szíói B. Mária par. egyház részesedője (lásd a 28. sz. alatt is) és Varannói Péter fia Jakab, az egri e. m. az újfalvai Szt. Zsigmond par. egyház részesedője. (F. 102.) — Mindháromnak kiállított bulla található L. 298. f. 278t.

34. Jan. 14. Jakab fia Péter, a veszprémi e. m. ugod-szentgyörgyi (de Sancto Georgio de Wedeg) Szt. György par. egyház rektora, nemkülönben János fia Péter, a veszprémi e. m. koppáni (de Coppan) B. Mária egyházában lévő Szt. Katalin oltár igazgatója. (F. 103.) — Mindkettő részére lett bulla kiállítva: L. 298. f. 279t.)

35. Jan. 24. Miklós fia Gergely, a veszprémi e. m. sági Szt. Lélek par. egyház rektora és Bálint fia Benedek az erdélyi walei Szt. Kereszt par. egyház rektora. (F. 117) — Mindkettő részére kiállítva bulla, találhatók: L. 298. f. 279t, 280.)

36. Jan. 24. Ignechi Gergely fia László, az egri e. m. ignechi Szt. Kosma és Damján par. egyház rektora. (F. 133.) — Bullája található: L. 298. f. 281.

37. Jan. 24. Hosszúmezői (de Hosuimesuch) Miklós fia Domonkos az egri e. m., a serviai Szt. Márton par. egyház rektora, Péter fia Domonkos, a veszprémi e. m. patrói Szt. Miklós par. egyház rektora és szíói Egyed fia István, a veszprémi e. m. szíói Szt. György par. egyház részesedője. (F. 118.) — Bullák mindegyik részére kiállítottak: L. 298. f. 279t, 280, 280t.

38. Jan. 24. Damján fia Tamás, az erdélyi e. m. odewarsalonai Szt. Tamás par. egyház rektora és Tamás fia Balázs, a csanádi e. m. temesvári Szt. György par. egyház rektora. (F. 117.) — Mindkettő részére kiállított bulla található: L. 298. f. 280.

39. Jan. 24. Szentléleki Balázs fia Tamás, a zágrábi e. m. Szt. Lélek par. egyház rektora és Szentléleki Máthé fia Miklós, a zágrábi vaykochi Szt. Kereszt par. egyház részesedője. (F. 118.) — Mindkettő bullája: L. 298. f. 280t.

40. Jan. 24. Ywaini Mihály fia Máthé, az egri e. m. isnatai B. Mária par. egyház rektora és petrii (de Petri)

Mihály fia Ágoston a zágrábi e. m., a grethei (de Grethe) Szt. János par. egyház részesedője. (F. 133.) — Mindkettő részére kiállított bullák: L. 298. f. 281.

41. Jan. 29. Zarini István fia János, a veszprémi e. m. zeriisi Szt. Balázs par. egyház rektora, Lappai Gergely fia Kelemen u. a. e. m., az echeni B. Mária par. egyház rektora és Darani Barnabás fia János a váradi e. m., a zeheplachi Ker. Sz. János par. egyház részesedője. (F. 148.) — Mindhárom részére kiállítva bulla: L. 298. f. 281, 281t.

42. Jan. 29. Miklós fia Mihály, a veszprémi e. m. a belchizi Szt. Márton par. egyház részesedője és Mihály fia Tamás u. a. e. m., a tapsai Szt. Márton par. egyház rektora. (F. 147t.) — Mindkettő részére kiállítva bulla: L. 298. f. 281t, 282.

43. Jan. 29. Dombói Lukács fia Imre, a veszprémi e. m. dombói Szt. János ev. par. egyház részesedője és István fia Benedek u. a. e. m., a fiáti Szt. Mihály par. egyház rektora. (F. 147t.) — Bullájuk: L. 298. f. 281t, 282.

44. Jan. 30. Luphinai Máté fia Ferenc a pécsi e. m., a pozsegavári Szt. Pál par. egyház részesedője, Ivani Imre fia Antal u. a. e. m., a sabbadii B. Mária par. egyház rektora és Saichzi Miklós fia Benedek u. a. e. m., a mucsai (de Muchey) Szt. István par. egyház részesedője. (F. 148.

Ismét: F. 151.) — Mindhárom részére kiállított bullák: L. 298. f. 282t, 283t, 284.

45. Febr. 2. Grubusniczi Gál fia János az egri e. m., a lampertszászi Mindszentek par. egyházban Szt. Orbánoltár igazgatója.* (L. 298. f. 282.)

46. Febr. 2. Chomarekai László fia Balázs, a fenti lampertszászi par. egyházban Szt. Miklós oltárának igazgatója.* — L. 298. f. 284t.

47. Febr. 4. Gothemai Gergely fia Miklós a zágrábi e. m., a cothemai Szt. Katalin par. egyházi részesedője, Mezthegnewi Tamás fia János, a veszprémi e. m., a mezthegnewi B. Miklós par. egyház részesedője és Mezthegnewi Jakab fia Gergely, az előbb említett egyház részesedője. (F. 157t—158.) — Az első részére kiállított bulla: Lásd. 290. f. 271t. A két utóbbié: L. 298. f. 283t, 284.

48. Febr. 4. Ganisai Mihály fia Péter, a veszprémi e. m., a zehepechi Szt. Péter par. egyház rektora, ulbei Bálint fia Miklós a bedei Szt. Mihály par. egyház (Aiacensis diocesis) rektora és somogyvári Mihály fia Imre a veszprémi e. m. somogyvári Szt. Péter par. egyház rektora. (F. 157t.) — A két magyar részére kiállított bullák találhatók: L. 298 f. 283 alatt.

DR. LUKCSICS PÁL.

VEGYES.

Notariusi működés említése II. András király udvarában.

A magyar királyi kancellária fejlődése a XII. század végén egyebek közt a kancelláriai ügyeket intéző személy címének *cancellarius* formában állandósulását hozta magával. Ezóta a korábban szereplő notarius a királyi oklevelekből hosszú időre eltűnik,¹ csak az ifjabb királyoknak, Bélának és Istvánnak okleveleiben találkozunk vele nagyrítván. Az okmánytárainkban közölt királyi oklevelek a XII. század végétől kb. 1262-ig nem említenek notariust.²

A királyi kancellária szervezetének kifejlődésével kapcsolatban jön aztán a XIII. sz. második felében újra alkalmazásba a notariusi cím a királyi udvarban is.³

Az alábbi, eddig ismeretlen oklevél a közbeeső időből, II. András korából tartalmaz adatot a notariusi működésre.

A hg. Festetics-család keszthelyi levéltárának tolnai részében bukkantam III. András királynak 1291-i

eredeti oklevelére,⁴ amelyben II. András királynak 1220-i (vagy helyesebben valószínűleg 1222-i) oklevele van átírva. Az átírt oklevélnek köztörténeti szempontból is tanulságos szövege a következő:

Andreas dei gratia Hungarie rex universis presentes litteras inspecturis salutem et omne bonum. Ad universorum notitiam tam presentium quam posterorum notum esse volumus, quod cum dilectus et fidelis clericus noster magister Cena sedulum et fidele servitium nobis ubique cum Romam tempore, quo Hotto imperator clericus in odium pape Innocentii persequebatur, cum periculo sue persone eundo, tum ad duces Polonorum pro confederatione regni nostri legationem nostram bis deferendo, necnon familiariter et fideliter in domo nostra in officio notariorum serviendo exhibuisset, ne si forte tantum servitium inremuneratum remaneret, ceteri similia faciendi (!) formidarent, in recompensationem suorum servitiorum, licet in maiori ei pro tanto servitio teneamus, sibi tamen terram in villa Nema ad duo aratra, quam ibidem castrenses Zulugageurienses habebant, cum omnibus pertinentiis, scilicet insula, Danobio, piscinis et feneto, exceptam (!) ab aliis terris divisam taliter in perpetuum contulimus possidendam, ut liberam, cuicumque voluerit, potestatem habeat dimittendi. Ne igitur nostra donatio rationabiliter et legitime facta ab aliquo possit in irritum revocari, presentem concessimus paginam in testimonium fidei

¹ Olv. Fejérpataky, III. Béla kir. oklevelei, 23. l.

² V. ö. Hajnal I. megállapításával a Turul XXXII. köt. 3. l.

³ U. o. 5. l.

⁴ Tolnai rész, VII. J. 1.

duplicis sigilli nostri munimine in perpetuum roboratam. Datum annis (!) ab incarnatione Domini M^o CC^o XX° anni (így az eredetiben is, kipontozva) nostri regni autem anno XIX°.

III. András átiró oklevelének valódisága kétségtelen; írása a királynak ugyanazon évből való egyéb okleveleiből ismeretes. De nincs ok az átiró oklevél megbízhatóságában való kételkedésre sem; ennek szerkezete teljesen megfelel az 1216 táján, de sűrűbben csak 1221 óta fellépő rövidebb privilegialis formának.⁵ Az átirás hűségét azonban a keltezés illetőleg kétségbe kell vonnunk. A 19. uralkodási év 1220-ra nem helyes; II. Andrásnak 1220-ból ráánkmaradt eredeti okleveleiben 17. uralkodási évet találunk.⁶ De az átiró szöveg maga is mutatja, hogy a másoló scribe figyelmetlen volt, mert az évszám XX°-ja után tévesen *anni* szót írt, melyet ki is pontozott. Az évszám hibás-e tehát, vagy az uralkodási év, amely 1222-re talál? Azt hiszem, hogy az évszámot írta hibásan a másoló írnok, s hogy a hibás *anni* szó helyén az eredetiben *secundo* állt; az oklevél eszerint 1222-ben kelt. Ezt az említett íráshibán kívül az oklevelünkéhez hasonló egyszerűbb szerkezetnek csak 1220 után gyakoribb alkalmazása is valószínűvé teszi. Egyébként az oklevél szövege ellen nem igen emelhetünk kifogást.

Cena mester, a király kedvelt és hű clericusa tehát *in officio notariorum serviendo* szerzett érdemeket, amelyek jutalmául kapott Nema faluban két ekeföldet. A király e mellett külön kiemeli Rómába Ince pápához és alengyel hercegekhez küldött követségekben szerzett érdemeit. Az előbbi, amint oklevelünk is megmondja, III. Ince pápának IV. Ottóval való küzdelme idején, tehát 1210—14. közt történt, s valószínűleg II. Andrásnak a küzdelemben a pápával való 1213-i együttműködésével hozható kapcsolatba.⁷ A lengyel hercegekhez való kétszeri követség pedig, amelyet oklevelünk a római küldetés után említ, inkább az 1214-i, mint a későbbi események idejére eshetett.⁸

Mind a két utalás 1210—14. tájára mutat tehát; s 1214-ben Cena mester szereplésének még egy, igaz, hogy rosszhírű nyomát találjuk: II. András királynak egyik 1214-i oklevele, Vas vármegye comeséhez

és curialis comeséhez a szentgotthárdi monostor érdekében intézett parancsa Cena mester kezéből kelt: *Datum per manus magistri Cene*...⁹ Ez az oklevél tartalmi okokból már azelőtt is kifogás alá esett; teljesen szokatlan szerkezete miatt, mely az akkor még nem is szokásos rövidebb szerkezetet az ünnepélyes formákkal keveri, s még inkább éppen Cena mesternek minden kancelláriai cím nélkül a datum-részben említése miatt akkor, amidőn pedig II. András oklevelei Tamás kancellár kezéből keltek, Kritikai Jegyzékemben (296. sz.) szintén az oklevél hamis voltát állapítottam meg, rámutatva arra, hogy az oklevél írása a borsmonostori hamisítványokkal közös forrásra mutat. Ezt a megállapítást most sincs okunk megváltoztatni. A most közölt 1220 vagy 1222-i oklevél azonban igazolja Cena mester notariusi működését. Az 1214-i oklevél hamisítója tehát vagy olyan minta után dolgozott, amelyben Cena mester neve notariusi működésben volt említve, vagy pedig az írás tanúsága szerint a borsmonostori hamisítványok keletkezése idejében, 1231 körül keletkezett 1214-es hamisítvány szerkesztője tudott Cena mester ilyen működéséről és így írta őt bele az állítólagos 1214-i oklevélbe. A hamisítvány adata mind a két lehetőség szerint egybevág az 1222-i oklevél adataival.

Cena mester szereplése egyébként, amint azt oklevelünk előadja, megfelel a királyi udvarban annak a bizalmi állásnak, amelyet a notariusok ottan később is betöltöttek, s amely főképpen politikai és egyéb természetű megbízatások végzésével járt. Alkalmilag bizonyára írt vagy szerkesztett oklevelet is. Lehet, hogy az *in officio notariorum* szolgálat éppen ezt jelenti. De Cena mester is clericus volt; oklevelünk így címezi őt. Azok közé az udvari papok közé tartozott, akik — mint IV. Béla alatt¹⁰ — bizonyára már II. András idejében is végezték alkalmilag az udvari oklevélírást, amikor erre szükség volt. A notariusság azonban ekkoriban nem cím, illetve rang, hanem a jelen példa tanúsága inkább szerint általában az udvari működést vagy annak egyik ágát jelenti. Azért is fordul elő olyan ritkán a notarius kifejezés addig, amíg az oklevélírás állandóbb foglalkozás, a kancellária pedig zártabb intézmény nem lesz.

Szentpétery Imre.

⁵ Szerkezete élénk egyezést mutat a *Kritikai jegyzék* 349. és 350. sz., 1218-i évszámmal kelt, de valószínűleg néhány évvel később kiadott oklevelekével. Olv. i. h. a 350. számhoz írt megjegyzést.

⁶ Kritikai jegyzék 357. és 358. sz.

⁷ Pauler: A magy. nemz. tört. II². 48. l. Cena küldetése azonban a *clericos*... *persequatur* és *cum periculo sue persone* kifejezésekből következtetve már előbb, 1211—12-ben történhetett; v. ö. Winkelmannak (Paulernél is idézett) munkájában. Philipp v. Schwaben etc. a II. 284. sk. II.

⁸ Pauler i. m. 54—55. l.

A magyar Amadé-nemzetség lengyelországi ága.

A magyar és lengyel nemesség között régtől fogva bensőbb összeköttetések álltak fenn és már a Nagy Lajos magyar és lengyel király uralkodását megelőző

⁹ Wenzel: Árpádkori Új Okmánytár, VI. 370.

¹⁰ Olv. Hajnal J. id. tanulmányát.

időben lengyel nemes családok rokonsági viszonyba léptek magyar nemes családokkal. Az Amade-, Amadey-, lengyelül Hamadey-családról Długoss, a kiváló lengyel krónikaíró és heraldikus is megemlékezik.¹ Ez a család, mely nevét az Amade előnévtől vette, címerében — mely Amadejowa-nak is neveztetik — vörös mezőben balra forduló, aranykoronás ezüst sást mutat. Amade-Hamadey nádor László lengyel királyt az álnok Vencel cseh és lengyel királlyal vívott harcban tanácsal és tettel támogatta. Amidőn László királya Wislica mellett fekvő Pelczysja várát bevette, több város és vár megnyitotta előtte kapuit, úgy hogy László király újból elfoglalhatta ősei trónját. Ez 1304 körül történt.² A lengyel király, megemlékezve a magyar nemes hűségéről, a Lelow-i kerületben adományozott neki birtokokat, köztük Mzurow-birtokot. Amade leszármazottai, akik Lengyelországban letelepedtek, ezenkívül még birtokában voltak a Stopnicai kerületben Suskrajewice, a Sandomierzi kerületben Bystryjowice, a Jaroslawi kerületben Rudlowice és a Leczycai kerületben Walew birtoknak. Azonkívül az ő alapításuk volt Wegierka (azaz Magyar-falu) is. A nemzetség, mely magát őse után nevezte Amadeynek, egyes ágaiban, a lengyel szokásnak megfelelőleg a birtokok után külön nevet vett fel és így külön-külön családok keletkeztek, melyek eredetüket a közös törzsre vezették vissza és valamennyien ugyanazt a címet használták. Ilyenek a Mzurowski-család, mely Mzurowban, a Walewski-család, mely Walewben, a Suskrajewski-család, mely Suskrajewben volt birtokos és a Ptaczek-család, mely nevét valószínűleg Ptaczkowától — magyarul Patacs-kő, Sárosmegyében — vette. A legjelentősebb szerepet a családok között a Mzurowski-család játszotta, melynek birtokához tartozott Tuliglowy, Strzelczyec, Rudki és Wieckowice, melyek birtokosául 1393-ban Mzurow-Mzurowski Miklós említetik, ki a mondott évben Rudlowiceben templomot építtetett.

A przemysli kerületben szintén feltaláljuk az Amadey-Mzurowski-család tagjait, így említetik Mzurow János przemysli tribunus, Mzurow Miklós przemysli asztalnok, 1446-ban János említetik, mint przemysli asztalnok, kinek atyja ezt a tisztséget szintén viselte. Az Amadey-nemzetség leszármazottai ily módon a maguk kerületeinek politikai életében is bizonyos szerepet játszottak. Rajtok kívül még egy

családot ismerünk, a Wegrzynowicz-családot, ami annyit jelent, mint magyar ember fia. Ez a család a Szadeki kerületben fekvő Brzostowo birtokot vallotta tulajdonául, egyik tagja 1424-ben a törvényszék előtt szerepel.³ Az Amade-család címerét használta még az Amadra-család, melynek neve valószínűleg az Amadey elrontott formája. A címer azonossága alapján ezt a családot is alighanem az Amadey-nemzetséghez tartozónak tekinthetjük.⁴

Ami a címet illeti, úgy vélem, hogy az Amadey-nemzetség, mely a lengyel király részéről tetemes birtokadományokban és kitüntetésekben részesült, a lengyel királyság címerét, a fehér sást, vette fel mint saját címerét, hogy ezzel is kifejezésre juttassa háláját és lengyel érzületét. Később a címer a sisakdíszsel, öt ezüst strucc tollal bővült. A legrégebbi adatunk erre a címerre 1417-ből való, annak első képes ábrázolása szintén a XV. századból maradt reánk, az ú. n. *Arsenalwappenbuchban*, valamint az Ambrosius-féle címerkönyvben.⁵

A magyarországi — később grófi rangra emelt — Várkonyi Amade-családot azonosnak tartom a lengyel Amadey-családdal. Igaz, hogy a Várkonyi Amade-címer kékkel és vörössel osztott pajzsban, a jobb pajzsszélből kinövő három ezüst vadkanagyart ábrázol, azonban tekintetbe kell vennünk, hogy midőn a nemzetség egyik ága Lengyelországba kivándorolt, állandó címereket még nem ismertek. A Várkonyi Amade-család címere hasonlóságot mutat fel a Báthoryak címerével. Lehet, hogy a család azt a címet a Báthoryaktól nyerte adományba, esetleg annak használatba vétele Báthory Kristóf erdélyi fejedelem, vagy Báthory István idejében történt, aki 1571—1575-ig erdélyi fejedelem, majd lengyel király volt.

A Várkonyi Amade-család 1782-ben emeltetett grófi rangra Tádé személyében, aki ugyanazon évben a galíciai és lodomeri indigenátust is elnyerte. A csa-

¹ Długoss, *Historia Poloniae* tom. III. liber IX. (krakkói kiadás 1876) a 11. oldalon ezt írja: «Wladislaus Loktek dux et dominus regni Poloniae... longis erroribus exul ad Amadeum palatinum Hungariae baronem ea tempestate potentia et divitiis datum pervenit.»

² Niesicki, *Herbarz Polski* II. köt. 26. l.

³ *Rocznik Towarzystwa Heraldycznego. Lwów* III. köt. 1911/12—205. lapon: «In Szadek 1424 Nov. 7. Loco vero Dobegnei de Camonacz castellani Conariensis Syradiensis, qui se iurare obrenuntiat, Andreas filius eius de Camonacz iuravit. Fal de Grandi de clenodio Skrzidla filii Ochalonis de Pruskowicze, generis Gruchacz, prothoconsulis Lanciciensis, suam probavit et declaravit nobilitatem de clenodio Hamadey et Jacussio Wagrzinowicz de Brzostowo terminus prorogatur ut supra.» Itt Pancowi Szaniszló nemességének bizonyításáról van szó, melyben mint nemesi tanuk Ochalon de Pruskowicze és Jacobus Wegrzynowicz de Brzostowo, kik mindketten az Amade-címerhez tartoznak, szerepelnek.

⁴ Polaczek, *Spis rodzin szlachty polskiej*.

⁵ Fr. Piekosinski, *Heraldyka polska wieków średniej*.

lád 1823-ban Serafin grófban fiágon kihalt. Serafin grófnak két leánya volt, kik közül az egyik Dominica grófnő Uechtritz Emil báróhoz ment nőül. A házasságból származott fiú 1903-ban nyerte a grófi rangot Várkonyi Uechtritz-Amade névvel.⁶

Gróf Maliszewo-Maliszewski János.

Oklevél cassatio.

H. Nelisnek, a brüsszeli királyi levéltár osztály-igazgatójának neve — akinek 1918-ban jelent meg kitűnő paleográfiai könyvészete *L'Écriture et les Scribes* címmel — bizonyára nem ismeretlen írástörténettel foglalkozó olvasóink előtt. Értékes diplomatikai tanulmányai között is nem egy van, — pl. *Les origines du notariat publique en Belgique ; Les doyens de la Chrétienté ; La rénovation des titres d'asser-vissement* — amelyek általános vonatkozásaiknál fogva bennünket is érdekelhetnek. Ilyen az a tanulmánya is, amelyről most szólni fogunk,* mert olyan kérdéssel foglalkozik, amely nálunk is felvetődik, de amelynek magyarázatát diplomatikai vagy jogtörténeti irodalmunkban hiába keresnők. Különben a külföldi irodalom is nagyon szűkszavú a *lettres cassées*-t illetően ; a maurinusok *Nouveau Traité*-je szól ugyan röviden róla s ennek nyomán Giry is megemlíti diplomatikai kézikönyvében, de részletes magyarázatát nem találjuk sehol.

Okleveleinkben gyakran olvassuk a következő formulákat : «idem privilegium non abrasum, non cancellatum nec in aliqua sui parte vitiatum» vagy «omnes alias litteras . . . presentibus cassamus, revocamus» . . . ; a Turóczi és Liptói Regestrum záradékában is ezt olvassuk : «cassantes et viribus carere committentes» . . . Azonban tudván azt, hogy a «cassatum» s a «cancellatum» jogi értelme, jelentése micsoda, nem is jut eszünkbe, hogy ezeknek a kifejezéseknek materiális magyarázatát keressük. Pedig nagyon érdekes!

A *cancellatio*, mint neve is mutatja, törlést, áthúzást jelent cancellum alakjában, vagyis rostélyszerűen vagy keresztbe húzott vonalakkal, míg a *cassatio* ollóval vagy késsel tett bevágásokkal való megsemmisítése az oklevélnek. Mindkettő tehát tulajdonképp a jogi annullálásnak a külső jele. A különbség a kettő között csak az, hogy míg a cancellatiót leginkább registrumokban, cartuláriumokban, protocolumokban, tehát könyvalakú hivatalos iratokban alkal-

mazták, addig a cassatiót kizárólag különálló, egyes okleveleken.

Hiteles helyeink protocollumaiban pl. gyakran találkozunk a cancellatióval, de egyes iratokban is ; hogy csak egy példát említsünk, a címerkérő folyamodványokban a XVI. században a pántos sisak s a korona gyakran — mint *Áldásy* Címertanában is olvashatjuk (57. l.) — tollvonásokkal át van húzva, mert ezeknek használatát nálunk nem akarták megengedni.

Míg azonban könyvalakú hivatalos iratokban egyes bejegyzések jogi megsemmisítésének más módja nem volt, addig különálló darabok jogi érvénytelenítésének jelzésére sokkal egyszerűbb és gyorsabb mód kínálkozott : ollóval vagy késsel olyan jelet vágni rajtuk, amely ezt rögtön szembeszökően mutatja. Ez volt a cassatio.

Nelis, aki a burgundi hercegek kancelláriájával való foglalkozása közben talált a cassatio és cancellatio számos példájára, főképp azt vette vizsgálat alá, hogy milyen természetű iratok azok, amelyek ilyen sorsra jutottak. Nem követjük szerzőt részletes vizsgálataiban, csak megemlítjük, hogy — ami természetes is — leginkább a Lettres de promesses, a Promesses de paiement, az Ordres de paiement et ordres financiers végső sorsa lett ez ; miután a fizetés megtörtént, már nem volt rájuk szükség, sőt az adós-nak érdekében is volt, hogy kötelezvénye megsemmisíttessék. Ismertet azonban Nelis kinevezési és adományozási aktákat is nagyobb számban, amelyek a cassatio nyomait viselik, továbbá privilegiumokat, is, amelyek valami okból cassáltak. Az időpontot s az okot, természetesen, ma már csak ritkán sikerül pontosan megállapítani.

Közelebbről érdekel azonban bennünket dolgozatának az a része, amelyben, bár röviden, de a cassatio különböző módjait foglalja össze. Az egyik az volt, hogy az összehajtott pergamentbe úgy vágtak bele, hogy a szétnyitáskor négy jókora lyuk lett rajta. Ezt a módot használta pl. a pápai kancellária. A burgundi kancelláriában az az eljárás volt szokásban, hogy több helyt bevágták az oklevelet, amelyen e vágások azután különböző alakot mutattak. Végül mint okleveleknél igen ritka módját a cassationak említi az aláírásnak Szent András keresztjével való áthúzását, cancellálását.

Bár ollóval könnyebben el lehetett ezt végezni, szerző szerint a középkorban inkább kést használtak erre a célra.

Ami a gyakorlatot illeti, erre vonatkozólag csak akkor tudunk majd tisztább képet kapni, ha historikusaink erre is figyelemmel lesznek levéltári kutatásaik közben, s a talált adalékokat közölni fogják. De azért ismerünk pár igen érdekes adatot!

⁶ Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser für das Jahr 1904.

* H. Nelis. Lettres cassées de la Chancellerie de Bourgogne. Extrait de la Revue Belge de Philologie et d'Histoire. Tome VI. 1927. pp. 757—775.

Nagyon érdekes pl. Kun Lászlónak egy oklevele, amelyben azon intézkedését említi, hogy a kiskorúsága alatt kiadott okleveleit érvénytelenítette; ebben ugyanis egy olyan kifejezés fordul elő, amely világosan megmutatja, hogy a *cassatio* nálunk miképpen ment végbe: «*quia nostre maiestatis bulle propter plurima de eisdem preter nostra mandata nostre teneritatis perniciose commissa in tempore nobis de beneplacito totius regni nostri mandantibus abrogate fuerunt et incise*». Hajnik is hivatkozik ez oklevélre Perjogában (365. l.; közölte Knauz először az esztergomi főegyház okmánytárában, II. 154., majd a Monumentákban, II. 217.), de nem vette észre, hogy az *incise* itt mit jelent.

Ebből egészen világos, hogy nálunk is *késsel való bevágással, behatítással* történt a *cassatio*, amely azonnal látható jellel tette figyelmessé erre az illetékeseket, s így ki volt zárva a visszaélés. Erre vonatkozólag különben egy nagyon érdekes oklevelünket mutatjuk be teljes terjedelmében, amely talán egyedülálló emléke a *cassatio* végrehajtásának:

Nos Lodovicus dei gratia rex Hungarie, Polonie, Dalmatie etc. vobis, magnificis viris, palatino et iudici curie nostre vestrisque vices gerentibus, item comitibus parochialibus vel vicecomitibus et iudicibus nobilium et iustitiariis presentibus et futuris per haas (sic) nostras litteras declaramus, quod magister Nicolaus filius Ladislai de Zynier ad nostrum veniens conspectum presentavit nobis quandam membranam seu litteram sine scriptura sub pendentis sigillo olim Ladislai regis Hungarie, predecessoris nostri, evidenter signatam, quam nos *propria manu ad modum crucis cum cultro scindentes* sibi reddidimus, asserens ipse magister Nicolaus ut littere privilegiales olim eiusdem Ladislai regis, que dudum super facto possessionis Zynier vocate in iudicio per Mese et Johannem filium Alexandri de Beseneu contra ipsum exhibite ad consimilem membranam scripte fuissent et sic eodem vere non apparerent. Quocirca nos deliberantes vobis committimus, quatenus dum ipse magister Nicolaus filius Ladislai ipsam membranam ad vestri presentiam produxerit, eundem et suos successores intra vel extra iudicium non audeatis in aliquo aggravare, quoniam ut est premissum, nos ipsem eidem *incisam* restituimus; in casum vero quo iam dicte littere ipsius Ladislai regis per successores eorundem Mese et Johannis vel alios exhiberentur coram vobis, eas adeo velitis et studeatis in scriptura, carta et aliis suis circumstantiis moderando examinare, ut nullum scrupulum falsitatis possit in ea remanere, nosque de hys informare non obmittatis propter falsitatem abolendam. Datum in Wissegrad feria quarta proxima post octavas festi Pasce, anno domini millesimo CCC^{mo} LXX^{mo} secundo,

Az aljára, vörös viaszba nyomott pecsét alatt: Relatio Petri Zudor woywode et magistri Georgii Bebek, presente Nicolao Pemsá. (!)

(Hártyára írott eredetije az esztergomi főkáptalan magánlevéltárában, Lad. 26., fasc. 7., nr. 15.)

Holub József.

Magyar zsoldosok Itáliában a XIV. században.

Mihalik Sándor barátom e folyóirat f. évi 1—2. számában «Egy magyar család Rietiben» című értekezésében rámutatott ama közvetlen érintkezésre, mely a XIV. század közepe táján magyar és olasz harcosok között fennállott. Fenti cikkének megírására művészettörténeti adat inspirálta. Kutatásai közben ugyanis ama fölfedezésre bukkant, hogy Rieti város S. Agostino temploma főkapujának architrája 1354-ben bizonyos Nicolaus Ungarus adományából készült. Róla is, meg a Gubbióból való Bosone Ungaróról, Rieti 1381-ik évi népkapitányáról (capitano del popolo) feltételezi, hogy magyar eredetűek, illetőleg személyüket Egidio Albornoz kardinális, pápai legátus szolgálatában álló magyar zsoldos vezérek valamelyikében keresi. Ezek előrebocsátása után pedig a Rietiben élő Pierongaro-család őseit Petrus Johannis Ungari de Monte Creste-ben, mint magyar zsoldos-vezérben véli felfedezni.

Foglalkozván magyar zsoldosoknak e korbani itáliai szereplésével, feltevéseihez hozzá kell szólnom.

Magyar zsoldosok Itália harcterein csak Nagy Lajos királyunk nápolyi hadjáratának lezajlása után szerepelnek, és pedig az 1353-ik évtől kezdődően, mint azt az olasz levéltárakban fennmaradt zsoldos-jegyzékek, illetőleg számadáskönyvek tanúsítják. Igaz ugyan, hogy 1346-ban bizonyos «Gregorius Ungarus»-t 17 társával együtt Johanna nápolyi királynő zsoldjában látjuk, de e magyarok, bizonyára mint a szerencsétlen végű Endre király kíséretéhez és udvarához tartozók kapták fizetésüket, stipendiumaikat a nápolyi kincstárból.¹

Az eddig publikált anyag és a vatikáni levéltárból összeállított zsoldos-jegyzékeim alapján, melyek kizárólag a Mihalik által jelzett korra vonatkoznak, meg kell jegyezni, hogy a cikkben közölt zsoldos-vezérek nevével, mint magyarokéval nem találkozunk.

E korbeli magyar zsoldos-vezérek «Ungari» vagy «Ungarus» névvel jelezve a következők: 1. Valente Ungarus, 2. Georgius Grande, 3. Iso Ungarus, 4. Johannes Nigrus Ungarus, 5. Georgius Ungarus, 6. Johannes de Gretz, 7. Johannes de Characim, 8. Ullinus Andreassi, 9. Nicolaus Sichel, 10. Thomaxius de Cre-

¹ Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 135.

scentia, 11. Michael Cumanus, 12. Stephanus de Siculo, 13. Johannes Petri, 14. Georgius Thomaxii, 15. Nicolaus Lamberti de Sopron, 16. Johannes de Villacaza, 17. Johannes de Aram literatus, 18. Johannes Laurentii, 19. Ulricus Simoni, 20. Thomboldus Danizi, 21. Stephanus Marchi, 22. Johannes de Sala, 23. Johannes de Buda, 24. Johannes Johannis, 25. Petrus magister Feratrani, 26. Thomboldus de Besechim al. Claudus, 27. Andreassus de Ceppe, 28. Michael de Ardel etc. etc.², közöttük — bár mind Alborno emberei — Mihalik magyarjai nem találhatók.

Feltehető volna még az is, hogy a nápolyiakkal való békekötés után Apuliában maradt magyar zsoldosok közé sorolhatók, akik fra Moriale zsoldos-vezér nagy csapatában küzdöttek, vagy az 1361-ben ismert Magna societas Ungarorum etc. vagy egyéb csapatokban szereplő magyar zsoldos-vezérek személyével azonosak. A nagyobb társaságok tagjairól azonban semmit sem tudunk. Vezérek, tanácsosaik és főbb con-nétablejaik nevét is csak a signoriakkal kötött szerződések szövegéből ismerjük. Mihalik magyarjai kiválóbb személyiségek és ezért nevükkel, ha magyarok volnának, a szerződések aláírói között bizonyára találkozoznánk.

Ha Mihalik adatait nézzük, azt látjuk, hogy mindkét személye kiváló ember; az egyik «... milex dominus Busonus Ungarus de Eugubio», a másik «Petrus Johannis Ungari de Monte Creste». Nevük írása után azonban inkább olaszoknak, mint magya-

² Vatikáni lvtár: Int. et Exit. v. 266, 268, 276, 279 stb.-ből véve a nevek.

roknek kell őket elismernünk. A fenti magyar zsoldosok névsorához vegyük még hozzá a következőket: «Nicolaus de Sala Ungarus»,³ «Dominicus Nicole de Fervenich Ungarus»,⁴ «d. Nicolaus comes de Thody Ungarus»,⁵ «d. Lucas de Valco Ungarus»,⁶ stb., mindig azt látjuk, hogy a név után következik a predikátum, esetleg ez el is marad, majd a nemzetiség megnevezése. Ha Mihalik magyarjai tényleg magyarok volnának, akkor az általa citált számadás stb. könyvekben következőleg volnának elkönyvelve: «Busonus de Eugubio Ungarus» és «Petrus Johannis de Monte Creste Ungari», mely esetben azonban mindkét helynévnek Magyarországon kellene lennie. Malatesta Ongaro da Rimini-ről például senki se tételezi fel magyar származását, M. feltevése szerint pedig ennek is magyar zsoldos-vezérnek kellene lennie. Éppúgy, mint Malatesta, úgy a rieti magyarok is bizonyára akkor vették fel az «Ungaro», «Ongaro» nevet, mikor Nagy Lajos király nápolyi hadjárata alkalmával nyerték el a lovagi méltóságot és rangot.⁷

Mihalik egyéb állításait teljesen elfogadjuk és örülünk, hogy a művészettörténet mellett kimondottan történelmi problémákkal is foglalkozik. Rövid értekezése sok új momentumra hívta fel figyelmünket.

Dr. Lukcsics Pál.

³ Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 639.

⁴ Theiner: C. D. domini s. sedis temp. II. 523.

⁵ U. o. 419.

⁶ Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 639.

⁷ Petrus Johannis Ungari de M. Cr.-nek természetesen az apja János nyerte el a lovagi rangot.

TÁRCA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság új alapszabályai az 1927. év végével elnyervén a belügyminiszteri jóváhagyást, a folyó évben már ezek alapján folytatta működését. A március 22-én tartott igazgató-választmányi ülésen Tóth László társ. titkár olvasta fel Bonfini címeresleveléről szóló értekezését, valamint bemutatta Mihalik Sándor: Egy magyar család Rietiben c. tanulmányát. Ugyanezen ülés a folyó évi nagygyűlést április 27-re tűzte ki azzal a megjegyzéssel, hogy amennyiben a nagygyűlés határozatképtelen volna, az alapszabályok értelmében 30 napon belül újabb közgyűlés fog tartatni, mely a megjelentek számára való tekintet nélkül határozatképes.

Az április 27-én tartott ig.-vál. ülésen bemutatásra

került Soós Elemér ig.-vál. tag kézíratos műve, A Baksa nemzetség keletkezése, hadijelvényeinek és címerének kialakulása, melyet a szerző a középkori kódexek kiállításában festett meg. Az ig.-vál. továbbá az új alapszabályok szerint kilépő ig.-vál. tagokat újból jelölte, az üresedésben lévő helyekre pedig Hodinka Antalt, Ernyey Józsefet, Föglein Antalt és Vitéz Házi Jenőt jelölte. Az új alapszabályokra való tekintettel az elnökség is bejelentette lemondását, mire az ig.-vál. a lemondott elnökséget újból megválasztásra jelölte.

Az április 27-re összehívott nagygyűlésen a tagok nem jelenvén meg az alapszabályok által megkívánt számban, a nagygyűlés május hó 4-én tartatott meg, melyen az elnöki megnyitó után Zsinka Ferenc ig.-vál.

tag olvasta fel *Tóth László* társ. titkár értekezését Bonfini másolójának címeresleveléről. A nagygyűlés ezután a lemondott elnökséget (*Áldásy Antal* elnök, *Szentpétery Imre* és *Varjú Elemér* másodelnökök) újból megválasztotta. Az ig.-vál. tagjaivá a kilépő *B. Szabó László*, *Károlyi Árpád*, *Tóth Zoltán*, gróf *Bánffy György*, *Jakubovich Emil*, *Závodszy Levente* és *Herzog József*, új tagokul pedig *Hodinka Antal*, *Ernyey József*, *Föglein Antal* és *Vitéz Házy Jenő* választattak meg.

A pénztárnok jelentése szerint a társaság bevételei 3440 P 87 fill., kiadásai pedig 1726 P-t tettek ki. A közgyűlés ezután a számvizsgáló-bizottság tagjaivá *Isoz Kálmánt*, *Paulinyi Oszkárt* és *Fekete-Nagy Antalt* választotta meg. Minthogy az új alapszabályok értelmében a számvizsgáló-bizottság van hivatva a költségvetési előirányzatot beterjeszteni, ez pedig a jelen évben technikailag nem volt eszközölhető, a közgyűlés úgy határoz, hogy a Társaság f. évi költségvetése a mult évi költségvetés keretének megfelelőleg kezeltessek.

A Társaság működéséről *Czobor Alfréd* jegyző, mint a titkár helyettese a következő jelentést terjesztette elő, melyet a nagygyűlés tudomásul vett.

Mélyen tisztelt Nagygyűlés!

Legutóbbi közgyűlésünket 1926 december 17-én tartottuk.

Sajnálattal kell bejelentenem, hogy a Társaságunk életében azóta történt eseményekről beszámoló titkári jelentés ezúttal sem mentesült attól a szomorú kötelességtől, mely fájdalmas veszteségeink feltárására kényszerít. Igazgató-választmányunk elvesztette a példás munkásságú archeológiai és hadtörténeti író, *Szendrey Jánost*, aki műveivel a genealógiának és heraldikának is nagy szolgálatokat tett. Elvesztette *Makai Dezsőt*, a családtörténet buzgó kutatóját és alig néhány napja a történeti segédtudományok alapos művelőjét, *Boncz Ödönt*. Kegyeletünknek úgy temetésükön, mint választmányi üléseinken és a Turul hasábjain megfelelő módon kifejezést adtunk. Emlékeiket megőrizzük.

Találunk azonban Társaságunk mult esztendei mérlegén öröndetes tényeket is: újabb és jelentős előhaladást. Elsőnek emlitem, hogy — 1921 óta tartó vajadás után — végre sikerült régi, elévült alapszabályaink helyébe az újabb követelményeket kielégítő, teljesen átdolgozott, új alapszabályainkat belügyminiszteri megerősítéssel tető alá hozni. Fontosabb változtatásuk bennük: hogy a pártoló tagság megszűnik; a hatvan tagból álló igazgató-választmányt, mely eddig maga magát egészítette ki, ezentúl a közgyűlés választja, az évenként kilépő tagoknak a választmányban történő kisorsolásával kombinálva

stb. Előirányoztuk, hogy új alapszabályainkat alkalomadtán, a *Turul* mellékleteként közrebocsátva, tagjainkkal egész terjedelmükben megismertetjük.

Társaságunkra nézve az elmúlt év szellemi téren is olyan lendületnek a tanuja, mely annak minden barátjánál méltán kelthet örömet. Folyóiratunk, a *Turul* — mint ezt az elnöki megnyitó is megjegyezte — összevont évfolyamok után 1927-ben megéri, hogy — ha nem is évente négyszer, mint a régi jó békevilágban — de legalább kétszer meg tud jelenni; hozzá egyes számonként is nagyobb terjedelemben, mint az 1918 óta megjelent összevont évfolyamok egymagukban, — hála aktív szerkesztője, nagyrabecsült és szeretett elnökünk időt és fáradságot nem kímélő odaadásának és ügyszeretetének, melynek háttérében Társaságunk felvirágoztatása érdekében kifejtett több évtizedes lelkes munkássága áll. Az 1927-es évfolyam két száma egy híján 100 oldalnyi terjedelmű, gazdag tartalommal. A legközelebbi szám az eddigiekénél is nagyobb terjedelemben fog napvilágot látni.

Tudvalevőleg a *Turulnak* csak 1892-ig kiadott évfolyamaihoz van nyomtatásban tartalom- és tárgymutatója. Ugyancsak a mi igen tisztelt elnökünk fáradozásának köszönhető, hogy az imént említett évtől a legújabb időkig megjelent évfolyamok *tartalommutatója* is, általa szerkesztett gondos összeállításban, sajtókészen áll. Ezidőszerint nincs meg az anyagi lehetősége annak, hogy a számban és terjedelemben megnövekedett *Turulunk* mellett ezt is kiadhassuk. Minthogy azonban hiányát, kivált a családtörténeti kutatók, általánosan érzik, kinyomatása sokáig el nem odázható. Erre pedig csak akkor kerülhetne sor, ha főként tagjaink köréből annyi előjegyzés birtokában volnánk, amennyi elégséges, hogy a Társaság más fontos érdekeinek kockázata nélkül erre nyugodtan vállalkozhassunk. Egy példány ára körülbelül 10 pengő volna. Egyébként tagjaink figyelmét erre és az előjegyzések eszközlésére annak idején felhívjuk.

Utolsó nagygyűlésünk választotta meg a Társaság új elnökségét: tiszteletbeli elnökké *dr. Karácsonyi Jánost*, elnöknek *dr. Áldásy Antalt*, másodelnököknek *dr. Szentpétery Imrét* és *Varjú Elemért*. Ugyanezen gyűlésen *dr. Szentpétery Imre* felolvasta az almádi apátság II. István korabeli okleveléről szóló nagybecsű tanulmányát.

Az igazgató-választmány öt ülést tartott. Ezek napirendjén a folyó ügyeken kívül szintén több tartalmas felolvasás szerepelt. *Dr. Zsinka Ferenc* választmányi tag *dr. Karácsonyi János* tiszteletbeli elnökünknek «Hogyan jutott szent. Eduárd angol király unokaöccse a magyar királyi családdal rokonságba» című, nagy érdeklődést keltett történeti értekezését olvasta fel. *Dr. Tóth László* Bonfininek olaszországi

levéltárban őrzött címereslevelét ismertette, nagy figyelmet keltve s ugyanő olvasta fel *Mihalik* Sándornak «Egy magyar család Rietiben» cím alatt megírt érdekes családtörténeti felfedezését. *Varjú* Elemér másodelnök egy 1628-ban kelt címeres nemeslevelet mutatott be, melynek érdekessége, hogy a címerleírás és a festett címer teljesen különbözik egymástól. — *Elnökünk* rámutatva a családtörténeti kutatásoknak újabban nálunk is fokozottabb felkarolására, bemutatta *dr. Lukinich* Imrének a gróf Bethlen-család történetét tárgyaló nagyszabású, díszes művét és *Bártfai Szabó* Lászlónak a Széchenyiekről írt legújabb, gazdag forrásanyagra épített kötetét és *Szentpétery* Imrének az elnöki megnyitóban említett nagybecsű művét.

Mult év májusában tartott ülésén a választmány meleg üdvözlésben részesítette *dr. Csánki* Dezső államtitkárt, az Országos Levéltár főigazgatóját, igazgató-választmányunk tagját, hetvenedik születésnapja alkalmából s iránta érzett nagyrabecsülését jegyzőkönyvben örökítette meg.

December havi ülésünk *Szilágyi* Sándor, a nagy történettudós iránt róttá le kegyeletét születésének századik évfordulója alkalmából, miután érdemeit elnökünk mélytartalmú beszédben méltatta.

Ugyanebben az ülésben történt az új alapszabályok értelmében évenként kilépő 10—10 választmányi tag kisorsolása s a választmány az első ciklusra a tíz, valamint a *Boncz* Ödön halálával megürült egy tagságra a jelölést a legutóbbi ülésen megejtvén, a választást a mai közgyűlés napirendjére tűzte.

Társaságunk pénzügyeiről a *pénztárnoki jelentés* fog beszámolni. Nem haladhatok el azonban e résznél a nélkül, hogy itt is fel ne említsem *dr. Hóman* Bálint, a Nemzeti Múzeum főigazgatójának lekötelező figyelmét, mellyel Társaságunknak a mult évtől kezdve a Nemzeti Múzeum igazgatósága részéről évi 800 pengő támogatást utalt ki; úgyszintén *Esterházy* Pál hercegnek, valamint *Inkey* bárónak bőkezű adományait.

Tagjaink létszáma a régi és újabb alapító-tagok-

kal együtt: 339. Az előző és folyó évben a tagok szaporodása: 25.

Míg közvetlenül az összeomlás előtt a titkári jelentés még 487 rendes és alapító-tagról számolt be, addig mára ez a szám 150-el csökkent. E nagy különbséget az elszakított részen élő tagjaink kényszerű elmaradása okozza; mert elhunyt tagjaink helyébe évről-évre mindig újak, ilyennemű veszteségeinket jóval meghaladó számban rekrutálódtak. Előbb említett veszteségeinket azonban, ha nem is teljes egészükben, de legalább bizonyos hányadig be kell hoznunk, ha az ernyesztő-lankasztó viszonyok szakadékaiból végre szerencsésen kijutott Társaságunkat e jelentésemből is kitetsző haladás útján meg akarjuk tartani. Nagyobb arányú taggyűjtésre van szükségünk! Ebben Társaságunk némely lelkes tagja — itt Pesten és a vidéken — eddig is nagy és eléggé meg nem hálálható buzgalmat fejtett ki. Ez azonban csak alkalmoszerű és nem elég! A taggyűjtést általánosan meg kell szerveznünk! Legyen szabad ehhez már ezúttal is kérnem tisztelt tagtársaink becses támogatását. Minden törvényhatóság területén van egykét vagy több, Társaságunk ügyei iránt melegebben érdeklődő barátunk, akik — ha fölkérjük őket — bizonyára szívesörömmel válladják majd ismerőseik körében, összejöveteleken, törvényhatósági közgyűléseken a taggyűjtést. A sikert illetőleg a néhány levélváltás kapcsán már eddig szerzett tapasztalatok is biztatók.

Ily módon aztán nemcsak anyagilag támaszthatjuk alá jobban Társaságunkat, hanem tagjaink számának nagyobbmértvű gyarapodása lüktetőbb vérkeringést visz majd bele annak életébe s fokról-fokra feljebb — meghozza Társaságunk régi virágzását — új alapszabályaihoz újjászületését.

*

Kérem a mélyen tisztelt Közgyűlést, méltóztassék titkári jelentésemet tudomásul venni, melyet Társaságunknak tudományos érdekből huzamosabb időre Rómában tartózkodó titkárát helyettesítve voltam bátor bemutatni.

SZAKIRODALOM.

Fekete Lajos: Bevezetés a hódoltság török diplomatikájába. Első füzet; LXII, 34 l., 2°, 16 tábla. Budapest (K. M. Egyetemi Nyomda), 1926. [A Magyar Királyi Országos Levéltár Kiadványai. Szerkeszti *dr. Csánki* Dezső.]

A török történet kutatása Magyarországon ugyanabban az időben kezdődött, midőn Európában Hammer «Geschichte des Osmanischen Reiches» című mű-

vével a török történelem tudományos művelését megkezdette, s azóta szakadatlan sorban következnek egymásután e téren a magyar kutatók. Hammer kortársa *Gévay*, utána jön *Repiczky*, majd *Szilády*, *Thúry*, *Karácson*. Idevonatkozó munkásságuk szinte kizárólag a török történet magyar vonatkozásainak területén mozog. Nekik köszönhetjük, hogy ma már nagyjában ismerjük mind a magyarországi török

oklevél-anyagot, mind a Magyarországra vonatkozó török kútfőket.

Fekete Lajos ismertető munkájában tovább megy. Bevezetést ad — főleg magyarországi anyag alapján — a török palaeographiába és diplomatikába, nagymennyiségű török oklevelet közöl facsimilében, átirással és fordítással s ezzel voltaképpen az egész török oklevél-anyag kutatását biztos alapra helyezi. (A munka természetesen idegen — német — nyelven is megjelent.)

Palaeographiai és diplomatikai bevezetéséhez minden előző munkálatot lelkiismeretesen felhasznált s az eddigi eredményeket tetemesen bővítette és kiegészítette. Kétségtelen, hogy ez a munka tovább bővíttve egy kitűnő török palaeographiai és diplomatikai kézikönyvvé fog kifejlődni.

A facsimilek szépek, az átirás kifogástalan (Fekete el tudja olvasni a legolvashatatlanabb helyet is, ez az ő főerőssége), a fordítás jó, a jegyzetek bőségesek (néhol túlságosan bőveket is) és gondosak.

Több aprósághoz hozzá lehetne szólni, de a bíráló nem volna benne biztos, hogy neki vagy a szerzőnek van-e igaza. (Ilyen hozzászólás például Mordtmannnak egy megjegyzése Fekete könyvéről írt, különben kitűnő bírálatában [Ung. Jb. VIII, 1928, 168 skk.]; egy arab többséről, az *ansār*-ról van szó, melyet Fekete «győzelmek» szóval fordít. «Das ist richtig, aber nicht korrekt», mondja Mordtmann. «Seit wann ist *ansār* Plural von *nasr*» «Sieg»? Ezzel szemben Zenker és Richardson-Johnson a *nasr* «győzelem» többségének jelzik az *ansār*-t s adatuk hitelessége kétségtelen.)

Feketétől még sokat várunk. Akár török oklevelet ad ki (nagyon szép volna például a Törökország történetének első két századára vonatkozó, elérhető török okleveleket kiadni s ezzel a rendszeres török oklevél-kiadás útját megtörni), akár a kútfők hitelességének kérdését vizsgálja tovább a Szekfü által (Török Történetírók III.) megjelölt úton, akár új forrásokat keres Konstantinápolyban vagy más helyeken, akár a török történet valamelyik részletkérdésének kidolgozásához fog, mindenképpen fontos munkát fog végezni.

Török János.

Levéltári Közlemények IV—V. évf. (1926—1927). Budapest, 1927—1928. Kiadja a Magy. Kir. Országos Levéltár. Történetírásunk eme hézagpótló folyóiratának fenti két évfolyama is a célnak megfelelő gazdag tartalommal jelent meg. Levéltártani szempontból Eckhart Ferenc cikke: Az osztrák levéltárügy a háború után, továbbá Paulinyinak: A levéltárügy Bajorországban és nálunk szóló értekezése kelti fel figyelmünket. Gárdonyi érdekes témájához: Reformtörekvések az iratkezelés terén, melyhez a Szerkesztőség a hozzászólást magának tartotta fönnt, kétségkívül lehetne megjegyzéseket fűzni. Anyos Lajos az Országos Levéltárban őrzött és Szilágyi Erzsébettől származó 26 oklevelet közöl mintaszerű kiadásban, megrajzolván a nagyszony alakját s oklevél-adási körét és módját. Az Országos Levéltárban folyó rendszeres munka eredménye a Mályusz által közölt:

A szlavoniai és horvátországi középkori pálos kolostorok okleveleinek regesztái. Érdemes munka Herzognak az Országos Levéltárban őrzött nádori levéltár 1554—1781. évi iratainak jegyzéke.

A külföldi levéltárak közül bennünket magyarokat elsősorban a bécsi levéltárak magyar vonatkozású anyaga érdekel. E célt szolgálja Miskolczy Gyulának: A házi, udvari és állami levéltár Bécsben, két részletben közzétett ismertetése, mely folytatása Szekfü hasonló című és az 1924-ik évfolyamban megkezdett ismertetésének. Magyar gazdaságtörténészek számára készült Deiningernek: A herceg és gróf Fugger-féle augsburgi családi és alapítványi levéltár története. A magyar-lengyel történeti kapcsolatok kiváló kutatója: Divéky Adorján pedig főleg levél- és kézirat-illetéleg könyvtári katalógusok alapján a Lengyelországban található magyarvonatkozású kézirati anyagot állította össze. Ez utóbbi ismertetésből is láthatjuk, hogy a kültöldön nagy súlyt helyeztek már a múltban is a levél- és kéziratári anyagnak nyomtatott katalógus útján való közkinccsé tételére. Hazánkban az ezirányban történt kísérletek és kezdeményezések után most a Levéltári Közlemények tette főprogramjává levéltáraink anyagának ismertetését. E két évfolyamból megismerhetjük: A nagy kún városok (Győrffy), Besztercebánya (Jurkovich), Bakabánya (Relković Neda), Baranya vármegye (Főglein) és végül a Grádeczi Horváth-Stansithcsalád (Iványi) levéltárát. Sajnos: egyházi levéltárak ismertetése még hiányzik. A mohácsi vész 400 éves évfordulójára a levéltár kegyeleti adóját Mályusz azzal röjja le, hogy közli II. Lajos király leveleit a herceg Batthyány-család körmendi levéltárából.

A külföldi levéltárak közül arányilag az olaszországiak nagyobb számmal lettek ismertetve. Ezek is nagyjából katalógusok alapján készültek, bár inkább csak az anyag magyarvonatkozású részének ismertetésére kellene a fősúlyt vetni. Ismertetve vannak: A velencei állami levéltár (Kravjanszky), ugyan ezen levéltár «Documenti Turchi» c. gyűjteménye, valamint magyarvonatkozású fethnaméi (Fekete kutatásainak eredményei); a nápolyi (Miskolczy J.), a firenzei (Gárdonyi) és végül a bolognai állami levéltárak.

Fenti cikkek egy-két szerző kivételével az Országos levéltár tisztviselőinek tollából kerültek ki, éppúgy mint a kisebb Közlemények és Ismertetések című recenziók. Figyelmesen olvasgatva a két évfolyamot és értékelve az anyagát, ama örvendetes megállapításra juthatunk, hogy az Országos levéltár gárdájának a hazai történetírás terén irányító szerepe van. S ez kétségtől Csánki Dezső érdeme, ki mint a levéltár főigazgatója a kultuszminiszter megbízásából a folyóiratot is szerkeszti. Klasszikusan megírt jelentései az Országos Levéltár 1925, illetőleg 1926. évi állapotáról és működéséről fejezik be az egyes évfolyamokat. Megszívlelendőnek és követendőnek tartjuk Csánki felfogását, mely szerint az Országos levéltárnak elsősorban a levéltárrendezési és feldolgozási munka a feladata.

A segédtudományok művelői hasznos kalauzt nyernek a Levéltári Közlemények mindegyik kötetében.

Dr. Lukács Pál.

LEVÉLTÁRI ÉRTESÍTŐ.

A BÁRÓ MALONYAY-CSALÁD LEVÉLTÁRA.

A magyar családtörténetírók számára ismét egy bő, könnyen hozzáférhető forrás nyílt meg a Malonyay-család levéltárának a Magyar Nemzeti Múzeumba való kerülésével. A levéltár több család levéltárát foglalja magában, úgymint a báró Malonyay, báró Vajay, gróf Koller-családok levéltárát egészen, a báró Paluska és a Koronthaly-családok levéltárának nagy részét.

A 156 terjedelmes fasciculust tartalmazó levéltár, melynek anyaga nagyrészt XVIII. századi iratokat tartalmaz, igen gazdag úgy család-, mint köztörténeti szempontból. A családi rész, mely a gazdasági számadásokat leszámítva 44 fasciculusból áll és 1—5000-ig terjedő sorszámmal van el látva, értékes adatokat szolgáltat Bars és Nyitra vármegyék legtöbb birtokos családjának történetéhez; a második rész, a politikai és államiratok csoportja pedig a XVIII. századi történetére nyújt becses anyagot a benne levő hivatalos iratok és magánlevelezések kapcsán. A Nemzeti Múzeum új szerzeményi kiállításán szereplő Mária Terézia és II. József sajátkezű levelein kívül, Mária Teréziától még több sajátkezű levelet és a királyi resolúciókhoz mellékelte, néhol elég terjedelmes jegyzetet tartalmaz ez a rész.

Helytörténeti szempontból a mezőtúri, ónodi és bajai uradalmakhoz tartozó helységeken kívül főleg Csarad, Feketekelecsény, Gesztőcz, Kisjóká, Kisszelezsény, Mikófalva, Nagyherestyén, Nagy- és Kiskozmál, Nagymánya, Nyüved, Zsitvaujfalu barsmegyei, Alsó- és Felsőatrak, Babindál, Csornok, Kálmánfalva, Kisvicsap, Mártonfalva, Nagyhind, Nagykalász, Nagyszulány, Nemesperk, Paczolaj, Párucca, Pereszlény, Rippény, Szotinafalva, Szakolcza város, Úrmény nyitramegyei, Hanzlikfalva trencsénmegyei, Kistany, Érseklél, Őrs, Czudarillás komárommegyei, Dégh, Écsi, Ferete veszprémmegyei és Kismacséd pozsonymegyei helységekre találhatók értékes adatok.

Családtörténeti szempontból pedig az Ábrahámfalvy, gr. Apponyi, br. Babocsay, Bacskady, Beliczay, gr. Berchtold, gr. Berényi, Bogády, Boronkay, Bucsány, Daróczy, gr. Degelmann, Emőkei Deseő, gr. Forgách, Franyó, Gaál, Ghyczy, Aszupatuki Hencz, Hidvéghy, Hrabovszky, Hunyady, Illovay, Imrech, Kállay, Kincsy, Komáromy, Luby, Szörényi, Tajnay és Zsongor családok leszármazására és kapcsolataira tartalmaz becses adatokat a levéltár.

A levéltárban a következő címeres nemeslevelek találhatók:

1. A Wajai Wajay Bálint, neje Tatai Fedor Katalin, gyermekei Péter, János, György, Bálint, István, Anna, Margit és Erzsébet, továbbá édestestvére Wajai Rawasz Balázs részére Rudolf király által 1598 márc. 12-én Prágában adományozott címereslevél. Egyszerű, az eredeti alakját utánzó XVIII. századi másolat, az armalis közepére festett címerrel (501. szám).

2. A Malonyay András, neje Taynay Anna, fiai András, János és György részére III. Ferdinánd által 1638 márc. hóban (a napi dátum helye kiszakadt) Pozsonyban adományozott és Bars megyének 1638 ápr. 22-én Kistapolcsányban tartott közgyűlésén kihirdetett címereslevél. Eredeti, címere megfestetlen (1. sz.).

3. A Koller János részére Rudolf császár által 1591 júl. 13-án Prágában adományozott birodalmi címereslevél. 1714 dec. 19-én az udvari kancellária által kiállított hiteles másolat (1801. szám).

4. A Coller Kristóf János, neje Artner Borbála, gyermekei: János Ernhard és Mária Borbála részére II. Ferdinánd által 1633 dec. 12-én Bécsben adományozott és Sopron megyének 1635 okt. 8-án Ujkéren tartott közgyűlésén kihirdetett címereslevél. A nyitrai káptalan által 1788 dec. 4-én kiállított az előbbi címereslevelet is átíró

hiteles másolat (1802. sz.). A fenti két címereslevél eredetijét gr. Koller Ferenc halála után, akivel a címereslevelet őrző ág fiágon kihalt, nővére Hedvig, bírói ítélet folytán kénytelen volt a család nemesi ágának kiadni, de előbb átíratta azokat a nyitrai káptalannal; így jött létre a két címereslevelet átíró káptalani kiadvány.

5. A Babocsay Pál, neje Márffy Krisztina, gyermekei László, Ignác, Elek, József, Julianna, Wajay Istvánné és Borbála részére III. Károly által 1720 szept. 12-én Bécsben adományozott bárói diploma. Szörényi Ferenc nyitrai káptalani jegyző által 1720 szept. 29-én kiállított hiteles másolat (1760. sz.).

6. A Vajai Vajay István, testvére László és unokaöccse Malonyay Nep. János részére III. Károly által 1740 szept. 7-én Bécsben engedélyezett bárói diploma (510a. sz.), melynek kiállítása azonban nem fejeződött be a szokásos módon, amennyiben a bárói rangnak és a «Vicsapi» elő-

névnek adományozása tényleg megtörtént ugyan, de a kancellária által szabályszerűen kiállított diplomának a király részéről való aláírása és megpecsételtetése a király betegsége, majd október 20-án bekövetkezett halála miatt elmaradt. A fenti érvénytelen diploma helyett Mária Terézia 1840 dec. 1-én egy új, teljesen azonos szövegű diplomát állíttatott ki.

Ezen utóbbi és a Koller Ferenc részére bárói, majd grófi rangadományozásról szóló diplomák, melyek a családi levéltárban más díszes kiállítású diplomákkal együtt egy külön szekrényben őriztettek, sajnos, nem kerültek be a levéltárral együtt a Nemzeti Múzeumba.

A levéltár egy antikváriustól vétel útján került a múzeumi levéltárba. Nagy kár, hogy az iratok, főleg a családi iratokat tartalmazó rész, nagyon hiányosak, azonban még így is sok becses adatot találhat benne a családtörténetíró.

F—N—A.

INHALTSÜBERSICHT.

KERESZTES, KOLOMAN. Die Rákóczy. Fortsetzung und Schluss der Studie über die Genealogie der Familie Rákóczy. Behandelt die Abstammung der zweiten Linie der Familie, die späteren Rákóczy de Felsővadász, die auf Stefan I., Sohn Benedikts II. (1414—1467) zurückgeht. Die auf Seite 101 gegebene genealogische Tafel fasst die Ergebnisse des II. Teiles der Untersuchung übersichtlich zusammen und veranschaulicht die Abstammung der zweiten Linie. Die Untersuchung führt zu dem wahrscheinlichen Ergebnis — insofern die Angaben Koloman Thaly's und Moritz Wertner's, auf die sich Verfasser stützt, stichhaltig sind — dass die fürstliche Linie und mithin die Stämme Rákóczy und Morvay des Geschlechts Bogát-Radvány in dem Sohne Franz II., dem im Jahre 1756 verstorbenen Georg (IX) ausstarb. Verfasser weist zum Schluss darauf hin, dass die Familienverhältnisse des letzten Rákóczy's aus der fürstlichen Linie, d. h. die des erwähnten Georgs und seines Bruders Josef noch ungeklärt sind und aus eventuellen Forschungen in den französischen Archiven neue Ergebnisse ergeben könnten.

HOLUB, JÓZSEF befasst sich mit der Institution der Quarta puellaria (d. h. Töchterteil, Mädchenerbe) mit Bezugnahme auf die jüngst erschienene Studie L. Kelemen's A leánygyed, die zu einem unseren bisherigen Kenntnissen entgegengesetzten Resultat gelangt.

In der Einleitung seiner Studie legt Verfasser dar, dass infolge der engen Verbindung der Genealogie mit dem alten Privatrechte das Zusammenwirken der Pfleger beider Disziplinen unentbehrlich ist. Der Genealoge wird in seinen Arbeiten ohne die Kenntnis des alten Personen-, Familien- und Erbrechts zu keinem Erfolg gelangen. Ebenso wenig kann der Rechtshistoriker, insbesondere bei erb- und vermögensrechtlichen Fragen des alten Rechtes, die Kenntnis der Abstammung- und Besitzverhältnisse entbehren.

Werböczy definiert in seinem Opus Tripart. Pars I. tit. 88. die Quarta puellaria wie folgt: «Ius quartalium est jus possessionarium puellis et mulieribus de bonis ac juribus paternis hæreditariis in signum parentelæ propagationis non perennali vel hæreditaria, sed redemptibili lege conditioneque deputatum.» Die Töchter waren aus den avitischen und nur für die männliche Linie bestimmten Donationsgütern ausgeschlossen, und deshalb wurde für sie dadurch Sorge getragen, dass sie den Gleichwert des vierten Teiles der Adelsgüter in Geldwert bekommen. Verfasser beschäftigt sich in seiner Studie eingehend mit der vielumstrittenen Frage der freien Verfügung über die Erwerbungen und stellt fest, dass der Vater, im Gegensatz zu den scheinbar widersprechenden Feststellungen des Tripartitums, über seine erworbenen Gütern frei verfügen konnte, folglich ist Kelemen's Lehrsatz, die ausschliessliche Form des Erbanges der Töchter sei bis zum XIV. Jahrhundert die Quarta gewesen, und dieselben hätten aus den erworbenen Gütern auch nur die Quarta und kein Erbteil bekommen, nicht stichhaltig. Diese Feststellung beweisen auch die aus dem XIII—XIV. Jahrhundert stammende, von Holub angeführte Urkunden.

Hieraus folgt, dass dieses pflichtteilartige Erbrecht nur aus einer Geldforderung bestehen konnte, doch war es eine, unser altes Recht charakterisierende Bestimmung, dass die Töchter vor ihrer Verheiratung die Quarta mit dem väterlichen meist zusammen in natura geniessen konnten. Wenn aber das Mädchen mit Einwilligung der Verwandten einen nicht Adligen, oder kein Adelsgut besitzenden (inpossessionatus) Mann heiratete, wurde ihr die Quarta in natura ausgefolgt.

Die Gesetzartikel XIX und XX des Jahres 1435 haben all dies auch kodifikatorisch festgesetzt, Verfasser weist aber auf Grund der Urkunden nach, dass «secundum consuetudinem regni» der diesbezügliche Gebrauch seit langem derselbe war.

Dr LUKCSICS, PAUL. Weiheurkunden ungarischer Priester aus der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts im Vatikanischen Archiv. Verfasser untersucht die aus der Zeit der Päpste Martin V., Eugen IV., Nicolaus V. stammenden Urkunden, die sich auf die Weihe ungarischer Priester beziehen, die supplicationes de ordinibus et littere dimissoriales. Diese in den Supplicationsregistern vorkommende Urkunden, die mit anderen Bitten gemischt vorkommen, sind nicht nach den vorgeschriebenen Formeln, sondern eher nach dem damaligen Usus verfasst. (Bitte bezüglich der Promotion in curia Romana.) Die aus dem 12. Regierungsjahr Martin V. stammenden Supplicationsregisterbände Nr. 232 und 234 enthalten ausschliesslich Priester-Promotionsgesuche, die den vorgeschriebenen Formeln eher entsprechen. Im Text kommt nur selten ein Hinweis auf die Ordination in Rom vor. Dass diese Bittsteller auch in Rom ihre Priesterweihe erhielten, ersehen wir aus den Signaturen der Supplicationen. Bis zum achten Regierungsjahr Martin V. werden diese Supplicationen eigenhändig durch den Papst signiert. Später signierte der Vicekanzler auch solche Supplicationes de ord., die durch solche Personen

eingereicht wurden, die ein Beneficium cum cura erhielten. Die Formel des Signatur des Vizekanzlers war *Concessum, si sit artatus*, wenn von einer Person die Rede war. Seit dem 19. Febr. 1427 wurde dieser Signatur auch der Anfangsbuchstabe des Signierenden in Maiuscula Form und die Abkürzung seiner kirchlichen Würde beigefügt, z. B. «G. Conser.» d. i. «G. episcopus Conseranensis». Eine weitere Veränderung des Signatur trat mit dem 9. März 1429 ein, es wurde nämlich auch der Name des die Weihe erteilenden Bischofs beigefügt, z. B. «Concessum si sint artati et committatur episcopo Montisalbani. G. Conser.» Dieser Gebrauch bleibt auch weiterhin aufrecht. Diese letztere Abänderung des Signatur ergab auch eine andere Formel für die Bullen, die auf solche Bitten ausgestellt wurden. Von nun an werden diese Bullen nicht mehr an die Supplicanten, sondern an die mit der Priesterweihe betrauten und sich in der römischen Curie aufhaltenden Bischöfe adressiert. Seit der Zeit Eugens IV. werden solche Bullen nicht mehr ausgestellt, weil auch die mit der sola signatura versehenen Supplicationes de ord. als vollgültig betrachtet werden. Die grosse Zahl der Urkunden bezeugt, dass zu dieser Zeit viele ungarische kirchliche Personen um die Priesterweihe zu erhalten nach Rom gingen. Dies ist auch verstehbar, da jene Personen, die ein beneficium cum cura erhielten, verpflichtet waren sich innerhalb eines Jahres zum Priester weihen zu lassen, was in der Heimat infolge politischer und kirchenrechtlicher Gründe unmöglich war. Auch aus finanziellen Gründen war es günstiger persönlich in Rom um die Einwilligung des Papstes einkommen und sich dort zum Priester weihen zu lassen.

MISZELLEN.

SZENTPÉTERY, EMERICH. Spuren der Tätigkeit des Notarius am Hofe König Andreas II. Die Entwicklung der königlich ungarischen Kanzlei Ende des XII. Jahrhunderts stabilisierte auch den Ausdruck Cancellarius für die die Kanzleibeschäftigten versiehende Persönlichkeit. Gleichzeitig verschwindet für längere Zeit aus den königlichen Urkunden der früher eine Rolle spielende notarius und kommt nur in den Urkunden der jüngeren Könige Béla und Stefan vor, und da auch nur sehr selten. Erst mit der Entwicklung der königlichen Kanzlei in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts ist der Gebrauch des Titels notarius wieder nachweisbar. Verfasser veröffentlicht eine Urkunde König Andreas II. vom Jahre 1220 resp. 1222, die in einem Transsumpt Andreas III. aus dem Jahre 1291 enthalten ist. Das Original der Urkunde wird im fürstl. Festeticschen Archiv zu Keszthely aufbewahrt. Die Tätigkeit des in der Urkunde erwähnten Magister Cena ist auch in anderen Urkunden nachweisbar, so in einer Urkunde König Andreas II. aus dem Jahre 1214. Dass Magister Cena Kleriker war, erfahren wir aus der Urkunde Andreas III. Die Stellung Cena's am königlichen Hofe entsprach jener Vertrauensstellung, die die Notare dort auch später bekleideten.

GRAF MALISZEWO-MALISZEWSKI, JOHANN. Der polnische Zweig des ungarischen Geschlechts Amade. Beschäftigt sich mit der Frage, ob die ungarische Familie Amade de Várkony mit der in Polen vorkommende Familie Amade identisch ist. Die Familie Amade wird schon bei Dlugoss erwähnt. Der Palatin von Ungarn Amade stand in engerer Verbindung mit König Wladislaus von Polen (1304), den er in seinen Kämpfen gegen den Usurpator Wenzel König von Böhmen tatkräftig unterstützte. Palatin Amade erhielt für seine Dienste grosse Besitzungen in Polen. Seine Nachkommen, die sich in Polen ansässig machten, spalteten sich in mehrere Linien, unter denen die Familie Mzurowski eine grössere Rolle spielte. Das Wappen des polnischen Amades weist in rotem Felde einen links gewendeten, goldgekrönten weissen Adler auf. Später wurde dem Wappen die Helmzier, fünf silberne Straussfeder zugefügt. In dieser Form kommt das Wappen zum erstenmal 1417 vor.

HOLUB, JÓZSEF. Cassation der Urkunden. Bespricht auf Grund einer Abhandlung H. Nelis's den Gebrauch der Annulierung der Urkunden, die cancellatio und cassatio. Die durch Verfasser veröffentlichte Urkunde König Ludwigs I. vom Jahre 1372 gibt ein Beispiel der Annulierung einer Urkunde, die der König durch eigenhändigen, in Kreuzform gehaltenen Einschnitt ausser Kraft setzte. Der Einschnitt erfolgte mittels eines Messers.

Dr. LUKSICS, PAUL. Ungarische Söldner in Italien im XIV. Jahrhundert. Anknüpfend an die, im vorliegenden Jahrgang erschienene Studie A. Mihalik's führt Verfasser den Nachweis, dass die durch Mihalik als ungarische Söldner betrachtete «miles dominus Busonus Ungarus de Eugubio» und «Petrus Johannis Ungari de Monte Creste» keine Ungarn, sondern nur Italiener sein können. Verfasser stellt auf Grund des bereits publizierten Urkundenmaterials und seiner eigenen Forschungen in italienischen Archiven fest, dass die Genannten weder im Dienste des Kardinals Albornoz, noch anderswo erwähnt werden. In den gleichzeitigen Rechnungsbüchern werden die Namen der ungarischen Söldner wie folgt verzeichnet, an erster Stelle der Taufname, gewöhnlich in Verbindung mit dem Namen des Vaters, darnach das Prädikat, und erst zum Schluss die Bezeich-

nung der Nationalität des Betreffenden. Ebenso wenig wie Malatesta Ungaro da Rimini kein Ungar ist, sind es auch die obgenannten nicht. Verfasser gibt in seinem Artikel auch die Namen mehrerer ungarischen Söldnerführer an, die bis jetzt unbekannt waren.

VEREINSNACHRICHTEN.

Bericht über die Wirksamkeit der Gesellschaft im Jahre 1928, über die Generalversammlung am 28. April und der erfolgten Neuwahlen, ferner der Jahresbericht des Schriftführers Alfred Czobor über das Vereinsjahr 1927.

LITERATURBERICHT.

FEKETE L. Einleitung in die türkische Diplomatie. Von *Johann Török*. *Archivalische Mitteilungen*. Herausgegeben vom kön. ung. Staatsarchiv. Jahrgang IV—V. Von *Dr. Paul Lukcsics*.
